

HEVES VÁRMEGYE  
T Ö R T É N E T E.

IRTA

BALÁZSY FERENCZ.



KIADJA HEVES VÁRMEGYE KÖZÖNSÉGE.

I. KÖTET.

EGER.

AZ ÉRSEKI LYCEUM KÖNYVNYOMDÁJA.

1897.





## Előszó.

*Heves vármegye 1886. jul. 28-án tartott közgyűlésében elhatározta, hogy hazánk ezredéves ünnepének emlékére, saját történetét iratja meg. A megírással immár boldogult Balázsy Ferencz maklári esperes-plebános, az akadémiának levelező tagja és alólírott bizatunk meg, akképen, hogy említett Balázsy Ferencz vármegyénknék a mohácsi vészig, alólírott a mohácsi vésztől 1867-ig terjedő időszakot írjuk meg.*

*Alólírott a reám bizott időszak megírásával előhaladván, azt három részre osztottam, s mindeniket egy-egy kötetben, s így az egészet három kötetben bocsátottam a közönség rendelkezésére. Miután boldogult Balázsy Ferencz tudatta velem, hogy megírandó munkája egy kötetnél többre nem fog terjedni: így ezt első kötetnek hagyva fenn, az általam felölelt időszakot II-ik, III-ik s IV-ik kötet jelzéssel adtam sajtó alá, még pedig az ekképen elkészült II-ik kötetet 1890. szept. 1-én, a III-ikat 1891. szept. 28-án, a IV-iket 1893. jul. 12-én. Ezzel feladatomat befejeztem, a megbizatásnak eleget tettem.*

*Az első kötet megjelenése azonban az én munkám befejezése után is mindig késett. Balázsy Ferenczet majd betegeskedése, majd a nagy*

korral járó gyengeség csaknem állandóan akadályozta a munka írása s befejezésében, úgy hogy azzal az 1896-ik évre kitűzött ezredéves ünnepségekre sem készült el. Ennek következtében a vármegye története egészen megírva nem lévén, az ünnepségek során bemutatva sem lett.

A vármegye közgyűlése nem mulasztotta időnként figyelmeztetni és sürgetni boldogult Balázs Ferenczet, hogy munkáját ne késse ki bemutatni. A folytonos sürgetésnek annyi sikere lett, hogy bár elkésve, mégis 1896. év nyarán a kézirat beadatván, ugyanakkor az sajtó alá adathatott s kinyomatása munkába vétetett.

A sajtó alatt levő munkával most az a végzetesség történt, hogy írójá 1896. okt. hó 4-én, rövid betegeskedés után, váratlanul elhunyt. A kinyomatott munka átvizsgáltatván, úgy találtatott, hogy annak történeti elbeszélő része a szerző kézírata szerint befejeztetett, s az okmánytár is kimerítve van. Hiányzott azonban a tartalom-jegyzék, a név s tárgymutató a szokásos előszóval.

A vármegye 1896. decz. 12-én tartott közgyűlése, az ekképen kinyomatott munkát elfogadottnak jelentvén ki, azt a vármegye történetének első kötetekül kibocsátani határozta akképen, hogy a hiányzó részeket az előszóval, a tartalomjegyzékkel s a név s tárgymutatóval alólírott készítsem el. Alólírott ezen megbízásnak is eleget tettem, s az illető hiányokat pótoltam.

A munka két részből áll.

Az első rész 5 fejezetre, a második rész 3 fejezetre oszlik. Itt a munka során tévesen van jegyezve a negyedik fejezet, az harmadiknak olvasandó.

*Az első rész 5 fejezetben, szakaszokra osztva, a vármegye egyes korszakos történetének elbeszélését tárgyalja, nagy vonásokban, értekezés és epizódyszerűleg. A második rész okmánytárból áll, a szerzőnek az okmányokra vonatkozó magyarázataival.*

*Az itt következő tartalomjegyzék ad számot a munka részleteiről. A név s tárgymutató a munka végén van csatolva.*

*Kelt Budapesten, 1897. január hó 4-én.*

**Szederkényi Mándor.**



# TARTALOM-JEGYZÉK.

## ELSŐ RÉSZ.

### ELSŐ FEJEZET.

1. §. Hevesmegye alakulása s alkatrészei. 2. §. A tulajdonképeni Hevesnek egykori területe és határai. 3. §. Hevesmegye régi területének és határainak további nyomozása. 4. §. Pata- vagy Mátra-Ujvármegye s annak területe és határai. 5. §. Nyomozása e kerület elnevezésének. 6. §. A patai főesperesség neve és elnevezésének történelmi jelentősége. 7. §. Az egykori Kemejmege s annak fekvése. 8. §. Kemejmegyének feloszlása és régi nevének megváltoztatása. 9. §. Kemejmegyének Heveshez kapcsolt része s annak területe és határai. 10. §. Kis-Heves. 11. §. Kis-Szolnok. 12. §. Bo'ka Tivadar elmélete vagy véleménye megyénk alakulásáról. 13. §. A várispánság és a megye. 14. §. Iróink vélekedései a várispánságról és a megyékről. 15. §. A megyék és várispánságok régi okleveles elnevezései s ezeknek etymologiai jelentései. A mik megyét vagy megyeiséget jelentenek. a) Provincia. b) Parochia, Paroecia. c) Mega. d) Praedium. e) Judices Nobilium. f) Judices provinciae. A várispánságot jelentő vagy föltételező elnevezések. g) Castrum, de Castro, Jobagiones Castrj, Castrenses terra Castrj. h) Comitatus. i) Comes castrj. j) Comes civilis. k. Civitas vagy comes civitatis vagy civium. l) Mega civitatis. m) Pagus. 16. §. Felvilágosítás azoknak az eltérések- és nehézségeknek, melyek a megyék és várispánságok elnevezésében előjönnek. 17. §. A megyék régi elnevezésének fennmaradt emlékezetei. 18. §. A várispán hivatalának jogköre. 19. §. Észrevételek az ellenkező véleményekre. 20. §. Heves mint megye és mint várispánság. 21. §. Az újvári várispánság keletkezése és jelentősége. 22. §. Az újvári várispánságnak hevesi birtokai. . . . . 1—70 lap.

### MÁSODIK FEJEZET.

1. §. A Jászság keletkezése. 2. §. A Jászok eredete és ide telepítése. 3. §. Eltérő s ingadozó vélemények. 4. §. Észrevételek az eltérő véleményekre. 5. §. A jász név eredete és jelentése s a jászok többi elnevezései. 6. §. Régi földrajzi illetékessége a jászok földjének. 7. §. A jász kerület alakulása s önállósága. . . . . 70—85 lap.

### HARMADIK FEJEZET.

1. §. Az ország felosztása az Árpád-házi királyok alatt, megyénk hovatartozása. 2. §. Hevesnek a vezérek alatt állott országrészhez való tartozása. 3. §. Heves és Mátra-Ujvár egyesülése. 4. §. E két megye egyesülése, és különösen ezen egyesülés kora ellen felhozott ellenvételek és kételyek felvilágosítása. . . . . 85—96 lap.

### NEGYEDIK FEJEZET.

#### *Hevesmegye tulajdonképeni története.*

1. §. E megye történetének egyes részletei és kiegészítő adatai. 2. §. Megyénk folyóvízei és helységei, melyek már névtelen Jézzyökn munkájában meg vannak említve. 3. §. Kemejvidéke. Abád és Tomaj hely- és nemzetségi nevek. 4. §. Az egri püspökség alapítása megyénk-

nek ez által nyert jelentősége. 5. §. Aba Samu. 6. §. Francia telepek az egri völgyben. 7. §. Szt. László király. 8. §. II. István király betegsége és halála Egerben. 9. §. IV. Béla király. Kemejnek felozlása, s Egernek a tatárok általi pusztítása. 10. §. V. István mint vezér és király. Hajóhalom és Heves. 11. §. IV. László királynak az egri püspökkel támadt viszálya s az egri völgynek ezt követő válsága. 12. §. Ludányi Tamás egri püspök és Debrőy István hevesmegyei előkelő úr szereplése Zsigmond király alatt. 13. §. Ludányi Tamás további magatartása és Lengyelországba vonulása. 14. §. Ludányi Tamás további viszontagsága és későbbi püspöksége. 15. §. Rozgonyi Péter, s az egervári kis prépostság alapítása. 16. §. A cseh egri támadása vagy merénylete Ulászló uralkodása alatt 1442-ben. 17. §. Héderváry László egri püspök s az egri várórségnek 1451-iki dícséretes magaviselete. 18. §. Pata vára, annak ostroma és Mátyás király által eszközölt bevétele. 19. §. Mátyás királynak többszöri megjelenése Egerben. 20. §. Dóczy Orbán egri püspöksége és nagy befolyása valamint az ország, ugy megyénk ügyeire is. 21. §. Megyénk válságai vagy viszontagságai II. Ulászló király uralkodása alatt. 22. §. Az egri püspöki széknek Hypolit halálával történt megüresedése s a püspöki javak könnyelmű pazarlása. . . . . 96—149 lap.

### ÖTÖDIK FEJEZET.

#### *Megyénk régi közigazgatása és igazságszolgáltatása.*

1. §. Megyénknek a régi várispánságok és megyék rendszere szerinti felosztása. 2. §. Az egri püspökök hevesmegyei főispánsága. 3. §. Régi bünvádi eljárás és igazságszolgáltatás, mely egykor megyénkben is divott. 4. §. A váradi Regestrumnak vagy Jegyzőkönyvnek megyénkre vonatkozó pontjai. 5. §. Megyénk régi területének és joghatóságának átalakulása. 6. §. Megyénknek a nádorok által tartott gyűlései s ítélőszékei. 7. §. Megyénk régi fő- és alispánjai. . . . . 149—166 lap.

## MÁSODIK RÉSZ.

### ELSŐ FEJEZET.

#### *Megyénk régi nemzetségei és helységei s azokra vonatkozó okleveleink.*

1. §. Régi helységeink a pápai tized rovata szerint. 2. §. Aba nemzetsége s annak ágai. 3. §. Patha nemzetsége. 4. §. Rhédey vagy Rédey nemzetség. 5. Kompolthy nemzetség. 6. §. Csobánka nemzetsége. 7. §. Solmosyak nemzetsége. 8. §. Bodonyi nemzets. g. Az Abanemzetség ágait és birtokait említő oklevél. 9. §. Az egri káptalannak határvjárásról szóló bizonyítványa. 10. §. Az Abanemzetségbeli Demeter adománya neje részére. A Rédeyekre vonatkozó oklevelek. 11. §. Rédey Jakab, Dózsa fia panaszt emelt Károly király előtt a patai lakosok ellen. 12. §. Petőcs nemzets. g és Jobbágy és Szurdok-Püspö. i helységek. 13. §. Rédeyek panaszt tesznek Zsigmond király előtt Kudlarnar szundai várnagy ellen. 14. §. Rédey János, Mikocza fia panasza Zsigmond királyhoz. 15. §. Verpelét Kantor Bálint Hevesmegye alispánjának és Apozy Mihály szolgabírónak jelentése a Rédeyek között folyt pörben a választott bírák által eszközölt békéltetésről. 16. §. Batory István országbíró bizonyítványa. 17. §. Palócz László országbíró előtt Rédey Mátyás, Demeter fia panasztétele. 18. §. Az egri káptalan jelentése Mátyás királynak. 19. §. Rédey Dózsa és fiai István es János panaszukat adják elő Mátyás királynak. 20. §. Az egri káptalan bizonyítványa. 21. §. Palócz László országbíró jelentése. 22. §. Mátyás király. Rédey Dózsa és az ő fiainak, János, Sándor és Miklósnak esedezése és panasza. 23. §. Mátyás király Rédey Bertalan- és Miklósnak, János fiainak, hú szolgálataik megjutalmazása. 24. §.

Heves mellett Ország Mihály nádor bizonyítványa. 25. §. Mátyás király Ország Mihály nádornak és Korothnay János nátori jegyzőnek okmánya. 26. §. Hevesen Ország Mihály nádor okmánya. 27. §. Budán Ország Mihály nádor okmánya. 28. §. Megyery László és Farnosy Bálint hevesmegyei alispánok bizonyítványai. 29. §. Mátyás király Rédey János erdélyi alvajdúnak adománya. 30. §. Ország Mihály nádor az egri káptalanhoz intézett megkeresése. 31. §. Rédey Boldizsár panasza az egri káptalan ellen. 32. §. Az egri káptalan bizonyítványa. 33. §. Rédey Miklós az ő nejeinek Zsófiának és gyermekeinek László és Annának nevében a budai káptalan előtt tiltakozása. 34. §. Daróczy Tamás hevesmegyei alispán bizonyítványa. 35. §. Verpelét Daróczy Tamás hevesmegyei alispán okmánya. 36. §. Byk János hevesmegyei alispán jelentése Rédey Mikocza Miklós ügyében. 37. §. Palócz László országbíró ítélete. 38. §. Az egri káptalan bizonyítványa. 39. §. Az egri káptalan jelentése Ország Mihály nádornak. 40. §. Az egri káptalan jelentése Ország Mihály nádornak. 41. §. Bük János hevesmegyei alispán jelentése a Rédeyek között folyt pör feől. 42. §. Az egri káptalan bizonyítványa. 43. Wrebélyi Simon és Szöllősy György megyei alispánok bizonyítványai. 44. §. Az egri káptalan okmánya. 45. §. Bélyeni, Gál és Szóláty Balázs megyei alispánok bizonyítványai. 46. §. Bélyeni Albert a kir. személynök jegyzője és Hevesmegye alispánjának okmányai. 47. §. Vass László külső-szolnoki alispán, Istvánffy István és Veres Miklós szolgabírák bizonyítványai. 48. §. Nagy-Rédey Mátyás pört kezdett Orsolya asszony ellen. 49. §. Lajos király emlékérl. . . . . 167—266 lap.

MÁSODIK FEJEZET.

*A Kompolth vagy Kompolthy nemzetségre vonatkozó oklevelek.*

1. §. A már kiadott oklevelek kivonatai és nevezetesebb helyei sorrendjérl. 2. §. Kompolth Péter fiai. 3. §. Károly király Kompolth Imrének tett adományozása. 4. §. Nehány egészen új oklevél. 5. §. Szén György és Péternek okmányai. 6. §. Az egri káptalan erre vonatkozó bizonyítványa. 7. §. A Ságyprépost és az egri káptalan bizonyítványai. 8. §. Mátyás király okmánya a siroki várról. 9. §. A Csobánka nemzetségre vonatkozó oklevelek. 10. §. Csobánka unokái, János comes fiai, az egri káptalan előtt birtokaikon megosztottnak. 11. §. Szeged. Károly király Csobánka, Gurk fia Miklós és Zóh Felician hűtlenek összes javait Domonkos nádornak adományozza. 12. §. Az egri káptalan jelentése Károly királyhoz.

267 - 297 lap.

HARMADIK FEJEZET.

1. §. Az egri egyház vagy püspökség birtokaira vonatkozó oklevelek. 2. §. Az elősorolt püspöki birtokok és azok határainak további nyomozása és némi felvilágosítása. 3. §. Az egri püspökségnek egy másik megyénkbeli birtoka Bátor s az egri káptalannak arra vonatkozó oklevele. 4. §. Bátor István országbíró által Aranyas és Bátor között 1479-ben elrendelt határjárásról szóló bizonyítvány. 5. §. Az örökös nélkül elhalt Örsy Imre hagyatéka az egri káptalannak. 6. §. Az egri püspök és Szöllősy nemeselek kérelme. 7. §. Az egri püspökség és káptalan többi megyénkbeli birtokai. . . . . 298—323 lap.





## ELSŐ RÉSZ.

### ELSŐ FEJEZET.

#### 1. §.

#### *Heves megye alakulása s alkatrészei.*

Hogy megyénk történetét alaposabban tanulmányozhassuk, s az abban fölmerült fontosabb kérdéseket és kiválóbb részleteket, a pragmatika szabályai szerint biztosabban tárgyalhassuk: először is ismerünk kell annak alakulását s alkatrészeit, egykoru területét és határait, és régi föliratunknak ezekre vonatkozó följegyzéseit s adatait, mik kellő előismeretül és bővebb felvilágosításul szolgálnak megyénk történetének további nyomozásában is.

Azonban midőn nyomozni kezdenők megyénk alakulását és régi alkatrészeit: ezt megelőzőleg történelmünk és régi földiratunk ide vonatkozó kérdésének s ezzel összefüggőleg megyénk keletkezésének bővebb felvilágosítására itt eleve meg kell jegyeznünk, hogy megyéink s azok területein keletkezett várispánságaink nem mind egyszerre alakultak; mivel némelyek azok közül már a vezérek korában megvoltak, vagy legalább azoknak némi elemei a honfoglalás történetében mutatkoznak, de voltak olyanok is, melyekről kimutathatni, hogy azok későbbi királyaink alkotásai. Igaz ugyan, hogy Sz. István király osztotta az országot, vármegyékre vagy helyesebben várispánságokra s őt illeti az ország tökéletesebb felosztásának és berendezésének érdeme; de azért voltak megyéink és várispánságaink, melyek csak későbbben az ő utódai alatt keletkeztek, s újabb beosztás szerint többféle területekből vagy részekből lettek alakítva és kiegészítve.

Ezek közé sorozható némileg megyénk is; mert habár maga Heves Sz. István király alkotásai közé tartozott vagy legalább e király korában már megvolt; de későbbben más két területtel gyarapodott, miáltal újabb alakításon vagy változáson ment át. Ugyanis itt eleve meg kell említenem, hogy megyénk három különféle részből alakult, melyeknek egyikét tette a tulajdonképeni Heves, melyhez későbbben járul Pata vidéke vagy Mátra-Újvár területe, mely amazzal egyesült s két részből egyesült megyét későbbben, IV. Béla király alatt, kiegészítette a régi Kemej megyének ide kapcsolt része, mely a Tiszán túl terült el. Ezekből a részekből alakult megyénk, mely részek egykor különálló területek valának és csak későbbben egyesítettek Heves nevezete alatt egy megyévé. S ezen különféle alkatrészek régi elnevezései szerint megyénk neve is változott s régi okleveleinkben Újvár, Aba-Újvár, Heves-Újvár, Nagy- és Kis-Heves neveken neveztettek, mely elnevezések jelezték ama részeket, melyekből az alakult; de későbbben elhagyatván ama jelző elnevezések, csak egyszerűen Heves-nek kezdett neveztetni, miknek bővebb felvilágosítására nyomozzuk most egyenként azokat a részeket melyekből megyénk alakult.

---

## 2. §.

### *A tulajdonképeni Hevesnek egykori területe és határai.*

Hogy megyénk alakulásának történetét biztosabban nyomozhassuk, szükséges először is Hevesnek, mint megyénk egyik és főbb alkatrészének, egykorú területét és határait ismernünk: hogy t. i. hol kezdődött és merre vonult egykor annak területe és meddig terjedtek és hol végződtek határai?

E régi földirati kérdés megoldásához s e megye régi s eredeti területének kimutatásához és körvonalozásához több tájékozó adatot és fölvilágosító részletet tartalmaznak régibb királyainknak e megye birtokaira vonatkozó adománylevelei, melyekben ama birtokoknak nemcsak fekvése és határai fel vannak tüntetve, hanem területi hovatartozása vagyis megyei illetékessége is meg van nevezve. De e kérdésben ezeknél jóval biztosabb és kielégítőbb útmutatásul szolgálunk a pápai tized rovatának a hevesi főesperesi kerületre vonatkozó

bejegyzései vagyis e kerületnek abba bejegyzett egyházközségei vagy plebániái: mivel, amint a kútforrásokról előrebocsátott bevezető czikkben megjegyzém, a főesperesi kerületek megyék szerint voltak kikerekítve és beosztva, s így a főesperesi kerületekre s azok egyházközségeire vonatkozó bejegyzések jelzik egyszersmind területét és beosztását ama megyéknek is, melyekben azok a főesperességek feküdtek.

Igaz ugyan, hogy e bejegyzések későbbi korra, 1333-ik és következő években eszközölt tizedbefizetésekre vonatkoznak; de mindamellet ezekből is alaposan lehet a püspöki megyéknek eredeti vagyis Sz. István király alatti beosztását föltételezni vagy következtetni; mert az egyház konservatív természeténél fogva a régi területi beosztásokat nem igen változtatta s így az azokra vonatkozó bejegyzések e kérdésben alapos felvilágosításul szolgálhatnak.

Ezek szerint tehát megyénk e kérdéses része vagy részének területe, mely a hasonnevű vártól, mint az itt alakult várispánság régi székhelyétől, vette nevét, ama régi történelmi és földirati útmutatások nyomán biztosan kimutatható és körvonalazható, mely felülről Szederkény- és Istenmezejénél kezdődött, Eger és Kömlő felé a Tisza és jászok földje között egészen Szolnok alá vonult s e jelzett vidéken egy hosszú és keskeny szalagalaku területet alkotott, melynek elválasztó határai valának észak felől: Szederkény, Istenmezeje, Lelesz, Szent-Domonkos, Bekölcze, Mikőfalva, Szarvaskő és Felnémet, innét kelet felé fordulva: Eger, Nagy-Tálya, Maklár, Füzes-Abony, Mező-Tárkány, Farnos, Ivánka és Poroszló, innét kezdve a keleti határvonalat Szolnok felé folytatta a Tisza úgy, hogy e folyón innen eső helységek Heveshez, a tulsók pedig Kemejéhez tartoztak; a déli határt képezte Ácsi vagy Ácsiszög, Fokoró, Szász-Bereg, Alattyán és Mizse; délnyugat felé vezető irányban határozza: Bessenszög, Szög-Szent-Ivány, Kisér, Heves-Ivány, Szent-András, Boczonád, Kál, Verpelét, Sirok, Pócsvár, Fedémes és Butaj.

Ezek az itt elősorolt helyek mind a tulajdonképeni Heves megye régi területére estek s annak határait alkották, mik elválasztották azt észak és kelet felől Borsodtól, dél felől Szolnoktól, s a Jázságtól, nyugatról a patai kerülettől vagy Mátra-Újvártól. Ezek többnyire, kevés kivétellel, egykor mind meg annyi helységek voltak, de többek közülök későbben elpusztulván, ma már csak puszták sorában

jönnek elő; de azért itt ígyis figyelmet érdemelnek; mivel valamint egyfelől mutatják megyénk régi határait: úgy másfelől fentartják neveit s emlékezeteit azoknak a helységeknek, melyek egykor ottan virágoztak.

---

### 3. §.

#### *Heves megye régi területének és határainak további nyomozása.*

Hogy Hevesnek itt kimutatott és körvonalazott régi területét és határait még jobban és részletesebben megismerhessük, azoknak bővebb felvilágosítására és kiegészítésére szükségesnek tartom ide vonatkozólag még a következő helyrajzi részleteket fölemlíteni. És pedig :

a) Heves és Borsod között az elválasztó határvonalat képezte az Eger folyó, mely Lelesz környékén fakadván Bekölczétől kezdve Valkig, hol az a Tiszába szakad, elválasztotta észak és kelet felől Hevest Borsodtól úgy, hogy az azon innét eső helyek Heveshez, a túliak pedig Borsodhoz tartoztak. Minthogy pedig e folyó Egren és több helységek határain keresztül folyván, azokat két részre osztotta s így az azáltal jelzett határvonal szerint az egri vár, s a városnak a vár alatti része s az Almagyar felé nyúló utczája, s az Eged hegye felé terülő határa, melyek a nevezett folyón túl esvén, mind Borsod megye területén feküdtek. Úgy szintén Borsod megye területébe nyúlt be Bekölcze, Szarvaskő és Felnémet határának e folyón túl eső része, sőt e két utolsó helységben t. i. Szarvaskőn és Felnémeten egy utca vagy házszor, mely a patakon túl esik, ma is Borsod néven neveztetik, világos jeléül annak, hogy amaz utcák egykor Borsod megye területén keletkeztek. Sőt maga a szarvaskői vár is, mely a patakon túl emelkedő sziklán épült s az egri várnak észak felől előőrsi állomása volt, szintén Borsod területén állott. Ezek szerint Eger városa s az előbb említett helységek határai az előtt két törvényhatósági területre oszlottak, melyeknek egyike Heveshez, a másika Borsodhoz tartozott. De Eger városának és határának a nevezett patakon túl eső része az előbb említett helységek határrészeivel együtt a közigazgatás és igazságszolgáltatás könnyítése végett e

század elején az 1807: 29-ik tczikk által Hevesbe kebelezettek.

b) Itt meg kell említenem, hogy egykor Eger szomszédságában még három helység volt: u. m. Czegléd, mely Egren felül és Alma gyar és Tihamér, melyek Egren alól, szinten a nevezett folyón túl feküdtek s így Borsodhoz tartoztak; de későbben mindahárom helység elpusztulván, határaik Eger határához foglaltattak, s azzal együtt az előbb említett bekebelezés folytán ezek is heves-megyei területekké lettek.

c) F a r m o s, I v á n k a helységek és Sz ő k e pusztja, melyek a nevezett folyón innen esvén, azelőtt Heveshez tartoztak, de most Borsod megye területén állanak; mivel azon vesztesség kárpótlására, melyet Borsod az említett részeknek Hevesbe történt bekebelzése folytán területileg szenvedett, 1811-ben ez évi 5-ik tczikk által e helységek Borsodhoz kapcsolattak. Úgy szintén e megyébe lett kebelezve az említett tczikk által Kis-Tálya végén lévő Zugó malom is az ahoz tartozó birtokrészszel együtt, melynek területi illetékessége vagy hovatartozása azelőtt kérdéses volt. Ennyi változást szenvedett s így igazított ki Hevesnek előbb jelzett határvonala.

d) Itt helyén látom megemlíteni, hogy a székesegyház a várban lévén építve, a püspök a káptalannal együtt szintén a várban lakott s ennek folytán a püspökség és a káptalan székhelye is Borsod területén állott: amiért is a székesegyházi főesperes (archidiaconus cathedralis) okleveleinkben gyakran borsodi főesperesnek is (archidiaconus de Borsod) neveztetett s e két elnevezés egymással többször fölcseréltetett, a mit e főesperesi kerület két nevüsből támadható kérdés megelőzésére vagy netaláni tévedés megigazítására szükségesnek láték itt megemlíteni.

e) Á c s i s z ö g és F o k o r ó, melyeket följebb Hevesnek dél felőli régi határai közé sorozánk s így hevesmegyei helységeknek nyilváníták, némely oklevelekben, mint szolnokmegyei helyek vannak említve; de nem szenved kétséget, hogy itt földirati tévedés forog fenn, úgy látszik, hogy az a királyi jegyző, ki amaz okleveleket fogalmazta vagy kiállította, nem ismerte jól e vidék helyiratát s a kérdéses helyek illetékességi hovatartozását; mivel a királyi irodákban is merültek föl néha ily hibás értesülések és tévedések. Igaz ugyan, hogy Ácsiszög egészen Szolnok városa tőszomszédságában

feküdt s ettől nem messzire esett Fokoró is, és mivel e helyek oly közel feküdtek Szolnok városához, e közelségnél fogva tartotta talán a királyi jegyző azokat Szolnokmegyeiknek. És ha netalán Szolnokhoz lettek volna is azok akkor kapcsolva, az csak ideiglenesen és kivételesen történhetett; mivel azok a helyek hevesmegyei birtokok voltak. Azonban bármint legyen is e határkérdés, én amaz oklevelek ellenébe is ismétlem és határozottan állítom, hogy ama helyek eleitől fogva Heveshez tartoztak; mivel Hevesnek is természeti határát alkotta a Zagyva folyó, mely azt elválasztotta Szolnoktól, s e természeti határt követte a politikai felosztás is, melynél fogva e folyón innét eső terület, melyen e két helység állott, Heveshez tartozott. De különben, hogy Hevesmegye területe és határa csakugyan egészen idáig terjedt, azt igazolják több más oklevelek és régi földirati adatok, különösen a pápai tized rovatának a hevesi főesperesi kerületre vonatkozó bejegyzései, hol e kerület egyházközségei között többször van említve Ácsi és Fokoró, és pedig az első Hach és Halch alakban, világos jeléül annak, hogy e helyek valamint a hevesi főesperesség alá tartoztak, úgy Heves megye területén is feküdtek.

f) Palugyay Imre e határkérdésben ennél jóval tovább ment és nemcsak az előbb nevezett két pusztát, hanem e vidéknek több helyeit is, mint Szász-Berket, Bessenszög, Süly, Kőtelek, és Nagy-Kürüt több más pnsztákkal együtt szolnokmegyei helyeknek vette s e megye helységei közé sorozta.<sup>1)</sup>

De irónk ezen eljárásának indokolása vagy tájékozása végett itt meg kell említenem, hogy 1850-ben, a szabadságharcz legyőzése után, az ekkori kormány Szolnokot Hevestől, melylyel azelőtt egyesítve volt, elválasztván s ott külön főnökséget állítván, e megyét t. i. Szolnokot a közigazgatás és igazságszolgáltatás könnyebb eszközlése végett úgy osztotta be, hogy több oly helységeket kebelezett abba, melyek történelmileg és földiratilag Heveshez tartoztak. E beosztást későbbben a magyar törvényhozás is helybehagyta, midőn 1876-ban a megyék újabb rendezése alkalmával a XXXIII. t.-czikk 17-ik szakasza által Jász-Nagy-Kun kerületet Szolnok megyével egyesítette s ezen egyesítés folytán nemcsak a följebb említett helyeket, hanem Hevesnek más helységeit is Szolnokba kebelezte.

Nem szenved kétséget, hogy nevezett irónk itt nem Szolnok történetét, régi földiratát, és határait nyomozta, hanem annak csak

1850-iki beosztását vette irányadónak és követte e megye leírásában, és minden történelmi nyomozás vagy indokolás nélkül ide sorolt azokat a helységeket, melyek régibb földiratunk szerint Heveshez tartoztak, és csak újabb beosztás szerint lettek Szolnokhoz kapcsolva. Úgy de itt nem Szolnok későbbi beosztása, hanem Hevesnek régi kiterjedése és határai forognak kérdésben; mert egészen más volt e megyéknek alakulása s eredeti beosztása és más azoknak későbbi átalakítása és felosztása, s én itt nem ezt, hanem azt nyomozom régi földiratunk felvilágosítására, s ezt itt csak azért említem föl, hogy ezzel amazt bővebben felvilágosíthassam.

g) De e határkérdés bővebb felvilágosítására, Szolnok megyére vonatkozólag még meg kell említenem, hogy annak itt, a Zagyva mentén végső határát Szolnok városa tette, s e megye innét nem északnak Heves felé, hanem dél-kelet és délnyugat felé terjedt, és más volt annak eredeti kiterjedése és más későbbi beosztása; mivel az egykor magában foglalta délkelet felé Alpárt Ó- és Új-Kécskét, délnyugat felé Abonyt, Tószöveget, Paládicsot, Szent-Lőrinczet, Szent-Királyt több más elpusztult helyekkel vagy pusztákkal együtt, melyek most Pest megye területén esnek; mert Szolnok a török uralom alatt ugyan egyesült Hevessel, de annak egy része: az említett helységek, a közelebb eső Pest megyéhez csatlakoztak vagy csatoltattak s a törökök kivonulása után is ott maradtak, mint már ahhoz tartozó részek, valamint Szolnok többi része egyesülve maradt Hevessel a török uralom után is.

h) Alattyán és Mizse nem voltak ugyan közvetlen érintkezésben Heves megye területével, hanem a jász községek határai között feküdtek, valamint most is Jász-Nagy-Kun és Szolnok megyébe vannak kebelevezve; de azért az előtt Heves megyéhez tartoztak; mivel mindakét hely meg van említve a pápai tized rovatának a hevesi főesperesi kerületre vonatkozó bejegyzéseiben e kerület egyházközségei között; de politikai beosztás szerint is 1850-ikig Heveshez tartoztak, nem pedig Szolnokhoz, amint ezt Palugyay Imre hibásan állítja.

i) Kisér, mely most m. város és jelentékeny jász község, Heves-Ivány és Szent-András, mik ma puszták, kezdetben szintén Heveshez tartoztak, csak későbbben kebeleztettek a jász kerületbe, amint ezt alább megyénk helytörténetében, még bővebben ki fogom mutatni.

Ezzel, úgy hiszem, eléggé megjeleltem és kellőleg körvonalaztam megyénk első alkatrészét. Heves egykori területét és határait, most következik megyénknek második alkatrésze.

---

1) Jász-Kún kerületek és Külső-Szolnok Vármegye Leírása. Pest 1854. III. 368, 370, 372, 377. ll.

---

#### 4. §.

##### *Pata vagy Mátra-Újvár megye s annak területe és határai.*

Megyénk második alkatrészét tette Pata kerülete, vagy Újvár megye, mely minthogy a Mátrát foglalta magában s annak vidékén terült el, e fekvésénél fogva Mátra-Újvárnak is nevezhető, hogy megkülönböztethessük a többi hasonló névű várterületektől; mivel régi földiratunkban e néven többféle Újvár van említve.

Miután megyénk egyik alkatrészét vagyis a régi Hevest s annak határait följebb kijeleltük, abból alaposan következtethetni annak másik részére vagyis Pata vagy Újvár területére is; de azért bővebb tájékozás végett elősoroljuk ennek is határait, melyek délnyugat felől így következnek: Pásztó, Szent-Jakab, Szurdok-Püspöki, Apcz, Fancsal, Hatvan és Csány; innét délkelet felé: Vámos-Györk, Visznek, Zsadány, Füged, Tarnócza, Nagyút, Kompolt; s e határvonalt észak felé folytatva: Vécs, Domszló, Recsk, Bolya, Pétervására, Nádasd (ma Nádújfalu), Dorogháza, Lengyend, Tiribes és Tar. Természeti határát képezte a Zagyva folyó, mely Nádasdtól Pásztóig s onnét Hatvanig körülfolyta s elválasztotta azt a szomszéd Nógrád megyétől. Másik természeti határa vala a Tarna folyó, mely Szent-Mariától Visznekig elválasztotta azt Hevestől.

Ezek az itt elősorolt helyek s említett folyók jelzik és körvonalazzák Pata vagy Újvár egykori területét, mely kezdetben Hevestől különálló részt alkotott és csak későbbben, a XIII. század második felében, lett abba bekebelezve s azzal egyesítve Heves-Újvár nevezet alatt, amint ezt alább fogjuk látni. De hogy megyénk ezen



részét, különösen annak egykori különállóságát közelebbről ismérhes-sük, arra nem elegendő határszéleit elősorolni, hanem szükséges elnevezéseit is tovább nyomozni; mivel ezek bővebb felvilágosítást vagy útbaigazítást nyújtanak annak régi földrajzi és történelmi ismertetéséhez.

## 5. §.

### *Nyomozása e kerület elnevezésének.*

E vidék vagy kerület eleinte P a t a váráról lett elnevezve. Ugyanis Névtelen Jegyzőnk elbeszélése szerint Árpád a Mátra erdejében nagy földet adott Ed- és Edömer kun vezéreknek, hol azután az ő unokájuk P a t a várat épített, mely az ő építője nevéből P a t a várá-nak neveztetett s ettől kölcsönözte azután az egész Mátra vidéke vagy kerülete a P a t a nevezetet; mert, amint tudjuk, a váraktól nyerték nevüket az alattuk vagy mellettük elnyúló területek vagy megyék. És Névtelen Jegyzőnknek e vár eredetére vonatkozó elbeszélését s e vidéknek ezen várról lett elnevezését igazolja az itt alakult főesperesi kerület neve is, mely szintén e vártól nyerte a patai főesperesség (Archidiaconatus de Pata) nevet, mely néven e főesperesi kerület s annak főesperesei okleveleinkben elejétől fogva nevezettek és ma is nevezetnek.

Mint hogy itt későbbben várispánság is alakult, a vártól — melyhez e terület a várjog czimén tartozott — Újvár-nak, és mint hogy e várispánságot Aba király állította, az ő nevéből Aba-Újvár-nak is kezdett nevezetni, s így e vidék, mint várterület okleveleinkben felváltva két néven u. m. Újvár és Aba-Újvár néven jön elő. Így p. o. István ifjabb király 1260 körül Domoszlót, mely eleitől fogva a Mátra alatti vidék területéhez tartozott, Kompolt ispánnak adományozván, azt Újvár megyében fekvő birtoknak mondja<sup>1)</sup>. 1263-ban a nevezett Kompoltot ezen adomány birtokában újra megerősítvén, az új adománylevelben a megyét, hol az említett helység fekszik, Aba-Újvár-nak nevezi<sup>2)</sup> S ezen elnevezés indoklására megemlíthetni, hogy valamint Újvár, hol Aba király várat épített, az ő nevéből Aba-Újvár-nak neveztetett: úgy a Mátra vidékét is, hol szintén várispánságot állított, az ő nevéből nevez-

hetni annál is inkább; mivel ő itt többféle épületeket emelt s újításokat létesített: így p. o. Sárón a Szűz Mária tiszteletére templomot épített, monostort s apátságot alapított és Pásztón királyi udvart állított, és valamint Abaúj megyében, úgy itt is több birtokai voltak, és több ágai nemzetségének (nobiles de genere Aba) itt laktak vagy birtak, sőt ő maga is itt lakott vagy legalább tartózkodott Pásztón, hol Jerney szerint udvart tartott. Ezek folytán tehát jogosan lehetett az ő nevéől e vidéket s az itten állított várispánságot Aba-Újvár-nak nevezni.

De sokkal nehezebb magának az Újvár névnek megfejtése; mert nem tudni: hogy melyik volt és hol állott az az Újvár, melytől e várispánság nevét kölcsönözte. Ide vonatkozólag Pesty Frigyes igen helyesen ezt a nehézséget támasztja: A régi magyar földrajz egyik sajátága, hogy sok Újvárt emleget a nélkül, hogy az ennek megfelelő Óvárt ismernők, melyet e névnél fogva föl kell tételteni<sup>3)</sup>. Óvár ugyan volt a Mátrában, a hasznosi határban; de ez volt-e az itt keresett Óvár, mely ellentétéül szolgált volna a kérdéses Újvár-nak, és hol állott az a másik Újvár, melytől e várispánság nevét kölcsönözte, azt az adatok hiányában nehéz kinyomozni. Feltűnő, hogy a szomszéd Nógrád neve is magyarul szintén Újvárt föltételez; mivel Neugrád szláv nyelven szintén Újvárt jelent; de ezzel, úgy látszik, a mi Újvárunk semmi összeköttetésben sem volt.

Én e vidék Újvár nevét úgy vélem megfejthetni, hogy az e nevet a sárosi Újvártól kölcsönözte, melyhez az, mint várispánság, egykor úgyis tartozott. Ugyanis itt eleve meg kell említenem, hogy Sáros, Abaúj, Pata, sőt még Hevesi is több okleveleinkben Újvár-nak (Novum Castrum) neveztetett; mivel ezek mind meg annyi álladékaik s alkatrészei voltak annak a nagy kiterjedésű várispánságnak, mely Újvár nevezet alatt az ország északi határszélétől Sáros, Abaúj, Pata és Heves területén által lenyúlt egészen a Tiszáig, sőt még azon is alól Kemej megyébe Fegyvernek és Ecségig. E nagy várispánsági kerületnek lévén Mátra vidéke is egyik kiegészítő része, úgy látszik attól vette az Újvár nevet vagyis Újvár-nak neveztetett, mivel a nagy kiterjedésű Újvári várispánságba tartozott.

De e vidék további ismertetéséhez tartozik még az itt alakult főesperesi kerületnek elnevezése s annak történelmi jelentősége is.

Nyomozzuk tehát ezt is tovább, mivel itt ez is figyelmet érdemel és becses adalékul szolgál e vidék régi földrajzának és történetének bővebb felvilágosításához.

---

1) . . . quod terram Dumuzulo vocatam in Comitatu Novi Castri existentem etc. Wenzel Árpádkori Új Okmánytár. VIII. 20. l.

2) . . . terram Dumuslou vocatam in Comitatu Aba Uyvar etc U. o. 70. l.

3) Az eltűnt Régi Vármegyék I. 155. l.

---

## 6. §.

### *A patai főesperesség neve és elnevezésének történelmi jelentősége.*

Ha itt egykor várispánság állott s e várispánság okleveleinkben újvári-nak neveztetett: e névnel az a kérdés vagy nehézség merül fel, hogy miért nem neveztetett az itt alakult főesperesség is e várispánság okleveles nevéen, miután a főesperesi kerületek, mint följebb is említém, rendszerint azoknak a megyéknek vagy várispánságoknak a neveiről neveztettek, melyeknek területein feküdtek és miért lett ez a főesperesség, a várispánság okleveles nevéből eltérőleg, patai-nak nevezve?

De erre könnyű a felelet. Ugyanis e nevezet eltérésének az az oka: hogy az egri püspökség előbb alakult, mint az újvári várispánság; mivel az egri püspökséget sz. István király mindjárt uralkodása kezdetén alapította, a várispánságot pedig későbbben Aba Samuel állította, és mikor a püspökség alakult, akkor a Mátra vidékét Pata vára képviselte vagy jelezte, mint nevezetesebb hely, hol a följebb említett kun vezér unokájának vára állott: igen természetesnek és indokoltnak találom, hogy arról lett elnevezve az itt alakult főesperesi kerület is. Midőn pedig későbbben itt várispánság alakult, akkor már el volt fogadva és megállapítva a főesperesség neve; az egyház pedig konservatív természeténél fogva az egyszer elfogadott és megalapított nevekhez ragaszkodva, nem akarta e főesperességnek már elfogadott nevét újvári-ra változtatni, nem akarta pedig azért is, mivel az egri püspökségnek volt már e néven egy másik főesperessége, t. i. az abaúji, mely okleveleinkben szintén újvári főesperességnek (Archidiaconatus de Novo Castro)

neveztetett. Ez az oka annak, hogy a főesperesség régibb patai nevét Újvár ellenébe tovább is megtartotta. Ezek szerint Pata és Mátra-Újvár között csak az volt a különbség, hogy amaz jelentette e vidéknek régibb s egyházi, ez pedig későbbi és politikai beosztását s ezzel járó megkülönböztetését; de különben mindakét elnevezés ugyanazon egy területre vonatkozott, csak hogy egyik egyházi, a másik polgári megkülönböztetést jelentett.

Ezen nézetünket igazolja Pesty Frigyes is, ki ide vonatkozólag így ír: Árpád vezér a Mátra erdejében nagy földet adott Ednek és Edömérnek, hol azután unokájuk Pata várat épített. E vártól vette a várispánság, a vármegye és az utóbbtól a főesperesség is nevezetét, mely azt mai napig megtartá; jele, hogy midőu sz. István király az egri püspökséget alapítá, már Pata vármegyének léteznie kellett, mert a főesperességek azon vármegyétől vették nevöket, melynek területén feküdtek, habár későbben alakultak, mint az illető vármegye.<sup>1)</sup>

Itt tudós írónk Patát megyének nevezi; de az e néven, mint szoros értelemben vett megye — provincia vagy comitatus — nem létezett, legalább nincs okleveleinkben mint ilyen e néven említve; de mindamellott egy oly nagyobb kiterjedésű önálló területet jelentett, melyen főesperesi kerület és későbben Újvár nevezet alatt várispánság és megye alakulhatott, s így említett írónk ha az elnevezésre vagyis Pata megyeiségére nem is, de a dolog érdemére valóságot állít, midőn azt írja, hogy e főesperesség, mely Patáról lett elnevezve, már az egri püspökség alapításakor megalkult s azóta szakadatlanul fennáll.

De nagyobb figyelmet érdemel e főesperesi kerületnek az a beosztása, miszerint az eleitől fogva meg volt különböztetve a hevesi főesperesi kerülettől. Ide vonatkozólag Pesty Frigyes előbb említett írónk azt a megjegyzést teszi: hogy a meddig okleveleink nyoma terjed, a patai főesperesség mindig meg volt különböztetve a hevesitől és ennek megvan a maga jelentősége.<sup>2)</sup> Igenis megvan a maga jelentősége; mert azt jelenti, hogy Pata kezdetben Hevestől különálló területet alkotott; mert különben nem igen lehet alapos okát adni annak, hogy miért kellett Hevesnek, mely Patával vagy Újvárral együttvéve sem tett valami nagy kiterjedésű megyét, két különálló főesperesi kerületre osztatnia; mert, mint följebb is említém a főesperesi kerületek megyék szerint voltak alakítva és beosztva, s hány megyére terjedt valamely püspökségnek határa,

annyi főesperesi kerületre oszlott annak területe. Eszerint a patai főesperesség különállósága is hangosan hirdeti, hogy annak kerülete egykor Hevesmegyétől különálló területet alkotott.

Ide járul az egyház azon eljárása is, hogy midőn későbbben Újvár Hevessel egyesítettett, a kerületek régi felosztásához ragaszkodva, ezen egyesítés daczára sem kebelezte be a patai kerületet a hevesibe, hanem meghagyta azt azután is különálló főesperességnek, ami ismét újabb bizonyossága e kerület régi autonomiájának, amit az egyház a maga szempontjából azután is érvényben vagy legalább emlékezetben kívánt tartani. Nem ok nélkül írá tehát említett irónk, hogy e két főesperességünk egymástól lett megkülönböztetésének meg volt a maga jelentősége.

Ezzel, úgy hiszem, eléggé körvonaloztam s imertettem megyénk másik alkatrészét, Patát vagy Mátra-Újvárt, most következik annak harmadik alkatrésze.

---

1) Az Eltűnt Régi Vármegyék. I. 148. l.

2) U. ott. 149. l.

## 7. §.

### *Az egykori Kemej megye s annak fekvése.*

Megyénk harmadik alkotó vagy helyesebben kiegészítő részét tette Kemej vagyis annak a Tisza mentén elnyúló része, mely csak későbbben, a XIII. század közepén lett ide kebelezve. Ennek nyomozása felette érdekes és fontos régi földrajzunk földterítésére; mivel Kemej egyike azoknak az ősrégi megyéknek, melyek úgy eltűntek, hogy neveik is csak régi okleveleinkben és krónikáinkban maradtak fenn.

Kemej, mint vidék, említve van krónikáinkban, hol Salamon királynak Géza és László herczegek ellen viselt háboruja van leírva<sup>1)</sup>. Még határozottabban van leírva Névtelen Jegyzőknél a honfoglalás történetében, hol jelözve van a vidék fekvése, melyen annak egyes részei a Tisza mellett Abád felé elterültek<sup>2)</sup>. Mint megye — provincia — névszerint meg van nevezve a Várad Regestrum 90-ik bejegyzésében, hol az egész megye a nádori gyűlésen panaszt emel e vidéken elszaporodott rablók vagy tolvajok ellen<sup>3)</sup>.

De legvilágosabban meg van határozva e megye egykori fekvése vagyis annak nevérol nevezett főesperesi kerületnek — Archidiaconatus de Kemey — területe a pápai tized rovatának bejegyzéseiben, hol e kerület egyházközségei névszerint elő vannak sorolva, mik világosan mutatják vagy jelzik e megyének egykori fekvését, mely egyfelől a Tisza és másfelől a Hortobágy és Túr vagy későbbben Berettyó néven nevezett folyók között terült el, és pedig a Tisza mentén Szöllőstől Abád, Roff, Fegyvernek felé Szajolig. a másik oldalon Hortobágy és Túr vagy Berettyó mellett Madarastól Kis-Újszállás és Túrkeve felé Csorba és Szent Tamásig vonult le.

Itt, ezen jelzett vidéken, feküdt egykor a kérdéses Kemej megye s ennek nevérol nevezett főesperesi kerület, mely okleveleinkben s a pápai tized rovataiban Keme, Kemej, és Quemei neven van említve; de réhol, az említett tized rovatának némely bejegyzéseiben, Komu, Kowey, Quernex és Kynex hibás alakokban is jön elő. de e hibák kijavithajók az említett rovat más bejegyzéseiből. S e rovatnak ide vonatkozó bejegyzései mind történelmileg mind földrajzilag figyelemre méltók; mivel ezek tartották fenn e vidéknek, mint megyének és főesperesi kerületnek régi nevét és emlékezetét s ezek jelzik ma is annak egykori fekvését és területét, ami eléggé mutatja s igazolja ezeknek történelmi jelentőségét.

---

1) Thuróczy *Chronica Hungaror.* II. 32-ik fejezet, ezt írja: Dux vero cum exercita suo obviavit regi in Kemey, és a Bndai Krónika Podhradczky-féle kiadásában 143 l. Geyza vero collecto exercitu obviam egit Salamoni in Kemey, és alább 144 l. Rex autem et Dux ante quadragessimam pugnaverunt in Kemey.

2) Anonymi *Belae Regis Notarii de Gestis Hungaror.* Endlicher *Viennae* 1827 54 l. Névtelen Jegyzőnk így ír: . . . cui dux Tocsun dedit terram habitandi in partibus Kemey usque ad Thisciam, ubi nunc est portus Obad.

3) *Minister regis de uilla Tian et de uilla Tot, et tota prouincia de Quemei uociferati sunt coram Nicolao palatino contra fures etc.* Endlicher *Monumenta Arpadiana Rer. Hungaricar.* Sanga'li 1849. 663. l.

---

8. §.

*Kemej megyének felosztása és régi nevének megváltoztatása.*

IV. Béla király az 1238-ban befogadott kunoknak egy részét ide telepítvén, e megyét kétfelé osztá, s egy részét, mely a Berettyó mentén terült el, a kunoknak adá, a másik részét pedig, mely a Tisza mellett nyúlt végig, Heveshez kapcsolá.

E felosztás folytán e megye régi Kemej neve is megváltozott; mivel annak a kunok részére kijelölt területe előbb Kolbászszeke-nek, későbbben Nagy-Kun kerület-nek, vagy közönségesen csak Nagy-Kunságnak kezdett nevezetni: a Heveshez kapcsolt része pedig felváltva Kis-Heves és Kis-Szolnok neve alatt neveztetett, Csak az itt alakult főesperesi kerület tartotta még föl egy darabig Kemej régi nevét; mert 1332-ben még e néven van bevezetve a pápai tized rovatába s e néven neveztetnek az itteni főesperesek az egri káptalan régi kiadványaiban vagyis azoknak záradékaiban; de azután innét is kimaradtak s egészen eltűntek; mert e főesperesség későbbben a hevesivel egyesítettvén, abba egészen beleolvadt annyira. hogy régi nevét is elvesztette, s a hevesi főesperesség neve alatt neveztetett. S így a följebb említett felosztás és bekebelezés folytán e megye valamint politikailag úgy egyházilag is annyira átalakult, hogy még régi neve is megszűnt; sőt annak még emlékezete is feledésbe ment annyira, hogy arról a későbbi nemzedéknek még tudomása sem volt, s az csak a régi oklevelekben és krónikákban maradt fenn, azt hiszem, nem véték a szerénység ellen, ha itt megemlítem, hogy ezen régi megyénk és főesperességünknek már egészen feledésbe ment nevét s emlékezetét én derítettem s elevenítettem föl<sup>1)</sup> amint ezt derék ellenfelem Botka Tivadar<sup>2)</sup> és Pesty Frigyes is dicsérőleg említette föl.<sup>3)</sup>

Mint hogy e megye két részre lett osztva, minket közelebről annak csak az a része érdekel, mely Heveshez lett kapcsolva; itt tehát csak ezt fogjuk tovább nyomozni és bővebben ismertetni, s a másik rész helyeit csak annyiban fogjuk érinteni, amennyiben ezzel talán valami vonatkozásba hozatnak.

<sup>1)</sup> Magyar Tudományos Értekező. Pest. 1862. I. 240—247 II.  
— Bartakovics Emlékkönyv. Eger 1855. 74. l.

<sup>2)</sup> Századok. V. 397 l.

<sup>3)</sup> Az Eltűnt Régi Vármegyék. Budapest 1880. I. 119 l.

9. §.

*Kemej megyének Heveshez kapcsolt része s annak területe és határai.*

Miután a nevezett király e megyének egyik részét a kunoknak adta, a másikat pedig Heveshez kapcsolta: itt szükségképen felmerül az a kérdés: hogy meddig terjedt e megyének Heveshez kapcsolt része és hol végződtek ennek határai annál is inkább; mivel később több volt kemejmegyei helységnek területi illetékessége vagy hovatartozása s az illető birtokosoknak, azokhoz való joga kérdésben forgott és pör tárgya lett a kunok és a hevesmegyei birtokos nemesek között. Szükséges tehát e kérdéses résznek kiterjedését és határait nyomozni, hogy e terület- vagy határkérdésben tájékozva legyünk.

Kemej ezen részének területét mutatják vagy jelzik a pápai tized rovatában e főesperesség címe alatt bejegyzett egyházközségek, melyek betűrendben így következnek:

A b á d,

B a l a (Tisza-Bala),

B e ő (Tisza-Beő),

D e r z s,

F e g y v e r n e k,

G y a n d a,

R o f f,

Z a y l a (Szajol),

S e n t - I m r e,

S z ő l l ő s, és

T o m a j (vagy a tomaji apátság).

Úgy de itt csak azok a helységek vannak elősorolva, melyek egyházközségeket alkottak; de ezeken kívül itt még több kisebb helység is volt, melyek nem képeztek önálló plebániákat, hanem, mint fiókegyházak, az említett anyaegyházak valamelyikéhez tartoztak. Azért e kerület bővebb helyrajzi ismertetéséhez jóval részletesebb és kimerítőbb jegyzéke vagy kimutatása kívántatik azoknak a helységeknek, melyek egykor itt virágoztak. S részben a pápai tized előbb felhozott rovatában említett helyek kiegészítéséhez becses adalékul szolgálhat Sz. János könyvének Districtus Kis-Heves címe alatti bejegyzése, melyben minden különbség nélkül elő vannak sorolva e kerületnek minden helységei, melyeknek lakosai az



egri püspöknek s az itteni főesperesnek papi tizedet fizetnek, melyek betűrendben így következnek :

Abád,  
Bala (Tisz-Bala) ma puszta,  
Bala-Sz.-Miklós (ma Török-Sz.-Miklós, népes m. város).  
Bánhalma, ma puszta,  
Bura,  
Csejt vagy Csuth (elpusztult ma nincs meg),  
Derzs (Tisza-Derzs),  
Domaháza, ma puszta,  
Fegyvernek,  
Gyanda vagy Gyende ma puszta,  
Füred (Tisza-Füred),  
Hegyesbor ma puszta,  
Igar,  
Kenderes,  
Kunhegyes ma kun m. város,  
Nagy-Iván,  
Roff,  
Szajol,  
Szakállos, ma puszta,  
Szent-György ma puszta, predium-nak van ott is jegyezve,  
Szent-Imre,  
Szent-Tamás ma puszta,  
Szöllős (Tisza-Szöllős),  
Tisza-Beő,  
Tisza-Püspöki,  
Tisza-Szalód (Tisza-Szalók),  
Taxon (Taskony ma puszta),  
Tomaj ma puszta,  
Túr-Pásztó ma puszta.)

Sz. János Könyvének ezen bejegyzése ugyan későbbi keletű, de azért hitelt érdemlő kútforrásul szolgálhat itten; mivel régi oklevelek és más hiteles iratok nyomán lett összeállítva, s ez oknál fogva lett az az Egri Egyházmegye történelmi adatai között is közölve.

Ezek az itt elősorolt helyek alkották tehát Kemejnek azt a részét, mely későbbben Heveshez lett kapcsolva. Azonban kivételt

képeznek a következő helységek u. m. Tisza-Füred, Nagy-Iván, Tisza-Örs és Igar, mert ezek nem tartoztak Kemejhez, hanem Szabolcs megyéhez, onnét csak későbbben kebeleztettek Hevesbe, s így azon terület, hol ezek a helységek feküdtek, kezdetben Szabolcshoz tartozott s annak kiegészítő része volt, a mi itt helyrajzi tekintetben különös figyelmet érdemel, mert jelzi a határvonalat, mely Kemejt Szabolcstól elválasztotta, e mutatja hogy meddig terjedt Kemej, és hol kezdődött Szabolcs területe.

De e vidék régi helyrajzának bővebb felvilágosítására még a következőket kell megemlítenem:

a) Tisza-Füred, mely ma jelentékeny hely és m. város, 1333 körül nem lehetett valami népes helység, mivel a pápai tized rovatában sem a kemeji sem a szabolcsi főesperesség plebániái között nincs említve. Ellenben Kócs, mely ma nagyobb kiterjedésű puszta Tisza-Füred határában, említve van a szabolcsi főesperesi kerület plebániái között Kwch és Kwc alakban. Honnét alaposan következtethetni, hogy Kócs akkor virágzó helység volt, s ahoz tartozott, mint fiók egyház, Tisza-Füred is, de későbbben Kócs elpusztulván, onnét a plebánia is áttétezt Tisza-Füredre. Kócs-ról még megemlíthetni, hogy az egy 1465-ik évi oklevélben még úgy van említve, mint szabolcsmegyei helység vagy birtok<sup>3)</sup>.

b) Tisza-Örs nincs említve a Sz. János Könyvének előbb felhozott bejegyzésében, mivel ez az ott megemlített helységek papi tizedbéli kötelezettségéről szól; Tisza-Örs pedig püspöki birtok lévén, nem kelle ezt ott említeni; mert úgy is tudva volt, hogy e helység lakosai, mint a püspökség jobbágysai, az egri püspöknek az említett tizeddel tartoztak. Különben e hely említve vagy Schmitth Miklós munkájában is Ticia-Urus nevezett alatt, mint Örsi Imre birtoka, melyet ő 1292-ben az egri püspökségnek hagyományozott, mely birtok ezen író előadása szerint szintén Szabolcs megyében (in provincia Szabolcsensi) feküdt<sup>3)</sup>, ami eléggé igazolja, hogy ezek a helyek egykor csakugyan Szabolcshoz tartoztak.

c) Kevegyháza, Túrkeddi, és Pohamara nevű helyek, melyek szintén Kemej területén feküdtek, nincsenek a felhozott bejegyzésben megemlítve; mivel ezek is, mint püspöki birtokok, tartoztak az egri püspöknek, mint földes uroknak, a kérdéses tizeddel.

d) Ecseg szintén nincs a felhozott bejegyzésben említve. Ez ma nagy kiterjedésű puszta, mely egykor a Varadi Regestrum 206-ik bejegyzése szerint helység s a hevesi várispánság birtoka

volt, későbbben a pálos rendű szerzet birtokába jutott és Kendereshez tartozott.

e) Ványa, Deva-Ványa eredetileg békésmegyei helység volt, a pápai tized rovatában a szeghalmi főesperesség plebániái között van említve Vana és Jana alakban és csak későbbben 1422 táján lett Heveshez kapcsolva.

Ezeket meg kelle itt rövideden említenem, hogy Kemej megye kérdéses részének régi területét és helyiratát kellőleg megimértessem, a mi, úgy hiszem, sikerült is.

---

1) Adatok az Egri Egyházmegye Történelméhez. Eger 1885. I. 144 és 488. l.

2) Gróf Károlyi Család Oklevéltára. Budapest 1883. II. 366 l.

3) Episcopi Agrienses. Tyrnaviae 1768. I. 224 l.

---

## 10. §.

### *Kis-Heves.*

Miután Kemej feloszlott s átalakult, annak az a része, mely Heveshez kapcsoltatott, későbbi oklevelekben és iratokban *K s-Heves*-nek kezdett neveztetni.

Már mi ezen elnevezés etymológiáját vagy jelentését illeti: az betűszerinti értelemben Hevesnek kisebb részét jelenteni, mely elnevezés által az a másiktól vagy Heves nagyobb részétől meg volt különböztetve; mert *Kis-Heves* egykor megyénknek különálló területét tette, és csak későbbben olvadt azzal egészen egybe.

Már a megyéknek Werbőczy-féle névsorában is két Heves van egymástól megkülönböztetve u. m. *Nagy- és Kis-Heves*. Igaz ugyan, hogy a megyék e névsorának szerzőjét illetőleg eltérők a vélemények. Némelyek azt Werbőczynek tulajdonítják, mások ellenben apokryphnak tartják, a mit az ő neve alatt csak későbbi írók állítottak össze. De bár mint legyen is a dolog és bár kitől származott legyen is e névsor, az a valóságnak vagyis a megyék tényleges számának és beosztásnak megfelelt s azért azt több íróink, mint Pető Gergely, Szegedi János, Bél Mátyás sat. elfo-

gadták, és kétféle Hevest u. m. Nagy- és Kis-Hevest különböztettek meg.<sup>1)</sup>

Vannak ugyan írónk között is némelyek, kik megyénk két nevét elhallgatják vagy épen tagadják. Így p. o. Heltay Gáspár csak egy Hevest említ, Timon Sámuel pedig nem ismer Kis-Hevest sőt tagadja, hogy ily nevű megye lett volna, s úgy vélekedik, hogy Werbőczy Kis-Heves alatt hihetőleg philisteusok vagy jászok földjét értette, mely Heves megye területén feküdt.<sup>2)</sup>

Timon ezen tévedését nem szükséges itt bővebben tárgyalni vagy czáfolni, miután tudjuk, hogy a Jászság Werbőczy korában nemcsak nem tartozott Heveshez, hanem attól egészen különálló területet alkotott.

Íróink említett nyilatkozatai után nem tartom szükségesnek ezen elnevezés magyarázatát tovább folytatni.

---

1) Rövid Magyar Krónika. Kassán. 1729. 21. l. — Tripartitum Juris Hungarici Tyrocinium. Tyrnaviae 1751. 633. l. — Compendium Hung. Geographicum. Posonii et Cassoviae 1777. 239. l.

2) Imago Novae Hungariae. Cassoviae 1734. 12. l.

---

## 11. §.

### *Kis-Szolnok.*

Kemejnek itt tárgyalt része, mely Kis-Heves nevezet alatt Hevesbe lett kebelezve, más név alatt Kis-Szolnok-nak is nevezetett, ami annál meglepőbb és feltűnőbb, mivel eddig csak három Szolnok u. m. Belső-, Közép- és Külső-Szolnok vala előttünk ismeretes, és most Kis-Szolnok nevezet alatt egy negyedik Szolnok merül fel, ami igen érdekes történelmi adalék, vagy felfödözés, mint régi földrajzunk bővebb felvilágosítására tovább kell nyomoznunk annális inkább; mivel azt kifogásolta Pesti Frigyes különben jeles írónk és tudósunk ezen felfödözésünk ellen tett polemiai észrevételeiben.

Lássuk tehát azokat az okleveleket s azokból vont érveket, melyek azt bizonyítják, hogy Kemejnek ezen kérdéses része Kis-Szolnok néven is nevezetett. És pedig:

Minthogy a tatárok pusztító dúlása között, melynek Eger is áldozatul esett, Sz. István királynak az egri püspökség részére adott alapítólevele és a többi oklevelekkel együtt a tűz martaléka lett; IV. Béla király Lampert egri püspök kérelmére, a püspökség birtokai és kiváltsági biztosítására 1261-ben újabb adománylevelet adott s abban elősorolván e püspökség birtokait, azok között a következő helyeket is megnevezte, melyeket Sz. László király adományozott az egri egyháznak: u. m. Keve egyháza (ma Túrkevi), Nach egyháza (talán Nagyegyháza? ma nincs meg) Túrkeddi ma puszta, a túrkevi határnak egy része, különösen a szőlőskert, Póhamara ma puszta Túr-pásztó mellett, és Nagytelek ma nincs meg, és ezekről a helyekről azt mondja az adományt megerősítő király, hogy azok Szolnok megyében fekszenek — in Comitatu de Zounuck existentes. <sup>1)</sup> Úgyde a nevezett helyek soha sem tartoztak Külső-Szolnokmegyéhez, hanem eleitől fogva Kemej területen feküdtek, s annak e vidéken Külső-Szolnoktól elválasztó határait alkották; így tehát egy másik Szolnoknak kellett itt, e vidéken keletkeznie, melyben az említett helyek IV. Béla király korában, 1261-ben, feküdtek. Ez pedig nem lehetett más, mint Kis-Szolnok, mely néven már ebben a korban Kemejnek ez a része kezdett nevezettni. Ugyanis

V. István király 1271-ben, s így Béla király előbb említett adománylevelének kelte után tíz évvel vagyis 1271-ben adott újabb kiváltságlevelében, Kemejnek ezen részét, melyet Béla király csak egyszerűen Comitatus de Zounuck néven nevezett, már szabatosabban meghatározva és a Kis jelzővel jobban megkülönböztetve, Kis-Szolnok-nak nevezte. Ugyanis a nevezett király az említett évben szintén Lampert püspök kérelmére, egy újabb kiváltságlevelében megerősítvén e püspökség jogait és kiváltságait, abban elősorolta mind azokat a megyéket, számszerint tizet, melyekből az egri püspöknek papi tized járt, s ezek között névszerint megnevezte Kiis (Kis) Szolnokot is <sup>2)</sup> mint olyan megyét, melynek lakószai, az ottani birtokos nemesek jobbágjai, tartoztak az egri püspöknek papi tizedet adni. És ez annál nagyobb figyelmet és hitelt érdemel, mivel ennek pontjait huszonhat tagból: országnagyok és előkelő nemesekből álló küldöttség letett esküvel hitelesítette.

Károly király 1323-ban Csanád egri püspök kérelmére egy újabb adománylevelében újra megerősítvén V. István király előbb említett kiváltságlevelét, meghagyta Fülöp nádornak, hogy azt hir-

desse ki s a püspökség javára érvényesítse, ki is e kiváltságlevelet Abaújban Visten (talán Bisten<sup>2</sup>) tartott nádori gyűlésen kihirdette s egy átiratban az illető megyéket vagy megyebélieket az egri püspököknek járó tizedre vagyis annak megfizetésére kötelezte s ezen megyék között világosan meg van nevezve Kis-Szolnok is<sup>3</sup>).

Mátyás király 1459-ben Pásztory István egri nagyprépost kérelmére újra megerősíté Károly király kiváltságlevelét és Fülöp nádor rendeletét, melyben ismét elő vannak sorolva a tizedfizetésre kötelezett megyék s ezek között Kis-Szolnok is. De ezen oklevelet Kaprinay István hibásan közölvén, abban Kis-Szolnok elrontott alakban K i t o z o n u k -nak van nyomtatva<sup>4</sup>); de ezen hibás alakban nyomtatott nevet Kis-Szolnok-ra lehet magyarázni vagy javítani, amint ezt világosan mutatják az előbbi oklevelek, melyekben e megye Comitatus de Kis-Zonuk-nak van közölve. Volt tehát Kis-Szolnok nevű megyénk s e néven is neveztetett egykor Kemejnek az a része, mely későbbben Hevesbe lett kebeleztve.

Czinár Mór ugyan az V. István király említett kiváltságlevelében eléjövő K i s - S z o l n o k -ot K ü l s ő - S z o l n o k -ra magyarázza s azzal azonosítja<sup>5</sup>). Ugyan ily értelemben magyarázza Kaprinay István is zárjel között az elrontott alakban eléjövő K i t o z o n u k nevét is e megyének<sup>6</sup>). Ezen írók magyarázatát elfogadja és Kis-Szolnok-ot K ü l s ő - S z o l n o k -kal azonosítja Pesty Frigyes is<sup>7</sup>).

De itt meg kell jegyeznünk, hogy a küs nem valami rövidítése a külső-nek s azt sehogy sem lehet külső-re magyarázni, mint talán említett íróink vélekedni látszanak; mert küs régi magyar melléknév egy jelentésű a kis-sel, s e helyett régenten gyakran használtatott, amint ezt mindenki tudja, aki régibb magyar codexeket olvasott vagy magyar szótárainkat ismeri<sup>8</sup>). Különbön Fülöp Nádor említett iratában ez nemis Küs, hanem Kis-Szolnok-nak van írva. Küs-Szolnok tehát nem Külső, hanem határozottan Kis-Szolnok-at jelentett.

Ezen felül íróinknak itt említett hibás magyarázatát még jobban megczáfolja Külső-Szolnok megyének egyházi beosztása, miszerint e megye eleitől fogva a váci püspökség alá tartozott s annak egyik kiegészítő része volt, és itt, Külső-Szolnok megye területén, az egri püspöknek valamint főpásztori hatósága, úgy azzal járó tizedjoga sem volt soha. Már pedig az említett kiváltságleve-

lekben Kis-Szolnok azok közé a megyék közé van sorozva, melyek az egri püspökség alatt állottak, s annak tizeddel tartoztak; a miből világos, hogy Kis-Szolnok, mely az egri püspökség főpásztori hatósága alatt állott, nem lehetett egy Külső-Szolnok-kal mely a váci püspökség alá tartozott s így e két megyét nem lehet egymással azonosítani. Igaz ugyan hogy a török uralom alatt Külső-Szolnok Hevessel egyesült; de ezen egyesülés csak kizárólag a megyei közigazgatásra szorítkozott s az egyházi autonómiaira ki nem terjedt s a váci püspöknek ide vonatkozó joghatósága ezen egyesülés után is sértetlenül fönmaradt s abból az egri püspökre semmi át nem szállott.

De itt a legnagyobb nehézséget támasztja Pesty Frigyes fáradhatatlan szorgalmú írónk és történetnyomozónk. Ugyanis ő kifogásolja Kis-Szolnok-nak itten tárgyalt megyeiségét sőt elnevezését is és tagadja, hogy ily nevű megye lett volna. És pedig először is kétségsbe vonja V. István király kiváltság levelének és Fülöp nádor átiratának hitelét, azt hozván fel azok hitelessége ellen kifogásul, hogy azokat Fejér György csak Kaprinay és Katona István után közölte, kik közül egyik sem látta az eredeti okleveleket, hanem csak Battyáni kézírataiból közölték mindaketten, a Battyányi-féle másolatok pedig nem készültek kellő paleographiai hűséggel.<sup>9)</sup>

Ez kemény kritika, mire itt rövideden csak annyit jegyzünk meg, hogy gróf Battyányi Ignác, Erdély nagy nevű püspöke egyike volt a múlt század második felében élt jelesebb tudósainknak, kinek hazai történelmi tudományosságát s a kútfők használatában követett szigorú kritikáját igazolják az ő nagy szorgalommal összeállított jeles művei: mint a *Leges Ecclesiasticae Regni Hung.* című munka három kötetes gyűjteménye és sz. Gellért S. Gerandi *Scripta et Acta* című életrajza és nagy költséggel felállított levéltára. S ezek folytán fel kell róla tennünk, hogy ő, ki a hazai történelemnek maga is fáradhatatlan művelője volt s aki e célra annyit áldozott, arról is kellőleg gondoskodott, hogy híven másoltassanak le azok az oklevelek és kéziratok, melyeket saját hasznára vagy levéltára részére leiratott, és ha netalán valami kis hiány vagy eltérés merült volna vagy merülne is föl azokban a másolatokban, azért ama kéziratok hitele ellen ab invisis, csak látatlanban, felhozott kemény kritikát vagy kifogást nem tartjuk kellőleg indokoltnak s elfogadhatónak, és ha másolók a régi orthographiát újabb helyesírással cserélték is föl, amit t. írónk nagyon kifogásol,

az keveset vagy mit sem von le ama másolatok vagy oklevelek tartalmának hiteléből s azt sem tudjuk felfogni, hogy mily pelografiai ügyesség vagy hűség kívántatott legyen a kérdésben forgó Küs vagy Kis-Szolnok közönséges nevének hibátlan leírására.

De nem állapodunk meg az itt felhozott kifogásoknál, hanem e történelmi és régi földrajzi kérdés bővebb felvilágosítására tovább folytatjuk a megkezdett vitát és nyomozzuk az ide vonatkozó adatokat s e kérdés érdemében felhozható érveket, melyek még bővebben igazolják okleveleink kétségbe vont tartalmát és hitelét és jobban felvilágosítják az azokban érintett történelmi és jogi kérdés tárgyát.

Azok az adatok vagy bizonyítékok, melyek alább következnek későbbi korról szólnak ugyan, de azért a jogfolytonosság elve szerint az egri püspököknek előbb tárgyalt jogára vagy jogcímére vonatkoznak. Ugyanis az egri püspökök későbbben is nemcsak Hevesnek, hanem egyúttal két Szolnoknak voltak főispánjai, vagy legalább czimeikben és hivatalos irataikban mindakét Szolnok megye főispánjainak nevezték és nevezgették magokat. Így p. o. Pyber János egri püspök, ki 1633-ban halt meg, az ő tiszteletére a sz. Miklósról czimzett nagy-szombati templomban emelt sirkövön mindakét Szolnok megye főispánjának (supremus comes Comitatum Heves et utriusque Szolnok) van czimezve.<sup>10)</sup> — Lósy Imre egri püspök 1635-ben kelt levelében, melyben főpásztori hatóságánál fogva megengedi a sz. Ferencz rendű szerzeteseknek, hogy Szendrőn templomot építhessenek, magát mindakét Szolnok főispánjának nevezi, így kezdődvén ezen engedélylevel: Nos Emericus Lósi episcopus agriensis Comitatum Heves et utriusque Szolnok supremus et perpetuus comes etc.<sup>11)</sup> — Jakussich György egri püspök, ki 1647-ben halt meg, Pruzskán, Trencsén megyében, az általa alapított kolostorban, az ő tiszteletére emelt sirkövön szintén mindakét Szolnok főispánjának van nevezve.<sup>12)</sup> — Kisdi Benedek egri püspök azon alapítólevelében, mely által 1657-ben a kassai akademiát megalapítá magát mindakét Szolnok megye főispánjának nevezé, így kezdődvén az alapító levél: Nos Benedictus Kisdi, Dei et apostolicae sedis gratia episcopus agriensis, Comitatum Heves et utriusque Szolnok supremus ac perpetuus comes etc.<sup>13)</sup> — Szörényi Sándor jezsuita Fenesy György egri püspök felett mondott gyászbeszédében őt mindakét Szolnok megye főispánjának nevezé.<sup>14)</sup> — Ezek folytán Szerdahelyi Gábor is az



egri püspöknek többi között azt a kiváltságát is említé, hogy ő három megyének u. m. Heves és mindakét Szolnoknak fő- és örökös főispánja.<sup>15)</sup> Ezek az itt felhozott adatok vagy czimek kétségbevonhatatlanul bizonyítják, hogy az egri püspökök kétféle Szolnoknak voltak főispánjai.

Itt már az a kérdés merül fel: hogy melyik volt és hol feküdt az a két Szolnok megye, melyeknek az egri püspökök voltak a főispánjai? Ezeknek egyike kétségkívül Külső-Szolnok volt, mely a török uralom alatt egyesült Hevessel, s ezen egyesülés folytán annak főispánsága is egyesítetett a hevesivel, s ugy e méltóság az egri püspökökre szállott, mint a kik az előtt is Hevesnek főispánjai voltak. A másik pedig mindenestre Kemejnek az a része volt, mely későbbben Kis-Szolnok-nak is neveztetett, és e nevezet alatt már V. István király kiváltságlevelében és Fülöp nádor átiratában azon megyék között van említve, melyek — mint az egri püspökök főpásztori hatósága alatt álló megyék — az egri püspöknek tartoztak tizeddel. Hanem ezzel nincs még az itten felmerült kérdés megfejtve; mivel itt csak az van mondva, hogy e megye, mely az egri püspökség alá tartozott, Kis-Szolnok-nak neveztetett, de nincs említve annak főispánsága; azonban ezt eléggé pótolják a későbbi korból felhozott adatok vagy főispáni czimek, melyekből alaposan következtethetni, hogy midőn e megye vagy annak itt tárgyalt része, mely Kemejnek följebb említett átalakulásakor, Kis-Heves vagy Kis-Szolnok nevezet alatt Heveshez kapcsolatott, e kapcsolat folytán ennek főispánsága is az egri püspökre szállott s e püspök lett ennek is főispánja, ki azonban, amint alább is érinteni fogom, nem kis-hevesi, hanem kishszolnoki főispánnak neveztetett. Így magyarázható az egri püspököknek itten tárgyalt kettős szolnoki főispánsága vagy annak fennmaradt czime.

Úgy, de nevezett irónk megkezdett ellenvetéseit folytatva, azt állítja, hogy a két Szolnoknak, melyeknek az egri püspök volt a főispánja, egyike nem Kis-Szolnok, hanem Közép-Szolnok volt, mint a mely Külső-Szolnokkal egykor úgyis szorosabb összeköttetésben állott s azzal egy megyét tett s így szerinte az egri püspökök nem Kis-, hanem Közép-Szolnokban főispánkodtak.

Azon értekezések és tudományos viták után, melyeket Torma József a három Szolnok u. m. Külső-, Közép- és Belső-

Szolnok kérdésében gr. Kemény József ellen folytatott<sup>16)</sup> én is úgy vélekedem, hogy az a három Szolnok egykor az erdélyi vajdák korában együvé tartozott s egy nagy megyét alkotott, melynek többnyire az erdélyi vajdák voltak főispánjai, mikor t. i. azok nem voltak egyszersmind székely ispánok is és e megyék csak későbbben váltak el egymástól s alakultak önálló megyékké; de innét még nem következik az, a mit nevezett írónk következtetni akar, mintha t. i. Kis-Szolnok, mint Külső-Szolnok kiegészítő része, a többi Szolnokok sorsában osztozott s az erdélyi vajdák szolnoki főispánsága alá tartozott volna; mivel ez nem volt beosztva Külső-Szolnokba, hanem mint attól egészen megkülönböztetett terület későbbben is saját főispánjai alatt, az egri püspökök hatósága alatt állott. Ugyanazért igen feltűnőnek és merésznek találom nevezett írónk azon föltevését vagy állítását, hogy az egri püspökök valaha Közép-Szolnokban főispánkodtak volna: mivel e megye nem tartozott az egri püspökség alá s azzal semmiféle összeköttetése sem volt. Ide járul az is, hogy Közép-Szolnok a többi kapcsolt részekkel együtt az erdélyi fejedelmek korában Erdélyhez tartozott s az erdélyi fejedelmektől függött: hogyan engedték volna meg a Magyarországtól független s e függetlenségükre feltékeny és többnyire protestans fejedelmek, hogy az ő hatóságuk alatt álló megyében, Közép-Szolnokban, magyarországi kath. főpapok főispánkodjanak; mivel az egri püspököknek felhozott kis-szolnoki főispáni czíme az erdélyi fejedelmek korára vonatkozik. De még azt is meg kell említenem, hogy az egri püspökök valamint Heves, úgy a két Szolnok örökös főispánjainak (comites perpetui) nevezettek és ugyan mi jogon vagy czímen alakult volna ott, Közép-Szolnokban az egri püspöknek örökös főispánsága? Az egri püspököknek közép-szolnoki főispánságát tehát nemcsak vitatni, hanem még képzelní sem lehet.

Végre nevezett ellenfelünk felhozott ellenvetését azzal akarja igazolni, hogy Kis-Szolnokot azonosítja Külső-Szolnokkal s ezen állításának indokolására felhossa Kalandás András szolnoki alispánnak állítólag Kemében 1377-ben kelt levelét<sup>17)</sup> s ebből azt következteti, hogy Kemejben is volt hasonlóváros; de 1377-ben, mikor e levél kelt, Kemej egészen beleolvadt Külső-Szolnokba; mert ha akkor Kis-Szolnok megye még fennállott volna, Kalandás András ki nem kerülheti, hogy magát Kemében írt levelében kis-szolnoki alispánnak ne írja<sup>18)</sup>.

Hogy Kis-Szolnok nem volt beosztva Külső-Szolnokba, s attól megkülönböztetett területet alkotott, azt már följebb megjegyeztük. De Keme nevű városnak sem maradt fenn semmi nyoma vagy emléke Kemejben vagy Kis-Szolnokban, sőt határozottan állíthatni, hogy ott ily nevű helység soha sem volt. Hanem az itt hibásan irt vagy olvasott Keme hely neve Kené-re javítandó; mert ily nevű helysége volt egykor Közép-Szolnoknak<sup>19)</sup>. Különben is a felhozott alispáni levél nem Kis vagy Külső-hanem kizárólag Közép-Szolnok-ra vonatkozik, és közép-szolnoki ügyekben rendelkezik; mert ott voltak és ott vannak ma is Sarmaság és Nyirmón nevű helységek, melyek a felhozott alispáni levélben említetnek, melynek birtokosa Sarmasági Igaz Miklós s annak Péter nevű jobbágya sérelmére orvoslás foglaltatik ugyancsak Sarmasági Kopasz László ellenébe; de ily nevű helységek és családok nincsenek és nem is voltak Kis- vagy Külső-Szolnokban. S így e felhozott ellenvetés sem alapszik alkalmas és hitelt érdemlő történelmi bizonyítékon, sőt homlokegyenesen ellenkezik azokkal, a miket eddig felhozák.

Mint hogy Kemejnek ezen része későbbben Heveshez kapcsolatván Kis-Heves-nek is neveztetett, amint ezt följebb kimutattam, itt az a kérdés merülhet föl: hogy miért ragaszkodtak mégis az egri püspökök annyira a Kis-Szolnok elnevezéshez és miért nevezték és nevezteték magukat kis-szolnoki főispánoknak és miért nem kis-hevesieknek? Ennek okát ismét abban találok, hogy Kemejnek ezen része okleveleinkben előbb neveztetett Kis-Szolnok-nak, mint Kis-Heves-nek. Ugyanis IV. Béla király már 1261-ben kelt új adománylevelében Szolnok-nak nevezi Kemejnek azt a részét, hol az egri püspökségnek sz. László király által adományozott birtokai feküdtek, V. István király pedig 1271-ben kelt kiváltság levelében és Fülöp Nádor említett átíratában határozottan Kis-Szolnok-nak nevezi Kemejnek ezt a részét; Kis-Heves-nek pedig csak későbbben, a XV. század első felében, kezdett neveztetni, mikor az Hevesbe egészen bekebelezetett; mert úgy látszik, hogy ez a rész Kemejnek följebb említett átalakulása után egy darabig, mint önálló kerület szerepelt az egri püspökök hatósága alatt és csak a XIV. század végével vagy a XV. század kezdetével hajtatott egészen végre annak Hevessel lett egyesítése. Már pedig az egyház konservatív természeténél fogva, amint ezt följebb is megjegyeztem, a kerületek régibb s oklevelés

elnevezéseikhez ragaszkodott s azokat tovább is megtartotta. Így fejthető meg, hogy az egri püspökök, mint egyházi férfiak, az egyház szokásához ragaszkodva magokat nem kis-hevesi, hanem kis-szolnoki főispánoknak nevezték és nevezették, habár Kis-Szolnok már régóta egyesítve volt Hevessel.

Azonban e megyének Kis-Szolnok nevezete vagyis az egri püspökök két szolnoki főispánsága nemcsak nevezett irónkat vitte tévedésbe, hanem másokat is zavarba hozott, kik nem tudván eligazodni az egri püspököknek mindakét szolnoki főispánságán, azt meg sem kísérelték tovább nyomozni vagy felvilágosítani: így p. o. a tud. Porubszky József is, ki pedig az egri lyceumban az egyházi történelmet és jogot sokáig tanította, feltűnőnek és sajtáságosnak találta, de megfejtetni nem tudta az egri püspököknek azt a kiváltságát, miszerint ők két Szolnoknak voltak főispánjai<sup>20)</sup>. De ez most már többé nem feltűnő és nem megfejtethetlen talány, miután ismerjük megyénk alakulását és régi földrajzát és miután tudjuk, hogy megyénknek itten tárgyalt egyik kiegészítő része egykor Kis-Szolnok-nak is neveztetett. Ebből már könnyen megfejtendő az egri püspököknek kétféle szolnoki főispánsága, melynek czime későbbben is sokáig használatban maradt. Ezt hosszabban kelle tárgyalnunk nem annyira az egri püspökök itten érintett, de már úgys régen megszűnt kiváltságának és kis-szolnoki főispánságának kimutatására, mint inkább régi földiratunk ide vonatkozó kérdésének bővebb felvilágosítására. Az egri püspökök említett főispánsága s annak fenmaradt pusztá czime ugyan csekélységnek látszik, de azért abban nagyobb történelmi jelentőség és figyelmet érdemlő régi földrajzi tájékozás rejlik, mely megérdemlé, hogy vele hosszabban foglalkozzunk; mert becses adalékul szolgál az itten tárgyalt történelmi kérdés bővebb felvilágosítására. Ezek ugyan, a miket itt felhozék, nagyobbreszt megyénk későbbi történetére vonatkoznak; de meg kelle itt is rövideden emlitenem, hogy kimutathassam megyénk alakulását, és kellőleg megismérhessem annak harmadik alakító vagy kiegészítő részét. Ezek szerint megyénknek harmadik alkotó vagy kiegészítő részét tette a régi Kemejnek a Tisza mentén elterülő vidéke, mely e megye átalakulása után felváltva Kis-Heves és Kis-Szolnok neveken neveztetett, de ezen elnevezés is lassanként megszűnt és beleolvadt Heves általános nevébe, s ez az egész terület Heves keretébe foglaltatott.

Minthogy itt Heves megyét névszerint megnevezve említém, ennek folytán minden félreértés kikerülése végett meg kell jegyez-  
nem, hogy Palugyay Imre és utána mások megyénknek ezen a terü-  
letén eső helységeit egyszerűen Külső-Szolnokhoz számítják és külső-  
szolnoki helységeknek tartják; de azt gondolom, hogy e kérdésben  
nem a szoros történelmi nyomozást, hanem inkább csak az újabb  
beosztást követik; mivel történelmünk biztos adatai szerint azok  
eredetileg nem tartoznak Külső-Szolnokhoz, hanem minden kétséget  
kizárólag hevesmegyei helységek voltak. S ezzel, úgy hiszem, sike-  
rült kellőleg megismertetni megyénk harmadik alkotó vagy kiegészítő részét.

- 
- 1) Fejér. Cod. Dipl. IV. III. 39. l.
  - 2) U. o. V. I. 157. l.
  - 3) U. o. VII. II. 487. l.
  - 4) Kaprinai. Hungaria Diplomatica. Vindobonae. 1771. II. 256. l.
  - 5) Fejér György Magyarországi Okmánytárának betűrendű tárgymutatója. Pest. 1866. 255. l.
  - 6) Kaprinai i. h.
  - 7) Az Eltűnt Régi Vármegyék. Budapest. 1880. I. 102. l.
  - 8) Kresznerics. Magyar Szótár. Budán. 1831. I. 348. — Czuczor és Fogarasi. A Magyar Nyelv Szótára. Pest. 1865. VI. 1241. l.
  - 9) Pesty Frigyes i. h.
  - 10) Schmitth. Episcopi Agrienses. Tyrnaviae. 1768. III. 194.
  - 11) Katona. Historica Critica Reg. Hungar. XXXI. 746. l.
  - 12) Schmitth. Episcopi Agrienses. III. 246. l.
  - 13) Katona. Historia Critica Reg. Hungar. XXXII. 918. l.
  - 14) Schmitth. idézett m. 340. l.
  - 15) Chorographia Cebrium Hung. Urbium. Cassoviae. 1770. 105. l.
  - 16) Tudományos Gyűjtemény. 1830. I. füz. 39—93. II. — Nemzeti Társalkodó (szerkesztette Pethe Ferencz). Kolosvár. 1830. 14-ik szám. 105, 106. II. — 22-ik sz. 172—176. II. — 25-ik sz. 93—97. II. — 26-ik sz. 204—207. II. — 39. sz. 297—312. II.
  - 17) Gróf Zichy-Család Okmánytára. IV. 6. l.
  - 18) Az Eltűnt Régi Vármegyék. I. 125. l.
  - 19) Fejér. Cod. Dipl. V. II. 559- és Thallóczy Lajos. A Kamara Haszna Története. Budapest. 1879. 181. l.
  - 20) Bartakovics-Emlékkönyv. Eger. 1865. 186. l.

## 12. §.

*Botka Tivadar elmélete vagy véleménye megyénk alakulásáról.*

Azok, a miket felhozánk, mindenkit meggyőzhetnek arról, hogy Heves három különböző megyéből u. m. Heves, Mátra-Ujvár, és Kemej megye egyik részéből alakult, mely részek kezdetben különálló területek voltak és csak későbbben egyesültek vagy alakultak Heves nevezett alatt egy megyévé.

D. Botka Tivadar különben hamvaiban is tisztelt tudósunk másképen magyarázza megyénk alakulását. Ugyanis ő úgy vélekedik, hogy a tatárjárás előtti időszakban Sáros, Abaúj, és Heves együvé tartozott és Újvár nevezet alatt egy nagy kiterjedésű vármegyét alkotott.<sup>1)</sup> Természetesen Hevesbe foglalta vagy az alatt értette Mátra-Újvárt is, s ezt azzal egynek vette. Ez sokak előtt nagyon feltűnő és merész állításnak tetszett, mint a mely ellenkezik hazánk régi földirati felosztásával s abban nem kis zavart okozand; de leginkább feltűnt Pesty Frigyesnek, ki ide vonatkozólag így nyilatkozik: Botka Tivadar nem régen azon állítással lép meg a magyar tudományos köröket, hogy a tatárjárás ideje előtt Sáros, Aba, és Heves megyék területe egyetlen vármegyét képezett, melynek neve Újvár (Novum Castrum), és roppant terjedelmén kívül még azért is unicum volt, mert területi állandéka Borsod megye által volt kettészakítva.<sup>2)</sup>

Én nevezett tudósunk ezen állítására viszhang czim alatt észrevételt tettem,<sup>3)</sup> miből azután hosszabb polemia vagy vita fejlődött ki közöttünk.<sup>4)</sup> E vita érdemét s érveit nem tartom szükségesnek itt újra felhozni s azzal a t. olvasókat untatni, csak annyit jegyzek itt meg, hogy a felmerült kérdésre abból keletkezett vitára leginkább a latin comitatus ingatag jelentése s értelmezése szolgáltat alkalmul; mert a comitatus elnevezés főleg már a XIII. században felváltva majd megyét maj várispánságot jelentett vagy a különböző felfogás s értelmezés szerint ennek jelentésére magyaráztatott. Úgy látszik ez vitte tévedésbe Botka Tivadart és azokat is, a kik őt követik, nem véve kellő tekintetbe azt a különbséget, mely a megyék és várispánságok között polgári alkotmányunk első korszakában fennállott, s a comitatus elnevezés alatt említett megyék és várispánságok intézvényét és területet egymással fölcserélték s

összetévesztették. Így történt, hogy nevezett tudósunk a sárosi, abaúj, és hevesi várispánságokat, mint várispánságokat, mind meg annyi megyéknek tekintette, és minthogy e várispánságok az újvári nagy várispánságnak kiegészítő részei voltak, ezeket Újvár nevezet alatt, azzal, már mint megyével, egyesítette s azonosította; pedig a megye és várispánság két egymástól megkülönböztetett intézvény és terület vala. Azért a felforgó kérdés bővebb felvilágosítására szükségesnek tartottam a megyék és várispánságok közötti különbséget feltüntetni és bővebben ismertetni annál is inkább, mivel én ezt igen fontos történelmi és régi közjogi kérdésnek tartom nemcsak a mi megyénk és várispánságunk alakulásának felvilágosítására, hanem általában a megyék és várispánságok közötti különbségnek kimutatására is; mert e nélkül történelmünkben több oly régi földirati és közjogi kérdések és nehézségek merülnek föl, melyek iránt igen nehéz eligazodnunk, ha közelebbről nem ismerjük e két intézvényt és e kettő közötti különbséget.

Épen ez indita arra, hogy e kérdést felújítsam s erről egy akadémiai értekezést vagy felolvasást tartsak annak kimutatására: hogy mi különbség volt a megye és várispánság között? <sup>5)</sup> S e felolvasásomat az itt felforgó kérdés szabatosabb megvitatása végett jónak látom itt némi kihagyással és változtatással újra közölni megyénk följebb tárgyalt alakulásának bővebb felvilágosítására és nevezett tudósunk ide vonatkozó vélekedésének megigazítására. De minekelőtte e kérdés tárgyalásához kezdenénk, itt eleve meg kell határoznunk, hogy mit kell értenünk a várispánság, és mit a megye alatt vagyis mi volt kezdetben a várispánság és mi a megye.

---

1) Századok. V. 383. l.

2) Az Eltűnt Régi Vármegyék. I. 163. l.

3) Századok. VI. 231—237. 307—325. 377—386. ll.

4) U. o. 532. és 704. VII. 81. és 153. ll.

5) Értekezések a Történelmi Tudományok Köréből. 1896. XVI. 2. Sz.

## 13. §.

*A várispánság és a megye.*

A várispánság egy katonai szervezetű kerület volt, mely a várral a megye területéből hasitatott ki s alakítatott át katonai kerületté, s a várispán (*comes castri*) alatt állott, földrajzilag ugyan a megye területén feküdt és nyúlt el, de attól mégis egészen megkülönböztetett részt alkotott, melyen a várjobbágság vagy várkatonaság és a várnépség lakott. Ugyanis az ország felosztása és szervezése alkalmával a megyék területeiből bizonyos nagyobb vagy kisebb terjedelmű földrészek vagy birtokok hasítottak ki és kapcsolóztak a felállított vagy felállítandó várak területeihez, mik okleveleinkben *várföldek* vagy *várbirtokok* néven nevezettek. Ezen várföldek egy része szabad, vagy Sz. István király által felszabadított népek között kiosztott hűbéri birtokul azon kötelezettséggel: hogy ők azért itthon a várakat az ellenség beütései ellen védelmezzék és háboru esetén a király hadseregében katonai szolgálatot tegyenek. Ezek tehát katonák voltak, de okleveleinkben *várjobbágyok* — *jobagiones castri* — néven nevezettek. Kézay Simon e várjobbágyok eredetét illetőleg azt írja, hogy azoknak egy része szegényebb nemesekből lett, kik a királytól a várföldekből hűbéri birtokokat nyertek azon föltétel alatt, hogy háboru idején a várat védelmezzék <sup>1)</sup>. A vár-földek azon része pedig, mely katonai szolgálatra hűbér gyanánt ki nem lett osztva, alsóbb rendű földmivéseknek vagy szolgálóknak bizonyos szolgálati feltételek mellett adatott ki, kik okleveleinkben *várnépség* vagy *várszolgák* — *castrenses* — néven vannak említve. De fegyver és más hadi és házi eszközök készítése végett szükségesek valának iparúzóik vagy kézmivesek is. Ilyenek is fogadtattak be a várak területeire. Ezekből alakultak azután a városok. Ezek okleveleinkben *polgárok* — *cives, civiles* — nevezet alatt jönnek elő. De valamint a várjobbágyok, úgy ezek is minden kivétel nélkül, mindenben egyenesen és kizárólag a várispán hatalma alatt állottak, ki a kerületet saját alárendelt tisztjeivel igazgatta.

Itt azonban a várispánság földrajzi ismertetésére még meg kell említenünk, hogy a vár birtokai nem alkottak mindig egy földrajzilag összefüggő területet vagyis nem állottak egymással szoros



közvetlenségben vagy kontiguitásban; hanem a megye különböző részeiben, a nemesség és a főpapság birtokai között ágaztak szét és terültek el: sőt némely nagyobb és jelentékeny várispánságoknak még a másik vagy harmadik megyék távolabb eső területein voltak birtokai vagy álladécai; de ezek a távolabb eső részek is katonai és közigazgatási tekintetben mind együvé tartoztak s az illető várispán hatósága alatt állottak.

A megye ellenben egy nagyobb kiterjedésű és szabadabb szerkezetű nemesi vagy polgári kerületet jelentett, melyen a vár területén kívül a nemesség és a főpapság praediumai vagy birtokai és más szabad népek telkei terültek el. Ezek alkották azt a szabadabb polgári kerületet, melyet mi megyének nevezünk, mely nem volt bekebelezve a várispánságba és kezdetben nem is állott a várispán hatósága alatt, hanem attól egészen különálló és független területet képezett. De különben maga a várispánság is földiratilag a megyéhez tartozott, a mennyiben a megye területén feküdt és többnyire a megye nevééről volt elnevezve is. Voltak ugyan oly várispánságok is, melyek nem viselték azoknak a megyéknek a nevét, melyeknek területén feküdtek; de ezek csak egyes kivételeket képeztek az általános elnevezés alól. Így a megye egy nagyobb egészet jelentett, melynek egyik részét tette a vár s annak területe, a másikat pedig a nemesség, főpapság és a többi szabad népek birtokai. E földrajzi meghatározás szerint tehát a megye magába foglalta a várispánságot is; de nem megfordítva a várispánság a megyét; mivel a várispánság kizárólag csak a vár területére szorítkozott s annak hatósága nem terjedt ki a megye többi részeire, melyek annak beavatkozásaitól egészen függetlenek voltak.

Ez rövid s előleges ismertetése és megkülönböztetése e két intézménynek s ezzel járó katonai és polgári területnek, mik régibb okleveleinkben, különösen a Várad Regestrum bejegyzéseiben, szabatosan meg voltak egymástól különböztetve, amint ezt alább fogjuk látni.

Hogy a megyék és várispánságok közötti különbséget kellőleg tárgyalhassuk, először is fel kell hoznunk iróinknak ide vonatkozó nézeteit; mert iróink e kérdésben két részre oszlanak, többen közülök e két intézményt egy értelemben veszik, s abban csak egységes vármegyét és pedig katonai vármegyét vagy várispánságot látnak:

mások ellenben a vármegyék dualismusát vagy kétféleségét vitatják, azt állítván, hogy a várispánság mellett fennmaradtak a régi megyék is.

---

1) Jobagiones vero castri sunt pauperes nobiles, qui ad regem venientes, terram eis tribuit de castri terris, ut pheuda castri, ut castrum guerre tempore custodirent. Endlicher Monumenta Arpadiana Rer. Hung. Sangalli 1849. 129. 1.

---

#### 14. §.

##### *Íróink vélekedései a várispánságokról és a megyékről.*

Ámbár a megyék és várispánságok egymástól különböztek, amint azoknak itt előrebocsátott ismertetése is mutatja; mindamellett több íróink csak egyféle vármegyét vagyis katonai szerkezetű s a várispánsággal egyesített vármegyét említenek s ismértetnek, melyet ők latinul comitatus-nak, magyarul vármegyé-nek neveznek, a másik megyéről vagyis a nemesi vagy polgári megyéről pedig mélyen hallgatnak, mintha az nem is létezett vagy a várispánsággal egészen egyesítve s azonosítva lett volna.

Ily értelemben vették és ismértették a vármegyéket Kollár Ádám<sup>1)</sup>, Pray György<sup>2)</sup>, Engel Keresztély<sup>3)</sup>, Fessler Aurel<sup>4)</sup>, Botka Tivadar<sup>5)</sup>, Fejér György<sup>6)</sup>, Palugyay Imre<sup>7)</sup>, Bartal György<sup>8)</sup>, Nagy Iván<sup>9)</sup>, Jakab Elek<sup>10)</sup>, Villányi Szaniszló<sup>11)</sup>, Kerekgyártó Árpád<sup>12)</sup>, Pauler Gyula<sup>13)</sup>.

Némelyek ezen írók közül csak röviden említik s ismértetik ezeket az egységes katonai vármegyéket, mások ellenben hosszasan tárgyalják és vitatják e vármegyéknek egységét, elősorolván a várjobbágság és a várnépség különböző osztályait és tisztségeit, mint a vármegye alkotó és kiegészítő részeit, melyekből azután szerintük csak későbbben fejlődtek ki a polgári vagy politikai megyék. Némely történetíróink ide vonatkozólag csak annyit írnak, hogy sz. István király az országot vármegyékre osztotta: de hogy mily intézmény volt és kikből vagy mikből alakult az a vármegye? arról mélyen hallgatnak; de alig szenved kétséget, hogy ezek is Kollár nézetét osztják s azokat az első alkotásu vármegyéknek tartják.

Némelyek fölemlített íróink közül a nemeseket a várjobbágyoktól ugyan megkülönböztetik, sőt azok fölött ki is emelik; de azért csak úgy tekintik s említik, mintha ezek is a várispán alatt állottak s annak hatósága alatt a várjobbágyokkal egy vármegyét alkottak volna.

Ezektől eltérőleg más tudósaink s íróink a megyék dualismusát vitatják s azt tanítják, hogy eleinte, az Árpádok korszakában, a várispánságon kívül voltak nemesi vagy polgári megyék is, melyek a várispánságoktól mind jogilag mind területileg különböztek. Legelső volt ezek között Kovachich M. György fáradhatatlan tudósunk, ki Kollárnak az egységes vármegyékről szóló tanát kifogásolta s a megyék kétféleségét vitatta, állítván: hogy a nemesek (servientes regales) és a várjobbágyok (jobagiones castri) két egymástól megkülönböztetett osztályt képeztek s ezzel járó két területet vagy megyét alkottak: a nemesek nem állván a várispán hatósága alatt s a várispánságok határai nem egyezvén a megyék határaival<sup>14</sup>). Egy másik értekezésében vagy röpiratában megczáfolta Kollárnak és Praynak azon téves állítását: hogy I. Lajos király megszüntetvén a nemesek között addig fennállott különbséget, ezeknek kiváltságait a várjobbágyokra is kiterjesztette, s ezeket a nemesi jog- és kiváltságok élvezetében amazokkal egyenlőkké tette<sup>15</sup>). A mi nemcsak amaz írók tévedéseit tünteti föl, hanem azt is mutatja, hogy még az említett király alatt is, mikor a várispánság már hanyatlásnak indult, a még fennmaradt várjobbágyosság meg volt különböztetve a nemességtől.

Kelemen Imre jogtudósunk és pesti egyetemi jogtanár előrebocsátja ugyan, hogy sz. István király az országot vármegyékre osztotta s azokat polgári, birói, és katonai hatalommal felruházta; de alább, hol a királyi hadsereg elemeit vagy alkatrészeit elősorolja, azok között a nemeseket nagyon kiemeli, azt irván róluk: hogy közvetlenül a király zászlója alatt harczoltak, s a várispán hatósága alól ki lévén véve, saját tisztviselőik által igazgattattak<sup>16</sup>). Ha tehát a várispán hatósága alól ki voltak véve és saját tisztviselőik által igazgattattak a nemesek: akkor a várispánságtól megkülönböztetett helyhatósággal vagy megyeiséggel is bírtak.

Ugyanezen értelemben nyilatkozik a nemesekről Szlemenics Pál jogtudósunk, pozsonyi akadémiai jogtanár is, ki Törvényeink története Árpádok alatt című értekezésében vagy akadémiai felolvasásában világosan mondja: hogy a királyi vitéz szolgák az az a nemesek nem a várispánnak vagy, mint ő nevezi, a megyés

grófnak, hanem egyenesen a királynak zászlója alatt vitézkedének, s a megyés grófnak hatósága alól birtokaikkal együtt kivéve lévén, valamint a főrendbeliek, úgy ők is közvetlenül a király birói hatalma alatt állottak.<sup>17)</sup>

Horváth Mihály nagynevű történetírónk szintén a megyék kétféleségét vitatja, midőn azt írja, hogy sz. István a nemességet egyedül a király és a nádor hatalma alá rendelte, s a várispánnak a nemesség fölött ekkor még semmi hatósága sem volt. Az igazgatás könnyítése végett sz. István király az országot néhány politikai kerületre, megyékre osztotta s azokat a közügyek elintézése végett időről időre meglátogatni magának s utadóinak kötelességévé tette. De a megyéket megkülönbözteti a vármegyéktől (mik alatt mi újabb és helyesebb terminologia vagy elnevezés szerint várispánságokat értünk) így irván ide vonatkozólag: Lényegesen különbözött e politikai megyeintézet a hadi jellemű vármegyei intézet, mit István számszerint hatvankettőt vagy hetvenkettőt alapított. És megrója azokat a történetírókat, kik a vármegyei intézetet a megyeivel összetévesztették vagy összezavarták. „Nagy hibát követtek el — így ír tovább — abban eddigi történetírónk, hogy a vármegyei intézetet a megyeivel összezavarván, azt már sz. István alatt olyannak ábrázolják, minő csak pár század múlva lett. A vármegyei intézethez a nemesség eleinte semmi tekintetben sem tartozott, mint az több törvények- s oklevelekből világosan kitűnik, még II. Endre alatt is csak pénz- és tizedügyekben volt a vármegye ispánjának a nemesség fölött hatósága. De sokáig a megyék határai sem egyeztek a vármegyékéivel.“<sup>18)</sup> Ugyanezt ismétli A Magyar Honvédelem Történeti Vázlata című akadémiai székfoglaló felolvasásában is, hol határozottan állítja, hogy a várispán hatósága sz. István király alatt, sőt az Árpádok egész korszaka alatt, egyedül csak a várjobbágyokra és szolgákra terjedt, s a nemesség fölött, mely egyenesen a nádor és kisebb ügyekben a megyei bírák (judices megalis) hatósága alatt állott, a várispánnak semmi hatalma sem volt.<sup>19)</sup>

Lehóczky Tivadar szintén azon nézetet osztja, hogy a várispánság és a megye két különböző hatóságot jelentett, az első katonai, az utóbbi közigazgatási intézmény vala, amaz Comitatus, ez pedig provincia néven nevezteték<sup>20)</sup>.

Végre Pesty Frigyes jeles történettudósunk és fáradhatatlan írónk, ki nagy szorgalommal és készültséggel nyomozta és tanulmá-

nyozta a régi megyéket és várispánságokat, a megyék kérdéses dualismusát is alapos érveléssel vitatta.<sup>21)</sup>

Az itt felhozott két nézet között ingadozik vagy ingadozni látszik Botka Tivadar, ki mint följebb említém, a vármegyék régi alkotmányáról irt és 1831-ben kiadott munkájában Kollár A. Ferencz tanát vallotta vagy legalább ahhoz hajlott; de későbbben e nézetét valamennyire megváltoztatta s a megyék kétféleségét elfogadni látszott. Ugyanis *Jogtörténeti Tanulmányok a Magyar vármegyék szervezetéről* című értekezésében így ír; ... Reánk magyarokra nézve sokkal érdekesebb volna tisztába hozni: egy, vagy több nemű megye alkottatott-e kezdetkor? A nagy szorgalmu Kovachich Márton ugyanis, kinek annyi sok és becses jogtörténelmi munkát köszönünk, azt vitatta, hogy eredetileg két rendű megyei szervezet létezett, úgymint katonai és polgári; míg ellenben a nagy tudományú Kollár A. Ferencz, ki a régi megyék alkotmányáról hazánkfiak között első értekezett, csupán csak egy rendű, azaz: vegyes polgári és katonai szervezetű megyék mellett nyilatkozik. Habár a megyei szervezetről harmincznégy év előtt irt igénytelen munkámban én is az utóbbi felé hajoltam, de meg kell őszintén vallanom, hogy Kovachich részén is nyomós érvek állanak. Annyi azok szerint mindenesetre való, hogy, ha nem is voltak a megyei várak eredetileg kiszakítva a közmegyék határaiból, de a hozzájuk tartozott várjavakkal, melyek igen terjedelmesek valának, bizonyos zárt kört és a polgári javaktól elkülönözött katonai institutiót képeztek oly tulsulylyal, hogy attól az egész megye némi hadügyi szint kapott. Tovább folytatólag így ír: E katonai szervezetű megyékről Kollár, kit fentebb tisztelettel neveztem, bőven értekezett, de nyolczvankét esztendő előtt, mikor még a hazai jogtörténelem kútforrásai nagy részben el voltak csukva. Azóta a nézetek sokban tisztultak és jogtörténelmi tudásunk a hazában gyarapodott. Jelenben ugyan nekünk, kik nem vagyunk katonák, tán nem nagy hasznunkra van a tárgynak bővebb tanulmányozása, de azért azt tudni mégis jó<sup>22)</sup>. — Végre a vármegyék első alakulásáról és őskori szervezetéről és hat közleményre terjedő tanulmányában újra felhossa e kérdést s első közleményében Kollár és Kovachich tana között ismét ingadozni látszik<sup>23)</sup>; de mindamellert második közleményében megkülönbözteti a megyéket a várispánságoktól s e megkülönböztetésre vezérelveket vagy kriteriumokat is állít fel, melyeknél fogva a megyéket a várispánságoktól megkülönböztethetni<sup>24)</sup>.

Ime elősoroltam az eltérő nézetek — és vélekedéseket, melyek a felhozott kérdésre vonatkoznak. Most már vizsgáljuk azoknak érveit és súlyát, hogy t. i. a felhozott két nézet közül melyiket találjuk elfogadhatónak és történelmünkkel s történelmi felfogásunkkal megegyeztetethetőnek?

E kérdésre itt eleve kijelentem, hogy én a második nézetet osztom, miszerint a várispánság ugyan földrajzilag a megye területén feküdt és legtöbbször annak nevééről is neveztetett; de mindamelllett attól egészen elkülönített részt alkotott, s a megye és várispánság két egymástól megkülönböztetett terület és intézmény volt.

Itt először azokat a történelmi adatokat s azokból kölcsönözött érveket hozom fel, melyek szerintem az én nézetemet igazolják vagy támogatják, és azután azokat az érveléseket és vélekedéseket fogom taglalni s észrevételeimmel kísélni, melyeket íróink az első nézet indokolására hoznak fel.

---

1) *Amoenitates Historiae Jurisque Publ. Regni Hungariae*. Vindobonae 1783. 67—86. l.

2) *Historia Regni Hung. Budae* 1801. *Nötítiae Praeviae* 75—86. ll.

3) *Geschichte des Ungarischen Reichs*. Wien 1834. I. 73. l.

4) *Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen*. Leipzig 1815. I. 322. l.

5) *Notitia Diplomatica Veteris Constitutionis Comitatum*. Pestini 1831. 10—16. és 83. l.

6) *Codex Diplom. X. VII. 73—86. ll.*

7) *Megye-Rendszer*. Pest 1844. I. 9—21. ll.

8) *Commentar. ad Historiam Status Jurisque Publ. Hungariae*. Pozson 1847. I. 273. l.

9) *Magyar Akadémiai Értesítő*. Pest. 1865. V. 341. l.

10) *Kolozsvár Története*. Budán 1870. I. 220. l.

11) *Győrmegye és Város anyagi miveltségtörténete*. 48—49. ll.

12) *A Miveltség története Magyarországon*. Budapest 1880. I. 237. l.

13) *Századok*. 1882. XVI. 202—222. ll.

14) *Notiv Comitatum*. Viennae 1814. Az egész kis munkában 3—78. lapig e kérdés van tárgyalva.

15) *Tentamen, quo Jobagiones castri ceteris Regni Nobilibus per Ludovicum I. Hung. Regem non esse exaequatos contra communem opinionem demonstratum ibat* Martinus Georg. Kovachich Cladiupoli 1814.

<sup>16)</sup> Praestantissimum Militiae Ordinem efficiebant Servientes regis, qui aliter etiam Equites aulici, Familiares regis, Banderium regium, Regia domus Regis Hungariae vocabantur . . . cum obligatione sub ipsius regis vexillo immediate militandi . . . a Jurisdictione Castris exempti, proptus suos Judices Nobilium hodie quoque Szolga-Biró dicitur habere permittebantur. *Historia Juris Hungarici Privati*. Budae 1818. 44. l.

<sup>17)</sup> A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. Budán 1845. VI. 92. l.

<sup>18)</sup> A Magyarok Története. Pápan 1842. I. 36. l.

<sup>19)</sup> A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei. Budán 1845. VI. 304. l.

<sup>20)</sup> Beregvármegye Monographiája. Ungvárott 1881. I. 121. l.

<sup>21)</sup> A Magyarországi Várispánságok Története. Budapest 1882. 117–131. l.

<sup>22)</sup> Budapesti Szemle. Pest 1865. Uj folyam I. 307. és 309. l.

<sup>23)</sup> Századok. IV. 516. és 517. l.

<sup>24)</sup> Századok. V. 307. és 309. l.

---

## 15. §.

*A megyék és várispánságok régi okleveles elnevezései s ezeknek etymológiai jelentései.*

Nézetünket legjobban támogatja a régi terminologia vagy bevett elnevezés, mely által régibb okleveleinkben a megyék a várispánságoktól szabatosan meg voltak különböztetve. Némelyek ugyan nem fektetnek kellő súlyt a terminológiára, sőt azt figyelemre sem méltatják, mintha az semmit sem jelentene; pedig megvan annak a maga jelentősége, mit nem szabad figyelmen kívül hagyni. Való ugyan, hogy a királyi jegyzők sem tartották meg mindig pontosan a szokott terminológiát s a hivatalos iroda kiadványaiban is találatnak néha némi eltérések a rendszeres terminológiától vagy kurialis stilstól; de azért figyelmet érdemel az a diplomatikus megkülönböztetés, mely régibb okleveleinkben a megyék és várispánságok elnevezésében feltűnik, jelezvén az azok közötti különbséget. És ha fordul is elő néha eltérés a bevett stilstól vagy megszokott elnevezéstől, az leginkább csak a későbbi korban történik, mikor a hanyatlásnak indult várispánságok a megyékbe kezdtek kebeleztetni s ennek folytán ezek azoknak neveiről kezdtek neveztetni: de kez-

detben, a XI., XII. században és a XIII. század első felében, okleveleinkben, különösen a Várad Regestrum bejegyzésében a terminologia szabatosan megtartatott. Itt különös figyelmet érdemel az, hogy a Várad Regestrum, amint azt Botka Tivadar is megjegyezte, hiteles helynek hivatalosan szerkesztett jegyzőkönyve lévén, abban a stilus curialis szabályosan meg volt tartva. De különben is a jegyzőkönyv éppen arról a korról szólván, melyben a megyéktől megkülönböztetett várispánságok még életben voltak és rendeltetésükhöz képest szerepeltek, igen illetékes és hiteles kútforrásul szolgál e két intézmény akkori elnevezésének ismertetésére és felvilágosítására, és így arra, mint hitelt érdemlő kútfőre, a terminologia kérdésében biztosan hivatkozhatni.

Kútforrásaink hitelének ezen rövid érintése után nyomozzuk a megyék és várispánságok régi elnevezéseit, mint megannyi műszavakat, melyeken azok egykor neveztettek, s melyek által egymástól megkülönböztettek: és pedig először azokat, a mik a megyékre vonatkoznak vagy megyeiséget jelentenek, másodszor azokat, a mik várispánságot feltételeznek.

### *1. A mik megyét vagy megyeiséget jelentenek.*

#### *a) Provincia.*

Ez egy nagyobb kiterjedésű nemesi vagy polgári megyét jelentett. A Várad Regestrum bejegyzéseiben többször jön elő provincia, provinciales, comprovinciales elnevezés, a mi mindenkor megyét, megyei birtokosokat vagy lakosokat jelentett ellentéteül vagy megkülönböztetéseül a jobagiones castri vagy castrenses elnevezésnek, mely alatt mindenkor várjobbágyokat vagy várnépséget kell értenünk.

De több más okleveleinkben is említetnek a megyék provincia nevezet alatt a Comitatusok-tól vagy várispánságoktól való megkülönböztetés végett. Így p. o. Miklós királyi főtárnokmester 1254-ben több somogyi, zalai és veszprémi birtokok iránt támadt pörös kérdések elintézésére lévén kiküldve, ezen eljárásáról kelt jelentésében Somogyot és Zalát provinciá-nak, Veszprémet pedig parochiá-nak nevezi<sup>1)</sup>, világos jeléül annak, hogy a kérdéses birtokok nem várispáni, hanem megyei birtokok voltak. — A karakói várispánság, mely Vas megyében feküdt, pört indított birto-



kainak elfoglalása miatt az ottani (vasmegyei) nemesek ellen, s e pörös ügyben ítélőbíróul IV. Béla király által Pál pozsonyi prépost vala kiküldve, ki 1257-ben kelt ítéletlevelében a többi között ezeket mondja: „Nos vero ab omnibus ipsius provinciae et comitatus nobilibus et ignobilibus inquirendo invenimus etc.<sup>2)</sup> Itt a provincia alatt a megyét — Vasme gyét — melynek területén feküdt ez a várispánság, a comitatus alatt pedig a karakói várispánságot kell értenünk: itt tehát a megye a provincia elnevezés által van a comitatus-tól megkülönböztetve. — István ifjabb király 1268-ban Sándor szörényi bánnak több jószágokat adományozván, az adományozott jószágok között emliti Kák nevű birtokát is, s erről azt jegyzi meg, hogy ez azelőtt a borsvai várjobbágyoké volt, de Szabolcsme gyében feküdt . . . ipsa terra dicta Kaak erat jobagionum Castri Bursua, tamen est ipsa terra in provincia de Zabouch<sup>3)</sup>. Itt Szabolcs vagy annak az a része, hol Kák nevű birtok feküdt, mint megye — provincia — világosan meg van különböztetve a borsvai várispánságtól. IV. László király 1284-ben Berényt, a királyné somogyi birtokát, a veszprémi egyháznak adományozván, ezen adomány levelben Somogyot megyének — provinciá-nak — nevezi ekképen . . . in Simigiensi provincia unam villam Beren vocatam<sup>4)</sup>. Itt a provincia valóságos megyét jelent, mivel a királyné birtoka nem lehetett várispánságban, mivel az nem volt várispáni birtok.

*b) Parochia, Paroecia.*

Ez a *παροικια* görög szótól származik, mely sajátlag egyházi területet vagy megyét jelentett, de ennek jelentése átvitetett polgári megye elnevezésére is. Du Cange szerint a parochia annyit jelentett, mint territorium, districtus iudicis, regio urbis<sup>5)</sup>. Ezen elnevezés gyakran eljőn okleveleinkben is, s írónk értelmezése szerint szintén polgári megyét jelentett, és majd nem egyértelmű volt a provinciá-val. Ezt ugyan én nem állítom, de annyi mindenesetre bizonyos, hogy a comitatus-tól vagy várispánságtól nemcsak a Várad i Regestrum bejegyzéseiben, hanem több más okleveleinkben is meg volt különböztetve. Így p. o. II. Endre király 1226-ban kelt adomány levelében világosan megkülönbözteti a fejérvári parochiát a banai comitatus-tól ekképen: Yiner in Parochia Albensi ad Comitatum de Bana pertinens<sup>6)</sup>,

Ugyancsak II. Endre király 1231-ben kelt adománylevelében még világosabban meg vannak különböztetve a parochiák a comitatások-tól, hol a Tamás ispánnak, Makár bán fiának adományozott birtokok közül külön soroltatnak elő azok, a melyek parochiákban és ismét külön azok, melyek a comitatások-ban feküdtek<sup>7)</sup>.

Úgy látszik azonban, hogy a parochia elnevezés szorosabb értelemben valamely helynek hovatartozását vagy valamely birói hivatalnak illetékességét jelezte. Ugyanis sz. László király III. decretumának 16-ik czikke ezen értelemben így szól: Volumus, ut unusquisque index in parochia sua indicet, id est nemo indicum extra suam iurisdictionem indicet. Sőt a várispánság területének elnevezésére is használtatott, így az egri káptalan 1248 körül az új-ungi várispánság területét is parochiá-nak mondja ekképen: quandum terram Hozdu nomine decem aratris subiacentem in parochia Castri Unguy existentem<sup>8)</sup>. Maga a várispán is a XIII. század elején comes parochianus vagy parochialis néven kezdett neveztetni, s így a parochia nem egészen szabatos vagy kizárólagos elnevezése a megyének; mivel az nemcsak megyét jelent, hanem későbbben a várispánság elnevezésére is átvitetett.

### c) *Mega.*

Ez, úgy látszik, hogy a megye magyar névről van latini-zálva. Ez az elnevezés Kálmán király törvényének 12-ik cikkében jön elő, mely azt mondja, hogy a vezér vagy herczeg szolgálai, kik a király megyéjében, és a királyé, kik a herczeg megyéjében vannak — Ducis ministri, qui in Mega regis sunt, et regis, qui in Mega ducis sunt — az illető ispán vagy bíró előtt pörlekedjenek. De itt a Mega nem egy kisebb megyét, hanem egy nagy kiterjedésű tartományt jelentett; mivel e törvény arra az esetre rendelkezik, mikor a király az ő fiának vagy valamelyik királyi herczegnek az ország egyik részét átadta, hogy azt vezéri hatalommal kormányozza, a mi Erdélylyel együtt az ország harmad részét tette. Alább a 37-ik cikkben is előjön a mega és megales indices elnevezés, a mi Horváth Mihály értelmezése szerint megyei birákat jelentett. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ha egyszerű alakban jön elő ez az elnevezés, akkor igenis megyét jelent; de ha civitatis jelzővel van említve így: mega civitatis, akkor várispáni területet kell alatta értenünk, amint ezt alább fogjuk látni.

d) *Praedium.*

Ez is többször jön elő okleveleinkben, mely egyértelmű az *alodium*-mal, a mi mindig szabad nemesi birtokot jelentett. Ily *praedium*ok csak a megyék területein voltak, nem pedig a várispánságokban, melyek a várak tulajdonai voltak. Sőt ha király valamely nemesnek hadi szolgálataiért vagy más érdemiért várbirtokot adományozott, azt a vár szolgálatai alól kivette és nemesi *praedium*-má tette, mi által az megszűnt várbirtok lenni s a nemesi birtokok közé soroztatott, amint ezt bizonyítja IV. László királynak 1273-ban kelt adománylevele, mely által Ruh ispánnak a garicsi és gerzenczei várispánságban fekvő birtokait, melyeket részint várjobbágyoktól szerzett, részint a királytól nyert, nemesi kiváltsággal ruházta fel, hogy ő és örökösei azokat, mint nemesi *praedium*okat, nemesi joggal birhassák<sup>9)</sup>. Sőt ha nincs is az adománylevélben az adományozott birtok világosan *praedium*nak nevezve, mihelyest a király valakit a várszolgálatá alól fölmentett és birtokaival együtt megnemesített, az ő birtokai azonnal *praedium*ok-ká lettek, s az ily *praedium*ok mindig nemesiséget s azzal járó megyeiséget föltételeznek vagy jelentenek.

e) *Judices Nobilium.*

Szolgabirák. Ezek tudunkra legelőször IV. Béla királynak 1254-ben kelt oklevelében jönnek elő<sup>10)</sup>. De mi azt hisszük, sőt biztosan merjük állítani, hogy e tisztség sokkal régibb s egyeredetű a megyei intézménnyel, és, mint neve is mutatja, a nemesek bírása volt, és régi oklevelés elnevezés szerint *Judex servientium regalum*, magyarul pedig Királyi szolgák bírása néven neveztetett, s ezen elnevezésből későbbben a királyi melléknév vagy jelző elhagyásával Szolgák bírása = Szolgabiró lett, valamint a latin *Judex Nobilium*-ból ily rövidítéssel lett *Judlium*. A királyi szolgák alatt pedig, kik fölött ezek bírászkodtak, a nemeseket kell értenünk, kik mint már följebb is említettük, okleveleinkben *Servientes regales* néven neveztettek. Némelyek a szolgabirákat azonosítani akarják a *bilocus*ok-kal, de tévednek; mivel a *bilocus*ok alsóbb rendű tisztek vagy rendőrök voltak, kik csak a tolvajok és más gonosztevők felett ítéltek, s azok fölött is csak a várispán elnöklete alatt, vagy, mint az Arany Bulla 5-ik

czikke mondja, ad pedes tamen ipsius comitis. A szolgabírák ennél sokkal nagyobb joggal és hatáskörrel voltak felruházva; de minthogy kizárólag csak a nemesek ügyeiben ítéltettek s a várispánság területén semmi jogosultsággal sem bírtak; az ő birói eljárásuk csak a nemességre vagyis a megyére vonatkozik s a megyeiség mellett tanuskodik.

f) *Judices provinciae.*

Megyék birái vagy megyei bírák, többször említetnek régibb okleveleinkben, s úgy látszik, hogy egyek voltak az előbb tárgyalt szolgabírákkal és több iróink azonosítják azokkal, csak elnevezésük által különböznek azoktól. Minthogy a provincia, amint följebb kimutattuk, kizárólag megyét jelentett, e tisztség elnevezése is a megyék régi elnevezésére vonatkozik s annak emlékezetét tartja fenn.

Ezek az itt felsorolt elnevezések, mint megannyi adatok és műszavak, melyek a megyék régi elnevezéseire vonatkoznak s azok megyeiségére utalnak.

2. A várispánságot jelentő vagy föltételező elnevezések.

g) *Castrum, de Castro, Jobagiones Castris, Castrenses terra Castris.*

Ezek az elnevezések mind eléjönnek nemcsak a Várad Regestrum bejegyzéseiben, hanem más okleveleinkben is, miket nem szükség itt idézni, mivel azt úgyis tudják azok, kik okmánytárainkat olvasák. Hogy pedig a felhozott elnevezések mind várispánságot, várjobbágyokat, várnépséget vagy várbirtokot jelentenek, azt sem szükség bővebben magyaráznunk; mivel ezen elnevezések elég világosak és megmagyarázzák magok magokat.

h) *Comitatus.*

Ennek többféle történelmi s etymologiai jelentése van, de ezeket most mellőzzük, csak azt hozzuk fel, a mi tárgyunkra vonatkozik. Comitatus történelmünkben eleinte várispánságot jelentett s egyértelmű volt a Castrum-mal, amint ezt több okleveleink igazolják. Különösen II. Endre király 1234-ben adomány levelének záradéka, mely, minekutána elősoroltatnának abban az ország főbb

tisztviselői, így végződik: . . . et aliis quam plurimis aliorum Castrorum comitibus existentibus<sup>11)</sup>.

IV. Béla Király 1252-ben a turóczi monostor részére kiadott alapító levelében, kivévén e monostor jobbágyait a rendszerinti biráskodások alól, ide vonatkozólag ezt mondja: . . . ipsos populos a iurisdictione Comitum Castrorum in quibus Castris et Comitatus existere dinoscuntur, exemimus et harum serie eximimus<sup>12)</sup>. — Ugyancsak IV. Béla Király 1254-ben kelt adomány levelében megerősítvén a székesfejérvári egyház vagy káptalan kiváltságait, annak jobbágyait a rendszerinti biráskodás alól kiveszi ezen szavakkal: nec Palatinus pro tempore constitulus, nec Comes alicuius Castri seu Parochialis, nec Iudices Nobilium quorumcunque Comitatum . . . ipsos possit, debeat et audeat iudicare<sup>13)</sup>.

De hogy e kérdésben a Comitatus felhozott értelmének igazolására több oklevélre ne hivatkozzunk, elég legyen még csak az Arany Bulla 16-ik cikkét emlitenünk, mely így szól: Integros comitatus . . . non conferimus perpetuo. Itt az az integros comitatus alatt nem lehet egy nagyobb kiterjedésű polgári megyét érteni; mivel a megye a nemesség, az egyház, és más szabad népek birtokaiból állott, azokat pedig a király a tulajdonjog botránnyos sérelme nélkül másoknak nem adományozhatta; mert még csak képzelni sem lehet, hogy az egész megyei nemesség egyszerre kihalt vagy megnótáztatott volna; mivel csak ebben az esetben szállott a nemesség birtoka a koronára és lehetett királyi adományozás tárgya. Itt tehát a comitatus alatt várispánságot, vagy valami nagyobb várterületet kell értenünk, melylyel királyaink szabadabban kezdettek volt rendelkezni. Itt tehát megtiltatott egész várispánságok vagy nagyobb várterületek eladományozása; de úgy látszik, meghagyatott a korona részére az a jog, hogy a várterület egyes részeit vagy kisebb birtokait azután is eladványozhassa. Ezek szerint nem szenved kétséget, hogy a comitatus történetünkben eleinte várispánságot vagy várbirtokot jelentett, s egyértelmű volt a castrum-mal, és igen helyesen jegyzi meg Horváth Mihály, hogy a comitatus szón a régiek nemcsak vármegyét vagy várispánságot, hanem bérbirtokot vagy fűbéres jószágot is értettek<sup>14)</sup>.

Itt helyén látjuk a comitatus itten tárgyalt jelentésének értelmezésére megjegyezni, hogy történetiróink azt magyarul vármegyének nevezték. Ez az elnevezés megállhat ugyan azon érte-

leben, ha úgy vesszük a dolgot, hogy a várnak is volt területe, s ezen terület megyé-nek nevezetethetett. De történetíróink itt abban tévedtek meg, hogy a comitatus keretébe foglalták a nemesség és az egyház birtokait is: pedig, mint följebb kimutattuk, e birtokok nem tartoztak oda, s attól megkülönböztetett részt alkottak. Ugyanazért újabb íróink a comitatus itten tárgyalt értelmének magyar kifejezésére igen jól találták ki a várispánság elnevezést; mert ez igen jól kifejezi a comitatus itten tárgyalt jelentését és megkülönbözteti azt a megyétől. A vármegye elnevezése is helyes, a mennyiben az magában foglalja mindakét elemet, melyekből alakult, t. i. a várat és a megyét; de ez az elnevezés csak későbbi korra vonatkozhatik, mikor t. i. a várispánság a megyével egyesült s abba beleolvadt.

*i) Comes castri.*

Várispán. Ez ugyan későbbben, a XIII. század elején, már Comes parochianus vagy parochialis néven kezdett neveztetni, ami magyarul már megyei ispánt jelentett; de a különbség csak elnevezésben van, mert a megyei ispánnak csak annyira terjedt jogköre, mint a várispánnak s az Arany Bulla 5-ik cikke szerint a nemesség pöreiben nem ítélhetett. S eszerint bár mi néven neveztessek e tisztviselő, mindig várispánságot föltételez.

Íróink a várispánt már sz. István király korában főispánnak — supremus comes-nek — kezdik nevezni; de ez az elnevezés arra a korra nézve még időelőtti; mert igaz ugyan, hogy a várispánságból fejlődött ki későbbben a főispánság s az volt ennek genesis s igaz ugyan, hogy a várispánnak is volt udvarbirája vagy alárendelt curialis comese s erre nézve ő is nevezetethetett volna főispán-nak. De ez az elnevezés nemcsak az Árpádok alatt, hanem még az Anjou-királyok alatt sem volt szokásban, legalább okleveleinkben nem jön elő és csak későbbben az Osztrák-ház alatt kezdett szokásba hozatni, és nagyon helyesen jegyzik meg szótáríróink, hogy a főispánnak régente egyszerűen csak ispán vala a neve<sup>15)</sup>.

Szalay László a várispánt várgróf-nak nevezi; de szokatlan és helytelen elnevezése e tisztségnek: az első a német Burggrafnak a másik a latin Comes parochianus-nak betűszerinti fordítása, ami rosszul hangzik a magyar fülnek s ellenkezik nemcsak nyelvünkkel, hanem ősi intézményeinkkel is: nekünk voltak zászlós uraink, kik Árpádok alatt a király jobbágyai-nak és későbbben

országbárári-nak neveztettek; de ősi alkotmányunk grófok-at nem ismer: őseink a comes-t ispán-nak fordítottak és neveztek, s ez sem eredeti magyar szó ugyan, de legalább meg van magyarosítva, és régóta használtatik és többször fordul elő régi magyar kodexekben is, így p. o. a Carthausi Névtelen Legendájában Vata ispán-nak s alább egy másik főember Bácsmegyei ispán-nak van nevezve<sup>16)</sup>.

j) *Comes curialis.*

A várispán udvarbirája vagy alárendelt tisztje. Comes curialis néven eleinte az országbíró neveztetett; de ezen elnevezés később átvitetett a kisebb tisztségekre is, így a püspököknek, apátoknak és más nagy birtoku földesuraknak is voltak ily udvarbirái, kik szintén Comites curiales néven neveztettek. De itt a comes curialis a várispán udvarbiráját vagy segédtársát jelenti, ki többször csak a várjobbágyok közül választatott, és hivatalos eljárása vagy hatósága egyedül és kizárólag a várterületre szorítkozott. Valamint a várispánnak, úgy ennek is a neve később megváltozott s az Arany Bulla 5-ik cikkében már Comes curiae parochianus néven neveztetett, de hatósága csak a régi maradt; midőn a várispánságok egyesítettek a megyékkel, ezen udvarbiróból lett a megyei alispán, ki már a megyei nemesek közül választatott és nagyobb politikai jelentőségre emelkedett; de itt csak mint várispáni tisztet említjük, ami szintén a várispánság ismertetéséhez tartozik.

k) *Civitas* vagy *Comes civitatis* vagy *civiam.*

Ez is várispánságot vagy várispánt jelentett; mert a városok nem a megyékben, a nemesek praediumain; hanem a várispánságok területein keletkeztek, sőt a városok voltak a várispánságok székhelyei s az iparúzó és kézművesek, kik a Várad Regestrum bejegyzéseiben cives nevezeten említetnek a várnépség egyik nevezetes osztályát tették.

l) *Mega civitatis.*

A mega, mint följebb is említettük, egyszerű alakban megyét jelentett; de ha civitatis jelzővel jön elő, akkor várispánságot kell alatta értenünk.

m) *Pagus*.

Botka Tivadar ezt is ide, a várispánsági nevek közé sorolja<sup>17)</sup>. És csakugyan Du Cange szerint annyit jelent, mint territorium, *comitatus, districtus*<sup>18)</sup>.

Ime elősoroltuk a megyék és várispánságok okleveles vagy hivatalos elnevezéseit s azoknak etymologiai jelentéseit, mikből alaposan következtethetni azon különbséget, mely e két intézmény között Árpádok alatt fennállott, melylyel azok egymástól meg voltak különböztetve. Meg kell azonban itt jegyeznünk, hogy a felhozott oklevelek elnevezéseiben vagy azok jelentéseiben is merültek fel némi kétségek vagy nehézségek, mik a mi értelmezésünkkel ellenkezni látszanak. A kérdés bővebb felvilágosítása végett ezeket is meg kell itt említenünk és magyaráznunk.

---

1) Wenzel. Árpádkori Új Okmánytár. VII. 220. l.

2) U. o. II. 296. l.

3) U. o. VIII. 199. l.

4) U. o. IV. 255. és 257. l.

5) Du Cange. *Glossarium ad Scriptor. Mediae et Infirmae Latinitatis*. Basiliae. 1762. III. 112. l.

6) Wenzel. VI. 432. l.

7) U. o. XI. 219—230. l.

8) Hazai Okmánytár. VI. 49. l.

9) U. o. VII. 139. és 140. l.

10) Fejér. *Cod. Dipl.* IV. II. 231. l.

11) Wenzel. VI. 552. l.

12) Hazai Okmánytár. VI. 74. l.

13) Fejér. *Cod. Dipl.* IV. II. 231. l.

14) Magyarország Történelme. I. 356. l. és Magyar Történelmi Tár. IX. 100. lap.



## 16. §.

*Felvilágosítása azoknak az eltérések- és nehézségeknek, melyek a megyék és várispánságok elnevezésében eléljennek.*

Az előbb tárgyalt terminologia bővebb ismertetésére s a netalán ebből fölmerülhető ellenvetés megelőzésére meg kell itt jegyez-nünk, hogy ugyanazonegy megye egyik oklevélben provincia- vagy parochiá-nak, a másokban pedig comitatus- vagy castrum-nak van nevezve. Így p. o. Baranya a Váradi Regestrum 93-ik bejegyzésében provinciá-nak, a pécsi káptalan 1247-ben kelt bizonyítványában pedig castrum-nak van nevezve<sup>1)</sup>. — Békest a Váradi Regestrum a 101-ik bejegyzésben provinciá-nak, a 42, 347, és 361-ik bejegyzésekben pedig castrum-nak nevezi. — Bihart a Váradi Regestrum 346. és 368-ik bejegyzésében parochia, a 323-ikban pedig castrum nevezet alatt találjuk. — Zalát a Váradi Regestrum 277-ik bejegyzése provinciá-nak, II. Endre királynak 1214-ben kelt adománylevele pedig castrum-nak nevezi<sup>2)</sup>. — Sőt többször mindakét elnevezés eléljen ugyanazon oklevélben ugyanazonegy megyére vonatkozólag. Így p. o. Békest egy 1295-ben kelt oklevél provinciá-nak és egyuttal castrum — mondja<sup>3)</sup>. — Nógrádot a Váradi Regestrum 207-ik bejegyzésében provinciá-nak és ugyanott egyszersmind castrum-nak nevezi.

Már most hogyan kell e kétféle elnevezést érteni s az ebből netalán felmerülhető kérdést megfejteni?

E kérdést könnyen megfejthetjük, ha tudjuk, hogy majd minden megyében volt egyszersmind várispánság is vagy legalább voltak vár birtokok, melyek a nemesség vagy a megyei lakosok birtokaitól meg voltak különböztetve, s e körülmény fejt meg azt, hogy minden oly megye, melyben várispánság is volt, kétféle néven neveztetethetett u. m. provincia és castrum néven: provincia jelentette a megyének azt a részét, hol a nemesség és más megyei lakosság birtoka volt, a castrum alatt pedig értetett a megyének az a része, hol a vár birtokai feküdtek. A Váradi Regestrum bejegyzései szerint a várjobbágyok vagy a többi várbéli népek többször indítottak pört a megyei birtokosok vagy lakosok ellen a vár birtokainak állítólagos elfoglalása miatt, s e pörlekedő

felek polgári állásának vagy várhoz tartozó szolgálatának jelzésére nevezettek a megyéknek kérdéses részei provinciák-nak vagy castrumok-nak aszerint, amint a pörlekedők megyei birtokosok vagy lakosok voltak, vagy pedig a vár népségéhez tartoztak. Ezek szerint a megyék várispánságoknak is nevezettek, amennyiben a várispánságok is a megyék területein feküdtek s így e kétféle elnevezésből származó nehézség is könnyen megfejtethető.

Továbbá azt is meg kell jegyeznünk, hogy az itt tárgyalt terminologia későbbben a XIII. század közepe és főleg vége felé nagyon megváltozott. Ugyanis miután IV. Béla király és az ő utódai alatt a várbirtokok nagyobb mérvben kezdettek eladományoztatni vagy a hatalmasok által elfoglaltatni, ennek folytán az eképpen meggyengített várispánságok hanyatlásnak indultak, még a XIII. század vége felé, de leginkább az Anjou királyok alatt a megyékbe kebeleztettek, s azokkal egyesítettek. A várispánságok ugyan nem egyszerre pusztultak s tűntek el, mert némelyek közülök továbbra is fennmaradtak és tartották magokat; de maga a várispáni rendszer megbukott, mit azután Zsigmond király alatt a banderialis rendszer váltott fel.

Ezen változások folytán az átalakult megyék régi elnevezései is megváltoztak s a provincia és parochia neveket comitatus elnevezés váltotta fel. Több ugyanazon korban vagy egymást megközelítő korszakban kelt okleveleink egyikében ugyanazonegy megye provinciá-nak vagy parochiá-nak, a másikkban pedig comitatus-nak van nevezve. S így a megszokott terminologia, mely régibb okleveleinkben és különösen a Várad Regestrum bejegyzéseiben oly pontosan meg volt tartva a megyék és várispánságok közötti különbség jelzésére, elvesztette régi etymologiai értelmét és jelentőségét, s a provincia és parochia elnevezés későbbben egészen megszűnt s a helyett a comitatus jött használatba, ami nagyon megzavarta későbbi íróink történelmi felfogását, kik e két intézmény közötti különbséget nem ismerték s e kettőt egynek vették. S igen feltűnő, hogy a megyei nemesség, mely ősi intézményeihez s azokkal járó elnevezésekhez oly szívesen ragaszkodott, a megye elnevezése elfogadta a várispánságtól kölcsönözött nevet: a comitatus-t, mely etymologiai szabatosággal nem is fejezi ki a megyét s annak későbbben kifejlődött helyhatósági jellegét. De itt is a szokás határozott, mely nem keresi a szavak

értelmét és jelentését, hanem elfogadja azokat a felkapott értelem-  
ben ama latin mondat szerint: verba valent usu.

---

<sup>1)</sup> Wenzel. Árpádkori Újokmánytár. VII. 248. l.

<sup>2)</sup> Fejér. Cod. Dipl. III. I. 151 l.

<sup>3)</sup> Haan Lajos. Békes Vármegye Hajdona. Pest. 1870. II. 11. l.

---

## 17. §.

### *A megyék régi elnevezésének fenmaradt emlékezetei.*

Azután is, hogy a megyék a várispánságokkal egyesültek, s ezeknek hivatalos nevét átvévén, comitatusok-nak kezdettek nevezetni, azért régi elnevezésüknek, a provinciá-nak emlékezetei tovább is fenmaradtak a megyék tisztviselőinek hivatalos elnevezéseiben. Ugyanis azokban az oklevelekben, melyekben a megyék már comitatusok-nak vannak nevezve, a megyék tisztviselői vagy bírái még későbbben is Judices provinciae vagy provinciales neveken említetnek. Így p. o. az 1285-ben kelt szabolcsi ítéletlevél így kezdődik: Nos Hodos Michael filius Vbol et Joannes dictus Balogh Judices provincie in Comitatu de Zabolch damus pro memoria etc.<sup>1)</sup>. — Az 1307-ben beregi bizonyítvány szintén így kezdődik: Nos comes Gregorius de Bereg et quatuor iudices eiusdem provincie damus pro memoria etc.<sup>2)</sup>. — Az 1308-ban kelt szabolcsi bizonyítvány szintén így: Nos magister Alexander comes de Zabolch et quatuor iudices eiusdem provincie damus pro memoria etc.<sup>3)</sup>. Az 1309. körül kelt ugyancsak szabolcsi ítéletlevél így: Nos magister Alexander comes de Zabolch, Comes Inok iudex unus de quatuor iudicibus eiusdem provincie damus pro memoria etc.<sup>4)</sup>. — Az 1310-ben kelt szabolcsi bizonyítvány így: Nos magister Alexander comes de Zabolch et quatuor iudices eiusdem provincie damus pro memoria etc.<sup>5)</sup>.

Több ily okleveleket hozhatnánk fel, melyekben a megyék comitatusok és azoknak bírái mégis iudices provincie néven neveztetnek; pedig ez az elnevezés itt figyelmet érdemel; mivel abban oly történelmi reminiscentia vagy visszaemlékezés rejlik, mi a megyék régi elnevezésére vonatkozik, ami azt bizonyítja, hogy ama

megyék, melyeknek birái iudices provinciae nevezet alatt említetnek, egykor provinciák-nak vagyis polgári megyéknek nevezettek, habár későbbben comitatusok-nak lettek is elnevezve; mivel a provincia, mint följebb kimutattuk, kizárólag polgári megyét jelentett. Így tehát az ily csekélységnek látszó dolog is, mint a megyei bírának itt fenforgó elnevezése, fontosabb történelmi valóságot foglal magában, mely a megyék régi elnevezésére utal. És az ily elnevezések történelmi jelentésüknél fogva későbbben is sokáig fenn szoktak maradni, mint p. o. a szolgabírák elnevezése, mert habár ezek régen elvesztették régi etymologiai jelentésüket: a meny nyiben nemcsak a királyi szolgáltnak vagy nemeseknek voltak birái, hanem későbbben más alsóbb rendű polgároknak is birái lettek, sőt már ma nem is annyira bírák, mint inkább csak közigazgatási tisztviselők, mégis megtartották régi elnevezésüket. Így az itt tárgyalt iudices provinciae elnevezésnek is, mely még azután is egy darabig fenmaradt, mikor a provinciák már comitatusok-nak neveztettek, megvan az a jelentősége, hogy a megyék régibb elneveztetésére emlékeztet bennünket.

Úgy hisszük, hogy elég bőven tárgyaltuk a terminológiát vagyis azokat az okleveles elnevezéseket, melyeken a megyék és várispánságok egykor neveztetek, mely elnevezések által azok egymástól megkülönböztettek; de a megkülönböztetést még bővebben felvilágosítja a várispán hivatalának jogköre.

---

1) Hazai Okmánytár. VII. 194. l.

2) Zichy-Okmánytár. I. 114. l.

3) U. o. 116. l.

4) U. o. 123. l.

5) U. o. 126. l.

---

## 18. §.

### *A várispán hivatalának jogköre.*

Hogy a megye és a várispánság közötti különbséget annál világosabban kimutathassuk, szükségesnek látjuk itt röviden körvonalazni vagy legalább jelezni a várispán hivatalát vagy annak jogkörét; mert ez még bővebben felvilágosítja e két intézmény közötti különbséget. Ugyanis az Arany Bulla 5-ik czikke világosan megtiltja

a várispánnak, hogy a királyi szolgák vagy vitézek vagyis nemesek birtokait illető pörökben ne bíráskodjék. *Comites parochiani praedia servientium non discutiant.* Eszerint a nemesek birtokai külön területet alkottak, mely nem tartozott a várispán hatósága vagy bíráskodása alá s az ő birói hatalma csak a vár területére szorítkozott. Ennél nem kell nagyobb érv vagy bizonyíték arra, hogy a nemesek birtokai a várispánságtól megkülönböztetett területet képeztek s a megye vagy a megyének az a része, hol e birtokok feküdtek, nem tartozott a várispán hatósága alá.

Sőt itt még azt is meg kell említenem, hogy ha nemesek vagy más megyei szabad emberek pörlekedtek a várjobbágyokkal, vagy ezek indítottak pört amazok ellen a várbirtokok elfoglalása miatt: e pörökben a várispán nem bíráskodhatott, hanem a nádor vagy országbíró vagy más delegált bírák hoztak ítéletet, amint ezt bizonyítják a Várad Regestrum 7, 11, 24, 42, 87, 110, 111-ik és több még alább következő bejegyzései. A várispánok ily pörökben csak oly esetekben ítéelhetek, ha arra a királytól vagy a nádortól külön felhatalmazást nyertek, amint ezt igazolják a nevezett Regestrum 102, 207, 208-ik és több bejegyzései, hol világosan ki van mondva, hogy *ex precepto regis* vagy *ex permissione et auctoritate palatini comitis.*

Azonban mégis volt a várispánnak valami jogosult befolyása a megyében a pénzügyre és a tizedre; mert midőn a felhozott czikk megtiltja neki a nemesek pöreiben való bíráskodást, mindjárt utána teszi: *nisi causas monetarum et decimarum.*

Hogy ezt megérthessük, az elsőt vagyis a pénzügyet illetőleg tudnunk kell, hogy a pénzveretés joga s a pénz értékének meghatározása egyedül és kizárólag a koronát illette: úgy szintén azt is tudnunk kell, hogy az országnak Árpádok alatt nem volt állandó pénze, és minden második vagy harmadik évben új pénz veretett és hozatott forgalomba s akkor a régi pénz újjal váltatott be, amint ezt bizonyítja az Arany Bulla 29-ik czikke, mely így szól: A mi pénzünk egy évig legyen érvényben husvétől husvétig. De későbbi törvényeink is rendelkeznek a pénz forgalmáról és értékéről<sup>1)</sup>. Ezenfelül a külföldiekkel folytatott kereskedés folytán külföldi pénz is jött az országba és hozatott forgalomba, melynek értéke szintén a korona beleegyezésével állapított meg és viszonyított a mi pénzünkhöz. És nehogy az ily pénzváltozásoknál hamis pénz hozasék forgalomba s a pénzbevéltásnál csalás történjék s ez által a

kincstár vagy egyesek kárt szenvedjenek, arra a várispánok tartoztak felügyelni nemcsak a vár, hanem a megye területén is, kik különben is a királyi haszonvételeket a megyékben is kezelték s a kincstárnak beszolgáltatták. Ha tehát a forgalomba hozott pénz értéke fölött kérdés merült fel, abban a várispán volt az illetékes bíró s ő határozott e kérdésben: ez ügyben volt neki jogosultsága a megye területén is hivataloskodni.

A mi a másikat vagyis a tizedet illeti, minek érdekében jogositva volt a várispán a megye területén is eljárni: itt meg kell jegyeznünk, hogy hazánkban kétféle tized volt: u. m. a kilenczed (nona) és a tulajdonképeni tized (decima). Amazt vagyis a kilenczedet a nemesség jobbágysai fizették terményeikből természetben Árpádok alatt a királynak, amiért is az királyi tized-nek is neveztetett. Ez a tizedjog későbbben a birtokokkal együtt átszállott az illető birtokosokra s azután azok szedték azt az ő jobbágyaiktól, a miből lett azután a földesúri tized, de azért azután is megtartotta a királyi tized nevét. A másik volt az úgynevezett papi tized, mely a püspököknek járt az ő főpásztori hatóságuk alá tartozó megyékből vagyis e megyékben lakó jobbágysok terményeiből. A kilenczedet vagyis a királyi tizedet a várispánok szedték a nemesség jobbágysaitól és szolgáltatták be a kincstárnak, kik különben is, mint följebb említők, hivataluknál fogva a királyi haszonvételekre felügyeltek. A papi tizedet pedig a püspökök saját udvarbíráik vagy tisztjük által szedettek be s ezek behajtása nem tartozott a várispán hivatalához.

Ezek, úgy hisszük, kellőleg felvilágosítják azt a két kivételes esetet, mikor a várispánnak a kincstár érdekében meg volt engedve a megyébe bemenni, s ottan hivataloskodni. S azon jogelvből: miszerint a kivétel a ki nem vett esetekben megerősíti a szabályt — *exceptio in casibus non exceptis* firmat legem — igen alaposan következtethetni, hogy a nemesség birtokai és jobbágysai vagyis a megyének az a része, hol e birtokok feküdtek s e jobbágysok laktak, az említett két eseten kívül ki volt véve a várispán hatalma alól.

Sőt a várispánnak ezen itt tárgyalt kivételes joga is egyedül és kizárólag csak az ő személyét illette, s ő azt udvarbírájára vagy curialis comesére nem ruházhatta, és az ő udvarbírájára e minőségben a nemesek birtokain és jobbágysai fölött nem bíraskodhatott; mivel a curialis comesnek minden hatásköre egyedül és kizárólag csak a vár területére s annak népességére volt szorítva, amint ezt vilá-

gosan mondja a felhozott czikk ezekkel a szavakkal: Comites curie parochiani nullum peritus discutiant, nisi populos sui castris. Ez újra megerősíti előbbi állításunkat, hogy a nemesek birtokai és jobbágyságai vagyis a megyének az a része, hol e birtokok feküdtek s e jobbágyságok laktak, külön területet s ezzel járó külön birói hatóságot alkotott, mely a várispánságnak nem volt alá rendelve. S ezzel, úgy hisszük, kellőleg kimutattuk, hogy a megye és várispánság két egymástól megkülönböztetett intézmény volt. Most áttérünk az ellenvéleményü irók nézeteire s érveire s ezekre teszszük meg észrevételeinket.

---

1) Kovachich. Supplementum ad Vestigia Comitior. Budaë. 1798. I. 132—135. l.

---

## 19. §.

### *Észrevételek az ellenkező véleményekre.*

Kollár F. Ádám volt a legelső, ki a megyék eredetéről és szerkezetéről értekezett, s abba mindakét részt, a polgári és katonai elemet, belefoglalta s az egységes megye tanát felállította. Az ő mentiségére felhozza Botka Tivadar, hogy ő t. i. Kollár ezelőtt nyolczvankét évvel, most már száz tizenkét évvel élt s akkor még a hazai jogtörténelem kútforrásai nagy részben el voltak csukva, azóta tisztultak a nézetek és gyarapodtak jogtörténelmi ismereteink.

Mi azonban az ő észrevételét azzal toldjuk meg, hogy Kollár az ő munkáját legnagyobb részben a Váradi Regestrum adatai nyomán írta; de ő azokat érdemük szerint nem tanulmányozta és kellő figyelemre nem méltatta s az ott eléjövő provincia, provincialis, com provincialis, parochia és parochialis elnevezéseket s azoknak etymologiai értelmét és jelentését úgy, amint kellett volna, nem nyomozta; mert ha ezekre figyelmeztetünk, akkor észre kell vala venni, hogy azok mást jelentenek, mint a castrum, castrensis, és comitatus és az ezek által megkülönböztetett területeket egymással nem egyesíti vala. De úgy látszik, a magyar nemesség eredetét, a haza védelmében szerzett érdemeit s ezekkel nyert előjogait és kiváltságait sem vette kellő

tekintetbe; mert ha ezeket figyelembe veszi, akkor nem sorozza őket a várispán alatt álló katonai testületbe és nem egyesíti a várjobbágyokkal, kik csak Sz. István király által lettek felszabadítva. És ez a felelet vagy észrevétel szól egyúttal mindazoknak, kik az ő tanát elfogadták és követik.

Palugyay Imre felhóznván Kovachich Márton és Horváth Mihálynak már általunk idézett állításait, azok czáfolatába bocsátkozik s azok ellenébe így okoskodik: ha a nemességnek saját birtokai, melyek egyik királyi várhoz sem tartoztak, külön nemesi megyét s azzal járó külön hatóságot képeztek volna: akkor a szintén oly független egyházi birtokok tekintetéből e kettős minémiségű vármegyén kívül még egy harmad rendű egyházi megyét kell vala alakítaniok<sup>1)</sup>. Úgy látszik, hogy itt írónk az egyház birtokokat megkülönbözteti a nemesi birtokoktól, pedig törvényeink értelme szerint azok is a nemesi birtokok kategóriájába tartoztak, hiszen a H. T. I. 2-ik czíme világosan mondja, hogy az egyházi személyek, habár hivatalukra nézve különböznek is a világiaktól de nemességükre és jószágaikra nézve velük egészen egyenlők<sup>2)</sup>. Eszerint a nemesi birtokok alatt értettek s azok sorába tartoztak az egyházi birtokok is, tévedt tehát írónk, mikor a nemesség és az egyház birtokai között ily elválasztó kategoriát akar felállítani.

Továbbá Horváth Mihálynak azon állítását: hogy a megyék határai sokáig nem egyeztek a vármegyék (várispánságok) határaival, azzal akarja czáfolni, hogy több oklevelet hoz fel, melyek szerint a királyi várakhoz tartozó jószágok nem csupán s egyedül azon vármegyében feküdtek, melyben a királyi vár állott, hanem több és más megyékben voltak elszórva. Hiszen ő ezzel épen Horváth Mihály állítását igazolja, ki a megyék kétféleségét a többek között épen azzal indokolja, hogy több várispánságnak más megyékben is lévén birtokai, azoknak határai ellenkeztek a megyék határaival.

Végre a régi várispánságok és a későbbi megyék szerkezetét s a várispánok és a későbbi főispánok hivatalát egymással azonosítja, s abból vitatja a vármegyék egyféleségét. De, mint följebb is megjegyeztük, más volt a régi várispánság és más a későbbi vármegye és más volt a régi várispán és más a későbbi főispán hivatala s e kettőt meg kell egymástól különböztetni. Még csak azt jegyezzük meg, hogy írónk állításának indokolására Botka Tivadar azon nézetére hivatkozik, melyet ő későbbben visszavont vagy módosított.



Nagy Iván és Jakab Elek megkülönböztetik a várföldeket a nemesi birtokoktól, de mindamellett e kettőt ugyanazonegy vármegyében egyesítik. Pedig, azokból, a miket eddig felhozánk, világosan láthatni, hogy valamint a nemesség és várjobbágyság két egymástól megkülönböztetett osztályt képezett: úgy a nemesség és a vár birtokai is egymástól nagyon különböztek és nem igen lehetett azokat egy osztályba sorozni s egy területnek venni. Különben mindakét írónk Botka Tivadarnak följebb említett, de későbbben visszavont vagy módosított nézete után indult: különösen Jakab Elek szóról szóra magyarra fordítva idézi Botka szavait ekképen: A királyi várföldek, faluk és birtokok csak magukban nem képeztek várispánságot, de külön a nemesség várai s az egyházi rend birtokai sem vármegyét. De írónk ezen elmélete vagy rövid indokolatlan föltevése is elhallgatja a nemesség és várjobbágyság között felmerülő különbséget és nem fejté meg a kérdést.

Leghatározottabban vitatja a megyék egyfésüléséget Kerékgyártó Árpád, ki azt írja, hogy Ottó püspök, III. Béla király udvara és Rogerius kanonok, mint egykoru tanúk, csak egyféle vármegyéket említettek<sup>3)</sup>.

Ottó püspök és III. Béla király udvarának jelentése ugyan csak várispánságokat említ s a megyékről hallgat; mivel ők a király had- és pénzügyi hatalmát vagy tehetségét akarták kitűntetni, ezt pedig kizárólag csak a várkatonaság vagy várjobbágyság és a várbirtokok jelentették: magokból a megyékből kevés jövedelme volt a kincstárnak, legföljebb a megyei nemesség jobbágjai fizettek terményeikből kilenczedet a kincstárnak: a megyei nemesekkel sem rendelkezhetett háboru esetében szabadon a király, mivel azok csak haza védelmére tartoztak fölkelni s a haza határain belől katonászkodni. A királynak tehát minden had- és pénzügyi ereje a várispánságokban (comitatusokban) állott, amint ezt világosan bizonyítja épen Rogerius<sup>4)</sup>, kire nevezett írónk hivatkozik. Ez az oka tehát, hogy az említett tanúk csak a várispánságokat említették az ő jelentéseikben, mivel ők csak a király had- és pénzügyi hatalmát vagy erejét akarták kitűntetni.

Különben Roger mester az ő siralmas krónikájában (Carmen Miserabile) különösen is említi a megyéket, midőn leírja, hogy a kövi vagy kőtelki gyűlésen a magyarok és a kunok között támadt egyenetlenségek megszüntetése végett el lőn határozva, hogy a kunok nemesei cselédjeikkel elosztva az ország külön külön megyéibe

telepítenek, és kiki a néki kijelölt megyében maradjon . . . .  
comuni consilio est sancitum, quod nobiles Comanorum cum suis  
famulis divisi per singulas Hungarie provincias mitterentur et  
moram quilibet in provincia traheret sibi assignata.<sup>5)</sup> Hogy itt  
a nevezett történetírónk által említett provinciák alatt megyé-  
ket kell értenünk, nem szükséges hosszasan indokolnom; mivel  
a provinciák nemcsak a följobb tárgyalt terminologia, hanem a  
dolog természete szerint is csakugyan nagyobb kiterjedésű megyéket  
jelentettek, hol még akkor terjedelmes és néptelen puszták és lege-  
lők terültek el, és hol a kúnok nagy nyájaikkal együtt megteleped-  
hettek és tanyázhattak: még ellenben a várispánságok — comita-  
tusok — csak kisebb kiterjedésű és jól benépesített területek  
lévén, oda a kúnok nagy nyájaikkal nem telepedhettek. Eszerint  
már Roger mester említi a megyéket.

De föltéve, hogy, mint írónk állítja, egykori írónk hallgattak  
a polgári megyékről, beszélnek azokról okleveleink, mik nagyobb  
hitelt érdemelnek, mint krónikairónk.

Továbbá azt hozza fel írónk ellenvetésül: hogy nem találunk  
hatóságot vagy tisztikart, mely a polgári megyékben hivatalos-  
kodott volna.

A polgári megyéknek vagyis az azokban a prediumokon és  
szállásokon lakó nemességnek nem volt ugyan oly rendszeresített  
bürokráciája vagy szervezett tisztikara mint a várispánságnak vagy  
legalább nincsenek közegei s eljárásai oly szabatosan följegyezve s  
élénken feltüntetve, mint ezeké: de ebből még korántsem követ-  
kezik, hogy e kérdéses polgári megyék nem léteztek, hanem inkább  
csak annyi tűnik ki, hogy más rendszer, és más hadi és polgári  
eljárás divott a megyékben és más a várispánságokban: valamint  
más és előkelőbb osztályt alkottak és nagyobb jogokkal birtak a  
nemesek, kiknek ősei e hazát elfoglalták és meghódították, mint a  
várjobbágyok, kik csak sz. István király által lettek a szolgaságból  
felszabadítva és katonai szolgálatra rendelve.

A megyékben a nemesek közötti biráskodásról legrégebb tör-  
vényeink rendelkeznek, mik szerint bünvádi és örökségi pörökben  
csak a király, a nádor országbiró, vagy a király által delegált  
birák hozhattak ítéletet. Sőt fő- és jószágvesztéssel járó pörökben,  
az Arany Bulla 8-ik czikke szerint, a nádor sem mondhatott érvé-  
nyes ítéletet a király tudta és beleegyezése nélkül. A nádornak a  
megyékben folytatott biráskodásáról későbbi törvényeink is rendel-

keznek, különösen az 1298: 32-ik czikke azt mondja, hogy mikor a nádor a megyékben törvényszéket tart, minden ügyek az ő ítélete alá tartoznak, mikor pedig a pörös ügyek elintézése végett a nádor ott meg nem jelenhetik, akkor a megyei bírák (judices parochiales) hoznak azokban az ügyekben ítéletet. A kik pedig ezeken kívül ott bíraskodni merészelnének, azok azonnal a kiközösítés vétségében (sententia excommunicationis) marasztalándók el<sup>6)</sup>. Nem volt tehát a megye oly szervezetlen testület és terület, mint t. írónk gondolja. Már Kálmán király törvényében említettnek a megyei bírák, Judices megalles, későbbi törvényekben és oklevelekben Judices parochiales, Judices provinciae vagy provinciales, Judices Nobilium, nemesek bírása vagy szolgabíró. Eszerint megyéink is szervezve voltak és bírákkal és más tisztviselőkkel el voltak látva.

Végre azt mondja írónk, hogy sz. Istvánnak nem lehetett szándéka polgári nagy megyéket alkotni; mert ez nem lett volna czélszerű intézmény a roppant reformjai miatt forrongó elemek fékezésére.

Ebben tökéletes igazsága van t. írónknak, de értsük meg a dolgot jól. Sz. István királynak nem is igen kellett polgári megyéket alkotnia; mert azok már előtte a vezérek alatt nagy részben megvoltak: amennyiben az ország már akkor, mikor őseink azt elfoglalták, több tartományokra, provinciákra vagy megyékre volt felosztva, s őseink az ország ezen felosztását elfogadták s a provinciáknak nemcsak régi neveit, hanem határait megtartották, így maradtak meg, és régi elnevezéseik szerint neveztettek: Baranya, Bihar, Kemej, Keve, Nógrád, Nyir vagy Nyírség, Nyitra, Zaránd, Zemplén és több más megyék. Némelyek pedig a honfoglaló vezérek által alakítottak, s azok nevéből neveztettek, mint Borsod, Csanád, Doboka, Szabolcs, Torda stb. Ismételjük tehát, hogy sz. István király nem alkotott ilyen megyéket, mert azok megvoltak már előtte a vezérek alatt, legfőjebb czélszerűbben szervezte azokat. Hanem igenis a már meglévő megyék területeiből kihalított s a tervezett várhoz kapcsolt több kisebb nagyobb részeket vagy birtokokat s ezekből alakította a várispánságokat, mint ezt mutatják a várbirtokok fekvései is, mint-hogy azok nem képeznek egy szorosán összefüggő területet, hanem a nemesség s egyházak birtokai között ágaznak szét. Mert sz. István egész megyéket nem foglalhatott el a várak részére; mivel azok a megyék vagy azoknak jelentékenyebb részei már ki voltak

osztva a nemesség, az egyházak és más szabad népek között s azoknak tulajdonát képezték: ott laktak vagy birtak a vezérek vagy főzsfőnökök unokái és maradékai, kik az előkelő nemességet alkották: ezeket nem lehetett tulajdonuktól megfosztani, hanem meg kellett őket hagyni saját birtokaikban s azoknak saját használatában. Ime ezek a jelentékeny részek, ezek a terjedelmes földterületek, melyek a nemesek s egyházak birtokában maradtak, alkották később azokat a nagyobb kiterjedésű politikai és földrajzi területeket, miket mi megyéknek nevezünk.

De a várispánságokra vonatkozólag azt is meg kell említenünk, hogy sz. István király mindjárt kezdetben nem állított hetvenkét várispánságot, mikről későbbi adataink szólnak; mivel több várispánságainktól kimutathatni, hogy azok később keletkeztek. Mindenesetre ő kezdte meg ezen intézkedést, ő vetette meg alapját a várispánságnak, őt illette a kezdeményezés nehézsége és a végrehajtás érdeme, és ő kétségkívül igen számos ily várispánságot állított, és midőn történetiróink azt írják róla, hogy az országot vármegyékre osztotta, a vármegyék alatt várispánságot kell értenünk; mivel ő nem megyékre, hanem *comitatusok*-ra osztotta az országot. És az ő példáját követték és megkezdett művét tovább fejlesztették az ő utódai, kik alatt azután fejlődtek és szaporodtak a várispánságok annyira, hogy azok száma később hetvenkettőre növekedett. Se várintézkedés, mint följebb is megjegyeztük, nagy előnyére volt a királynak és sok hasznot hajtott a kincstárnak. De a várispánságok mellett a megyék is szerepeltek s a megyei nemesség is érvényesítette a maga befolyását, az vívta ki az Arany Bullát is, mely által a nemzet szabadsága és jogai biztosítottak, s a várispánok hatalma és befolyása megszorított, és habár gyarapodtak is a várispánságok had- és pénzügyi tekintetben s ezzel járó befolyásban, mégsem voltak képesek a megyék történelmi és politikai jelentőségét háttérbe szorítani és végre is nem a várispánságok olvasztották magokba a megyéket, hanem megfordítva a megyék absorbeálták a várispánságokat. Nem lehet tehát tagadni, hogy a várispánságok mellett a megyék is nemcsak léteztek, hanem jelentékenyen szerepeltek is.

Végre Pauler Gyula jeles tudósunk is hoz fel nehézségeket a megyék kétfélesége ellen. Különösen:

Először ezt az észrevételt teszi: A hadi szervezet tehát az, mely legjobban megismertet valamely nemzet társadalmi viszonyaival

és közállapotaival. De az árpádkori hadszervezetről még igen homályosak ismereteink: különösen arra nézve, mi itt főkérdés volna: kinek vezérlete alatt ment az egész megyebéli köznemesség, helyesebben mondva talán szegényebb szabad ember a háboruba? 7)

Hogy a megyei nemesség Árpádok alatt a király zászlója alatt első sorban harczolt, azt oly határozottan állítják jeles írónk és tudósaink, hogy nem tartjuk szükségesnek ezt itt bővebben vitatni, hiszen az volt a nemesek egyik kitünőbb kiváltsága, mely őket Árpádok korában a várjobbágyok fölött különösen kitüntette, hogy a király zászlója alatt vitézkedtek, s azért nevezettek *servientes regales* nevezet alatt király vitézeinek.

Második ellenvetésül azt hozza fel, hogy a megyéknek nem volt ispánjuk vagy szerinte főispánjuk. Ebben tökéletes igazsága van f. írónknak; hanem ezen ellenvetés bővebb ismertetésére vagy elemzésére meg kell említenünk, hogy mivel a várispán, mint már följebb is megjegyeztük, későbbben megyés vagy megyei ispán-nak — comes parochianus-nak kezdett nevezetelni, a várispán nevezet pedig az ő udvarbirájára vagy curialis comes-ére szállott: innét Kovachich György és Pesty Frigyes megkülönböztették egymástól e két tisztséget: a megyei ispánt vagy szerintük már főispánt a megyék részére vindikálják, a curialis comest vagy szerintük már várispánt a várterület élén hagyják annak rendelvén alá a várnépséget.

De ezen megkülönböztetés téves; mivel a várispánság és megyés ispánság, habár két nevezet alatt jön is elő, ugyanazony tisztség volt s a curialis comes csak udvarbirája s alárendelt helyettese volt a várispánnak; mindakettőnek hivatala és hatásköre eredetileg egyedül és kizárólag a várterületre szorítkozott s így téves e két tisztséget egymástól elválasztani s a főnökből s annak alárendelt helyetteséből két különálló tisztséget alkotni. De különben is a polgári megyéknek, mint ilyeneknek, nem voltak külön ispánjaik, kik a várispánoktól meg lettek volna különböztetve. A megye vagy megyei nemesség, ősi kiváltságánál fogva, egyenesen a királytól vagyis a királynak főbb tisztviselőitől: a nádortól, országbirótól vagy más delegált biráktól függött, amint ezt már följebb is érintettük. Különösen közigazgatási, katonai vagy honvédelmi ügyekben a nádornak voltak alárendelve a megyei nemesek, ki hivatalánál fogva úgyszólván az ország főkapitánya volt, és mint ilyen rendelkezett velük s őket a hadba vezérelte. Voltak ugyan, mint följebb is említettük, a me-

gyéknek alsóbb rendü biráik és tisztviselőik is, kik kisebb pörök- és ügyekben közöttük intézkedtek, de külön ispánjaik vagy főispánjaik nem voltak. S így habár Kovachich és Pestynek tanát egyebekben elfogadjuk is, de a főispáni kérdésben az ő nézeteiket nem osztjuk. Ennek folytán elejtjük t. irónknak Pesty Frigyes ellen felhozott azon észrevételét is, hogy neki t. Pesty Frigyesnek nem sikerült a megyék részére külön főispánokat felföldözni, mert az általa felsorolt főispánok mind várispánok voltak.

Végre a Váradi Regestrum több bejegyzéseiből harmadik ellenvetésül azt következteti, hogy Mika bihari várispán nemcsak a várnépek, hanem más a várhoz nem tartozó emberek pöreiben is bíraskodott.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy amint a várak területein, a várak védelme alatt, városok keletkeztek, oda több iparosok, kézművesek és kereskedők is telepedtek, kik nem kötelezték magukat a vár szolgálatára, hanem ott csak ipart vagy kereskedést űztek: telepedtek későbbben oda olyanok is, kik ott magoknak házat vagy földet vettek anélkül, hogy a vár szolgálatára köteleztettek volna: lehettek és kétségkívül voltak is ott napszámosok és cselédek is, kik a gazdagabb várjobbágyoknál vagy másoknál szolgálván, napszámukból vagy bérükből tartották fenn magokat. Ezeknek nem lévén ott birtokuk, nem tartoztak a vár kötelékéhez, s így ezek és más ezekhez hasonlók, kik a vár területein laktak vagy tartózkodtak, a területi hatóság természete szerint, mind a várispán hatalma alatt állottak: így történt, hogy oly emberek pörében is bíraskodott, kik szorosán nem tartoztak a várnépséghez, de a várispán hatósága alatt álló területen laktak.

Ime elősoroltuk az eltérő nézeteket és ellenvetéseket és megtettük azokra észrevételeinket, s úgy hisszük, hogy ezen észrevételeink is némi tájékozásul szolgálnak az itt tárgyalt történelmi kérdések bővebb felvilágosítására.

S ezzel befejezzük ezen talán kissé hosszúra nyult s a tárgytól eltérni látszó értekezésiünket; de szükségesnek tartók ezt itt hosszasabban tárgyalni részint azért, hogy megyénk alakulása és hová tartozása iránt Botka Tivadar által támasztott kételyt elszakasszuk, részint azért, hogy az itt tárgyalt kérdés bővebb tanulmányozására írónknak a megyékre és várispánságokra vonatkozó nézeteit megigazítsuk s ezáltal történelmünk és régi közjogunk ide

vontkozó kérdését valamennyire felvilágosítsuk, és amennyiben me-  
gyénkben is volt várispánság és voltak várbirtokok, azok iránt t.  
olvasóinkat tájékozhatjuk.

---

1) A Megye-rendszer. Pest 1844. I. 16. l.

2) Et quamvis personae spirituales . . . personis secularibus digniores  
habeantur; tamen . . . ratione nobilitatis a bonorum temporalium  
una eademque libertatis, exemptionis et imunitatis praero-  
gativa gaudent.

3) A Miveltség Fejlődése Magyarországbán. Budapest.  
1870. I. 237. l.

4) E várispánságok jelentőségét Roger mester ekképen írja le: . . .  
hos comitatus reges Hungarie bene meritis conferebant et auferebant sine  
injuria possidentis, ex his comitatibus habebant delicias, et  
honores, potentiam, altitudinem et munimen. Endlicher  
Monumenta Arpadiana Rer. Hung. 262. l.

5) U. o. 260. l.

6) Kovachich. Supplementum ad Vestigia Comitior. I. 132—135 l.

7) Századok XVI. 205. l.

---

## 20. §.

### *Heves mint megye és mint várispánság.*

Miután a megyéket és várispánságokat egymástól megkülönböz-  
tettük s e két intézmény között a különbséget kimutattuk: könnyű  
leszen felelni Botka Tivadar azon állítására: hogy kezdetben Heves  
Sárossal és Abaújjal Újvár nevezet alatt egy megyét vagy vár-  
megyét alkotott s e három megye együvé tartozott. Igenis együvé  
tartoztak azok, de nem mint megyék, hanem mint várispáni terüle-  
tek vagy részek; mert mint följebb kimutattuk, más terület és intéz-  
mény volt a megye és más a várispánság.

Újvár egy nagy várispánság volt, mely kiterjedt Sáros,  
Abaúj, Heves, Mátra-Újvár, és Kemej megyére. Ez ugyan nem volt  
várispánság, de az újvári várispánságnak ott is voltak birtokai.  
A várispánság székhelye volt Újvár, mely Sárosban feküdt s  
egykor nevezetes vár volt. Eszerint e várispánság az ország északi  
határszéleitől kezdve Sároson, Abaujon keresztül, a közbe eső Bor-  
sodot átugorva, lenyult egészen Heves vagy Kemej végső határaig,

magába foglalva Mátra-Újvárt is, e terjedelménél fogva egyike volt a nagyobb és jelentékenyebb várispánságoknak, s így Heves is ide tartozott amennyiben a nevezett megyék várterületeivel együtt alkotta ezt a nagy várispánságot és Hevesben is voltak várbirtokok, melyek e várispánsághoz tartoztak s annak kiegészítő részei voltak. Heves tehát mint várispánság az újvári várispánság alá tartozott s annak egyik kiegészítő része volt.

De Heves nemcsak várispánság, hanem egyszersmind megye is volt, és mint ilyen már nem tartozott az újvári várispánság keretébe, hanem attól egészen különálló területet és hatóságot alkotott; mert még képzelné sem lehet, hogy e megye előkelő nemesei, az Aba nemzetség ágai és tagjai, s az egri egyház főpapjai az újvári várispán hatalma alatt álló várjobbágyok sorába tartoztak s ezekkel egy rangfokozatban állottak volna; mert azok ezektől megkülönböztetett s előkelőbb osztályt képeztek a megyében, valamint a terjedelmes birtokaik is, melyek tulajdonképen a megyét tették, el voltak különítve a vár birtokaitól.

Miután Újvár nem megye, hanem csak várispánság volt, mely a nevezett megyék határai között elterült, itt az a kérdés merül fel: hogy miért nevezte Botka Tivadar e várispánság álladékait megyéknek, miért foglalta azokat Újvár nevezete alatt egybe és vette együttesen egy megyének?

Erre, úgy látszik, a Comitatus-nak nem egészen helyes értelmezése szolgált alkalmul. Ugyanis a Comitatus, mint följebb is kifejtettük, eleinte várispánságot jelentett, de későbben írónk azt megyé-re, vármegyé-re magyarázták. Ez vihette írónkat is abba tévedésbe, hogy ő is itt a Comitatus Novi Castri alatt megyét, vármegyét értett, holott az várispánságot jelentett, és minthogy e várispánság kiterjedt a nevezett megyékre, azokat e nevezet alatt mind összefoglalta s egy nagy megyének vette: így származott az itt fenforgó nehézség vagy kétség megyénk alakulása és független önállósága felől. De most már tudjuk, hogy azok a részek, melyeket említett írónk megyéknek nevez, nem szoros értelemben vett megyék, hanem csak várispáni területek vagy álladékok voltak, melyek ugyan a nevezett megyékben feküdtek s azok nevének nevezettek, de mindamellett együvé tartoztak s együttesen alkottak egy várispánságot. E szerint Heves, mint várispánság Sárossal s s Abaujjal együtt Újvárhoz tartozott, de mint megye azoktól egész



független különálló területet alkotott, s így meg van fejtve az említett irónk által támasztott nehézség.

Némelyek ugyan irónknak felhozott állítását azzal akarnák igazolni, hogy a sárosi s abaúji nemzetségek nagy része úgysis vérrokonságban állott Heves megyének több régibb nemzetségével s a nemzetségek ezen rokonsági összekötetésénél fogva szerintük úgysis együvé tartoztak vagy tartozhattak azok a megyék, melyekben ezen különben is rokon nemzetségek laktak.

Igaz ugyan, hogy az említett megyék nemzetiségei között a felhozott vérségi kötelék megvolt és sokáig fenn is állott; de innét még nem lehet e megyék egységére vagy együvé tartozására következtetni; mivel a megyék területei és beosztásai nem az ott lakó nemzetiségek vérségi összekötései, hanem a vidékeknek a természet által kijelölt s a történelem által is elfogadott határai szerint alakítottak s érvényesítettek, és több nemzetiségünk volt, melyeknek egyik ága az egyik, s a másik ága a másik megyébe telepedett vagy telepített, de ezen családi összekötetés nem volt mérvadó befolyással a megyék alakítására. És ha talán merülnek is fel kivételképen egyes esetek arra nézve, hogy némely megyéknek bizonyos részei az ily nemzetiségi vagy családi befolyás folytán más megyékbe kebelezettek, ez mit sem változtatott a dolgon, s azért ez átkebelezés daczára is megmaradt a megyéknek régi történelmi egyénisége, egyeteme és elnevezése. Ezek nyomán a netalán nemzetiségi vagy családi összekötetés tekintetéből felhozható észrevétel ellenére is ismételjük, hogy Hevesnek — mint megyének — Sáros és Abaújtól való független önállósága minden kérdésen felül áll.

Azt azonban nem lehet tagadni, hogy Heves, mint várispánság, szorosabb összekötetésben volt Újvárral s az ottani várispán hatósága alatt állott, s így e várispánság minket is érdekel, s e viszonynál fogva meg kell tehát itt ezt is emlitenünk.

---

## 21. §.

### *Az újvári várispánság keletkezése és jelentősége.*

Hogy hol állitassanak és miképen osztassanak be a várak és várispánságok az az ország földrajzi fekvése, politikai felosztása, katonai berendezése, és biztonsága tekintetéből lőn meghatározva; úgy látszik azonban, hogy előbb a határszélek erősítettek meg, s

ott az ország biztonsága végett nagyobb és erősebb várispánságok állítottak. Ennél fogva az újvári várispánságnak némi előzményei már a honfoglalás történetében mutatkoznak. Ugyanis Névtelen Jegyzőnk elbeszélése szerint Árpád vezér minekutána Szerencs és Tokaj vidékét elfoglalta és meghódította volna, kiküldé Borsot, Böngér fiát erős haddal, hogy az ország határszéleit tekintse meg, és gátakkal erősítse meg egészen a Táttra hegységig, és alkalmas helyen várat építsen az ország őrizetére vagy védelmére — et in loco conuenienti castrum constueret causa custodie regni. — Bors eljárja e küldetésében, a határokat megerősítvén s a lakósok fiait túszokul magával hozván, a Táttra hegyein át visszatére Árpád vezérhez és az ő visszatérésén lőn nagy öröm a vezér udvarában.<sup>1)</sup>

Hogy Bors Árpád vezér utasítása szerint azon a vidéken várat épített volna, azt nem említi Névtelen Jegyzőnk. Épített ugyan ő várat a Boldva vize mellett; de ez nem szolgálhatott ama határszélek védelméül, mivel azoktól messzire esett. Itt, a Boldva vize mellé épített várból azután alakult a borsodi várispánság. Azonban ha nem épített is Bors ottan várat, de mint Névtelen Jegyzőnk elbeszéléséből kivehetni, a határszélek védelméről intézkedett s evégett ott őrállomásokat állított, a mi némi előzménye volt a későbbben ott állítandó várispánságnak.

Azonban ha nem épült is itt a vezérek alatt vár, de az már nem szenved kétséget, hogy sz. István király, midőn az országot várispánságokra osztotta és katonailag berendezte, itt azonnal várat építtetett és várispánságot alakított; mert Újvár (Novum Castrum) már sz. István korában van említve, s az itteni várispán hivatala az ország előkelő tisztségei közé tartozott, mivel e várispán (comes novi castris) több ünnepélyes okleveleinkben az ország főbb tisztjei sorában van említve, és többször más országos hivatallal is meg volt tisztelve.

De e várispánság jelentékenységét leginkább kitünteti annak nagy kiterjedése; mivel az, mint már többször említettük Sároson és Abaújon kívül kiterjedt megyénkire is, minek bővebb felvilágosítása végett itt megemlítünk egynehányat ezen várispánság hevesi álladécai vagy birtokai közül.

---

<sup>1)</sup> Béla király Névtelen Jegyzője De Gestis Hungaror. című könyve XVIII. fejt. Endlicher Monumenta Arpadiana Rer. Hungaricar. Sangalli 1849. 20 l.

22. §.

*Az újvári várispánságnak hevesi birtokai.*

E várispánság hevesi álladékait vagy birtokait nehéz most mind kimutatni; mivel sz. István király Legendája, mely abban a korban a telekkönyv hiányát pótolta, melybe azok a várbirtokok be voltak vezetve, történelmünk nagy kárára elveszett és királyaink későbben, különösen a XIII. század elejétől kezdve, azokból sokat eladományoztak s az azokról szóló adománylevelek is nagy részben, megsemmisültek vagy legalább napvilágra nem jöttek s így azokról kevés történelmi adataink maradtak fenn. Mindamellett azokból az oklevelekből, melyek fenmaradtak, a következő várbirtokok nyomozhatók ki, és pedig:

1. Heves, a mai mezőváros, nemcsak várbirtok, hanem egyszerűs mind vár és az itteni várispánságnak is székhelye volt. V. István ifjabb királynak 1264-ben kelt adománylevelében említetnek a hevesi várjobbágyok, mint Őrs (Tarna-Őrsnek) szomszédai<sup>1)</sup>.

2. Őrs = Tarna-Őrs, szintén ily várbirtok volt, amint ezt igazolja V. István ifjabb király 1264-ben kelt adomány levele, melyben azt az újvári vár köteléből kivette és Kompolt ispánnak adományozta<sup>2)</sup>.

3. Pé l, ma is fennlévő helység, szintén az újvári vár birtokaihoz tartozott, amint ezt bizonyítja II. Endre király 1234-ben kelt adománylevele, melyben Pélt más két abauji faluval az újvári, és három bihari faluval az ottani vár kötelékéből kivette s az Aba nemzetségbeli Demeter mesternek adományozta<sup>3)</sup>.

4. Halás z, Gyöngyös-Halás z, szintén ily várbirtok volt, melyet V. István ifjabb király 1267-ben a hevesi vár kötelékéből kivett és Jánosnak, a Csobánka fiának adományozott<sup>4)</sup>. Ez Mátra-Újvár területén feküdt ugyan, de azért a hevesi vár birtokának van írva.

5. F o g a c s, ma pusztá, szintén a heves-újvári vár birtokaihoz tartozott, amint azt bizonyítja Károly királynak 1333-ban kelt nemesítő levele, melyben Fogacsot és Jánost, Jakab fiait heves-újvári várjobbágyokat a havasföldi hadjáratban tett szolgálataiért a várszolgálat alól felmentette és megnemesítette.<sup>5)</sup>

6. F e g y v e r n e k, A s z ó, S c h m u l a és E c s e g szintén hevesi várbirtokok voltak, amint ezt bizonyítja a Várad Regestrum 206-ik

bejegyzése, mely szerint 1219-ben ezen falukban lakó várbéliek (castrenses) pörbe fogtak némelyeket az ecsegiek közül állítván, hogy velük egyenlő osztályzatban vagy kötelezettségben állanak, alá lévén vetve a századnak éppen úgy, mint ők: az ecsegiek ellenben felelék, hogy ők nincsenek alá vetve a századnak, hanem szabad denárok fizetésével tartoznak (liberorum denariorum debitores), ugyanezt erősíték az ott megnevezett hevesi várjobbágyok is, kiket Péter, Dénes újvári várispán helyettese, (Petrus comes vicarius Dionisii comitis) Váradra küldött az izzó vaspróbára vagy itéletre Mojzessel Hetény falvában lakó prisztalddal vagyis birói végrehajtóval s ott derült ki a pörbefogott ecsegiek igazsága.

Az itt említett helyek vagy azok nevei:

Fegyvernek, későbbben elpusztult, de most ismét fennlévő község.

Aszó\*) és Schmula, ma nincsenek meg, úgy látszik, hogy Fegyvernek és Ecseg szomszédságában feküdtek.

---

\*) Nyelvészeti tekintetben megjegyezhetni, hogy Aszó régi magyar név, mely völgyet jelentett. (Magyar Nyelvtörténeti Szótár. Kiadja Szarvas G. és Simonyi Z. Budapest. 1890. I. 129. l.) Ily nevű helyek többször jönnek elő okleveleinkben, de még ma is vannak fenn p. o. Aszó-fő Zalában, Hosszu-Aszó Biharban. — A macklári határban is van Nagy-Aszó nevű völgy, mely a hasonnevű szőlőhegy alatt nyulik el.

Ecseg ma puszta.

Mind a négy falu a régi Kemej területén feküdt, ami mutatja, hogy e várispánság lenyúlt idáig s itt is voltak birtokai.

Hetény, hol az említett birói végrehajtó lakott, ma puszta Abaujban, ami ismét mutatja Hevesnek, mint várispánságnak, Abaujjal való összeköttetését.

Az itt elősorolt várbirtokok felváltva majd Heves majd Újvár néven nevezettek; de e kétféle elnevezés mit sem változtat a dolgon, mivel azok bármi néven nevezettek is, az újvári várispánsághoz tartoztak s annak kiegészítő részei voltak.

Pesty Frigyes Ágasvár határjárásában is nyomoz várjobbágyokat; de nem tudja meghatározni, hogy azok Újvár vagy Heves várához tartoztak-e.<sup>6)</sup> Egyikhez sem, hanem Nógrád várához, és nem is több, hanem csak egy várjobbágy van említve, s ennek földje vagy birtoka nem Ágasvárral, hanem Bárkánynyal volt határos<sup>7)</sup>, Bárkány pedig Kis- és Nagy-Bárkány eleitől fogva nem Heveshez, hanem Nógrádhoz tartozott.

Nevezett írónk keres vagy nyomoz Bátor, Heves-Bátor szomszédságában is ily várbirtokot<sup>8)</sup>; de itt sehol sem volt a várispánságnak semmi birtoka: említetik ugyan az egri káptalannak 1295-iki határjárásában vár, melynek határa érintkezett a bátori határral; de ez nem volt királyi vár, hanem az egri püspök vára: Szarvaskő, melynek romjai még most is fennállanak s így ez nem sorozható az itt tárgyalt várbirtokok közé.

Voltak ugyan Hevesmegye területén más várak is, de ezek nem tartoztak az itt tárgyalt várbirtokok közé; mivel ezek nem királyi vagy várispánsági várak voltak, hanem csak egyes nemzetségek vagy családok magános várai.

Ime elősoroltuk a hevesi várbirtokokat, amennyire azokat az adatok hiányában ki lehetett nyomozni; igen hihető, hogy megyénk területén még több ilyen várbirtokok is voltak; de azok vagy minden nyom nélkül elpusztultak, vagy eladományoztatván, más birtokokba olvadtak, miről semmi adománylevél vagy más történelmi adat sem maradt fenn. De azok is, a miket itt elősorolánk, valamennyire jelzik Hevesnek, mint egykori várispánságnak, Újvárhoz való viszonyát. Ezzel kimutatták Hevesnek, mint megyének, megyei-ségét vagy megyei önállóságát és mint várispánságnak, Újvárhoz való viszonyát.

---

1) . . . ex parte Jobbagionum Castri Heves. Fejér. Cod. Dipl. IV. III. 205. l.

2) . . . quamdam terram Castri Vjuar Eors vocatam . . . a castro percitus exemptam sibi e per cum suis heredibus contulimus, dedimus et donavimus. U. o. 204. l.

3) Venzel. Árpádkori Újokmánytár. VI. 547. l.

4) . . . quamdam terram castri nostri Heves Halasz vocatam etc. Fejér. Cod. Dipl. IV. III. 416, VII. I. 316. l.

5) Fogach et Johannes filii Jacobi . . . Jobagyones et Conditionarii Castrenses de Fogach de Comitatu Heves-Újvár etc. Fejér. Cod. Dipl. VIII. III. 679. l.

6) A Magyarországi Várispánságok Története. Budapest. 1882. 253. l.

7) Fejér. Cod. Dipl. IV. III. 292. l.

8) Pesty Frigyes i. h.

## MÁSODIK FEJEZET.

### 1. §.

#### *A Jászság keletkezése.*

A Jászság ugyan nem tartozik megyénkhez, de egykor a jász kerület, vagyis az a vidék, hol e kerület későbbben keletkezett, egy része volt azon területnek, melyen megyénk alakult, s ebből lőn az is a jászok részére kikerekítve, s így eredetileg e kerület is ahoz a területhez tartozott, hol megyénk alakult, amint ezt mutatja annak földrajzi fekvése, mert e fekvésénél fogva a régi Heves és Mátra-Ujvár közé vala beékelve, és kezdetben azok valamelyikéhez tartozott és még ma is azokkal a részekkel határos, melyek megyénket erről az oldalról alkoták, sőt mint följebb a 3-ik §-ban, hol a régi Heves határait elősorolám, említém, hogy ama kerületnek némely részei vagy helyei egykor megyénkhez tartoztak és megyei birtokok voltak, és csak későbbben kebeleztettek ama kerületbe.

Ide járul ama kerület egyházi illetékessége is; mivel egyházilag az egész Jászság megyénk egyik főesperesi kerületébe — a patai kerületbe, vala beosztva, s annak egyik kiegészítő részét tette és teszi ma is.

De különben is figyelemre méltó történelmi jelenet: hogy megyénk tőszomszédságában egy népet találunk, mely nemzetiségére megyénk népével ugyan rokon, de régi szokásai, intézményei és kiváltságainál fogva attól meg vala különböztetve, és külön kerületet alkota. Ugyanazért midőn megyénk régi területét s alkatrészeit nyomozzuk, egyuttal ki kell a szomszéd jász kerület keletkezésére is terjeszkednünk, s itt annak is egynéhány lapot szentelnünk; mivel e szomszédságnál is igen érdekel minket az a kérdés: hogy mikor és hogyan telepítettek ide megyénk mellé sőt ékeltettek be megyénk közé a jászok és mi szolgáltatott alkalmat ezen nép ide telepítésére? Nyomozzuk tehát történelmünk ezen felhozott kérdését, hogy felvilágosíthasunk a Jászság eredetét és keletkezése történetét, mely szomszédságánál és területi érintkezésénél fogva némi összefüggésben vagy vonatkozásban állott megyénk régibb történetével.

---

2. §.

*A jászok eredete és ide telepítése.*

Hogy kiktől származtak, mikor és ki által telepítettek ide a jászok, az iránt eltérők történetiróink nézetei s vélekedései, de leginkább megközelítik a valóságot azok, kik őket a kunoktól származtatják és pedig azon kunok maradékainak tartják, kiket sz. László király 1086. táján telepített ide. Ugyanis tudjuk hazánk évkönyveiből, hogy a kunok az említett idő táján Kopulch vezérlete alatt beütvén előbb Erdélybe s onnét Magyarországra, s annak nagy részét kizsákmányolák s feldúlák; de midőn innét gazdag zsákmánnyal megterhelten hazájukba visszatérni készülnének: László király, ki akkoriban koronája érdekében Horvátországban fáradozott, az ő beütésük hírére hadseregével haza sietett, és velük Temes folyónál megütközvén, őket egy elkeseredett harczban legyőzé és fogságba ejté és csak azon föltétel alatt igére s ada nekik kegyelmet, ha a keresztény vallást fölveszik s ezen ígélet mellett fogadá őket az országba és telepité Kunországból kihozott nejeik- és gyermekeikkel a Zagyva folyó mellé, a mai Jászságba. E véleményt osztják s a jászoknak itt említett eredetét és megtelepítését történelmi valóságnak tartják több történetiróink, különösen: Kaprinay István<sup>1)</sup>, Szekér Joákhim<sup>2)</sup>, Badai Esaiás<sup>3)</sup>, Fessler Ignác<sup>4)</sup>, Péczeli József<sup>5)</sup>, Horváth Mihály<sup>6)</sup>, Palugyay Imre<sup>7)</sup>, Frankl vagy Fraknoi Vilmos<sup>8)</sup>, és több mások.

Némely újabb íróink e történelmi előadást egy másik szintén régi hagyomány fölemlítésével bővitik vagy egészítik ki, mely szintén sz. László királynak a kunok ellen vívott s itt tárgyalt csatájára vonatkozik. E szerint a nevezett király itt, a Mátra hegysége alatt, ütközött volna meg a kunokkal, kik Nagy-Fügedig vonulva pusztították e vidéket. A király hadserege ellenben Gyöngyös mellett táborozott és készült az ütközetre. De nagy volt a magyar táborban a vízhiány s e miatt nagy vala a seregben a csüggedés is. S azért a vezérek a királyhoz járulának tanácsért: hogy mit tegyenek e szorult helyzetben. A király bizva többször tapasztalt hadi szerencsében s az Isten különös segítségével, vigasztalá és bátoritá csüggedező vitézeit és kardjával a Bene sziklájába három vágást tön, s azok nyílásából bő forrás fakada, melynek vize az ő táborán

keresztül folyt egészen Nagy-Fügedig, s ott, hol a kunok táboroztak, a földbe szivárgott s elenyészett, hogy ezek annak hasznát ne vehessék. A magyarok e víznek hirtelen fakadó bősége s nyilvánvaló csodaszerűsége által felbátorítatva azonnal megtámadták és megverék az ellenséget. Ez a hagyomány az ősről nemzedékről nemzedékre átszállott az utódokra s a gyöngyösi népnél ma is élénk emlékezetben van úgy, hogy majd minden apa elbeszéli azt a fiának, amint ezt világosan írja Kovács István<sup>9)</sup>, Sebők László<sup>10)</sup>, és Kandra Kabos<sup>11)</sup>. Sőt e hagyományt régibb íróink közül is megemlíti Timon Samu Tiszáról s ennek mellékfolyóiról irt munkájában, hol a többi között azt írja, hogy a Bene nevű forrást vagy patakot sz. László király fakasztotta, s e forrás nem is folyt tovább, mint a meddig az ő tábora huzódott<sup>12)</sup>.

De a hagyomány nem egyezik évkönyveink s íróink felhozott előadásával, amennyiben ezek világosan írják, hogy Sz. László király az említett csatát a kunok ellen Temes megyében, a Temes folyó közelében, vívta. És valószínűbb is, hogy a kunok e beütésre alkalmul a király távollétét használták fel: midőn t. i. a király koronája jogainak helyreállításán a Drávan túl fáradoznék, akkor ütöttek ők az országra és pusztiták azt, s így ez ütközet színhelye nem a Mátra téjéka, hanem az ország alsó vidéke vala, hol a király őket, midőn zsákmánnyal visszatérének, utólerzte. S úgy látszik, hogy e hagyomány talán csak Gyöngyös vidékének és különösen Bene szép és regényes völgyének akart történelmi jelentőséget kölcsönözni az által, hogy Sz. László királyt és az ő hadseregét itt szerepeltette s e vidéket egy nevezetes hadjárat és győzedelem színhelyévé tette. Ugyanazért mi ezt csak elérő véleményképen említjük meg anélkül, hogy azt tovább nyomozni s annak valami figyelemre méltó fontosságot akarnánk tulajdonítani.

Azban habár e hagyomány több részletekben, különösen a táborozás és ütközet helyére nézve eltér is íróink felhozott előadásától; de a kérdés érdemére, különösen a jászok ide telepítésére nézve egyezni látszik azzal; mert midőn a kunokat, a jászok őseit ide, a Mátra melletti vidékre hozza s itt győzeti le, ebből azt is lehet következtetni, hogy azok szintén e vidék közelében lettek letelepítve, nem messzire azon tájéktól, hol legyőzettek.

De itt a jászok ide telepítése kérdésében helyén látok egy véleményt megkoczkáztatni, amit nem szándékom vitatni, hanem csak szerény vélekedés vagy föltevésnek kívánok vétetni. Ugyanis



Névtelen Jegyzőnk elbeszéléséből tudjuk, hogy Árpád a Mátra nagy erdejét és vidékét Ed és Edömör kun vezéreknek s azok nemzetségének adta, kik Kiovnál a többi kun vezérekkel Árpádnak meghódolván, a magyarokhoz csatlakoztak, s így a Mátrában s annak vidékén a kun nemzetségek maradékai laktak. Szerény vélekedésem szerint tehát az lehetett oka annak, hogy a nevezett király a kunokat éppen ide, a Mátrához közel eső vidékre, telepítette, hogy itt, az Árpád alatt ide telepített kunoknak, az ő rokonaik és feleiknek szomszédságában, az azokkal való régi rokonság és közelebbi érintkezés folytán annál könnyebben meghonosuljanak és asszimilálódjanak az itt már egészen magyarokká lett kunokkal. Valamint tehát Árpád a Mátra hegységébe telepítette a nevezett két kun vezért s azoknak nemzetségét: úgy Sz. László király is a Mátrán alól fekvő vidéket jelelte ki szállásul az általa legyőzött kunoknak.

Ez a jászok eredete, s ide telepítésének története, melyet némely iróink hosszasabban irnak le, mások rövidebben emlitenek meg. Hogy miképen győzte le és telepítette ide a nevezett király a kunokat és mikor tértek a keresztény hitre s alakultak egyházközségek a kunok, az bővebben le van írva az egyházmegye történelmi folyóiratában<sup>13)</sup>. De, mint följebb is említém, vannak ettől eltérő vélemények is, ne hogy egyoldalulag látszassam eljární, ezeket is meg kell emlitenem.

---

1) Hungaria Diplomatica. Vindobonae. 1771. II. 314. l.

2) Magyarok Eredete. Pozsony és Komaron. 1791. I. 199. 200. l.

3) Magyarország Historiája. Debreczen. 1811. I. 143. l.

4) Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen. Leipzig. 1815. I. 484. l.

5) A Magyarok Története. Debreczen. 1837. I. 94. l.

6) A Magyarok Története. Pápa. 1842. I. 77. l. — Magyarország Történelme. Pesten. 1860. I. 204. l.

7) Jász-Kun kerületek és Külső-Szolnok Leírása. Pest. 1854. 6. l.

8) A Magyar Nemzet Története. Pest. 1872. 85. l.

9) Népújság. 1874. év. f. 398. és 405. l.

10) Gyöngyös és Vidéke Története. Gyöngyösön. 1880. 33. l.

11) Bene Vára a Mátrában. Eger. 1890. 15. 16. és 17. l.

12) Tibisci Ungarie Fluvii Notio. Cassoviae. 1767. 108. l.

13) Adatok az Egri Egyházmegye Történelméhez. Eger. 1891. III. 1. füzet. 21, 23, 25, 29. l.

3. §.

*Eltérő s ingadozó vélemények.*

Történelmünk ezen kérdésében történetiróinknak előbb felhozott előadásától némely íróink eltérnek, kik ha elfogadják is azt egyik munkájukban, a másokban már visszavonják, s az iránti véleményüket változtatják, miáltal a jászok eredetét s ide telepítésük idejét kétségesse teszik s az ide vonatkozó kérdés megfejtését nagyon megnehezítik. Így p. o.

Horváth Péter, ki tüzetesen nyomozta a jászok és kunok történetét, egyik munkájában, melyet latin nyelven még 1801-ben írt, de nyomtatásban csak 1831-ben adott ki, megemlítvén Sz. László királynak a kunok fölött nyert győzedelmét, határozottan állítja, hogy e győzelem folytán a fogságba esett kunokat a nevezett király a Jászságba telepítette s így a jászokat a kunoktól származtatja <sup>1)</sup>. Egy másik munkájában, melyet 1820-ban magyar nyelven írt és 1825-ben adott ki, a jászokat ama régi szabad jászok maradékainak tartja, kik II. Konstantin császár által a kvádok uralma alól felszabadítottak és egykor, a magyarok bejövetele előtt Váczon alól a Duna és Tisza között laktak <sup>2)</sup> s így ő a jászokat, előbbi vélekedésével ellenkezőleg, a szláv eredetű metanasta vagy szarmata jászoktól származtatja.

Hasonlólag ingadozik Pray György is a jászok eredete s ide telepítése kérdésében. Ugyanis egyik munkájában azt írja, hogy a jászok vagy Árpád alatt a magyarokhoz csatlakozott kunokkal, vagy, a mi még valószínűbb, a IV. Béla király által befogadott kunokkal jöttek az országba; mivel ezen időszak előtt nincs semmi nyoma a jászoknak sem okleveleinkben sem törvényeinkben <sup>3)</sup>. Sőt Kaprinay nézetét is kifogásolja és csak merő gyanitásnak tartja, melynek szerinte semmi alapja sincs <sup>4)</sup>. Ezen véleményével ellenkezőleg egy másik munkájában leírván sz. László királynak a kunok fölött nyert győzedelmét, ezen győzelem folytán fogságba esett s itt maradt kunoktól véli származtathatni a jászokat; mivel vélekedése szerint e kunok oda telepítettek, hol most a jászok laknak <sup>5)</sup>. Ezzel ellenkezőleg egyik harmadik munkájában a sz. László király által legyőzött kunokat ismét Pozsony megyébe Csalóközbe telepíti <sup>6)</sup>.

Desericzi Incze a Takson vezér alatt bejött izmaelitáktól származtatja a jászokat<sup>7)</sup>. Őt követi Jerney János, ki a jászoknak ezen származását hosszasan vitatja<sup>8)</sup>.

Katona István úgy vélekedik, hogy a sz. László király által legyőzött kunok nem a mai Jászságba, hanem a Duna és Tisza vidékére, a mai Kis- és Nagy-Kunságba telepítettek<sup>9)</sup>.

Gyárfás István, ki a jászok és kunok történetét tüzetesen tanulmányozta, így ír ide vonatkozólag: „A Kopolch és Akussali csatában elfogott kunokat, miután ezek a keresztény vallást elfogadták, László király Horváth Péter szerint a mai Jászságban telepítette le; de ez mind csak gyanítás valamint az is, hogy Katona szerint ezek a Tiszán innen és túl nyertek volna szállást . . . . miután a mai jászoknak hazánkba beköltözését semmi történelmi adat nem igazolja; a mai magyarországi jászok eredetét nem lehetne-e a Kopolch seregében talán harczolt s László király által elfogott besenyő-jászoknál keresni?“<sup>10)</sup>.

De találkoztak oly írók is, kik kellően nem ismerve a jászok nemzetiségét és nyelvét, az ide vonatkozó kérdésben nagyon megtévedtek, őket nem magyar, hanem egészen más nemzetbélicnek irván. Így p. o.

Ranzan Péter olasz püspök, Ferdinánd nápolyi királynak I. Mátyás magyar királynál volt követe, ki e minőségben sokat időzvéen a magyar királyi udvarnál, ott a királyi levéltárban talált valami régibb kézirat nyomán rövid kivonatban megírta Magyarország történelmét s e munkájában a jászokról azt írta, hogy ők németek és elrontott néven nevezik magokat jászoknak<sup>11)</sup>.

Wernher György szintén nem tartja őket magyaroknak, mert azt írta róluk, hogy ők saját ősi különös s a magyarokétól különböző nyelvüket megtartották<sup>12)</sup>.

Ime elősoroltuk az eltérő véleményeket és kételyeket, melyek a följebb említett történetíróink előadásával ellenkeznek s a kevésbé avatottak előtt a jászok eredetét s itteni megtelepítésük idejét kétséssé tehetik; de ezek minket nem igen hoznak zavarba, ha bővebben megvizsgáljuk: hogy mit és mennyit nyomnak azok a komolyabb ítéset latján.

- 1) Commentatio de Initiis et Maioribus Jazygum et Cumanoriam. Pestini. 1831. 54, 55. l.
- 2) Értekezés a Kunok és Jászok Eredetéről. Pest. 1825. 103. l.
- 3) Dissertationes Historico-Criticae in Annales Veteres Hunnor. Avar. et Hungaror. Vindobonae 1775. 122 l.
- 4) u. o.
- 5) Annales Regum Hung. Vindobonae. 1763. I. 88 l.
- 6) Historia Regum Hung. Budae 1801. 85 l. — Itt az insula Cituorum alatt Csaloköz értendő. Bél Notitia Hungariae Historico-Geographica Viennae 1736. II. 217 l.
- 7) De Initiis et Maioribus Hungaror. Budae 1748. I. 76 l.
- 8) Tudománytár 1844. XV. köt. 247 l.
- 9) Historia Critica Regum Hung. II. 547--552. l.
- 10) Jász-Kunok Története. Kecskemét 1873. II. 186 l.
- 11) Epitome Rer. Hungaricar. Schwandner. Scriptores Rer. Hung. I. 326. l.
- 12) De Admirandis Hung. Aquis az említett gyűjtemény I. 847 l.

---

5. §.

*Észrevételek az eltérő véleményekre.*

Ha az előbb felsorolt eltérő véleményeket, mint netalán nézeztünk ellen felhozható ellenvetéseket, bővebben vizsgáljuk: úgy találjuk, hogy azoknak nem igen lehet az itt felhozott kérdésben valami fontosságot tulajdonítani; mivel azok nemcsak egymással ellenkeznek hanem magok magoknak is ellenmondanak. Így különösen:

Horváth Péter egyik munkájában a jászokat a sz. László király által legyőzött kunoktól származtatja, világosan megjegyezvén hogy ők nevüket nem a régi szláv eredetű jász népségtől, hanem a nyilázásban kitüntetett ügyességüktől nyerték. Ennek daczára egy másik későbbi munkájában azt írja, hogy a mi jászaink ama régi jászoktól származtak, kik II. Konstantin császár által a kvadok uralma alól felszabadítottván, a Duna és Tisza között laktak s így előbbi véleményét a jászoknak valamint eredetére, úgy ide telepítésére nézve is megváltoztatta.

Úgy látszik, hogy ezen írónk ama régi jászokat nemzetiségünkre nézve is magyaroknak tartja, pedig azok több írónk bizonyításai szerint eredetükre szlávok voltak. Igaz ugyan, hogy Otrókusi Foris Ferencz azt állítja, hogy a metanaszta vagy szarmata jászok nyelvükre nézve magyarok voltak<sup>1)</sup>, s őt követi Horváth István is, ki azoknak magyar nemzetiségét hosszasan nyomozta és vitatta, s őket sciták, turkusok vagy pártusok valamelyike felekezetének tartja<sup>2)</sup>. De mi, habár méltányoljuk is e tudós írónk nagy szorgalmát, melylyel e nép eredetét nyomozta, és habár állításának több figyelmet érdemlő föld- és néprajzi adatot, s érvet hoz is föl, mindamelltt kétesnek tartjuk ama jászoknak magyar eredetét vagy nemzetiségét és már most nehéz is azt vitatni és bebizonyítani, miután azok nyelvének semmi emlékei sem maradtak fenn, mik az ő magyar eredetükre csak valami derengő világot is vetnének.

Továbbá Horváth Péter azon állításának indokolására, hogy t. i. a mi jászaink a kvadok uralma alól felszabadított jászoknak a maradékai, hivatkozik Róbert Károly magyar királynak 1323-ban kelt szabadság levelére, melyben az abban megnevezett jászokat Keverge fiainak hatalma alól szintén felszabadította s a többi szabad jászok sorába iktatta. Csakhogy igen hosszú időszak választja el a kvadokat vagyis azok uralma alól felszabadított jászokat a Róbert Károly király idejében élt s általa felszabadított jászoktól, s ezeket nem igen lehet annyi századok mulva azokkal összekapcsolni s azonosítani, s így Horváth Péter véleménye sem igen közelíti meg a történelmi valóságot.

Pray véleményeire sem igen lehet valami nagyobb súlyt fektetni; mivel ő azokat változtatja s a jászokat majd az Árpáddal bejött, majd a sz. László király által legyőzött, majd a IV. Béla király által befogadott kunoktól származtatja, majd a mai Jászságba, majd Pozsony megyébe Csalóközbe telepíti: így ingadozván véleményében, azt bizvást figyelmen kívül hagyhatjuk.

Desericzi Incze és Jerney János véleménye sem állja ki az itészet szigorát a jászoknak az izmaelitáktól való származtatásában; mert az izmaeliták, kik szerezsenyeknek is nevezettek, egy különös mohamedán vallású felekezetet vagy népséget tettek, kiket törvényeink és írónk a magyaroktól megkülönböztettek s kik későbbben a magyar történelemből egészen eltűntek s úgy látszik, hogy a magyarokkal egészen összeolvadtak s azok által absorbeáltattak úgy,

hogy csak nevük s emlékezetük maradt fenn. A jászok ellenben, vagyis azok a kunok, kiktől a jászok származtak, már eredetüknél fogva a magyar fajhoz tartoztak, történetünkben saját nevük alatt szerepeltek és szerencsésen fenmaradtak egészen mostanáig, és habár megvoltak is törvényeik és kiváltságaik által a többi magyaroktól különböztetve, de azoktól egészen egy nemzetet vagy nemzetséget képeztek.

Tovább az izmaelitákat úgy említik és tüntetik fel régi törvényeink s íróink, mint kereskedőket, kincstári haszonbérlelőket és tisztviselőket, kik hivatalukkal visszaélve, a népet csalták és zsarolták s azért a nép előtt gyűlöletesek voltak. A jászok ellenben soha sem űztek kereskedést, hanem csak marha tenyésztők és földművelők voltak, ők nemcsak nem űztek kereskedést, hanem attól egészen idegenkedtek, még későbbi időben sem igen vállalkoztak kereskedésre, hanem leginkább csak beszármazott idegenek folytatták azt közöttük. És itt különös figyelmet érdemel e népnek ősi foglalkozása és jellemvonása, mely egészen elüt az izmaelitákétól és világosan megcáfolja Jerney véleményét.

Jerney Jász-Berény nevét is Bila nevű izmelita vezértől származtatja; pedig az Birinius = Biriny vértanu szentnek nevét tükrözi vissza, mely nevén neveztetett az az előkelő jász, ki keresztény hitre térvén, a keresztségben Biriny vértanu nevét vette föl, ki e helynek első birtokosa vagy alapítója volt. Úgy szintén Mizse puszta nevét is hasonnevű nádortól származtatja, ki e méltóságot IV. László király alatt viselte, ki szerinte azelőtt szintén izmaelita vallású jász volt; holott e név eredetileg szintén kereszt név volt, mely Misius vértanu nevéből alakult. Lajos nevű pusztát is Lysasnak, Mizse testvérének nevéből akarja származtatni, mintha nem könnyebb volna azt Lajos keresztnevtől származtatni, ki e helynek első birtokosa volt. S így Jerney vélekedését s arra alapított okoskodását sem fogadhatni el.

Katona István véleményére sem igen lehet hivatkozni annak vitatásában, hogy sz. László király a fogságban esett kunokat nem a mai Jászságba, hanem a Tisza körüli vidékre telepítette, hol későbben Kis- és Nagy-Kunság alakult; mivel ő ezt határozottan nem állította, hanem csak véleményképen említette, így irván ide vonatkozólag: Úgy látszik, hogy sz. László király az elfogott kunokat a Tisza vidékére telepítette. A mit itt Katona csak véleményképen említett fel, azt mások, kik az ő véleményét elfogadták,

már bebizonyított történelmi valóságnak tartották, s arra mint ilyenre, hivatkoztak, mint Pálma Károly<sup>3)</sup>, Gebhardi Lajos.<sup>4)</sup>

A mi Gyárfás István azon véleményét vagy kételyét illeti: miszerint ő a legyőzött kunoknak a mai Jászságba telepítését csupagyánításnak tartja, és minthogy ő szerinte a mai jászoknak ide telepítését semmi történelmi adat sem igazolja, azoknak őseit azon besenyő-jászok között véli kereshetni, hők talán Kopolch seregében harcoltak s a magyarok által elfogattak. Ezek szintén mind pusztá föltevések, mik történelmileg nem igazolhatók.

Igaz ugyan, hogy a jászoknak ide telepítését oklevéllel nem igen lehet igazolni; de azért a mit annyi komoly és nagy tudományú irók, mint történelmi valóságot, elfogadtak, azt nem igen lehet egyszerű ellenvéleménnyel vagy kételyvel megdönteni vagy kétségbe vonni. Különbén hogy a jászok korában telepítettek ide, mint a kunok a Tisza melletti vidékre, és hogy ők előbb voltak itt mint a többi kunok, azt ebből is következtethetni, hogy ők okleveleinkben mindenkor előbb említettek és csak utánuk következtek a kunok ekképen: *Jeriges et Cuman*, a mi mindenesetre az ő elsőbbségükre látszik mutatni.

De itt még az is figyelmet érdemel, hogy ha bár a két Kunság mind kiterjedésére, mind népességére nézve sokkal nagyobb volt, mint a Jászság. mindamellet mégis Jász-Berény, a Jászság fővárosa, lett egyszersmind a két kun területnek is székhelye, ott lakott a jászok és kunok főkapitánya s ott tartattak gyűléseik; pedig e város nemcsak nem volt a más két kun területnek központja, hanem azoktól földrajzi fekvésénél fogva is nagyon távol esett, ami mind arra mutat, hogy a jászok itteni elsőbbségük — vagy régibbségüknél fogva előnyben állottak a kunok fölött, mint a kik később fogadtattak be az országba; mivel sokszor az ily csekélynek látszó megkülönböztetés — vagy kitüntetésben is fontos történelmi jelentőség vagy valóság rejlik.

A mi pedig Gyárfásnak ama gyanítását illeti: hogy a jászok azoktól a bessenyőktől származtak volna, kik talán Kopolch seregében harcoltak s a magyarok fogságába kerültek: arra megjegyezhetni, hogy a bessenyők, kik *pacinacita*, *piceni*, *bisseni* neveken nevezettek, rokonságban állottak ugyan a jászokkal és kunokkal; de azért a Jászságban semmi nyoma sem maradt fenn annak, hogy oda bessenyők telepítettek volna; pedig az ország több vidékein voltak bessenyő telepek, miknek emlékezeteit Bessenyő

nevű helységek vagy puszták ma is fentartják. Van ugyan a Jászság mellett Bessenszög = Bessenyőszög nevű helység, de ez nem tartozott a Jászság területéhez, eleitől fogva megyei helység volt.

Ranzan és Wernher állításait, kik a jászokat részint németeknek részint más, nem magyar nemzetbélieknek tartották, figyelemre sem méltatjuk. Ezzel, úgy hisszük, kellőleg megismértettük s észrevételeztük az ellenvéleményeket és kételyeket, és kimutattuk azoknak ingadozását és tarthatatlanságát.

---

<sup>1)</sup> Origines Hungaricae. Franequerae. 1693. I. 65.

<sup>2)</sup> Jászok. Pesten. 1829. 57. l.

<sup>3)</sup> Notitia Rer. Hungaricar. Pestini Budae et Cassoviae. 1785. I. 397. l.

<sup>4)</sup> Geschichte des Reichs Hungarn. Pest. 1802. II. 29. l.

---

## 5. §.

### *A jász név eredete és jelentése s a jászok többi elnevezései.*

Ha a jászok a kunoktól származtak, amint ezt már följebb említettük, itt méltán az a fontos kérdés merül fel: hogy miért változtatták el a régi kun nevüket és miért neveztek később jászok-nak és mit jelent a jász elnevezés? mivel a népek eredete szoros kapcsolatban vagy vonatkozásban áll neveikkel, s ezekből fejthető meg. Nyomozzuk tehát a jász nevezet eredetét és jelentését.

Itt először is megjegyezzük, hogy a jászok eleinte régibb évkönyveinkben szintén kunok-nak neveztek vagy legalább e nevezet alatt értettek, és csak későbben kezdtek jászok-nak nevezetnél s e nevezet által a többi kunoktól megkülönböztetni. Horváth Péter világosan írja, hogy a jászok Róbert Károly király kora előtt a kunok nevéen neveztek <sup>1)</sup>. Ez volna tehát a határozó korszak, mikor a jász elnevezés kezdődött; de úgy látszik, hogy a jászok még később is a kunok nevezete alatt értettek s a jász és kun nevezet felváltva használtatott a jászok elnevezésére és csak később Nagy Lajos vagy Zsigmond király alatt kezdtek ezen elnevezés által a kunoktól megkülönböztetni.



A mi már a jász név eredetét és jelentését illeti: azt Otrokosi Foris Ferencz, Horváth István, Fejér György, Jerney János, Gyárfás István és mások nyomozták és többféle alakban feltalálták vagy feltalálhatni vélték nemcsak a legrégebb földiratokban, hanem az őszövétségi könyvekben is és onnét hozzák le ezen elnevezés eredetét és jelentését. De nagyon nehéz a mostani jászokat s azok nevét ott, a régiség könyveiben említett népek- vagy személyekkel s azok neveivel vonatkozásba hozni s azoktól származtatni; mivel az ily nyomozás vagy névszármaztatás nagyon messzire vezet és a nevek hasonlatossága tévedésbe ejti az ily nyomozót és névmagyarázót. Ugyanazért helyesebbnek találjuk s elfogadjuk iróink és nyelvészeink azon magyarázatát, miszerint ők e nevet s annak jelentését a jászoknak a nyilazásban kitüntetett ügyességétől és hadi szolgálatauk minémiségétől származtatják, s úgy magyarázzák vagy fejtik meg a kérdést: hogy mivel a jászok ügyesek voltak a nyilazásban és nyilakkal vagy kézijakkal köteleztettek szolgálni a hadban, innét nyerték a jász nevet: t. i. az íj névtől, mely nyilat jelent, az ász képző segítségével alakult az ijász vagy rövidítve és lágyabb kiejtéssel jász, mint p. o. ló -ból lett lovász, vad -ból vadász, jú -ból juhász, hal -ból halász sat. Így fejtette meg és értelmezte e nevet Kaprinay István<sup>2)</sup> kinek magyarázatát iróink majd mind elfogadták, még Horváth István is<sup>3)</sup>, ki pedig, mint följebb említők, e név eredetét vagy etymológiáját a régiség könyveiben nyomozta és vélte feltalálhatni. Így tehát a jászok fegyverük nemétől, melyet a hadban viseltek és hadi szolgálatauk minémiségétől, melyre kötelezve voltak, nyerték a jász nevet. S igen helyesen jegyzi meg Fejér György, hogy a jász név nem annyira nemzettség, mint inkább szolgálat után nyert névnek tekintendő<sup>4)</sup>.

A magyar jász név azután latinisaltatván, a latin oklevelekben *jasones* alakban jön elő. Ettől etymologiailag meg kell különböztetnünk a *Jazyges* elnevezést, mely okleveleinkben szintén használatba jött ama régi metanasta Jezygesek -től, és pedig, mint Horváth Péter írja azért, mivel jászaink azt a földet nyerték lakás — vagy birtokul, melyet egykor ama régi jászok birtak<sup>5)</sup>.

A jász név ezen magyarázatának bővebb felvilágosítására még meg kell említenünk azokat a neveket, melyeken a jászok okleveleinkben latinul neveztetek, mik a jász nevezetnek itten tárgyalt jelentését még jobban igazolják. Így p. o. neveztetek a jászok:

a) philisteusok-nak, mely nevet némelyek *φιλίστιν* és *φιστιν*; görög szóból származtatnak, a mi magyarul annyit jelent: mint nyilkedvelés vagy nyíllal való bánás. Kaprinay István és Horváth Péter a philisteus elnevezést a balista szótól származtatja, a mi kőfalrontó hadi eszközt jelent, melyet a jászok a várak ostrománál használtak, s ebből alakult azután szerintünk a balisteus = phalisteus = és végre philiseus elnevezés.

b) Sagittariusok-nak, ami magyarul szintén nyilasok-at vagy ijászok-at jelent.

c) Végre nevezettek pharetrariusok-nak vagyis magyarul tegezések-nek; mivel *φαιετρα* görög szó magyarul tegezt jelent. Horváth Péter a pharetrius-t kézijás-ra magyarázza. A tegez szerintünk szintén nyilat vagy helyesebben nyiltokot vagy nyiltartót jelentett s így ez is a jászok említett fegyverzetére vonatkozott.

A jászok ezen fegyverzetének vagy hadi szolgálatának bővebb ismertetésére felemlíthetjük Zsigmond királynak 1425. márcz. 19-ikén a szarvasi és újszászi jászok részére adott kiváltságlevelét, melyben kötelességévé teszi az ott megnevezett kiváltságos jászoknak, hogy midőn a király hadat indit, tartoznak nyolcz tegezessel saját költségükön a hadban megjelenni<sup>6)</sup>. Ugyancsak a nevezett király 1428. okt. 20-ikán kelt levelében elősorolván a jászok kötelességeit, azok között azt is említi, hogy ők tegezéseket is tartoznak a hadba küldeni<sup>7)</sup>.

Azonban a fegyverzet és hadi szolgálat ezen neme későbbben megszüntetvén, pénzbeli fizetésre változtatott, és I. Mátyás királynak 1473. febr. 22-ikén a berényi, árokszállási és fénszarui jászok részére kiállított kiváltságlevelében tegzesi jövedelem-nek (proventus pharetralis) nevezetett s háromszáz aranyforintból állott<sup>8)</sup>, s ezen pénzbeli fizetés Horváth Péter szerint zabola-pénz-nek is nevezetett<sup>9)</sup>.

Úgy látszik, hogy ezen tegzesi kötelezettség leginkább csak a jászokat illette; mert habár a jászoknak és kunoknak egyenlő jogaik és kötelezettségeik voltak: mindamellettt úgy tűnik fel, hogy ezen kötelezettség vagy adózás neme kizárólag csak a jászokra vonatkozott, legalább Horváth Péter, ki a jászok és kunok ősi kötelezettségeit elősorolta, a kis és nagy kunoknál azt sehol sem említi.

De ennél sokkal fontosabb megyénk alakulására nézve az a kérdés: hogy az a terület, hová a jászok telepítettek, az ő ide telepítésük előtt hova tartozott, Heves vagy Mátra-Újvárnak volt-e földrajzilag kiegészítő része?

---

1) Jaszones nostros non alios, quam Cumanos fuisse vel illud evincit, quod ante Caroli I. tempora nusquam reperiatur eos alio, quam communi Cumanorum nomine appellari. Commentatio de initiis ac Maioribus Jazygum et Cumanorum. 99. l.

2) Historia Diplomatica Hung. II. 314. l.

3) Jászok. Pest. 1829. 151. l.

4) Cod. Dipl. VI. I. 159. l.

5) Commentatio de initiis ac Maioribus Jazygum et Cumanor. 101. l.

6) Gyárfás István. Jászok és Kunok Története. III. 504. l.

7) U. o. 590. l.

8) U. o. 672. l.

9) Értekezés a Kunok és Jászok Eredetéről. Pesten. 1823. 121. l.

---

## 6. §.

### *Régi földrajzi illetékessége a jászok földjének.*

Fessler és több írónk, kik a jászokat ide telepítik, nem említik, hogy földrajzilag hova tartozott ez a terület, mely e nép megtelepítésére lett kijelölve, csak annyit jegyeznek meg, hogy a jászok Heves, Külső-Szolnok és Pest megyék közé telepítettek; de ebből még nem igen lehet ezen terület régi földrajzi illetőségét kellőleg meghatározni; mert, amint már kimutattuk, Heves kezdetben Mátra-Ujvártól megkülönböztetett terület volt, s azzal csak későbbben lett egyesítve, s írónk megyénk ezen két alkatrészét nem ismérve s e kettőt egynek véve, csak Hevest említették; az tehát tulajdonképen a kérdés: hogy e kettő közül melyikhez, Heveshez vagy Mátra-Újvárhoz tartozott-e e terület? E kérdés megfajtására nincs ugyan biztos történelmi adatunk, itt csak az egyház eljárása s a jász egyházközségek későbbi beosztása szolgálhat útbaigazító felvilágosításul. Ugyanis a jászok csak későbbben térvén a kereszténységre és kezdetben leginkább csak szállásokon tartózkodva, mindjárt nem

képezhettek rendszeresített egyházközségeket, s így 1332. táján a pápai tizedrovatban, mely e részben biztosabb felvilágosításul szolgálhatna, nem említetnek. Eléjön ugyan Alattyán, mely e területtel közvetlenül érintkezett és Mizse, mely épen e területen feküdt, a hevesi főesperesi kerület plebániái között, amiből azt lehetne következtetni, hogy e terület is kezdetben talán Heveshez tartozott. De nem úgy volt, mert ellenkezőt bizonyít az egyháznak itt követett eljárása s a jász plebániák beosztása. Ugyanis midőn későbbben a jászok keresztényekké lettek, s egyházközségekké alakultak, nem a hevesi, hanem a patai főesperesi kerületbe lettek beosztva, valamint most is oda tartoznak, világos jeléül annak, hogy e terület azelőtt is Patához vagyis régi politikai felosztás szerint Mátra-Újvárhoz tartozott; mert különben a hevesi kerületbe osztattak volna be, melylyel szintűgy közvetlen szomszédságban állottak, mint a pataivai. Nem a véletlen esélye, hanem a hazai diplomatikának meghatározott elve nyilvánul tehát abban, hogy a jász plebániák a patai kerületbe lettek beosztva; mivel az ily beosztásnak mindenkor megvolt saját földrajzi és történelmi jelentősége; mert, mint már többször említém, a főesperesi kerületek a megyék határai szerint kerekítettek ki s osztattak be. Midőn tehát az egyház a Jászságot a patai főesperességbe kebelezte, ezzel itt is a régi földrajzi kontiguitás vagy jogfolytonosság elvét kívánta követni s érvényesíteni s e terület régi földrajzi illetékességének emlékezetét fentartani. Ezek szerint tehát nem szenved kétséget, hogy e terület kezdetben is Mátra-Újvárhoz tartozott.

Még csak az a kérdés van hátra: hogyan alakult és mikor vált ki megyénk kebeléből a jász kerület?

---

## 7. §.

### *A jász kerület alakulása s önállósága.*

A jászok ősei, a kunok, mindjárt kezdetben, sz. László király alatt, nem nyertek különös szabadalmakat és helyhatósági kiváltságokat, hanem inkább, mint legyőzött népség, telepítettek s osztattak be Újvár területébe, és csak későbbben, amint számban és jelentőségben gyarapodtak, s a királynak hasznos szolgálatokat tettek, aszerint

több és több szabadalmakat nyertek, míg végre megyénk területéből kiválván a többi kunokkal együtt különálló kerületet alkottak.

Mikor vált ki a jász kerület megyénk területéből és nyert helyhatósági önállóságot, arra nincs biztos adatunk. Úgy látszik, hogy a XII. század közepe felé kezdett a jászok szabadságának hajnala derengni II. István király alatt, ki a jászok őseinek a kunoknak nagyon kedvezett. De mégis bizonyosabb, hogy IV. Béla király alatt nyertek a jászok is nagyobb szabadalmakat, mikor a többi kunok Kuthen (Kötény?) királyokkal az országba befogadtattak és teljes szabadsággal megajándékoztattak. 1263-ban és a következő években kelt oklevelekben V. István ifjabb király, mint vezér, már a kunok urának (Dominus Cumanorum) nevezetik, ami azt mutatja, hogy akkor már a kunok s így a jászok is, mint önálló népek, szervezve voltak, s a nevezett ifjabb királynak, mint vezérnek, hatósága alatt állottak.

A jász kerületnek megyénkből való kivállása maga után vonta Mátra-Újvárnak Hevessel való egyesülését; mert midőn e kerület Újvártól külön vált, ez által e megye területileg jelentékeny rövidséget szenvedett s e veszteség pótlására Hevessel egyesült, s így e területi változás befolyással volt megyénk újabb alakulására. Ezzel búcsút veszünk a jászoktól, kik kiválván megyénkből, ezután annak csak szomszédai lettek. Meg kelle itt a jászokat említenünk; mivel az a terület, hova ők telepítettek, egykor szintén megyénkhez tartozott, ebből lett kikerekítve s alakítva kerületük s így ez is némi vonatkozásba hozható megyénk alakulásával.

De midőn megyénk alakulását tárgyaljuk, ennek folytán meg kell itt azt is említenünk: hogyan volt az ország felosztva Árpádok alatt és ama felosztás szerint hova tartozott megyénk? mivel ez igen fontos történelmi és régi közjogi kérdés, melyet itt fel kell hoznunk, hogy több megyénkre vonatkozó történelmi kérdésben kelőleg tájékozva legyünk.

---

## HARMADIK FEJEZET.

### 1. §.

*Az ország felosztása az Árpádházi királyok alatt, megyénk hova tartozása.*

Az ország az Árpádházi királyok alatt két részre volt osztva, s annak két első része a királyé, harmadika pedig a király fiáé vagy testvéré vagy pedig valamelyik királyi hercegé, mint vezéré, volt, a kire t. i. a király ezt a vezéri méltóságot ruházta. A vezér az országnak őt illető részében gyakorolta a felsőbbbségi vagy fejedelmi jogokat, huzta a királyi jövedelmeket, azokat is, melyek az ő területén eső várispánságokból folytak be, pénzt veretett és jószágokat adományozott. A király a fölségi jogokból csak az egyházzvédnöki vagy kegyúri jogot tartotta fenn a maga részére, ezen kívül az uralkodásban inkább csak előbbkelő társa, mint ura volt a vezérnek, ki ha trónörökös volt s atyja életében megkoronáztatott, ifjabb király-nak és királyi fölség-nek, ha pedig nem volt trónörökös, vagy nem volt megkoronázva, akkor csak királyi fenség-nek czimeztetett. A király birt a vezér megyéjében vagy részében, viszont a vezér is a király területén magántulajdont, amint ez kitűnik Kálmán király törvényének 12-ik cikkéből, mely azt rendeli, hogy ha vezér tisztjei vagy szolgálai között, kik a király megyéjében, és a királyéi között, kik a vezér megyéjében laktak, valami viszály vagy pör támadt, azon megyék illetékes ispánjai vagy birái előtt pörlekedjenek. A miből világosan következtethetni, hogy mindakét félnek volt a másik fél területén magánbirtoka.

E szokást, miszerint az ország a király és a vezér között felosztott, I. Endre király hozta be, miután Fejérvárott 1047-ben megkoronáztatott, a következő évben testvérét, Bélát, Lengyelországból behitta, őt vezérré tévén, néki az ország harmad részét minden fejedelmi jogokkal és jövedelmekkel együtt átengedte, mit azután az ő utódai, a többi királyok is követtek, minek folytán az ország ezen felosztása majd nem egészen rendszeresítve lőn, miből azután több belviszály származott.

De ennél sokkal fontosabb és reánk nézve érdekesebb az a kérdés: hogy miképpen volt az ország felosztva, annak melyik része

jutott ezen osztály folytán a vezéreknek, hány és mely megyékből és várispánságokból állott ez a terület, és, mi legfőbb, hova tartozott megyénk? Régibb történetíróink, kik e felosztást megemlítik, erről mélyen hallgatnak. De későbbi történetíróink sem igen fejtették meg e kérdést. Benzur József Eusebius Verinus név alatt kiadott munkájában azt írja, hogy Magyarország harmad részét a vezérek birták; de ha aziránt támad kérdés: hogy melyik volt az a harmadik rész, melyet a vezérek birtak, arra nehéz a felelet; mivel régi okleveleinkből majd nem világosan következtethetni, hogy a vezérek Magyarországnak majd az egyik majd a másik részét birták: némelyek azt tartják, hogy Béla (I. Endre király testvére) az országnak azt a részét birta, mely Lengyelországgal volt határos, s az ő székhelyét is a sárosi várban kell vagy lehet keresni<sup>1)</sup>. Katona István ugyan felhossa ezen írók vélekedését, de ő sem nyilatkozik határozottan e kérdés érdemében<sup>2)</sup>. Újabb történetíróink, mint Szalay László, Horváth Mihály és mások a Tiszántúli vidéket tartják az ország ezen harmadik részének, melyet a vezérek birtak. Végre Pauler Gyula jeles történetírónk megemlítvén az országnak I. Endre király alatti felosztását s az Árpádházi királyoknak ezen osztályra vonatkozó eljárását, nemcsak a vidéket jelöli meg, melyen a vezéreknek jutott ama rész elterült, hanem elősorolja azokat a megyéket is, melyekből az alakult. Szerinte ez az ország északkeleti része volt, mely Orosz-Lengyel- és Csehország felé terjedt s azokkal határos volt, kezdődött pedig Biharon, melyet főmegyének nevez, és magában foglalta Szolnokot, Szabolcsot, Szathmárt, Borsovát, Ungot, Zemplént, Borsodot, Ujvárt, Gömört, Nógrádot, Hontot, Barsot, Nyitra, és Trencsén vármegyéket. E területen Béla úr, bíró, hadvezér volt<sup>3)</sup>.

De ez ellen is több komoly és figyelmet érdemlő észrevételt lehet felhozni. És pedig:

1. Íróink felhozott vélekedését vagy előadását nem annyira oklevelekből, vagy más hitelt érdemlő kútforrásokból meríti, hanem inkább csak némi előzményekből vagy föltevésekből következteti, mik nem igen elegendők ily vitás kérdések megfejtésére. Abból, hogy egyik vagy másik vezérnek a megyékben birtokai (nemzetiségi birtokai) voltak, még koránt sem következik, hogy azok a megyék az ő vezéri fenhatóságuk alá tartoztak; mert, mint t. íróink is beismeri, mindenik félnek voltak a másik fél részében birtokai. Itt különös és feltűnő esetképen említjük, hogy István, IV. Béla király

fia, mint erdélyi vezér (dux Transilvanie) vasmegyei lakosok érdekében intézkedik, több vasvári várjobbágyot (jobagiones castri nostri de castro Ferreo) a vár köteléből kivessz, nemesekké tesz, és birtokaikat, melyeket, mint várjobbágyok birtak, nekik nemesi birtokul adományozza 1268-ban, melyet azután, mint király is, megerősít uralkodása második évében<sup>4)</sup>, a miből azt lehet vagy lehetne következtetni, hogy Vasmegye is az erdélyi vezér fenhatósága alá tartozott.

Úgy de

2. Irónk nem is említi Erdélyt azon részek között, melyek a vezérek fenhatósága alatt állottak, sőt más helyen világosan ki is jelenti, hogy Erdély nem is tartozott a vezérek hatósága alá; pedig Kósa Zsigmond elősorolván a királyi hercegeket, kik, mint vezérek, az ország harmad részével együtt Erdélyt is birták, ezek között említi Bélát, I. Endre király testvérét, s ennek fiait Gézát és Lászlót<sup>5)</sup>. De e vezérség s ennek jelentősége ismeretesebb hazai történelmünkben, hogyszem szükséges volna itt tovább fejtegetni, hogy a kik az ország harmadik részét birták, azok egyszersmind Erdélynek is vezérei voltak.

Úgy de

3. Ha irónk által elősorolt magyarországi megyékhez hozzávesszük Erdélyt vagy az erdélyi részeket: ezeknek területe együttvéve sokkal nagyobb leend, mint az ország harmad része. De ezen területi nehézség felvilágosítására itt meg kell jegyeznünk, hogy az ország tulajdonképeni harmad részét a magyarországi megyék tették, ezekhez csak sajtáságos helyzetüknél vagy kiváltságuknál fogva kapcsoltattak az erdélyi részek, s így az ország harmad részének birtoka együtt járt az erdélyi vezérséggel, s ezek amazokkal együtt tették s egészítették ki a vezérség területét s így az itt felmerült területi különbség semmi nehézséget sem képez.

4. Irónk Bihart főmegyének nevezi, de ezen elnevezés okát nem említi: hogy t. i. nagy kiterjedésénél vagy valami más tekintetnél fogva nevezi-e így; mivel a többi elősorolt megyék nem tartoztak Biharhoz és nem voltak annak alárendelve, és ha talán volt egyik vagy másik megye valamelyik részének alárendeltetése Bihar irányába, ez leginkább csak várispánsági viszonyra vonatkozhatott, s e megyék csak annyiban tartoztak együvé, amennyiben a vezér személyében egy közös urok vagy kormányzójuk volt s így a



vezér fenhatósága alatt egy közös területet s úgynevezett personalis uniót képeztek.

De nem folytatjuk tovább az itt felhozható ellenvetéseket, mik úgy sem tartoznak megyénk történetéhez, csak tájékozásul szolgálnak amaz országos terület kimutatásához, melyhez megyénk is tartozott. Nekünk itt e kérdésben elég az, hogy nevezett irónk Újvárt azon megyék közé sorozza, melyek a vezérek fenhatósága alá tartoztak, ennek folytán már tovább nyomozzuk és kimutatjuk megyénknek kérdésbe hozható illetékességét vagy hovatarozását.

---

1) Eusebius Verinus Commentatis Jurid. Critica etc. Viennae 1771. 77 l.

2) Katona István Histor. Critica Regum Hung. II. 48 és köv. l.

3) A Magyar Nemzet Története az Árpádházi királyok alatt Budapest 1893. I. 125 l.

4) Kercselich Boldizsár Notitiae Praelim. de Regnis Dalmat. Croat. Slavoniae. Zagrabiae. 221 l.

5) De Publica Partium Transsilvanar. Administratione. Viennae 1816. 10 l.

---

## 2. §.

### *Hevesnek a vezérek alatt állott országrészhez való tartozása.*

Nevezett irónk Újvárt a vezérek hatósága alá tartozott megyék közé sorozza, Újvár alatt pedig nemcsak Abaújt és Sáróst, hanem Hevest is érti, mivel ő Botka Tivadar elméletét fogadván el s ezen irónk vélekedése szerint e három megyét Újvár nevezete alatt egynek veszi, így tehát szerinte Heves is azon megyék közé tartozott, melyek egykor a vezérek fenhatósága alatt állottak.

Irónk ezen vélekedését vagy állítását igazolják több okleveleink, mik szerint a királyi hercegek, mint vezérek, e megyében jószágokat adományoztak és más királyi jogokat gyakoroltak. Így nevezetesen:

a) István, mint erdélyi vezér (dux Transsilvanus) 1263-ban Domoszlót, mely Mátra-Ujvárbán feküdt, Kompoltnak, Kompolt fiának adományozta.<sup>1)</sup>

b) Ugyanez az István, mint erdélyi vezér 1264-ben Örs (Tarna-Örs) nevű birtokot Újvár kötelékéből kivette s ugyancsak Kompoltnak adományozta.<sup>2)</sup>

c) Ugyancsak István, mint erdélyi vezér Tart, s Ágasvárt a pásztói apátság kegyúri jogával együtt Domokosnak a királyné lovászmesterének adományozta.<sup>3)</sup>

d) Ugyancsak István erdélyi vezér Halászt (Gyöngyös-Halászt) a hevesi vár kötelékéből kivette, és Jánosnak, Csobánka fiának adományozta.<sup>4)</sup>

Hogy többet ne említsek, ezek is eléggé igazolják, hogy megyénk a vezérek fenhatósága alá tartozott és itt István, IV. Béla király fia, mint vezér, királyi jogokat gyakorolt.

Sőt még a jászok kerülete is, mely megyénk határából lett kikerekítve, és a régi Kemely vagyis az ott alakult Kunság is a vezérek hatósága alá tartozott; mivel István erdélyi vezér okleveleinkben mindig kunok urá-nak (Dominus Cumanorum) van czimelve világos jeléül annak, hogy nemcsak Heves megye, hanem az egész vidék, mely körüle terült el, a vezérek alá tartozott.

Most már ismerjük megyénknek az Árpádházi királyok alatti országos beosztását s illetékességi hovatartozását; de területi alakulása történetének kiegészítésére itt még egy másik kérdés merül fel: az t. i. hogy Mátra-Ujvár mikor egyesült Hevessel, mert, mint följebb kimutattuk, e két megye eleinte két egymástól megkülönböztetett területet képviselt, és csak későbbben egyesült egymással, szükséges tehát, hogy itt ezen egyesülés kérdését és korát is felemlítsük.

---

<sup>1)</sup> Wenzel. Árpádkori új Okmánytár. VIII. 70 l.

<sup>2)</sup> Fejér Cod. Dipl. IV. III. 204 l.

<sup>3)</sup> U. o. 289 l.

<sup>4)</sup> U. o. 416 l.

3. §.

*Heves és Mátra-Ujvár egyesülése.*

Minthogy a sz. László által ide telepített kunok vagy jászok részére Mátra-Ujvár területéből egy külön kerület alakítatott, mely e megyétől egészen külön vált: a területnek ezen átalakítása vagy új beosztása által e megye jelentékeny rövidséget szenvedett s e veszteség kiegyenlítésére vagy pótlására Heves Mátra-Ujvárhoz kapcsoltatott s azzal egyesítetett.

De ezen egyesülést elősegítette és sietette a tatár-dúlás által okozott nagy válság is, mely valamint az ország több részeiben, úgy különösen megyénkben is nagy pusztulást és változást idézett elő; mivel megyénk közelebb esvén a sajói vagy muhi szerencsétlen ütközethez, hol hadseregünk majd nem egészen megsemmisítetett, nagyobb mérvben ki lőn téve a tatárok pusztításának, kik valamint az egyház és a megyei nemesség, úgy a várispánságok javait is fel-dúlák, s azoknak népességét, a várjobbágyokat és a várnépet, kiölék vagy elűzik, s az így elpusztult s üresen maradt várbirtokokat későbbben a megyei szomszéd birtokosok foglalák el, többeket azok közül királyaink is eladományozának, mik a váraktól elidegenítvén a megyék területébe kebeleztettek s azokkal egyesítettek s így a különben is elgyengült és hanyatlásnak indult várispánságok területei s birtokai lassanként a megyékbe olvadtak s azokkal azonosítottak valamint magát a várrendszert is más katonai intézkedések váltották fel. Nem szenved kétséget, hogy ezek az itt röviden érintett válságok s alakulások szintén sietették és szükségessé tették e két megye egyesülését, hogy területi épségüket s autonomiájukat, ily változások s újítások között, egyesített erővel feltartsák és biztosítsák. Ezek, úgy hisszük, kellőleg indokolák e két megye egyesülését.

De ez egyesülés idejét vagy évét nehéz meghatározni és kimutatni; mivel erre nincsenek figyelembe vehető részletes adataink, csak némely oklevelek töredékei vagy egyes kitételei látszanak arra utalni: azt azonban a tatárjárást követő időszakra, IV. Béla király korára, 1250 és 1260 közötti időre, vagy azt talán valamivel megelőző időszakra, véljük tehetni, annál is inkább, mivel e király vala, ki ama nagy válság után az országot és a megyéket újból rendezé és szervezé, s az elpusztult vidékeket nagy gondal újra benépesité

s e végett az ország több részeiben megyei gyűléseket tartat s azokon a restauráció érdekében erélyesen és bölcsen intézkedék<sup>1)</sup> miért is az ország második alapítója lón. De azt is meg kell említenünk, hogy ő még a tatárjárás előtt kezdé megyénk határait rendezni, midőn az országba befogadott kunok egy részét megyénk szomszéd-ságába, Kemejbe, telepíté s e megye jelentékeny részét nekik adá, a másik részét pedig Heveshez kapcsolá, mely azután felváltva Kis-Szolnok és Kis-Heves nevezete alatt említettik történelmünkben, amint ezt feljebb kimutattuk. Ezek folytán tehát e két megyénk kérdéses egyesülését IV. Béla király korára, az említett időszakra, tehetni.

---

<sup>1)</sup> Horváth Mihály. Magyarország Történelme. 1860. I. 414 l.

---

#### 4. §.

*E két megye egyesülése, és különösen ezen egyesülés kora ellen felhozott ellenvetések és kételyek felvilágosítása.*

E két megye egyesülését, különösen annak korát illetőleg több ellenvetés és kétely van felhozva, miket e kérdés bővebb felvilágosítására itt meg kell említenünk és fel kell világosítanunk. És pedig:

a) Pesty Frigyes ide vonatkozólag azt az ellenvetést hozza fel, hogy IV. Béla király 1248-ban kelt adomány levelében azt mondja, hogy Poroszló Heves-Újvárbán (in comitatu Heves Ujvár) feküdt. A miből azt következteti, hogy Újvár Hevessel még 1248 előtt egyesülve volt.<sup>1)</sup>

Ez egyesülés évét az arra megkivántató adatok hiányában nehéz ugyan pontosan meghatározni; de azok, a miket előbb felhozánk, elfogadható tájékozásul szolgálhatnak e kérdés megfejtésében. Béla király említett adománylevelének kelte is megközelíteni látszik az egyesülés korára vonatkozó nézetünket.

Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a Heves-Újvár féle elnevezés nem jelenti vagy föltételezi mindenkor Mátra-Újvár és Heves egyesülését, hanem többször vonatkozni látszik e megyének várispánsági viszonyára, miszerint Heves, mint várispánság Újvárhoz tartozott.

Nem kis nehézséget vagy zavart okoz itt a comitatus elnevezés is; mert, mint följebb kimutattuk, a comitatus eredetileg és tulajdonképpen csak várispánságot jelentett, és csak későbbben kezdett annak eredeti jelentése átvitetni a megye elnevezésére is. Nagyon nehéz tehát meghatározni, hogy itt a comitatus Heves-Újvár magát Hevest, mint megyét, jelentett-e, vagy pedig annak csak várispáni viszonyára vagy minőségére vonatkozott?

A mi különösen az itt említett Poroszlót illeti: itt ugyan Névtelen Jegyzőnk elbeszélése szerint a honfoglaláskor volt valami vár, de ez azért nem volt várbirtok, legalább nincs adatunk arra, hogy ez valamikor Újvárhoz, mint várbirtok, tartozott volna. S ezzel, úgy hisszük, az első ellenvetésre megfeleltünk.

b) Nevezett írónk tovább folytatván a megkezdett ellenvetést, annak indokolására azt hozza fel: hogy némely mátra-újvári illetőségű helyek mint Hort, Sáp (ma puszta) még a XIV. század elején is nem Heves-Újvár-ban, hanem csak egyszerűen Újvár-ban fekvőkül vannak említve okleveleinkben. Ha már e két megye az említett időszakban, a XIII. század közepe táján egyesült, miért említetnek ezek még a XIV. század elején is csak egyszerűen Újvár és nem Heves-Újvár megyében fekvőkül? S ennek folytán azt kérdi: vajjon Mátra-Újvár akkor még külön állt-e Heves megyétől? <sup>2)</sup>

De ez a kérdés nem ingat meg minket nézetünkben; mivel a megyének itt kifogásolt eltérő elnevezése nem szolgálhat elegendő alapul vagy indokul a felhozott kifogásra vagy ellenvetésre; mert az csak annyit jelent, hogy a régi megszokott elnevezések egy darabig még az oklevelekben is fenmaradtak és habár a kérdéses helyeket az egyesülés folytán már nem Újvár, hanem Heves-Újvár-ban kell fekvőkül tekintenünk, mindamellett azok a régi megszokott elnevezés szerint csak egyszerűen Újvári helységeknek vagy birtokoknak neveztettek. Több eset van történelmünkben s okleveleinkben arra, hogy némely helyek vagy megyerészek a közbejött változás vagy újabb beosztás daczára is még egy darabig megtartották régi neveiket, s a régi beosztás szerinti elnevezéseiket: így p. o. Bereg, mely, mint megye már a XIII. század közepe táján II. Endre és IV. Béla király alatt megalakult és mégis a XIV. század közepéig Borsova vagy Borsva néven neveztetett. Pedig Borsva, úgy látszik, eleinte csak várispánság volt és mikor Bereg, mint megye, megalakult, annak csak egy részét vagy kerületét tette, és mégis

sokáig ennek nevéen neveztetett. Ezek szerint a megyének különféle elnevezése semmi alapos okot nem szolgáltat a felhozott ellenvetésre.

c) Legveszedelmesebb történelmi lidérczül — így nevezi ezt említett irónk — mutatkozik 1288-ban kelt oklevelünk, melyben Mátra vidéke, hol Szurdok-Püspöki nevü helység most is fekszik, kétféle neven u. m. Aba-Újvár és Heves-Újvár nevéen neveztetett<sup>3)</sup>. S e megyének kétféle elnevezését nagyon kifogásolja nevezett irónk<sup>4)</sup>.

Itt ezen elnevezések felvilágosítására, meg kell jegyeznünk, hogy Mátra-Újvár több okleveleinkben Aba-Újvár-nak is neveztetett; mivel Aba Sámuel valamint Abaújban várat építtetett s az az ő nevééről Abaújvár-nak neveztetett: úgy itt a Mátra vidéken is várispánságot állított s az az ő nevééről szintén Aba-Újvár-nak lett nevezve. Ide járul, hogy Aba Samuel e vidéken több építkezést s újításokat eszközölt: így p. o. Sárón a benedekrendű szerzet részére monostort alapított s a Szűz Mária tiszteletére templomot építtet, itt terült el birtokainak jelentékeny része, itt birtak és laktak nemzetségének több ágai nobiles de genere Aba nevezet alatt; sőt Jerney vélekedése szerint ő maga is itt lakott vagy tartózkodott Pásztón, hol királyi údvára is volt. Ezen alkotásai — birtokai — s itteni tartózkodásai után méltán neveztetethet ez is az ő nevééről Abaújvár-nak. Heves-Újvár-nak vagy azért neveztetett, mivel Heves egyesült Újvár-ral, vagy azért, mivel Heves, mint várispánság Újvár-hoz tartozott. Így könnyen megfeythető e megyének kétféle elnevezése, mit nevezett irónk annyira kifogásolt.

d) Nevezett irónk tovább folytatván kifogását, azt kérdezi, hogy ha Hevesújvár Abaújnak is neveztetett, megfordítva Abaúj neveztetett-e Hevesnek?<sup>5)</sup>

Abaújt mint megyét meg kell különböztetnünk az ottani várispánságtól; mivel Abaúj, mint megye nem azonosítatott Hevessel; de mint várispánság Hevessel egyesítve lévén, annak neve alatt is említettett, amint ezt mutatja a Váradi Regestrum 174-ik bejegyzése. Ugyanis e bejegyzés szerint az abaúji lakosok és várjobbágyok között pör támadván, e pörben Mihály hevesi várispán hozott ítéletet az ő urának, Sándor újvári ispánnak vagy főispánnak, meghagyásából<sup>6)</sup>. Ha tehát az a várispán, ki az abaúji lakosok és várjobbágyok pörében bíraskodott, itt, e bejegyzésben, hevesi várispánnak mondatik: ebből önként következik, hogy Heves alatt Abaúj is

értetett mint várispánság. Különben már följebb vala említve, hogy Sáros, Abaúj, és Heves az Árpádházi királyok alatt egy nagy várispánságot alkottak és, mint ilyenek, együvé tartoztak s egymással mintegy azonosítva néha egy közös néven, Újvár nevén neveztetek, de többször azon megyéknek nevei szerint egymástól megkülönböztetve említettek, a mely megyék területein e várnak birtokai feküdtek. Innét már érthetjük, hogy Heves-Újvár néha csak egyszerűen csak Újvár-nak neveztetett, máskor pedig e nevezet alatt Abaújvár is értetett, mint ide tartozó várispánság, amint ezt a Váradi Regestrum említett bejegyzése mutatja: úgy szintén Heves-Újvár neve alatt jött többször Mátra-Újvár is, mint a melylyel Heves egyesítve lett. Ezek tehát valamint egyfelől felvilágosítják megyénk többféle elnevezéseit: úgy másfelől mutatják, hogy mely tájban egyesült e két megye egymással.

Itt még csak azt említjük meg, hogy Pesty Frigyes is, kinek ellenvetéseit felhozók, szintén osztja azon nézetünket, hogy Mátra-Újvár és Heves eleinte két különálló megye volt és csak későbbben egyesült egymással: itt csak a történelmi valóság nyomozása s a fenforgó kérdés bővebb felvilágosítása végett hozta fel az említett ellenvetéseket; mivel az ily ellenvetések s azokra tett észrevételek jobban felvilágosítják a kérdés tárgyát. Különben ő maga is beismeri, hogy a megyék elnevezése nem igen szolgálhat alapos kulcsul a fenforgó kérdés megoldására vagyis annak meghatározására, hogy mikor egyesült e két megye.

Most már ismerjük megyénk alakulását, régi alkatrészeit s azoknak különféle elnevezéseit, ezen előzetek vagy előleges ismeretések után térjünk át további történelmének nyomozására.

1) Az Eltűnt Régi Vármegyék. Budapest 1880. I. 153. l.

2) U. o. 154. l.

3) In Comitatu Abaujvar vel alio nomine Heves-Ujvar. Horvát István Verbőczy István Emlékezete. Pest 1819. II. 16. l.

4) Az Eltűnt Régi Vármegyék. I. 154. l.

5) U. o. 157. l.

## NEGYEDIK FEJEZET.

### Heves megye tulajdonképeni története.

#### 1. §.

#### *E megye történetének egyes részletei és kiegészítő adatai.*

E megyének, mint az ország jelentékenyebb és több tekintetben nevezetes vidékének, történeti fejlődése és figyelemre méltóbb eseményei említetnek ugyan hazánk közönséges történelmében, mint részek az egészben; mindamellettt merülnek föl történelmünknek több oly jelenetei, mozzanatai és részletei, mik hazai történetkönyveinkben vagy csak igen röviden érintetnek vagy egészen el vannak hallgatva, mik pedig megyénket közélről és különösen illetik, annak történetét kiegészítik vagy legalább felvilágosítják. Ugyanis hazai történetirodalmunk időszakonként gyarapodott és gyarapodik; mivel későbbi történetíróink tudományos kutatásai és nyomozásai több oly okleveleket vagy más történelmi adatokat hoztak napfényre, mik valamint hazánk, úgy különösen megyénk történelmére is világot derítenek, mikről előbbi íróink mélyen hallgatnak: különösen említetnek későbbben felfödözött okleveleinkben több nemzetségek, családok és helységek, melyek egykor megyénkben virágoztak s annak történetére befolyással voltak; de későbbben eltűntek és csak hiányos emlékeik maradtak fenn. Ugyanazért, hogy megyénk történetét kellőleg tárgyalhassuk, szükséges ezeket, mint meg annyi történelmi tényezőket és részleteket nyomoznunk, figyelemre méltatnunk s érdemük szerint tárgyalnunk; mivel ezek megyénkire vonatkozólag több történelmi és régibb földirati kérdést felvilágosítanak vagy legalább azok iránt némi tájékozásul szolgálnak. Nyomozzuk tehát ezeket, amint következnek.

---



2. §.

*Megyénk folyóvizei és helységei, melyek már Névtelen Jegyzőnk munkájában még vannak említve.*

Névtelen Jegyzőnk a honfoglalás történetében, XXXII. fejezetben megemlíti Eger (Egur) és Zagyyva (Zogea) nevű folyóit, és Poroszló (Puruzló) és Pata (Pota) nevű helységeit vagy várait és Mátra erdejét vagy vidékét, hova Ed és Edömér kun vezérek nemzetsége telepített. Ugyanis említett írónk ide vonatkozólag így ír: Árpád vezér seregével Borsodból Kács felől jöve Eger folyóig s ott néhány napig megpihene, hol fagalyakból az ő részére egy halmon sátozt állítanak, (s e galyakkal befödött halom Szín-halom-nak (Szén-halom) nevezteték s az itt alakult helység ma is Szi-halom-nak neveztetik), honnét az ő tábora lenyúlt egészen Poroszló váráig, innét megindulván jöve a Zagyyva vizéig, hol e folyó partján tábort ütven, innét a Tiszától a Mátra erdejéig meghódítá az egész vidéket s annak minden lakosait, s a Mátra erdejében nagy földet ad Ed és Edömér kun vezéreknek, hol azután az ő unokájuk Pata, várat épített, mely azután az ő nevérről Pata-vára-nak neveztetett, s ennek a Pata vezérnek nemzetségéből származott azután Samuel király, ki kegyességéért Apának (Oba) neveztetett. Eszerint ezen írónk említi történelmünkben legelőször a nevezett folyókat, melyek megyénk határait képezték s a nevezett helyeket, mint egykori várakat, melyek közül az utóbbi t. i. Pata a Mátra vidékének s az ott alakult főesperesi kerületnek diplomatikai nevet adott, mely Patá-ról lett elnevezve. Ide járul a Tisza is, mely elválasztotta Hevest Kemejtől, a mit nevezett történetírónk szintén megemlíti az Abádi révvel együtt.

---

3. §.

*Kemej vidéke. Abád és Tomaj hely- és nemzetségi nevek.*

Előbb említett írónk a honfoglalás történetében, LVII. fejezetben írja, hogy Takson vezér idejében a besenyők földéről jöve egy fejedelmi származású vitéz, kinek neve vala Tonuzoba, Urkund atyja, kitől származik a Tomaj nemzetség, kinek Takson vezér lakó földet ada a kemeji részekben a Tiszáig, hol most Abád

nevü rév van, s ez a Tonuzoba Takson vezér unokájáig, sz. István király idejéig élt, és midőn sz. István a keresztény hitet terjesztené, Tonuzoba nem akart kereszténynyé lenni, hanem megmaradt régi ősi vallása mellett, nejével együtt az abádi révbe temettetett el, de fia Urkund a keresztény hitre tért.

E történetírónknak itt felhozott rövid előadása több figyelemre méltó történelmi részleteket tartalmaz, miket szükséges tovább nyomoznunk, s bővebben felvilágosítanunk, hogy jobban megérthessük irónknak történelmünk ezen részletére vonatkozó előadását, melyben a következő pontok vagy kitételek kívánnak bővebb felvilágosítást.

a) Névtelen Jegyzőnk kemeji részeket — partes Kemej — említ. Szabó Károly azon vidéket, hová ezen részek tartoztak Abauj és Borsod szélein kereste <sup>1)</sup>, és csakugyan most is van ott Kemej nevü puszta. De e vidék nem ott feküdt, a hol nevezett irónk nyomozta, hanem a Tisza és Berettyó vagy régibb nevén Túr folyók között terült el, amint ezt feljebb kimutattam I. 7-ik §-ban. Kemej ugyan kezdetben Heves megyétől megkülönböztetett terület volt, de későbbben annak egyik része megyénkhez kapcsoltatott, s ennek kiegészítő része lett és pedig épen az a rész, melyet Névtelen Jegyzőnk említ, s így az ő előadása kizárólag megyénk ezen részének történelmére vonatkozik.

b) A besenyők földéről jött vitézt Névtelen Jegyzőnk Thonuzobának írja, Szabó Károly e nevet Thonuz-abára vagy apára magyarázza, Letenyey János <sup>2)</sup> Mándy István <sup>3)</sup> Névtelen Jegyzőnk könyvének magyar fordításában Thomiz-obára alakítja, Podhradczky József Thonuzobára vagy szerinte Kun-Szábára magyarázza <sup>4)</sup>, Horváth Mihály meghagyja eredeti alakjában Thonuzobának. Már most az a kérdés: melyik olvasás vagy alakítás helyesebb? Szabó Károly ide vonatkozólag így ír: E név szövegünkben így áll: Thonuzoba, mely névben a végső oba szó nem egyéb, mint a magyar aba vagy apa. Igen kételkedem, nem követett-e el a másoló a Thonuz név leírásában valami hibát, mert e férfitől a Tomaj nemzetség származván, mint a Csák, Csánád, Aba stb. nemzetségnek törzsökeik neveivel, úgy e Tomaj nemzetségnek is törzsatyja nevével egyeznie kellene: azonban az igen hihetőleg hibás szövegen csak e vélekedésemért változtatni nem akarva, hagytam azt fordításomban is úgy, amint találtam <sup>5)</sup>.

De én úgy vélekedem, hogy Névtelen Jegyzőnk a Tomaj nemzetséget nem Thonuz-obától, hanem ennek fiától Urkund-tól

vagy valamelyik unokájától származtatja: ugyanis e nemzetség neve az eredeti latin szövegben így jön elő: . . . pater Urcundi, a quo descendit genus Thomay, a mit magyarra nem így kell fordítani: Urcund atyja; hanem helyesebben így atyja Urcund-nak, kitől származik a Tomaj nemzetség, s így a Tomaj nemzetség származása nem Thonuz-obára, hanem annak fiára Urcund-ra vagy annak valamelyik unokájára vonatkozik. Annál is inkább, mivel Thonuz-oba elhalálozván, az ő nemzetségét életben maradt fia Urcund tartotta fenn. A Tomaj nemzetség nevére pedig úgy vélekedem, hogy az a Thomus személy- vagy keresztnévből alakult s abból lett magyar kiejtés szerint a Tomaj nemzetség és helység neve, ami úgy történhetett, hogy a már úgysis kereszténynyé lett Urcund-nak fia vagy unokája a Thomus vagy Tomaj keresztnévet vette föl, s annak nemzetsége azután az ő nevéből Tomajnak neveztetett, úgy szintén a hely is, ahol lakott, az ő nevéből kapta a nevet. Thomus a szentek névsorában úgy van említve, mint scithiai származású vértanu<sup>6)</sup> s így ezen vértanu a magyarok ősi hazájából és talán éppen azokkal rokonságban álló néptől származván, keresztényekké lett őseink e származás vagy rokonság tekintetéből is őt különösen tiszteltek és nevét is fölverték. A mi már magát a Tomaj nemzetséget illeti: az nagy birtokú és több ágra oszlott előkelő nemzetség volt, melynek egy ága itt Kemejben, a másik ága Nógrádban, egy vagy több ága a Dunán túl Zala megyében virágzott, hol e nemzetség emlékéért még most is fenntartják Badacson-Tomaj és Lesencze-Tomaj nevű helységek. Itt Kemejben e nemzetség valamelyik őse monostort s apátságot alapított, melynek némi romjai most is észrevehetőek a hasonló nevű pusztán, Nógrád megyében e nemzetség egyik tagja Tomaj Tamás mester 1350-ben Gács-Falván templomot épített<sup>7)</sup>.

A mi pedig az itt tárgyalt Thonuz-oba névnek végső szótagját, az Obát illeti: nem szenved kétséget, hogy az Szabó Károly értelmezése szerint Abát jelentett, s ezzel vonatkozásba hozható az itt említett abádi rév és az itt későbbben keletkezett hasonló nevű helység neve is, miszerint e helynév a d képző segítségével az Aba személy nevéből alakult Aba = Abád, ez volt t. i. az említett besenyő vitéznek birtoka, itt élt és temettetett el nejével együtt. E helység szomszédságában van Apa vagy Aba sirja nevű hely, mely szintén a nevezett besenyő vitéz említett temetésére vagy sirjára vonatkozik. Ezt ugyan Kandra Kabos barátom Aba királyra,

ki szerinte itt öletett meg, vonatkoztatja; de mint alább Aba királynál látni fogjuk, nem egészen helyesen.

c) Midőn Névtelen Jegyzőnk azt írja, hogy mivel Thonuzoba nem akart a keresztény hitre térni, nejével együtt az abádi révbe temettetett el: itt talán akaratán kívül is egy nagyon figyelemre méltó mythologiai vagy ősvallási adatot tartott fenn, mit eddig tudtommal senki sem vett észre. Tudjuk ugyanis, hogy pogány őseink valamint a kútak, források és folyóvizek mellett szokták volt vallási szertartásaikat végezni: úgyszintén azok szomszédságában szoktak is volt temetkezni. Ez tehát igen becses ősvallási adat, mely annyit jelent: hogy mivel a nevezett besenyő vitéz nem akart keresztény hitre térni, pogány nejével együtt régi pogány szertartás szerint Abádon a Tisza melletti révbe temettetett el.

De itt még egy más nehézség merül fel, mit nem lehet említés nélkül hagyni. Ugyanis Névtelen Jegyzőnk az említett besenyő vitézről rimes versekben azt írja, hogy mivel ősi vallásához ragaszkodván, nem akart a keresztény hitre térni, nejével élve, temettetett az abádi-révbe<sup>8)</sup>. A mit némelyek úgy magyaráznak, hogy sz. István király őt büntetésből, az ősi hitéhez való makacs ragaszkodásáért nejével együtt elevenen temettette az abádi révbe. De ez szokatlan, embertelen és nagyon kegyetlen büntető eljárás lett volna, ami annál kevésbé hihető, mivel e vitéznek fia Urkund vagy Arkont már kereszténynyé lett, és, mint ilyen, kiengesztelhetette volna a királyt, ki keresztény fiáért megkegyelmezett volna a pogány atyának is. Podhradczky úgy okoskodik, hogy a különben szelid lelkű király oly keményen bánt a nevezett vitézzel, annak nemcsak a kereszténységtől idegenkedés, hanem felségsértés is lehetett az oka<sup>9)</sup>. De ez sem menti vagy fejti meg ama kegyetlen büntetés okát. Ugyanazért Letenyei és Mandy, kik Névtelen Jegyzőnk könyvét magyarra fordították, ezen állítólagos büntető eljárásra vonatkozó magyarázatot egészen figyelmen kívül hagyták, s az itt eléjövő vivus-t némi alakítás- vagy változtatással a besenyő vitéz feleségének nevére magyarázták. Ezen értelemben veszi Pauler Gyula is a vivus nevet s abban az említett besenyő vitéz feleségének nevét véli rejleni<sup>10)</sup>. Jászay Pál a vivus nevet Biboros-ra magyarázza, mely néven a besenyő vitéz felesége szerinte neveztetett így irván: És midőn az említett király az élet szavait hirdetve, a magyarokat kereszteltette, ő kereszténynyé lenni nem akart, miért nejével Biborossal az abádi révnél, mint pogány temettetett el<sup>11)</sup>.

De történelmünkben említetnek Él (Eel) és Élő (Elen) hely és személynevek<sup>13)</sup>. Lehet, hogy névtelen jegyzőnk az említett vagy kérdéses nőnek ilyen vagy ehhez hasonló nevét latin nyelven Vivus-nak vette. De nem folytatom tovább ennek a minden esetre kétes névnek etymologiai nyomozását; mert azt gondolom, hogy itt a rimelés könnyítése végett, a költői szabadság szerint, valami oly névalakítás vagy szójáték forog fenn, minek nehéz a jelentését kinyomozni. Azért mellőzve minden további nyomozást, Névtelen Jegyzőnk ide vonatkozó kitételeit úgy értelmezem: hogy a nevezett besenyő vitéz erősen ragaszkodván ősi pogány vallásához, aszerint élt nejjével együtt, és meghalálózván aszerint temettetett el szintén nejjével együtt az abádi révbe.

d) Névtelen Jegyzőnk az említett besenyő vitéz fiát Urcund-nak nevezi. Szabó Károly kapcsolatba hozván a kun névvel, azt Urkun-nak vagy Kunur-nak értelmezi; de ez az értelmezés ellenkezni látszik a magyar nyelv sajátosságával; mivel az ur jelzőt a névnek, melyre az vonatkozik nem elejére hanem végére szoktuk tenni, és nem így mondjuk ur-gróf, ur-báró, ur-magyar, ur-kun, hanem így: gróf-ur, báró-ur, magyar-ur, kun-ur. Mátyás István Urkund-ot Orkund-nak, Horváth Mihály pedig Örkönd-nek írja. De minthogy régi oklevelinknek az u többször o-nak, az o pedig a-nak hangzik, én említett iróinktól eltérve itt az Urcund-ban az Arkont (Arcontius) keresztnevét vélem rejteni; mivel a szentek névsorában két ily nevet találunk, kik közül az egyik püspök, a másik vértanú volt<sup>13)</sup>. A nevezett besenyő vitéz fia keresztény hitre térvén, e keresztnevet fölvehette.

c) Katona István e besenyő vitéz bejövetelét s ide telepedését 959-re teszi, de Szabó Károly kifogásolja Katonának ezen meghatározását, így írván ide vonatkozólag: Minthogy e tárgyra nézve egyetlen forrásunk Névtelen Jegyzőnk, és így Katona időmeghatározása semmi adattal nem támogatható, annak, mint pusztá hozzávetésre épített számításnak, történelmi értéket nem tulajdoníthatunk.<sup>14)</sup> E besenyő telepítést Horváth Mihály is Taks vezérségének utolsó éveire, 970—971-ik tájára teszi<sup>15)</sup>.

f) Horváth Mihály Abád-ot, a besenyő vitéz birtokát a Kunságba helyezi<sup>16)</sup> holott az a Tisza mellett, Kemejnek Heveshez kapcsolt részében feküdt s így hevesmegyei birtok lett és sohasem tartozott a Kunsághoz.

Ezzel úgy hisszük, kellőleg felvilágosítottuk Névtelen Jegyzőnk itt tárgyalt elbeszélésének részleteit, melyek Kemejnek, mint megyénk későbbi kiegészítő részének történelmére vonatkoznak.

---

1) Béla Király Névtelen Jegyzőjének Könyve, fordította Szabó Károly Pest 1860. 88 l.

2) Béla Király Névtelen Iródeákja Pesten 1790. 63. l.

3) Magyar Sussád. Debreczen 1799. 125 l.

4) Béla Király Névtelen Jegyzőjének Idejekora és Hitelessége Budán 1861. 422 l.

5) Szabó Károly idézett munka 87 l.

6) S. Thomus . . . ein zweifelhafter Martyrer, zu Tomi in Scythien. Stadler. Vollständiges Heiligen Lexikon Ausburg. V. 551 l.

7) Mncsáry Antal Nemes Nógrád Vármegyének Esmertése. Pest. 1826. I. 104 l.

8) . . . . et dum beatus rex Stephanus  
verba vitae praedicaret  
et Hungaros baptissret  
tunc Thonuzoba in fide vanus  
noluit esse Christianus  
sed cum uxore vivus  
ad portum Obad est sepultus.

9) Béla Király Névtelen Jegyzőjének Idejekora és Hitelessége. Budán 1861. 423 l.

10) Századok 1879. XIII. 14 l.

11) A Magyar Nemzet Napjai a Legrégibb időtől az Arany Bulláig Pest. 1855. 221 l.

12) Jerney János. Magyar Nyelvkincsek. Pesten 1854. 33 l.

13) Stadler idézett munkája I. 204 l.

14) Szabó Károly. A Magyar Vezérek Kora. Pest 1869. 334 l.

15) A Magyarok Története rövid előadásban. Ötödik javított kiadás, Budapest 1876. 22 l.

4. §.

*Az egri püspökség alapítása s megyénknek ez által nyert jelentősége.*

Megyénk jelentőségét nagyban emelte sz. István királynak azon intézkedése, miszerint ő annak területén, Egerben, püspökséget és káptalant alapított, s e várost annak székhelyévé s nagy kiterjedésű egyházmegye központjává tette. E püspökség sok birtokokkal, szép kiváltságokkal és megtisztelő kötelezettséggel lett kitűntetve: így p. o. a király negyedik fiát, ha t. i. ennyi fia lett volna a királynak, tartozott nevelni vagy neveltetni. Ide vonatkozólag mondja V. István király 1271-ikben kelt kiváltságlevelében, hogy az egri püspököt a csikókból egész tized illeti, mely tizednek egy része ugyan a püspöké, de két részét föl kell tartani a király született vagy születendő fia részére, hogy a király-úrfinak, midőn a törvényes kort elérendi, kész ménese legyen, és magát az egri egyház kegyurának tekintse. <sup>1)</sup> Ezek szerint az egri püspök közelebbi viszonyba és szorosabb összeköttetésbe jött a királyi családdal; innét magyarázható, hogy e püspöknek előkelő nemesnek és jogtudósnak kellett lennie, hogy a király fiát taníthassa és nevelhesse. Honunk évlapjai ugyan nem említik, hogy királyaink valamelyike fia részére ezen kiváltságot vagy kötelezettségét igénybe vette volna; de elég annyi, hogy ez oklevelileg ki volt kötve s a püspöknek köteleességévé téve.

Ezen kitüntetés folytán mondá IV. Béla király 1261-ben kelt oklevelében: hogy az egri egyház annyi szent királyok adományai és kiváltságai által ki lévén tüntetve, tündöklék vala az ország minden székegyházai fölött az ő méltóságának székében, mint a nemzetek urnője, a szépség koronájával fölékesítve. <sup>2)</sup>

A püspökség ezen itt említett dicsfényének sugarai kihatottak megyénkre is s emelték annak jelentőségét azon összeköttetésnél fogva, mely e püspökség és megyénk között keletkezett és kifejlődött, minthogy az egri püspökök későbben megyénknek örökös főispányai is lettek.

Hogy mikor, melyik évben, alapította sz. István király e püspökséget, nehéz meghatározni; mivel az alapító level más arra vonatkozó okiratokkal együtt elégett vagy megsemmisítettett a

tatórok pusztításai között, melyeknek Eger is áldozatul esett. IV. Béla király adott ugyan 1261-ben új adomány levelet, melyben elő vannak sorolva az egri egyház jószágai és kiváltságai s azok birto-  
kában meg van erősítve e püspökség; de ebben sincs az alapítás éve megemlítve. Némely írónk úgy vélekednek, hogy sz. István király még 999-ben személyesen megjelent Egerben és ott kijelölte az építendő egyház és püspökilak helyét, de ez építkezésre vonatkozó terve csak tiz év múlva 1009. vagy 1010-ben lett foganatosítva, s akkor készült el a várban az egyház és püspökilak.

Az is vita tárgya írónk között: hogy ki volt az első egri püspök; mivel némelyek Catapánt vagy Katapránt, mások pedig sz. Buldot tartják első egri püspöknek.<sup>3)</sup> De mi mellőzzük e kérdésben kifejlődött vitát, és rövidség okáért követjük Schmitth Miklós előadását, ki így kezdi meg az egri püspökök névsorát: első Kataprán, második Bonifác, harmadik sz. Buld vértanu, ki I. Endre király alatt, a Vata-féle támadásban, Budán sz. Gellérttel együtt szenvedett vértanuhalált.<sup>4)</sup> Katona István ugyan meg akarja fosztani az egri egyházat azon dicsőségtől, hogy első püspökeinek egyike sz. Buld vértanu volt, s őt bácsi vagy kalocsai püspöknek tartja,<sup>5)</sup> de az ő ellenvetésére megfeleltünk már másutt.<sup>6)</sup>

---

1) Fejér. Cod. Dipl. V. I. 157. l.

2) . . . sedebat ut domina gentium, in sede maiestatis suae, diadema pulchritudinis decorata. Fejér. Cod. Dipl. IV. III. 34. l.

3) Szentiványi Márton Miscellanea etc. decad III. pars I. 69. l. Schmitth Miklós. Episcopi Agrienses. Tyrnaviae. 1768. I. 8. l. — Bartakovics-féle Emlékkönyv 57—61. l.

4) Schmitth említett munka I. 13—30. l.

5) Historia Colocensis Ecclesiae. Colocae. 1800. I. 157. l. — Historia Critica Reg. Hung. II. 27. l.

6) Bartakovics-féle Emlékkönyv 60. 61. l.

---



5. §.

*A b a S a m u.*

Valamint hazánk, úgy megyénk történetében is nevezetes szerep jutott Aba Samunak, ki mint Pata kun vezér unokája vagy déd-unokája, mint sz. István király sógora, az ország nádora és később királya, mint megyénk előkelő nagybirtokosa és őse ama nagy nemzetségnek, mely azután az ő neve alatt — de genere Aba — szerepelt, ezen szerencsés nemzetségi összeköttetéseinél fogva nagy befolyással bírt a közügyek elintézésében. Ő még talán nádor korában Gyöngyös vidékén Sár on sz. Benedekrendű szerzetesek részére monostort és apátságot alapított, és mint király a Mátra vidékén várispánságot állított, s azt az Újvárihoz kapcsolta, mely azután közönségesen csak újvári-nak s az ő nevéből okleveleinkben többször aba-újvári-nak is neveztetett; eszerint méltán foglal helyet megyénk történetében, melyben tényezőleg szerepelt, habár sajnos, hogy a történelem csak szomorú emlékezetét tartotta fenn; mert nemcsak a külföldi, hanem a hazai történetírók s évkönyvek is megrójják és elítélik őt. Régibb hazai történetíróink közül csak Névtelen Jegyzőnk nyilatkozik róla kedvezőleg, megemlítvén az ő kegyességét, a miért Abá-nak vagy Atyá-nak neveztetett; de a többiek keményebben vagy gyengébben majd mind megrójják őt. Leginkább megrójják őt a külföldi, különösen a német történetírók, kik ellenséges indulattal viseltetvén nemzetünk iránt, ezen ellenszenvüket rá is átvitték, hogy kedvezzenek Henriknek és a németeknek, kik a hozzájuk menekült Péter királyt pártfogásukba vették, az ő érdekében Abával hadat viseltek. Hazai történetíróink más szempontból tekintik és ítélik meg az ő eljárását és viselt dolgait, de ezek sem igen kedveznek néki.

Igaz ugyan, hogy a ménfői csatát árulás folytán veszítette el; mivel seregének egy része a csata folyamában elhanyagolva zászlóit és fegyvereit, az ellenfélhez pártolt s ez által a csata rendjét megzavarta és kimenetelét meghiusította. De ez is inkább ellene, mint mellette bizonyít; mivel azt mutatja, hogy ő nem igen igazolható eljárásával hadseregének jelentékeny részét, különösen az előkelő nemességet magától elidegenítette, s igen természetes, hogy ezek az

alkalmat felhasználták az ő megbuktatására, hogy tőle szabadulhassanak.

Némely újabb íróink, mint Szekér Joákim,<sup>1)</sup> Holéczy Mihály,<sup>2)</sup> Márky Sándor<sup>3)</sup> és Kandra Kabos<sup>4)</sup> mentegetik sőt még dicsérik is őt. Különösen Kandra Kabos több történelmi adatot és érvet hoz fel az ő mentségére és ismertetésére hazánk akkori válságos helyzetének, melynek ő áldozatul esett, amik ugyan több szempontból figyelmet érdemelnek; de nézetünk szerint nem eléggé indokoltak arra, hogy őt, a történelem ítélőszéke előtt, igazolják ama vádak ellen, melyek ellene fel vannak hozva.

Nem szándékunk itt felhozni s ismételni ama vádakát, melyekkel történetíróink őt illetik, úgy is fel vannak azok hozva s indokolva hazánk történelmében. Hanem ezek ellenébe némi mentségül talán felemlíthetni: hogy ő a nemzet megtérítésében sz. István királlyal közreműködött, s a kereszténység terjesztésére megyéjében, Sáron, monostort és apátságot állított, Péter és a németek ellen a nemzet szabadsága s az ország függetlensége mellett küzdött és egy nagy nemzetséget alapított, mely az ő nevezete alatt több ágakra oszlott, melyeknek ivadékai országos tisztségeket viseltek és történelmünkben dicséretesen szerepeltek. Ezek ugyan nem ellensúlyozzák az ellene felhozott vádakát, de azoknak élét s a történelmi ítélet szigorát valamennyire talán mégis mérséklük, de hogy mit és mennyit nyomnak a mérlegben az ő mentségére, azt itt nem vizsgáljuk, hanem a t. olvasók ítéletére bizzuk.

De lássuk már az ő küzdelmének szomorú végét vagyis az ő halála és temetése helyét, ami nemcsak történelmi, hanem helyirati tekintetben is figyelmet érdemel és tájékozásul szolgál megyénk azon vidéke földiratának felvilágosítására, hol ezek történtek.

Aba megmenekülvén a ménfői szerencsétlen csatából, sietett Tisza felé saját megyéjébe, hogy ott párthiveinek különösen kunjainak segítségével ismét sereget gyűjtsön, újabb ellentállásra készüljön; de Füzes-Abonyon vagy annak közelében megöletett az ellenpárt felei által, kiknek rokonait Csánádon kihallgatás nélkül, és minden birói eljárás mellőzésével irgalmatlanul leölette s az abonyi egyházban ideiglenesen eltemettetett.

Évkönyveink és régi történetíróink többféle alakban említik e gyilkosság helyét: különösen Kézay Simon így ír: . . . in villa quadam Scrobe veteri, ab Hungris, quibus regnans nocuerat, iugulatur et iuxta quadam Ecclesiam sepelitur. Így ír és így

nevezi e helyet Thuróczy és a Budai Krónika is. A Dubiczai Krónika pedig így: *Aba vero rex denictus fugit nersus Tysciam, et in villa quadam in Scoobe veteri ab hungaris . . . crudeliter iugulatar. Bonfin: Vico Scoobe nomen erat. Nadányi in Floro Hungarico: . . . ipse Rex fuga tentata apud villam Shoebae sat.*

Már most nyomozzuk ezeket a többféle elnevezéseket, s az Abagyilkosságának ezek által jelentett helyét.

Némelyek a Scoobe vagy Szobé-t Csabá-ra magyarázzák, különösen így ír Pettő Gergely ide vonatkozólag:

Aba Chabai (csabai) majorban megöletik.<sup>5)</sup> Őt írónk többen követik, követi még Horváth Mihály is, ki szintén így ír Abáról, hogy ő honi krónikáink szerint Csabán a magyar urak által elfogatván lefejeztetett.<sup>6)</sup> Csaba néven ugyan több helységünk van, de ezek mind távol esnek attól a vidéktől, hol Abát az ő szomoru sorsa utól érte, és semmi nyoma annak, hogy Füzes-Abony tájékán ily nevű helység lett volna.

Közelebb látszanak járni a valósághoz, kik a Scoobe névben a Szohobe vagy Szohoda nevet vélik rejleni, kiknek vélekedése szerint a Szohobe névből alakult némi változtatással a Szohoda név, mely néven az abonyi határnak egy része, sőt magának Abonynak is egy utcája Szohoda-utcának neveztetik, eszerint Abony közelében állott egykor Szohobe vagy Szohoda nevű falucska vagy szállás, hol Aba megöletett.<sup>7)</sup>

De úgy hisszük, hogy még jobban megközelítjük a történelmi valóságot a Scrobs latin névnek megfejtésével. Ugyanis Kézay, Thuróczy és a Budai Krónika egyhangúlag in Scrobe veteri néven említik azt a helyet, hol Aba megöletett, a Scrobs latin név pedig magyarul Árkot jelen. Ime ott van Abony szomszédságában a Csörsz-árka nevű vonal, mely az abonyi határ mellett nyúlik el. Ezt az árkot krónikáink réginek mondják — in scrobe veteri — mivel az a hagyomány szerint a hunok vagy avarok műve volt s azokról maradt fenn. Ezen árokban vagy helyesebben ezen árok mellett vagy szélén állott a krónikáink által említett villa vagy kis falu vagy major, hol Aba megöletett s az ide közel eső abonyi egyház volt az, hova az ő teste temettetett.

Itt e földirati kérdés bővebb felvilágosítására még felhozhatjuk Szabó Károlynak ide vonatkozó vélekedését, mely szintén Abony mellett, mint Aba végzetes halálának helye mellett, szól. Ugyanis nevezett tudósunk az ő szomoru sorsát illetőleg így ír: Innen

(a ménfői ütközetet érti) nagy bajjal szabadulván, járatlan utakon ismeretlenül bujdoskolva a Tisza mellékére húzódott, hol a székvárosból jókor menekült nejével, gyermekeivel és rokonaival hű kúnjai közt magát legbiztosabban érezhette. E helyett azonban a büntető nemezis támadt föl ellene, melyet vérengzésével önmaga idézett föl vesztére. A vérét szomjazó magyarok, kiknek rokonait kegyetlenül leölette volt, saját jószágán, a Mátra aljában, a Csörsz-árka közelében eső Füzes-Abony helységben, melynek neve is rá, mint egykori birtokosára, emlékeztet bennünket, megrohanták és meggyilkolták, a holt testét hivei a falu mellett álló egyházba temették.<sup>8)</sup>

E tudósunk Abonyt itt szorosabb vonatkozásba hozza Abával, s e helység nevét is, mely okleveleinkben csakugyan Aban néven van említve, tőle származtatja, mely szerinte Aba birtoka is volt. De ennek ellene mond IV. Béla király adománylevele, mely szerint Aban az egri püspökség birtoka volt, melyet még sz. István király adományozott voít a nevezett püspökségnek. Azonban lehet, hogy itt a püspöki birtok mellett Abának is volt birtoka a Csörsz-árka felé, mely későbbben csere vagy vétel útján a püspöki birtokhoz kapcsoltatott s annak Abany nevet adott, s így keletkezhetett e helységnek állítólagos Abany neve, ha e név csakugyan vonatkozásba hozható Aba király nevével. De mellőzve ezen helység nevének és régibb birtokosának nyomozását, már azok is, a miket ide vonatkozólag felhozánk, eléggé igazolják azon állításunkat, hogy Aba király a mai Füzes-Abanyon vagy annak közelében öletett meg.

Kandra Kabos barátunk ugyan az ő halála vagy megöletése helyét Abádon — Szalók-Abádon — nyomozza, s azt az ottani határban levő Apa- vagy Aba-sirja nevü helylyel kapcsolatba hozza<sup>9)</sup>, pedig amint följebb kimutattuk ama helység nem a mi Abánkra, hanem Thonuz-oba vagy Tomaj-Abá besenyő vitézre vonatkozik, kinek az birtoka volt, ki ott meghalt és el is temettetett, maga az Apa- vagy Aba-sirja nevü hely Névtelen Jegyzőnk azon állítását igazolja, hogy a nevezett besenyő vitéz, mivel ősi hitéhez erősen ragaszkodott, nejével együtt pogány szokás szerint abba a sirba temettetett, e hely neve tehát ama pogány temetkezés emlékezetét tartja fenn.

Egy néhány év mulva, midőn Péter másodszeri kiűzése után az Aba párthiveinek üldözése megszűnt s a béke az országban helyreállott, eljövének az általa alapított sári monostor szerzetesei testét a sirból kivevék. Sárta vivék s ott királyt megillető tiszte-

lettel saját egyházuk sírboltjába helyezék. Krónikaink megemlítik, hogy midőn testét a sírból kivették, szemfödélét és ruháit épeknek és sebhelyeit begyógyulva találták.

Minthogy az ő teste Abonyból Sárra vitetett s az ottani monostor sírboltjába temettetett, ennek folytán későbbben azon álhagyomány vagy monda kezdett a nép között terjeszteni, hogy Aba király tetemei Sáron a Baldácsy-féle pinczében, hol állítólag a monostor sírboltja volt, pihennek vagy porladoznak. S ezen álhagyomány terjesztésére, mely sokakat tévedésbe vitt, alkalmul szolgált az az ügyetlen és hazafiatlan felirat vagy sírvers, melyet báró Haller Samu tábornok 1773. táján, mint e pinczének akkori tulajdonosa, vésetett márványba s állíttatott oda, melyet Gorove László a Tudományos Gyűjtemény 1830. V. füzetében közölt.

De valamint a felirat ügyetlen, hazafiatlan fogalmazása nem nagy dicséretére válik szerzőjének: úgy az a jelentéktelen, és mondhatni disztelen pinczehelység, hova az illetve van, sem felel meg a holtak iránti kegyeletnek s a királyi sírboltot megillető tiszteletnek. Azért Szabó Károly megrója az illetőnek itt követett eljárását és kellően czáfolja a népnek e felíratra támaszkodó hagyományát vagy alaptalan híresztelését így irván ide vonatkozólag: Ezen nagyon is ujdón fölirat . . . a szakértő vizsgálot bizonyosan nem fogja arra a meggyőződésre bírni, hogy ezen disztelen helyet Aba király sírhelyének elismerhesse. Valamint ugyanis az egész pinczében, úgy annak tornáczában sem fedezhető fel valami faragványnak vagy diszítvénynek legkisebb nyoma sem, mely csak sejteni is engedné, hogy itt valaha magyar királyi mausoleum lehetett; pedig a sári benedek-rendű szerzetesekről föl sem lehet tenni, hogy egy magyar király tetemét kiben monostoruk alapítóját és jötevőjét tisztelték, ne illő diszű helyen temették volna el. A helybeli nép ugyan most azt beszéli, hogy a sári monostor azon a szikla dombon állott, mely alatt a leirt pincze terül el, sőt némelyek ezen domb szűk, egyenetlen fölületén az alapfalak romjait is vélik mutathatni. Azonban ezen hiedelmük bizonyosan csak az említett fölirat hitére támaszkodik. A valódi régi hagyomány szerint ugyanis a monostor a falutól északra egy negyed órára állott, hol a szőlők között egy ódon épület dűledező oldal fala néz a közel enyészet elébe. Aba király sirja tehát kétség kívül ezen a helyen volna keresendő.<sup>10)</sup>

Tudósunk ezen kellőleg indokolt helyrajzi észrevételét Aba sirjára s a monostor tulajdonképeni helyére vonatkozólag Kandra

Kabos is magáévá teszi, sőt némi részletekkel ki is bővíti: hogy t. i. a mohácsi vész után e monostor elpusztulván, még azon terület is, hol egykor az állott, elvesztette régi monostor vagy barátjellegű nevezetét, ma Pétermál- vagy Pétermány-nak nevezetik, emberemlékezetre e monostor s egyház köveiből épült a Pintérféle malom és a templom malma, s ama romok területének jelenlegi birtokosa Fülöp Márton sári közrendű lakos, de a Hanák és Buzásféle szőlők helyein is mutatkoznak hasonló alapfalaknak nyomai.<sup>11)</sup> Ezek szerint a monostor, melynek sirboltjába Aba Samu temettetett, nem az említett pincze fölött a helység közepén, hanem attól egy negyed órai távolságra eső helyen állott, mely azután szőlős kertnek használtatott.

Íróinknak ide vonatkozó helyirati, nyomozásai s észrevételei ugyan későbbi keletűek, de azért helyén látók azokat itt is felhozni; mivel megyénk történetének itt tárgyalt részletére, különösen itt szerepelt szerencsétlen hősünk temetésére és sirhelyére vonatkoznak s annak nyomozásában némi tájékozásul szolgálnak, s ezzel befejeztük megyénk történetének itten tárgyalt szomorú részletét.

---

1) Magyarok Eredete sat. Pozsonyban 1791. I. 158. l.

2) Tudományos Gyűjtemény 1834. VII. füz. 1—12. l.

3) Aba Samuel történelmi arazkép, közli Kandra Kabos Aba Samu király. Budapest, 1891. 14—18. l.

4) U. o.

5) Magyar Krónika. Kassán, 1738. 140. l.

6) Egyetemes Magyar Encyclopaedia. Pesten, 1859. I. 53. l.

7) Egri Hiradó. 1894. 92. sz. 3. l.

8) Péter és Aba. Székfoglaló akadémiai értesítés. Pest, 1872. II. 35. l.

9) Aba Samu király. 38, 39. l.

10) Péter és Aba. 36. l.

11) Aba Samu király. 152, 153. l.

6. §.

*Francia telepek az egri völgyben.*

Szalay László francia telepeket említ az egri püspöki megyében, kik I. Endre király uralkodása alatt 1046—1061 közötti időszakban telepedtek ide. Ugyanis egy régi történelmi kútforrásra Marten *Scriptores Veteres* című történelmi gyűjteményére hivatkozva, azt írja, hogy az ország most (I. Endre király alatt) teljes békének örvendhetett, mert különben aligha vándorlottak volna be ez időtájban a lüttichiek, kik az egri püspöki megyében telepedtek le, hol szállásaik, megtartván nyelvöket a lakosok, még 1347-ben francia helyeknek mondattak<sup>1)</sup>.

Írónk itt nem nevezi meg különösen azt a vidéket, hova a francia vendégek telepedtek, csak általánosságban az egri püspöki megyét említi az ő megtelepedésük helyéül, pedig e püspöki megye nagy kiterjedésű terület volt, mert kilencz vagy tíz vármegyét foglalt magában. Ezen bevándorlásokat említi Acsády Ignác is, ki ide vonatkozólag azt írja, hogy a hagyomány szerint II. Géza király de valószínűleg már sz. István korában történtek Belgiomból bevándorlások hazánkba<sup>2)</sup>; de ő sem nevez meg megyénkben egy vidéket vagy helyet sem, hova e bevándorlók telepedtek volna, s így nehéz meghatározni vagy megnevezni megyénkben az ő megtelepedésük helyeit.

De ezen nehézségen segített Oláh Miklós, ki e kérdés felvilágosítására azt írja, hogy az egri völgyben néhány helység az eburok vagy eburonok telepének tartatik, kik régen szállítottak oda, s most leodiaik-nak neveztetnek. Ezen helységek lakosai most is a francia nyelvet beszélik; de mikor telepítettek vagy önként költöztek-e ide, biztosan nem igen tudom<sup>3)</sup>.

Hogy Oláh Miklósnak itt felhozott szavait, melyeket latinul irt munkájából betűszerint fordítottam magyarra, jobban megérthessük, jónak láttam azokat a következő felvilágosító megjegyzésekkel kísérni. És pedig:

a) Az egri völgy (latinul *vallis agriensis*) okleveles elnevezése azon területnek, mely IV. Béla király 1261-iki adománylevele szerint a Béli nemesek birtokánál vagy azon alól kezdődik, s egyenes és oldal vonalakban lenyúlik a Szemerei és Farmosi nemesek

birtokáig vagyis Szarvaskőtől Szemeréig és Farnosig<sup>4)</sup>. E völgyben voltak a kérdéses francia telepek.

b) Oláh Miklós ezen telepeket eburonok telepeinek nevezi; mivel Gallia vagy Frankhon régi lakosainak egyik törzsnépét tették az eburonok; de ezek későbbben, Oláh Miklós korában, leodiainak vagy leodinaiak-nak (leodinenses) neveztettek Belgiom hasonnevű megyéjétől, melynek nevezetes városa latinul Lodinum = Lüttich, francziául Liege néven neveztetik. Innét származtak s vándoroltak hazánkba az egri völgyi francziák is, azért nevezi Oláh Miklós őket leodinenses és Szalay Lüttichiek nevén.

c) Oláh Miklós ezekről az egervölgyi vendégekről azt jegyzi meg, hogy azok még az ő korában is francziául beszéltek. Lehet, de aligha a tiszta francziai nyelvet beszélték; mivel a belgák egyik része a German népesaládhhoz tartozván, a német elemmel elvegyült és habár értett is francziául, a német nyelvet is használta, s azért a hazánkba bevándorlott belgák itt németeknek is neveztettek.

d) Oláh Miklós bevallja, hogy ezek betelepítésének korát nem tudja. De Szalay már megírta, hogy azok I. Endre király alatt telepedtek ide. Bél Mátyás, ki Oláh Miklós munkáját kiadta, ide vonatkozó megjegyzésében úgy vélekedik, hogy ezek a francziák talán azoknak a vallonoknak maradékai, kik I. Ferdinand alatt János király ellen harczoltak<sup>5)</sup>. De ez ellenkezik nemcsak a Szalay által idézett régi krónikával, hanem magának Oláh Miklósnak előadásával is; mert ha az egervölgyi francziák a vallonoktól származnak vala, azt tudni kellett volna Oláh Miklósnak, mint az ő idejében történt dolgot, mivel a vallonok az ő korában szerepeltek itt, és nem írja vala, hogy a francziák ide telepítésének történetét vagy korát nem ismeri.

De legnehezebb kérdés, mely itt felmerül, az, hogy tulajdonképen hol, és mely helységekből laktak tehát azok az ide telepített francziák? mert erre nincsenek biztos adataink. Oláh Miklós is csak annyit ír, hogy az egri völgyben némely helységek a francziák telepeinek tartatnak, de egy helységet sem nevez meg. Eger völgye a török uralom alatt elpusztulván, annak lakosai a törökök elől más vidékre menekültek, a menekülőket természetesen a francziák maradékai is követték, a kik pedig közülök itt maradtak, számban megfogyatkozva s az itt maradt magyarokkal lakva, a magyarságba lassanként beolvadtak, s így semmi biztos nyoma sem maradt fenn



annak, hogy a francziák maradékai hol és mely helységekben laktak.

Némelyek azt tartják, hogy Borsod megye szélén de azért az egri völgyben eső Andornak nevü helység lett volna egyik ilyen francia telep. Annyi bizonyos, hogy e helység neve nem mutat magyar eredetre és jellegre, mert az nem származhatott a később keletü Andor keresztnévtől; pedig a helységek neveinek is megvan etymológiája és jelentése. E helység nevét megközelíteni látszik Dornich belga város neve. Ha e név hasonlatossága valamit jelentene és figyelembe vehető volna: az andornaki francziákat e városból lehetne származtatni. — Úgy szintén az Andornak szomszédságában eső Maklár helység neve sem magyar eredetü és jelentésü. Ha a belgák, mint följebb érintők, németeknek is neveztetek, akkor az Eger melletti Felnémeth is ily belga telepből alakulhatott. Andornak közelében eső mai Kis-Tálya nevü helység IV. Béla király többször említett adománylevelében Magyartályának (Tallya Mogor) neveztetett talán azért, hogy ezen elnevezés által annak magyar jellege kitüntetve s ez által megkülönböztetve legyen a szomszéd helyektől, melyekben nem magyar ajku népség lakott. De ezek mind csak gyanítások és vélekedések, miket nehéz történelmileg igazolni és nemis folytatjuk tovább ezen helységek neveire támaszkodó nyomozásunkat. Ennyi is elegendő annak kimutatására, hogy e völgyben egykor francia eredetü népség lakott, de az idők viszontagságai folytán elpusztult vagy a magyarságba beolvadt.

---

1) Magyarország Története. Lipcse. 1852. I. 145. l.

2) Athenaeum Kézi Lexikona. Budapest. 1868. I. 208. l.

3) In valle Agriensi, aliquot pagi incoluntur, habiti pro coloniis Eburorum, qui nunc Leodineses dicuntur, olim eo traductis. Horum incolae, in bodienum diem Gallicam sonant linguam. Quo autem tempore aut eo traducti sint, aut sponte migrarint, haud satis compertum habeo. Bél Mathias Adparatus ad Historiam Hungariae Posonii. 1735. 37. l.

4) Fejer Cod. Dipl. IV. III. 35. l.

5) Bél. említett gyűjteménye. 37. l.

7. §.

*Sz. László király.*

E királyunk is jelentékenyen szerepelt megyénk történetében az által, hogy a legyőzött kunokat, a jászok őseit, ide, a Zagyva mellé, telepítette, megyénknek épen azon részébe, mely akkor még Patához vagy Mátra-Újvárhoz tartozott, amint ezt bővebben kimutattam följebb a jászokról irt cikkben, hol azután kifejlődött és megalakult a jászok kerülete, s így ő e vidéket új telepekkel s a kereszténységet új elemmel gyarapította; mivel a legyőzött kunoknak csak azon föltétel alatt kegyelmezett meg és fogadta be őket az országba, ha meghódolásuk és hűségük jeléül fölveendik a keresztény vallást, szabad választást engedvén nekik a szolgaság és a keresztény vallás elfogadása között: s ők az utolsót választván, maradékaikból későbben jó keresztények és jó honpolgárok levének. Vajha oly hazafias kegyelettel emlékeznének meg az ő idetelepitőjéről sz. László királyról is, ki oly nagylelkűen bánt az ő őseikkel és megveté a Jászság jövőjé felvirágzásának alapját.

De jótékonyan hatott megyénk, különösen egyházmegyénk fejlődésére és történetére azzal is, hogy annak egyházát Tisza mellett Nána és több más birtokokkal, a Tiszán túl, a kemeji részekben, Túr-Keddi és más javakkal gazdagítá.

Azzal is mutatá a jó király megyénk, különösen Eger iránti figyelmét, hogy unokaöcscseinek egyikét, Kálmánt, Turóczy szerint egri püspöknek szánta és neveltette, de ennek nem lévén hajlama az egyházi életre, minekelőtte a püspökséget elfoglalta volna, kimenekült Lengyelországba, honnét későbben visszahivatá, s utódává nevezé, és egyike lőn nevezetesebb királyainknak.

## 8. §.

*II. István király betegsége és halála Egerben.*

Ez csak azért említetik megyénk történetében, mivel annak színhelye megyénk városa Eger vala. A király ezen betegsége és halála esetét, s annak körülményeit ekképen írja le Turóczy Szabó Károly magyar fordítása szerint: . . . Történt azonban, hogy a király súlyos betegségbe esett Egerben, úgy hogy mindenki halálra váltak nézi vala a királyt. S Bors ispánt és Ivánt, kiket azon hiú remény kecsegtetett, (hogy ha t. i. a király meghalna, ők lennének a királyságban utódai), az árulók királyukká választanak. Midőn aztán Isten akaratjából a király meggyógyult, Ivánnak fejét véteté, Bors ispánt pedig udvarából csúfosan számkiveté Görögországba és végzést hozának, hogy maradékból soha senkit se tartsanak méltónak a királyi udvarban tisztségre . . . István király azon időben jobban szereti vala a kunokat, mintsem illett volna, kiknek Tatár nevű fejedelme a királynál tartózkodik vala. A király pedig vérhasba esék. S a kunok, kik a király engedelmével a gonoszságot megszokták vala, akkor sem dühöngének vala kevesebbé a magyarok ellen. A magyarok pedig hallván, hogy a király halálán van, leöldöklék a kunokat, kik javaikat ragadozzák vala. S a kunok fejedelme Tatár panaszt tőn a királynak emberei leöletése miatt. A király azt véli vala elméjében, hogy betegsége valamennyire könnyebbedett; amint Tatárt könyezve, a többi kunokat körülötte jajgatva látta, minthogy szerfölött szereti vala őket, elmordula mondván: Ha felgyógyulandok, mindegyikért, a kit közületek megöltek, tizet öletek meg; most már életem felől ne esetek kétségbe, mert meggyógyultam. S ezt mondván, kinyújtotta kezét a kunok felé, kik is nyakra-főre rohanának kezei csókolására, és a nagy tolongásban ránehezkedének a királyra; miért is a nyavalyába viszszaesvén, kimulék a világból, és testét Egerből Váradra vivék s ott temeték el.<sup>1)</sup> E jelenetet kevés változtatással így írja le Bonfin is.<sup>2)</sup>

Íróink ugyan nem említik, hogy Iván pártütőnek lefejeztetése és Bors ispán száműzetése Egerben hajtattott-e végre; de mivel azt a király egri betegségével összefüggőleg hozzák fel, alig szenved kétséget, hogy ezen bűnös merényletnek és megbüntetésének is Eger volt a színhelye annál is inkább, mivel a nevezett pártütők a királyi

udvárnál főtisztviségeket vagy méltóságot viseltek és mint ilyenek, a királyt tartoztak követni utazásaiban és mulatságai között.

Úgy látszik, hogy a király többször jelent meg és mulatott Egerben, minthogy ott is esett betegsége és pedig kétizben. De annak is gyaníthatjuk az okát, hogy miért szeretett a király Egerben időzni? Azért t. i. mivel nagyon kedvelte a kunokat, ezeknek pedig a mai Jászságban lévő telepeik vagy szállásaik közelebb esvén Egerhez, ott könnyebben találkozhatott kedves kunjaival, mint-hogy betegsége alkalmával is nagy számmal jelentek meg nála.

Minthogy a király a kunokat nagyon kedvelte, ezen kedvezés a kunokra nézve nagyon előnyös volt, mert úgy látszik, hogy elő-készítette az utat az ő szabadságukra.

---

<sup>1)</sup> Márk Krónikája a Magyarok Viselt Dolgairól, fordította Szabó Károly. Pesten. 1867. 88. l.

<sup>2)</sup> Rerum Ungar. II. Decas. VI. könyv, lipcsei 1771-ik kiadás. 258—259. l.

---

## 9. §.

### IV. Béla király.

*(Kemejnek felosztása, s Egernek a tatárok általi pusztítása.)*

E királyunk is nagy mérvben befolyt megyénk történetébe. Ugyanis Kemejt felosztotta, annak egyik részét, mely a Túr vagy Berettyó folyó mentében nyúlt el, az általa befogadott kunoknak adta, mely azután róluk Nagy-Kunság-nak nevezetett; a másik részét pedig, mely a Tisza mentén Szöllőstől Abád-Szalók, Fegyvernek felé Szajolig vonult le, megyénkhez kapcsolta, mely elváltoztatván régi nevét, azután felváltva Kis-Heves-nak vagy Kis-Szolnok-nak nevezetett, amint ezt följebb a Kemej-ről irt cikkben kimutattam s ezzel megyénk területét és népességét jelentékenyen növelte.

Minthogy megyénk határos volt Borsoddal, hol a szerencsétlen muhi vagy sajói ütközet nagy veszteségünkkel végződött, ezen ütközet szomorú kimenetelét megyénk is nagy mérvben megérezte, mely

a tatárok pusztításának majd egészen áldozatul esett. Sőt megyénknek egy része, különösen Eger és vidéke még az említett ütközet előtt a tatárok egyik serege által megtámadtatván, feldulatott s elpusztított. Rogerius mester Eger ezen veszedelmét Szabó Károly magyar fordítása szerint eképen írja le: Benedek váradi püspök, a király parancsára maga részéről nagy sereget gyűjtve, s a király segélyére sietni akarva, megérté, hogy a tatárok Eger városát feldúlták, s a városiak és mások közül, kik a város védelmére összegyűltek volt, némelyeket megégetvén, másokat kardra hányván, a püspök és egyház kincseit zsákmányul elhordták vala.<sup>1)</sup> Roger ezen tudósítását IV. Béla király 1261-iki adománylevelében így egészíti ki vagy toldja meg: a mi időnkben a tatárok vad dühössége s őrjöngő támadása által a nevezett egri egyház vagy templom felgyujtatván, fenekestől feldulatott, annak javai vagy kincsei elraboltattak, a szent királyoknak ezen egyház birtokai- és szabadalmairól adott kiváltságlevelei elégték és kanonokjai közül legtöbben leölettek.<sup>2)</sup>

De valamint az ország, úgy megyénk is a király bölcs intézkedései és gondoskodása folytán e nagy veszteségekből lassanként kiépült, s a béke és rend itt is ismét helyreállott s az egyháznak az oklevelekben szenvedett vesztesége valamennyire ki lett pótolva, amennyiben a király 1261-ben Lampert akkori püspök kérelmére új adománylevelet állítatott ki, melyben az egyháznak sz. István és sz. László király által adományozott birtokai és kiváltságai elő vannak sorolva és biztosítva. E nevezetes oklevélnek, melyre többször hivatkozunk, csak hiteles másolatát birjuk s az abban említett helységeknek vagy birtokoknak egy része elpusztult és neve is alig maradt fenn; de így is figyelmet érdemlő adalékul szolgál megyénk régi földiratának felvilágosítására főleg azon vidékre nézve, hol egykor azok a helységek feküdtek és részben ma is fekszenek.

---

<sup>1)</sup> Regerius Mester Váradi Kanonok Siralmas Éneke. Fordította Szabó Károly. Pest. 1861. 25. l.

<sup>2)</sup> Fejér. Cod. Dipl. IV. III. 34. l.

## 10. §.

*V. István mint vezér és király.**(Hajóhalom és Heves.)*

István, mint vezér is befolyt megyénk történetébe, több megyénkbeli hazafiaknak jószágokat adományozván; mert megyénk az ország azon harmad részéhez tartozott, melyet Árpádok alatt a vezérek királyi joggal birtak vagy kormányoztak, amint ezt bővebben kimutattam följebb az ország harmadrészéről szóló czikkben. István tehát úgyis mint vezér és úgyis mint ifjabb király, még atyja életében jelentékeny szerepet vitt megyénk történetében, jószágokat adományozott és más királyi jogokat gyakorolt.

Hasonló mérvben érvényesítette befolyását megyénk történetében atyja halála után úgyis, mint király. Ugyanis 1271-ben Hevesmegyében Hevesen gyűlést tartott, s e gyűlésben Lampert akkori egri püspök panaszképen adta elő, hogy Samu, Szibini fia, az egri egyház nemese, kit Kilit egri püspök nemesített volt meg, az egyház okleveleit, melyeket a tatárok elpusztítottak volt, de IV. Béla király megújított, összeszedte s elégette, ki azután, hogy ezen vétségével megérdemlett büntetést kikerülte, Oroszországba menekült. S ennek folytán kérte a püspök a királyt és a gyűlést, hogy említett vesztéségének pótlására biztosítassanak számára azon jogok és kiváltságok, melyek az elégetett oklevelekben foglaltattak. A király és gyűlés abban állapodott meg, hogy a gyűlés kebeléből a püspök kérelmének megvizsgálására egy huszonöt tagból álló bizottság küldessék ki a megyék előkelő nemesei közül, hogy vizsgálják meg az egyház kérdésben forgó jogait és kiváltságait, hogy miben állanak? s eljárásuk eredményéről hit alatt tegyenek a gyűlésnek jelentést. Úgyis lett. A gyűlés elfogadta a kiküldött bizottság jelentését, a király hiteles oklevélbe foglaltatta, s azt a nevezett egyház jogainak biztosítására a püspöknek kiadta.<sup>1)</sup>

Ezen oklevél tartalma világos, csak aziránt merül fel kérdés vagy kétség, hogy hol tartatott e gyűlés, melyre ezen oklevél hivatkozik; mivel ezen oklevélben Hevesen kívül Hajóhalom is van említve e gyűlés helyéül. S ennek folytán némely írónk Hajóhal-

mát Heves megyébe helyezik vagy ott keresik s azt Heves nevű helylyel egynek veszik. Különösen Pauler Gyula e gyűlésre vonatkozólag így ír: A Dunától keletre eső nemesség számára Újvármegye déli részében — vagyis mint ekkor már megkülönböztetőleg kezdték mondani Hevesben — Hajóhalmon Kisasszonynapja táján, gyűlést tartott, hogy az ország bajait orvosolja, mindenkinek a törvény rendje szerint igazságot szolgáltatasson. Itt az egri püspök is fölkereste és elpanaszolta sat.<sup>2)</sup> — Kovachich Márton szinte megemlítette és röviden ismertette e gyűlést, de nem érintette e két helység közötti különbséget, sőt úgy látszik, hogy e kettőt egynek vette így írván e gyűlésre vonatkozólag: a Dunán inneni részek nemességé itt általános és ünnepélyes gyűlést tartott.<sup>3)</sup> De nem említi: hogy Hajóhalmon tartatott e gyűlés vagy Hevesen? ami arra mutat, hogy ő e kettőt egynek vette, és Hajóhalmat Hevesbe helyeztette.

Úgy de Hajóhalom és Heves két egymástól különböző helység volt, miket meg kell egymástól különböztetnünk; mivel ezek két gyűlést feltételeznek, melyeknek egyike Hajóhalmon, a másika pedig Hevesen tartatott<sup>4)</sup>. És itt ismét egy igen fontos földirati és történelmi kérdés merül fel: hogy t. i. hol feküdt Hajóhalom, miért van e helység itt említve, és mi összefüggése volt ennek Hevessel? amit itt tovább kell nyomoznunk történelmünk ezen részletének bővebb felvilágosítására.

Igenis két gyűlést tartott V. István király 1271-ben, az egyiket Hajóhalmán, a másikat Hevesen. Az elsőről hallgatnak történetiróink, csak az itt tárgyalt oklevél említi azt, és nemis volt Hajóhalomnak semmi összefüggése Hevessel, mert ily nevű helység nem volt Hevesben. Volt ugyan Hajóútja, de ezt nem kell azonosítani Hajóhalom-mal, mivel ez nemis annyira helység, mint inkább csak birtokrész volt Tisza-Nána határában vagy annak szomszédságában, hol, mikor a Tisza kiáradt, a közlekedés előmozdítása végett hajó járt, mely e vizi útnak irányát mutatta, s innét vette a Hajóútja elnevezést is. Jerney János Hajóhalom nevű helységet Csanád megyében nyomozza<sup>5)</sup>. És csakugyan volt egykor ily nevű helység Csanádban<sup>6)</sup>. Itt lett tehát a Duna melléki nemesség érdekében e gyűlés megtartva. Azért mondja a király az oklevélben, hogy e gyűlést alkalmas helyen — commode — tartotta meg az ottani nemesek kedvéért, kiknek bajos vagy fáradságos lett volna az ottan jóval távolabb eső Hevesre jönni. E mellett szól az oklevélben

említett földirati tájékozás is, mivel az oklevél azt mondja kelet felé — versus orientem — minthogy Csanád megye, melyben a hajóhalmi gyűlés tartatott, az ország fővárosától Budától vagy Székes-Fejérvártól csakugyan kelet felé esett, Heves pedig onnét tekintve észak felé feküdt.

A hajóhalmi gyűlés végzéseit nem említi az oklevél, mivel azok kizárólag a Duna melléki nemesek ügyeire vonatkoznak, sőt a hevesi gyűlés többi tárgyairól is mélyen hallgat az oklevél, csak az egri püspök panaszát hozza fel; mivel egyedül annak érdemében kelt az oklevél; de hogy ott más ügyek is tárgyalattak, azt mutatja az is, hogy az oklevél szerint a püspök a gyűlésnek csak nyolczadik napján terjesztette elő az ő panaszát. S e gyűlésen, mint az oklevél tartalmából kivehetni, nemcsak Heves, hanem a szomszéd megyék, sőt az egész felvidék nemessége jelen volt s annak határozata az egész egri egyházmegyére kiterjedt.

Ime tehát fel van világosítva s indokolva, hogy miért van említve V. István király oklevelében Hajóhalom nevű Csanád-megyei helység, melynek semmi összefüggése sincs Hevessel, hogy t. i. ott is gyűlés tartatott a Duna melléki nemesség ügyében, valamint Hevesen a szomszéd felsőbb megyék érdekében.

---

1) Fejér Cod. Dipl. V. I. 153. l.

2) A Magyar Nemzet Története az Árpádházi Királyok alatt. Budapest. 1893. II. 385. l.

3) Supplementum ad Vestigia Comitior. Budae. 1798. I. 30. l.

4) Congregationem omnium Nobilium existentium a parte Danubii versus Orientem in Hayouholm et Heves commode fecissemus mondja az oklevél.

5) Magyar Nyelvkincsek Árpádék Korszakából. Pest. 1854. 43. l.

6) Wenzel. Árpádkori Ujabb Okmánytár. I. 115. l.



11. §.

*IV. László királynak az egri püspökkel támadt viszálya s az egri völgynek ezt követő válsága.*

E fiatal, gyenge, és kicsapongásra hajlandó király uralkodása alatt a magyar nemesek és a király által kegyelt kunok közötti viszálykodások, birtok háborítások, kártételek, a hatalmasabbaknak a gyengébbek fölötti túlkapasai s erőszakoskodásai napi renden voltak, mik nagyon veszélyeztették az országban a személy- és vagyonbiztosságot. E veszélynek ki vala téve Eger és annak vidéke is. Ugyanis László király Endre egri püspököt törvénytelenül, minden kihallgatás és birói eljárás mellőzésével, székétől és javadalmaitól megfosztotta, az egri völgyben fekvő birtokait elfoglalta és feldúlatta, az elpusztított helységek lakóseit Szihalom vidékére, a mai Kis-Budára, szállította s a püspökség elfoglalt javait és birtokait saját párthiveinek adományozta, amint ezt maga a király is beismerte későbbben az egri püspökség javára kiadott oklevélben <sup>1)</sup>. Sőt némely írók szerint a király által kegyelt kunok még az egri székesegyházi templomot is, mely a tatárok pusztításai után valamennyire helyre lett állítva, a várral együtt újra megrongálták.

De vajjon mi szolgáltatott okot vagy ürügyöt a királynak e püspökkel való viszályra s az egyház birtokainak elfoglalására? Hogy e kérdésre felelhessünk, meg kell először említenünk, hogy a pápa értesülvén Magyarország szomorú állapotáról, 1278-ban Fülöp firmói püspököt ide küldötte szentszéki követül a felmerült bajok kiváltképen az egyházi sérelmek orvoslása végett. A követ a következő évben Budára zsinatot híva össze, hogy a meglazult s hanyatlásnak indult egyházi fegyelmet helyre állítsa. De alig tanácskoztak a főpapok két hétig, a király vagy azért, mivel az ott hozott határozatokat a korona jogaira sérelmeseknek tekinté, vagy azért, mivel — mint utóbb maga is bűnbánólag bevallá — fiatal tüzetől elragadtatva és gonosz tanácsosaitól félrevezetve azokat a határozatokat királyi tekintélyének kissebbitésére irányozottaknak vélé, a Zsinat folytatását betiltá, s a budai birónak és polgároknak súlyos büntetés terhe alatt megparancsolá, hogy az összegyűlt főpapokat a városból rekeszszék ki és ne engedjék nekik a magok vagy cseléd-

jeik részére szükséges élelmi szerek megvásárlását vagy bevitelét. Sőt a mi több haragjában még azokat is visszavonta, a miket a pápai követnek azelőtt megígért volt, és még az előbb tartott országgyűlés végzéseit sem engedte végrehajtatni. Ezek folytán a pápai követ kénytelen vala a Zsinatot bezárni vagy elnapolni és maga is Pozsonyba vonulni, de hogy a királyt megfélemlítse, a megzavart rend helyreállítására kényszerítse szükségesnek látá őt egyházi átokkal sújtani, s az isteni tiszteletet az egész országban eltiltani <sup>2)</sup>.

Azonban az egyház ezen fegyve vagy szigora keveset használt; mivel nemcsak nem hatotta meg a királyt, hanem inkább ingerlette az ő haragját és daczát, ki is a szentszék követétől magához a pápához fölebbezván, a magyar főpapokat királyi haragjának fenyegetésével eltiltotta attól, hogy a követtel érintkezzenek. De Endre egi püspök nem igen vette komolyan ezen fenyegetést, és tovább is folytatta a követtel az összeköttetést, ami nagyon bántotta a királyt. Ide járult, hogy azzal vádolták a püspököt a király előtt, hogy a Szepességben lázongó pártos urakkal egyetért. Ez elegendő volt arra, hogy a király felindult haragját a püspökkel éreztesse és haragjában az ő javait és birtokait elkoboztassa.

De azután sikerült Endre püspöknek a király haragját kiengeztelni. Ugyanis a püspök 1281-ben a király és az ország bárói előtt igazolta magát és eljárását, különösen kitisztázta magát azon vád alól, mintha ő a szepességi pártos urakkal egyetértett volna. Igenis ő érintkezett velök, de nem azért, hogy szándékukat helyeslje s elősegítse, hanem ellenkezőleg inkább azért, hogy őket a király iránti hűségre visszatérítse s a király részére megnyerje, amint ezt nemcsak ünnepélyes esküjével, hanem kihallgatott tanuk vallomásaival is igazolta. A király meggyőződván a püspök ártatlanságáról és saját tévedéséről, néki megbocsátott, minden elfoglalt s elkobozott javait és birtokait visszaadta s az ő sérelmére tett adományozásokat is visszavonta, sőt azt is megígérte, hogy a mi károkat ő vagy az ő emberei a püspöki jószágokban tettek, meg fogja téríteni. S ezen egyesség vagy kibékülés 1281-ben Egerben jött létre, hol a király is személyesen jelen volt, mivel az erről szóló királyi oklevél Egerben, ezen egyesség létrejöttének helyén kelt <sup>3)</sup>. Így lőn kiegyenlítve ezen itt tárgyalt viszály és kibékítve a király a püspökkel.

<sup>1)</sup> Ezen beismerő oklevélben a többi között így nyilatkozik a király: . . . propter quas accusationes sibi et suis pertinentibus actiones feceramus severas et processus, iuris ordine non servato, in grauamen ecclesiae Agriensis, maxime vallem Agriensem devastando et depopulando, et fere omnes populos ecclesiae dictae Agriensis educendo in quamdam terram ecclesiae praedictae Agriensis, Scenholmbuda vocatam sub nostra protectione congregando et ab eadem ecclesia penitus auferendo. Item quasdam possessiones eiusdem ecclesiae similiter auferendo et nostris sequacibus condonando. Fejér. Cod. Dipl. V. III. 31. l.

<sup>2)</sup> Horváth Mihály Magyarország Történelme I. 459—460. l.

<sup>3)</sup> Fejér. Cod. Dipl. V. III. 32. l.

---

## 12. §.

### *Ludányi Tamás egri püspök és Debrőy István hevesmegyei előkelő úr szereplése Zsigmond király alatt.*

E nevezett férfiak jelentékeny szerepet vittek megyénk történetében az említett király alatt 1401—1404-ben, minek bővebb ismertetése végett meg kell röviden érintenünk hazánk akkori történelmi eseményeit s azoknak vezetőit.

Tudjuk hazánk történelméből, hogy Zsigmond király nem igen kimélte sem a nemzet sem egyesek jogait s érdekeit és különösen nagy mérvben megsértette a nemzet alkotmányos érzületét azzal a szerződéssel, melyet 1402-ben Albert osztrák herczeggel kötött, melyet a Pozsonyba összehitt országgyűlésre is rá erőszakolt, melynél fogva azon esetre, ha ő fiörökös nélkül találna kimulni, az országot örökségképen a nevezett herczegnek adományozta vagy ígérte. A király ezen alkotmányellenes eljárása s a nemzetre erőszakolt örökösödési szerződése nagy visszatetszést s elégtelenséget keltett az egész országban, még azoknál is, kik azt az említett pozsonyi országgyűlésen aláírták. Miért is, midőn Zsigmond a csehországi bajok és viszályok elintézése végett hadseregével 1402. vége felé az országból kivonult volna: az elégtelenség az ő távollétét felhasználva, tőle elpártoltak, s a pápa által ajánlott Nápolyi László részére állottak, kikiáltván őt királynak és meghíván az országba, ki is e meghívást elfogadta s 1403. augusztus 2-ikán, mások szerint 5-ikén bejött Dalmáciába és Zárában, Kanizsaj János esz-

tergomi érsek által, nagy számu egyházi és világi urak és nemesek jelenlétében, megkoronáztatott, s a koronázási ünnepély után szeptember elején, híveinek fegyveres kíséretében bejött az országba Győr felé tartva, s útjában, a merre csak ment, a papjaitól vezetett nép által mindenütt lelkesedéssel üdvözöltetett.<sup>1)</sup>

E mozgalmat kezdték először a dalmát püspökök és városok, kikhez csatlakoztak több nagy befolyásu hazafiak u. m. Kanizsai János esztergomi érsek, ki azonfelül, hogy Lászlót megkoronázta, az esztergomi várat is minden eshetőségre az ő részére védelmi állapotba helyezte, annak védelmét Lábasyra és Siebenhütter várnagyokra bízván. Nem kisebb részt vett e mozgalomban Bebek Imre vraniai perjel, ki Bessenyei Pált, horvát- és tótországi bánt, Zsigmond király vezérért Bihaćnál megverte és fogságba ejtette, és a ki Zsigmond királynak egy 1403-ban kelt oklevele szerint az egész lázadásnak indítója vala.<sup>2)</sup> És a perjelnek testvére, Bebek Detre, szinte befolyásos férfi, ki azelőtt az ország nádora vala. Horváth János előbb horvát- és tótországi bán s akkor bosnyákországi vajda. Makray Benedek szinte népszerű ember, ki Zsigmond ellenére Ó-Budát hirtelen gyűjtött sereggel megraká. S ezekhez csatlakozott az ország nemességének nagy és jelentékeny része; mert, mint Horváth Mihály írja, László megérkeztek hírére az egyházi és világi uraknak és más alattvalóinak oly nagy sokasága gyűlt pár nap alatt Zárába, hogy helyet is alig találhattak a városban.<sup>3)</sup>

De hagyjuk ezeket, mik úgylis felhozva vagy megemlítve vannak hazánk akkori történelmében; térjünk inkább czikkünk tulajdonképeni tárgyára: Ludányi Tamás- és Debrőy Istvánra vagyis e mozgalomban követett eljárásukra, mik különösen megyénkre vonatkozván, minket közelebből érdekelnek. Lássuk tehát e két férfit, kik megyénk történetére nemcsak jelentékenyül befolytak, hanem annak vezetői és főfő tényezői voltak.

Ludányi Tamás a hasonnevű nemzetségből származott, mely hazánk történetében többször jelentékenyen szerepelt<sup>4)</sup> és testvére volt Ludányi Lászlónak, mint ezt több oklevél bizonyítja, melyek Tamás püspököt úgy említik, mint Ludányi László testvérét.<sup>5)</sup> Tamás, úgy látszik, előbb szerzetes volt, legalább arra mutat a szerzetest jelentő vagy jelző Frater cím vagy nevezet, melyen ő még püspök korában is több oklevélben neveztetik. A mi úgy magyarázható, hogy ő, mint Bonifác pápa leveleiből világosan

kitűnik, előbb a péterváradi monostor apátja volt, ez az apátság pedig cistercita szerzethez tartozott. Feltűnő, hogy Bonifác pápa később is, midőn őt egri püspökké nevezi, a péterváradi apátság jövedelmeit még azután egy ideig nála hagyja.<sup>6)</sup> Úgyszintén az is feltűnik, hogy ugyancsak Bonifác pápa 1397. november 19-ikén kelt levelében őt esztergommegyei szerpapnak (diaconus Strigoniensis dioecesis) mondja.<sup>7)</sup> Már mint esztergommegyei pap lett-e cistercita szerzetessé vagy pedig mint világi pap nyerte-e el ezt a szerzetes rendü apátságot, azt mi itt nem keressük, elég annyit tudunk, hogy ő azelőtt péterváradi apát is volt, s apátból lett későbbben szeremi és 1400 márczius 23-ikán egri püspök.

Hogy ily hamar emelkedett Tamás az apátságból az előkelő püspöki székbe, ezen kitüntetéséből alaposan következtethetni az ő kitűnő tehetségére, jeles tudományosságára és befolyásos családi összeköttetésére, mivel csak ezek nyithatták előtte az utat amaz előkelő püspöki székbe és szerezhették neki a fényes püspöki tiarát. Ugyanis az egri püspökség az ország legelőkelőbb és befolyásosabb püspökségei közé tartozott, melyre csak előkelő nemesi származás, kitűnő képzettség és jogi tudományosság útján lehetett eljutni; mivel az egri püspök hivatalánál fogva a király negyedik fiának nevelője vagy gondviselője vala s így a királyi családdal közelebb viszonyban állott. Tamás püspök tehát ezen hivatalos állásánál fogva nagy befolyást gyakorolt valamint az ország ügyeire, úgy különösen megyénk magatartására is.

Megyénk másik nevezetes vezérférfia vala Debrőy István előkelő nagy birtokos, és némelyek szerint az Aba nemzetség egyik tagja, előbb királyi kincstárnok, később egri várparancsnok, Ludányi Tamás meghitt barátja és párthive, kinek nagy birtokai valának megyénkben és Abaujban és kinek emlékezetét tartják fenn ma is megyénkben Al- és Fel-Debrő nevü helységek, melyek szintén az ő birtokai valának.

Amint az országban a hazafiaknak Zsigmond király ellen irányult elégtelensége folytán a Nápolyi László pártja mozogni kezdett és fölkerekedett, Ludányi Tamás azonnal e mozgalom élére állott, az egri várat minden eshetőségre védelmi állapotba helyezte, őrséggel megerősítette, s annak védelmét barátjára, Debrőy Istvánra bízta, s e két férfiú e párt érdekében megyénkben egyesített erővel munkálkodott.

Azonban miután Zsigmond király e mozgalom elnyomására Csehországból haza sietett és hadserege Garay Miklós nádor és Stibor vajda vezérlete alatt az ellenpárton több helyen győzedelmet vett s az ellenséges várak is feladván magokat, a királynak meghódoltak: Zsigmond Rozgonyi Simont küldötte Eger ellen; de mivel a többfelé igénybe vett serege nagyon meg volt oszolva, csak négyszáz lovast adhatott rendelkezésére. Rozgonyi ily csekély erőben nem bizván, a rábeszélés és ékesszólás mesterségéhez folyamodott, amihez kitűnően értett, s így nem vitézséggel vagy a vár bevételével, hanem az ékesszólás és rábeszélés erejével győzte meg és térítette a király részére az őrséget, a mi neki könnyen sikerült; mivel a király több rendbeli győzedelmeiről értesülvén az őrség, nem nagy kedvet érzett magában a vár védelmezésére, az ellentállás további folytatására. Rozgonyinak itt kitüntetett ékesszólását s ügyes eljárását főlemlíti és megdicséri maga Zsigmond király is egy 1414-ben kelt adománylevélben, hol világosan mondja, hogy ő t. i. Rozgonyi az ellenség seregének leggyőzésére s az egri vár bevehetésére elegendő erővel nem rendelkezvén, böcs intéseivel s az ékesszólás rábeszélő erejével nyerte és hódította meg a várörök szívét.

A várőrség meghódolása után Debrőy István Erdélybe menekült s ott nemsokára meg is halt. Ludányi Tamás pedig Tályára, Debrőy István várába vonult, mely az egri vár eleste után még egy ideig tartotta magát és csak e vár ostroma alkalmával menekült Zsigmond serege elől Lengyelországba.

Több iróink azt állítják, hogy Ludányi Tamás Debrőy Istvánt Erdélybe is követte s a lázadás érdekében ott is vele közremunkálkodott, sőt némelyek még azt is írják, hogy ő Debrőy Istvánt Erdélybe megelőzte, s ott már ő előtte a lázadást előkészítette. De itt tévednek iróink, mivel Ludányi a lázadás folytatása végett nem ment Erdélybe, hanem az egri és tályai vár ostroma után Zsigmond üldöző serege elől azonnal Lengyelországba menekült, amint ezt kimutattam Ludányi Tamásról tartott akadémiai felolvasásomban.<sup>8)</sup>

<sup>1)</sup> Horváth Mihály Magyarország Története. Pest, 1860. II. 239. l.

<sup>2)</sup> Emericusque Bebek, Prior Aurane, qui ferme totius rebellionis et defectionis auctor fuerat et causa efficiens etc. Fejér Cod. Dipl. X. IV. 298. l.

<sup>3)</sup> Horváth Mihály i. h.

- 4) Botka Tivadar Századok 1876. IX. füz. 673. és követk. 1.
- 5) Fejér Cod. Dipl. X. VI. 492. 1. és VIII. 602. 1.
- 6) Vatikáni Magyar Okirattár. Bupapest. 1899. I. IV. 181. 1.
- 7) U. o. 42. 1.
- 8) Ludányi Tamás egri püspök 2878. 15. és követk. 1.

---

13. §.

*Ludányi Tamás további magatartása és Lengyelországba vonulása.*

Ludányi Tamás további magatartása, következetes folytatása és némi kiegészítése vala megyénkben követett eljárásának, s azért annak bővebb felvilágosítására folytassuk az ő viszontagságos életrajzát, amint következik.

Ludányi Tamás az egri vár eleste után Lengyelországba menekült, készebb lévén az országból kivonulva önkéntes számkivetésbe menni és gazdag püspöki javadalmát itt hagyni, mint pártjának elveit s hiveit megtagadva s előbbi magatartásával szégyenletes következetlenségbe jöve a megbántott királyhoz kegyelemért folyamodni. És oly állhatatos vala ezen elhatározásában, hogy — mint Schmitth Miklós megjegyzi, semmivel sem árulta el, hogy főpapi méltóságába visszavágyódott volna <sup>1)</sup>. S ezen hajthatatlan magatartásáért és vas következetességéért kortársaitól Vasfejű-nek (cognomento Vasfejű) neveztetett vagy gúnyoltatott. S ezen állhatatos magatartását rosolják s azért őt megróják Engel Keresztény, Virág Benedek és mások, hogy az amnestiát nem fogadta el, és Kanizsay János esztergomi érsek példájára nem békelt ki a királylyal hanem inkább, mint földönfutó menekült ki az országból, itt hagyván gazdag püspöki jövedelmét.

De nagyon nehéz itt fölötte itéletet mondani; mivel nem ismerjük azokat a mozzanatokot s indokokat s azokat a titkos tudósításokat, mik — mint meg annyi tényezők — befolyással voltak az ő elhatározására. Különben írónk közül is többen mentegetik s indokolják az ő magatartását, mint Ambrosovszky Mihály <sup>2)</sup> Schmitth Miklós <sup>3)</sup> Gerové László <sup>4)</sup>. Sőt maga Fessler Ignác is, habár azt írja róla, hogy Zsigmond iránti ellenséges indulatában távozott innét Lengyelországba; alább mégis, hol megemlíti az egri egyháznak az

Ő menekülése után bekövetkezett sorsát, kiemeli és megdicséri az ő hazafias érzületét<sup>5)</sup>.

De Kanizsay példájára sem igen lehet hivatkozni; mivel ő kegyelmet nyert ugyan, de későbbben mégis nemcsak a főkorlátnoki méltóságtól fosztatott meg, hanem még több birtokai is elfoglaltattak, miket azután igen nehezen, sok költséggel és hosszú pörrel tudott visszszanyerni; mivel akkor a király és az országnagyok, mint Schmitth Miklós megjegyzi, nem törvénnyel, hanem fegyverrel szokták volt a pörököt eldönteni. Sőt Kercselich valami régi kéziratra hivatkozva még azt is írja, hogy Kanizsay nem csak főkorlátnoki méltóságától és jószágaitól fosztatott meg, hanem ezenfölül még fog-ságba is vettetett<sup>6)</sup>.

De magát az amnestiat sem igen lehet Ludányi Tamás ellen az ő megrovására érvül felhozni; mert annak föltételei vagy ígéretei nem tartattak meg, amint azt nemcsak Kanizsay érsek felhozott esete mutatja, hanem Rajnald egyházi történetíró is bizonyítja, ki világosan írja, hogy a papok és szerzetesek sehol sem voltak az egész országban személyes biztosságban és mindenütt ki voltak téve az üldözésnek és bántalmaknak. Ide járult, hogy maga Zsigmond nem tekintve az egyházak jogait s érdekeit, a püspökségeket, apát-ságokat és más egyházi javadalmakat kénye kedve szerint adományozta, a kiknek akarta<sup>7)</sup>. Itt még azt is meg kell jegyeznünk, hogy a nevezett író, ki így rajzolja a magyar egyháznak akkori szomorú helyzetét és sérelmeit, nem igen vádolható részrehajlásról, mivel ő maga is megrója Bonifác pápát, ki Lászlót Zsigmond ellenébe a magyaroknak királyul ajánlotta és kárhoztatja a lázadást, mely László érdekében lőn megindítva, melynek tulajdonítja az egyháznak itt rajzolt viszontagságait és sérelmeit. De nem is szükséges ott a dolgot nagyítani; mivel ugyis könnyen elhíhetjük, sőt természetesen találjuk, hogy a győztes párt kiméletlenebb volt az egyháziak ellen és keményebben járt el irányukban; mert, amint tudjuk, az egyháziak nagyobb mérvben bele valának sodorva e mozgalomba s így a visszatorlás természeténél fogva a restauratio is jobban érezttette velök annak szerencsétlen következményeit. Már ha Ludányi Tamás, mint okos és tapasztalt férfiú, előre látta vagy csak gyanította is ezeket, nem igen lehet csodálni, ha az amnestia ígéreteiben vagy őszinteségében nem igen bizván; annak megnyeréséért nem is folyamodott.



Igaz ugyan, hogy eszélyesebb és egyházára és nemzetségére előnyösebb lesz vala, ha a hatalom előtt meghajolva és kegyelmet nyerve a királytól, megtartja gazdag püspöki jövedelmét, mint földönfutókép menekül ki az országból. Úgyde a jellemes, hírveves, és magosabb állású férfiúnak, ki állásánál fogva jobban ki van téve az emberek ítéletének, és többel tartozik neve tiszteletének, felül kell emelkednie az anyagi érdekeken, elvét, meggyőződését s önérzetét eleibe kell tennie az anyagi haszonnak és nyereségnek s amazt nem szabad feláldozni ennek; mert különben mirevalók a nagy elvek, hitvallások és hazafias meggyőzések, ha azok csak szóval hangoztatnak, de midőn tette kerül a dolog, megtagadtatnak vagy másképen magyaráztatnak. A renegatoknak, kik az események és körülmények változásai szerint változtatják elveik- és meggyőzéseiket a politikai életben nem igen szokott nagy hitelük és reputatiojuk lenni: míg az oly szilárd, hajthatatlan és következetes antik jellem előtt, mint Ludányi Tamás vala; még netaláni tévedései mellett is tisztelettel hajlunk meg s a Vasfejű elnevezésben is, melylyel őt az ő kortársai illették, több dicséretet találunk, mint gúnyt.

Itt még egy másik kérdés merül föl: hogy t. i. miért menekült Ludányi Tamás épen Lengyelországba. Ugyanis Engel Keresztély Ludányi Tamásnak Lengyelországba való menekülését még egy másik részlettel toldja meg: azt irván, hogy ő az ő testvérével Lászlóval menekült Lengyelországba és Ulászló király jól fogadta és még jószággal is megajándékozta őket<sup>8)</sup>.

És ime ismét egy figyelemre méltó részlet Ludányi Tamás életrajzához, mit többi íróink nem emlitenek, de az akkori körülmények és politikai viszonyok megfejtenek. Ugyanis tudjuk hazai történelmünkéből, hogy a Lászlópártiak nemcsak rokonszenveztek a lengyelekkel, hanem szövetséget is kötöttek velük Horvátországban, Zalatnak nevű mezővárosban 1403. április 4-ikén tartott gyűlésben<sup>9)</sup>. Minek folytán a László-párt vereségei után annak hívei közül többen menekültek Lengyelországba úgy, hogy Zsigmondnak méltó oka lehetett attól tartani, hogy a menekültek a lengyelekkel szövetkezve az országba betörendnek, a lázadást megújítandók, a minék némi jeleit is adták a lengyelek, midőn elakarták foglalni Bártfát, kiknek betörése ellen nehezen birta Rozgonyi Simon pártfeleivel a várost megtartani<sup>10)</sup>; amiért is Zsigmond szükségesnek látta 1404. tavaszán az elégületlen menekültek és lengyelek ilyen kísérletei vagy betörései ellenébe Eperjes és Késmark falainak megerősítéséről gondos-

kodni<sup>11)</sup>. Ezekből már könnyen megérthetjük, hogy miért menekült Ludányi Tamás testvérével Lászlóval éppen Lengyelországba és miért fogadta legyen őket oly kitűnő vendégszeretettel a lengyel király.

- 
- 1) Episcopi Agrienses I. 382 l.
  - 2) Appendix ad Chronolog. Hung. Agriae 1758. 54 l.
  - 3) Episcopi Agrienses I. 382 l.
  - 4) Tud. Gyűjtemény 1862. III. füz. 26 l.
  - 5) Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen Leipzig 1816. IV. 1084 l.
  - 6) Hist. Cathed. Eccl. Zagrabiensis. Zagrabiae 1770. I. 150 l.
  - 7) Annal. Ecclesiastici. Ed. Mausl Lucae 1752. VIII. 106 l.
  - 8) Geschichte des Ungarischen Reichs. II. 234 l.
  - 9) Katona Hist. Crit. Reg. Hung. XI. 555—559 l.
  - 10) Fejér Cod. Dipl. X. V. 472 l.
  - 11) U. o. X. IV. 285—287 f.

---

#### 14. §.

##### *Ludányi Tamás további viszontagsága és későbbi püspöksége.*

Ludányi Tamás további életviszontagsága és későbbi egeri püspöksége ugyan szorosán véve az egeri egyházmegye történelmi kérdéseit képezi; mivel ezek természetes következményei valának az ő följebb rajzolt magatartásának, de különben is az ő életrajza szoros összefüggésben van megyénknek előbb tárgyalt történetével; azért ennek bővebb felvilágosítására meg kell azokat is röviden érintenünk.

Ludányi Tamás menekülése után hét évig vagyis 1410-ikig üres volt az egeri püspöki szék s a püspökség birtokait és javait előbb Rozgonyi István, azután a Zsigmond előtt nagyobb kegyben állott Stiboriczi Stibor később erdélyi vajda foglalta el és bitorolta, ezt néki Zsigmond azért is megengedte, hogy a lázadás lecsendesítésében szerzett érdemeit ezzel is jutalmazza<sup>1)</sup>. A lelkiekben pedig Schmitth Miklós előadása szerint Péter a domokos rendű szerzetesek püspöke — mint püspökhelyettes — igazgatta<sup>2)</sup>. Ezzel ellenkezőleg Fessler azt írja, hogy az egeri egyházat ideiglenesen András spalatói érsek igazgatta, ki Zsigmond király iránti hűségéért székéből kiűze-

tett volt<sup>3)</sup>. Már e két ellenkező állítás közül melyik felel meg a valóságnak? vagy hogyan lehet e kettőt összeegyeztetni? azt itt nem nyomozzuk, elég annyit tudni, hogy az említett időben püspök-helyettesek (vicariusok) kormányozták vagy gondozták az egri püspöki megyét.

Zsigmond király 1410-ben az addig üresedésben volt egri püspöki széket betöltötte, kinevezvén oda püspöknek Stiboriczi Stibor jogtudóst vagy baccalaureust, ki nem Stibor erdélyi vajda fia, mint Fessler írja vagy gyanítja, hanem annak csak oldalrokona volt, amint azt Wenzel Gusztáv kimutatta.<sup>4)</sup> E püspökről azt írja Fessler, hogy tíz évi püspöksége után sem dicséretre sem megrovásra érdemes tettek emlékezetét nem hagyta maga után.<sup>5)</sup> Azonban tíz évig viselt püspöksége után 1420-ban egyszerre eltűnik az egri püspöki székről; de hogy hová lett, hol és mikor halt meg, azt Schmitth Miklós nem tudta kinyomozni, sem más íróink nem említik, csak későbbben Wenzel Gusztáv fáradhatatlan történet nyomozónknak sikerült fölfedezni az ő további tartózkodási helyét és halála idejét, így irván idevonatkozólag: Stibor püspök 1420-ban — mint látszik — visszatért Lengyelországba, a hol a domonkosrendiek bresti monostorában élt és 1434 körül halt meg.<sup>6)</sup>

De térjünk vissza cikkünk tulajdonképeni tárgyára: Ludányi Tamásra. Meddig maradt ő Lengyelországban s onnét mikor jött haza, arról nincsenek világos és határozott tudósításaink. Windeck, Zsigmond történetirója, azt írja, hogy Lengyelországból csak későn jött vissza Magyarországra.<sup>7)</sup> Itt a sero post nagyon bizonytalan latin kitétel azon idő meghatározására, melyet ő Lengyelországban töltött. Budai Ferencz azt írja; hogy ő még 1410-ben Lengyelországban volt<sup>8)</sup>, de az időt ő sem határozza meg; hogy mikor jött haza. Windeck és Budai Ferencz határozottan állítják, hogy habár visszafogadta is őt Zsigmond az országba, de a püspökséget nem adta vissza néki. Ezután régiebb íróink egészen elhallgatnak Ludányiról, mintha a közélet teréről végkép letűnt volna: csak hazajövetelét említik; de hogy mit mivel itthon is mi történt azután vele, arról mélyen hallgatnak.

Schmitth Miklós Stibor után és Rozgonyi Péter püspök előtt említ egy Tamás nevű egri püspököt, kit ő, mint előtte azelőtt ismeretlen és csak általa felfödözött püspököt, vett be az egri püspökök névsorába III. Tamás neve alatt s azt írja róla, hogy csak egyikét évig (1423—1424) viselvén a püspökséget, kevés emléket

hagyott maga után és csak egy királyi oklevél nyomán foglal helyet az egri püspökök diszes névsorában, a honnét annyi idő óta ki volt zárva, nem ugyan az írók hibája vagy vigyázatlansága miatt, kik a magyar egyház történetének felvilágosítására a püspökök névsorát összeállították; hanem inkább az oklevelek vagy írott bizonyítékok hiánya miatt, melyek még a levéltárak poros fiókjában ismeretlenül hevernek.<sup>9)</sup> Schmitth Miklósnak ezen előadásán megnyugodva, annak nyomán az általa felfödözött vagy felfödözöttnek hitt Tamás püspököt Stibor után III. Tamás neve alatt az egri püspökök névsorába iktatták Pray,<sup>10)</sup> Katona,<sup>11)</sup> Fessler<sup>12)</sup> és mások, s ezek nyomán az egri egyházmegye névkönyvében is, hol az egri püspökök névsora közöltetett, így volt a Schmitth által felfödözött Tamás az egri püspökök között említve, míg az én akadémiai felolvasásom nyomán meg nem igazítottatott.

Mi pedig ezt a Schmitth Miklós által fölfedezett Tamás püspököt egynek és ugyanazonegy személynek tartjuk Ludányi Tamással, ki Stibor után a püspöki széket visszafoglalta s az egri egyházat nem egyikét évig, mint Schmitth gyanítja, hanem négy évig, 1421—1424-ig kormányozta, amint ezt a következő kétségbe vonhatatlan történelmi adatok és érvek bizonyítják:

a) Szalay László világosan és határozottan állítja, hogy Ludányi Tamás hazajövetele után püspöki székét a konstanczi zsinat határozata folytán újból visszafoglalta.<sup>13)</sup> Már pedig tudjuk, hogy az 1417-ben október 9-ikén tartott 39-ik zsinati ülésben hozott 4-ik kanonja szerint el lön határozva, hogy a főpapokat, püspököket s apátokat fontos és a bibornokok által megvizsgálandó és helyben hagyandó okok nélkül ne legyen szabad javadalmaikról más javadalmakra áthelyezni. Ha pedig áthelyezni (mutare, translocare) nem volt szabad, annál kevésbbé lehetett szabad őket javadalmaiktól megfosztani. A zsinat ezen végzése kedvező alkalmat s elegendő jogczimet szolgáltatott Ludányinak a püspökség visszakövetelésére s az iránti jogainak érvényesítésére, s ezt ő fel is használta és püspöki székét visszafoglalta, amint ezt nemcsak Szalay László állítja, hanem más történelmi adatok is felvilágosítják s igazolják.

De itt még egy különös körülményt kell az itt felmerült kérdés bővebb felvilágosításra felhoznunk, mely az egri püspökség megüresedésére vonatkozott. Ugyanis Wenzel Gusztávnak főlebb idézett előadása szerint az egri püspökség Stibornak nem halála, hanem lemondása folytán jött üresedésbe. Ez ismét egy különös és figye-

lemre méltó körülmény, hogy Stibor lemond a gazdag püspöki jövedelemtől, s a bresti monostorba vonul és ott lemondása után még tizennégy évig él. A mi arra látszik mutatni, hogy az ő lemondása nem volt egészen önkéntes, hanem a Rómából kapott intés vagy figyelmeztetés folytán adta be lemondását, hogy megelőzze az őt jogosan nem illető püspökség miatt támasztható pör s annak érdekében hozandó ítélet kellemetlenségeit, s e figyelmeztetésnek engedve lemondott a gazdag javadalomról s az említett monostorba vonult.

b) De bár mint történt is és honnét származott legyen is Stibor lemondása, annyi bizonyos, hogy őt a püspökségben közvetlenül Ludányi Tamás követte, ki már 1421. közepe táján ismét egri püspök volt, amint ezt világosan bizonyítja Zsigmond királynak 1421-ben Úrnapja nyolczadát követő vasárnapon kelt oklevele, melyben Ludányi Tamás egri püspöknek van nevezve.<sup>14)</sup>

c) Ludányi Tamás kérdéses egri püspöksége iránt minden további kétséget eloszlat Zsigmond királynak Csáky Miklós erdélyi vajda s ennek testvére György szatmári, ugocsai és krasznai főispán részére 1422-ben kelt adománylevele, melynek záradékában elősoroltatván az országnak akkori püspökei, azok között Tamás is említettik egri püspökül.<sup>15)</sup> Úgyde ugyanezen oklevél záradékában Rozgonyi Péter veszprémi püspök is úgy van említve, mint egyszersmind egri választott vagy kinevezett püspök,<sup>16)</sup> ami ismét feltűnő esetet vagy nehézséget képez; mivel egy székesegyháznak egyszerre nem lehet két püspöke. Lehet ugyan a püspöknek öregsége vagy betegsége esetében püspöksegéde (coadjutora) vagy püspök helyettese (vicarius); de míg a püspök életben van, hacsak a püspökségről önként le nem köszön, helyébe más püspök ki nem nevezethetik. Hogyan kell vagy lehet tehát megfejtetni ezen itt felmerült nehézséget, miszerint Egernek egyszerre két püspöke: egy valóságos, és egy választott püspöke van ezen oklevél záradékában megnevezve?

De e kérdést nem nehéz felvilágosítani, mely úgy magyarázható, hogy Zsigmond király Stibor püspök lemondása után kegyúri jogához ragaszkodva, Rozgonyi Péter veszprémi püspököt nevezte ki egri püspöknek; de e kinevezést a római kuria nem fogadta el, mivel az egri püspökség az előbb említett konstanci zsinat határozata folytán Ludányi Tamást illette s azt néki is ítélte. Mindamellett Rozgonyi Péter hogy e kinevezés által az egri püspökséghez nyert jogát vagy igényét jövedőre, Ludányi Tamás bekövetkezendő

halála esetére, fentartsa, az egri választott püspök címét némely oklevélben használta, ámbár meg kell jegyeznünk, hogy több oklevél záradékában nem találjuk őt e néven említve, hanem csak egyszerűen veszprémi püspök-nek nevezve. Így magyarázható, hogy Egernek a felhozott oklevélben egyszerre két püspöke: egy valóságos és egy választott püspöke van említve.

Lehet azonban, hogy Zsigmond király a római kuria közvetítése folytán hajlandó lett volna Ludányinak a püspöki jószágokat is visszaadni; de mivel Ludányi valamint azelőtt nem folyamodott az amnestiáért: úgy az előzmények után későbbben sem kívánta a király kegyét igénybe venni, s a javadalom visszanyeréséért, melytől egyszer megfosztatott, újabb lépéseket tenni, ami egészen egyezik az ő följebb rajzolt szilárd jellemével és hajthatatlan magatartásával és talán épen erre vonatkozik az ő Vasfejű elnevezése is, melylyel őt kortársai illették.

De habár nem kapta is vissza Ludányi a püspökséggel a püspöki javadalmat vagy jószágokat, azért magát a püspökséget, mint egyházi méltóságot és joghatóságot igenis visszafoglalta s 1421-től 1424-ikig Eger valóságos püspöke volt és püspöki jogokat gyakorolt, amint ezt több kétségbevonhatatlan hiteli oklevelek igazolják, miket nem tartunk szükségesnek itt újból felhozni és bővebben tárgyalni; mivel azok már úgyszólván fel voltak hozva és tárgyalva említett akadémiai felolvasásunkban.<sup>17)</sup> Mellőzve tehát ezeket, Ludányi püspökségét s életrajzát egy dicséretes tetteivel egészítjük ki és fejezzük be, mi az ő főpásztori gondoskodásáról és tudományszere tetéről tanuskodik, minek emlékezetét a bécsi egyetem 1421-iki jegyzőkönyve tartotta fenn, mit Fraknói Vilmos jeles történetnyomozónk és tudósunk fedezett föl és közlött. Ugyanis a bécsi egyetem említett évi jegyzőkönyvének tudósítása szerint Tamás egri püspök levelet intézett a nevezett egyetem tanácsához azon kérelemmel, hogy küldjön néki két tanárt, kik közül az egyik a bölcsészet mestere, a másik jogtudor legyen, mégigérvén, hogy azok illendő eltar tásáról gondoskodni fog.<sup>18)</sup>

E tudósunk e tudománykedvelő főpapról, kit ő bővebben nem ismert, ily elismeréssel és dicsérettel nyilatkozik: Ugyanesak Zsigmond király uralkodása alatt történt, hogy Eger egyik püspöke székhelyén magasabb tanintézetet tervezett alapítani s tanárokért a bécsi egyetemhez fordult. Ez Tamás püspök vala. Ekkoráig a hazai egyháztörténelem lapjai semmi egyebet nem jegyeztek fel róla, mint

nevét, mely két királyi oklevél zársoraiban fordul elő. Azon néhány sor, melyet a bécsi egyetem bölcsészeti karának jegyzőkönyve tartott fön, mint a tudományok lelkes pártfogóját tünteti fel. Kétségtelen, hogy 1421-ben foglalta el (szerintünk visszafoglalta) püspöki székét. És ime alig veszi át egyházmegyéjének kormányát, a szó legszorosabb értelmében első gondja: Egerben iskolát szervezni, melyben bölcsészeti és jogi tanulmányok is előadatnának.<sup>19)</sup>

De mi már ismerjük ezt a tudománykedvelő püspököt, kit említett tudósunk egyéb tetteiről nem is ismert, csakis a tudományok pártfogásáért emelt ki, és tudjuk, hogy ez a tudománykedvelő Tamás püspök ugyanazonegy személy vala Ludányi Tamással, ki eszerint valamint hazafias érzülete, úgy a tudomány kedvelése és terjesztése által is kitünteté magát, s így ő nemcsak — mint történetünk egyik érdekes alakja — hanem, mint a tudományok lelkes pártfogója is, különös figyelmet érdemel.

---

1) Schmitth. *Episcopi Agrienses*. I. 383. l.

2) U. o. 387. l.

3) *Die Geschichten der Ungern und ihrer Landsassen* IV. 1084. l.

4) Stibor Vajda (akadémiai felolvasás.) Budapest, 1874. 35. l.

5) *Die Geschichten der Ungern* IV. 1084. l.

6) Stibor Vajda 35. l.

7) . . . Quod ubi ab Episcopo cognitum est, nuspiam perfugii locum videus, in Poloniam evasit, neque nisi sero post, agente Cracoviensi Episcopo Hungariae, non item sedi restitutus. Praynal. *Annal. Reg. Hung.* II. 205. l.

8) *Polgári Lexicon* II. 389. l.

9) Schmitth. *Episcopi Agrienses*. I. 407.

10) *Hierarchia Hung.* Posoni 1776. I. 212. l.

11) *Historia Pragmat. Hung.* Budae. 1784. II. 218. l.

12) *Die Gesichten Ungern*. IV. 1084. l.

13) *Magyarország Története*. II. 303. l.

14) Fejér. *Cod. Dipl.* X. VI. 402. l.

15) U. o. 472. l.

16) Itt a megnevezett püspökök során kívül még ez áll: Petro de Rozgen *Electo Agriensi* Wesprimien. U. o. 472. l.

17) Ludányi Tamás Egri Püspök (akadémiai felolvasás.) 1878. 29, 30, 31. l.

18) *Magyarországi tanárok és tanulók a bécsi egyetemen*. Akadémiai értekezés. 1874. 16. l.

19) U. o. 15. l.

## 15. §.

*Rozgonyi Péter, s az egervári kis prépostság alapítása.*

Ludányi Tamást az egeri püspökségben csakugyan Rozgonyi Péter követte, ki azután alapította vagy helyesen visszaállította az egervári kis prépostságot; mivel eleinte az egeri egyháznak két egervári prépostsága volt: u. m. a szent Péterről (prepositura S. Petri de castro agriensi) és a B. Szűzről (prepositura B. M. Virg. de castro agriensi) nevezett prépostság, de ezt az utolsót a tatárok pusztítása egészen megsemmisítette. Ezt állította vissza Rozgonyi Péter 1430-ban. Ez ugyan egyházi intézkedés vagy alapítás volt, de érdeklette megynket is, amennyiben annak, vagyis inkább a szomszéd Borsodnak kebelében egy ily jelentékeny egyházi hivatal vagy javadalom szerveztetett vagy állított vissza, mely még most is fennáll.

Meg kelle ezt itt megynk történetében emliteni azért is, mivel ezen javadalom szervezése a püspökségnek megynkbeli birtokain némi változást okozott. Ugyanis Rozgonyi Péternek azon föltétel vagy kötelezettség alatt adományozta Zsigmond király a kihalt Solymosy család birtokait, különösen: Dobi, Kápolna, Kompolt (Felső vagy Kis-Kompolt) és Solymos nevü birtokokat, hogy azokat a tervezett prépostság alapítására fordítsa. Ő azonban a nevezett birtokokat a káptalan beleegyezésével elcserélte és püspöki birtokokká tette, s azok helyett a püspökségnek Borsod megyében fekvő birtokait: Kis-Tályát és Novajt fordította a nevezett javadalom alapítására hihetőleg a prépost iránti kedvezésből, mivel ezek a borsodi birtokok közelebb esvén Egerhez, ezeket az Egerben lakó prépost könnyebben kezeltethette. Így alapított némi földrajzi vagy területi változtatással a nevezett prépostság Borsodban, melynek azután alá lett rendelve a zempléni főesperesi kerület.<sup>1)</sup>

---

<sup>1)</sup> Fejér Cod. Dipl. X. VII. 171–179. 1.



16. §.

*A csehek egri támadása vagy merénylete Ulászló uralkodása alatt 1442-ben.*

Megyénk vagyis annak főhelye és vidéke ismét nevezetes események színhelye lőn 1442-ben. Ugyanis Albert király halála után az ország két pártra oszlott. Az ország egyik része az özvegy királyné s annak férje halála után született László fia mellé állott, ki három hónapos korában Székes-Fejérvárott megkoronáztatott; a másik része pedig a magyar trónra meghítt Ulászló lengyel király pártjához csatlakozott. Ezen párt egyik legtevékenyebb hive és vezére vala Rozgonyi Simon egri püspök, ki nemcsak megyénket, hanem az ország felső részeit is, az ott lakó főurakat, nemeseket és városi polgárságot Ulászló részére térítvén, és seregével az ország szélére eleibe menvén, őt magyar-lengyel hadsereg élén diadalmi pompával, a nép örömríadásai között vezette 1440. május 4-ikén Egerbe s onnét egynehány nap mulva Budára. Erzsébet özvegy királyné ellenben fia védelmére a cseheket hitta be az országba, kik Griskra János vezérükkel, kit a királyné sárosi grófnak nevezett ki, nemcsak az ország felső részeit foglalták el, hanem annak távolabb eső vidékeit is tűzzel vassal pusztították, s Egret is több ízben nyugtalanították, különösen 1442-ben egy merényletet követtek el ellene, mely így történt:

A lengyel nemesek Odravácz Péter vezérlete alatt Ulászló királyt Magyarországba kísérték s a magyarokkal egyesülve, több hadjáratban részt véve, őt trónra segítették. Azonban a tatárok beütése miatt, kik Podolint pusztították, a király jónak látta a lengyeleket hazájuk védelmére hazabocsátani, kik Eger felé vezető útjokban az őket eddig kísérő vendégszerető püspöknél megállapodtak és itt az ellenségről s annak közeledtéről megfelejtkezve, kedvük szerint vendégeskedtek és mulattak. Griskra eleve értesülvén a lengyelek hazameneteléről, Teleph kassai várnagyot figyelmeztette, hogy támadná meg őket útjokban. Ez mellékatokon észrevehetetlenül közeledvén Egerhez, éjjel után, midőn itt minden a legbiztosabb csendeségben volna, annak kapuit elfoglalta, nagyobb zavar előidézése végett a várost több helyen felgyújtatta és trombitaharsogás között ugratott seregével a városba. Az így első álmokból felriasztott és meglepetett lengyelek és magyarok nem tudták, hogy mi történik és

hogy tulajdonképen ki ellen védekezzenek s e zavarban sikertelen vala minden védelem és ellentállás, s így habár a támadók sokkal kisebb számmal voltak, mint a megtámadottak, mindamellett Teleph egyelőre czélt látszott érní; mivel e rögtönözött harczban a lengyelek és magyarok közül többen elestek vagy megsebesítettek, többen elfogattak, s a csehek a gazdag kocsivárákat kirabolván, Egerből tetemes zsákmánnyal indultak útjokra.

Gr. Teleky József e merénylő támadás alkalmából egy regényes esetet említ fel, mely mutatja a magyar nő elszánt bátorságát s önfeláldozását. Ugyanis egy az éjjeli csendet használó szerelmes pár épen egymással enyelgett, midőn a csehek a városba rohantak. E szokatlan robaj okának megtudása végett siető férfi a csehek által körülfogatva lekonzoltatik s az utána siető leányszónak lábai elé esik. A bátor magyar leány ezen szívrepesztő látványon inkább elkeseredve, mint megrémülve, nem haszontalan rimánkodással, hanem véres bosszúval kívánta szeretője torát megülni. Férfias elszántsággal egy cseh zsoldos kezéből kiragadja a kardot, azzal az ellenség közé rohan, és többieket közülök megsebesít; de midőn minden oldalról körülfogatnék s elkerülhetetlen vesztét látná, maga vet véget életének, kardjába ereszkedvén. Kár, hogy ezen szerelmes pár neve nincsen följegyezve az utókor lelkesítő tanúságaira s egy regényes eset kidolgozására.

A lengyelek és magyarok midőn e véletlen meglepetés zavarából magokhoz térnek s a mámor és félelem fejük- és szívökből kigőzölög, magokat rendbe szedik, s ezen rajtok elkövetett gyaláztatot megtorlandók, a cseheket és németeket űzőbe veszik, s a fáradt és nagy zsákmánnyal terhelt lovaikkal lassan haladókat könnyen utólérik. Mihelyt észrevette a vigyázó Teleph kassai várparancsnok ezeknek közeledését, legottan meggyőződött, hogy nincs mód a menekülésre, csak a bátor ellentállásban van a győzedelemnek és szabadulásnak minden reménye, azért a zsákmányt közbe véve, katonáit négyszögbe állítja, s eleinte a lengyel és magyar könnyü lovasság első rohamát visszaveri sőt azok sorait meg is zavarja; de későbben mégis egy igen tüzes, egy részről a gyaláztat lemosásának, más részről a zsákmány megtartásának vágya által élesztett és folytatott harcz után a lengyelek és magyarok lettek a győztesek, Teleph seregének nagyobb része a harcztéren maradt, ő maga több társával és a zsákmánnyal a győztesek kezébe esett s Egerbe visszavitetett. A helyet, hol ezen második

ütközet végbe ment, nem említik vagy nevezik meg iróink; de annak az ő elbeszélésök szerint Heves vagy Borsod megye szélén kellett történnie, mely nem nagyon messzire eshetett Egertől.

Odrovác Péter, a lengyelek vezére, ki még első alkalommal fogatott el, mikor a csehek Egret meglepték, csak későbben nyerve vissza szabadságát; mivel őt, mint zsákmányának legbecesebb részét, a cseh vezér még ütközet előtt egy meghitt barátjára bízta, ki foglyát a csatázás ideje alatt Czudar Miklósnak óno di várába szállította; de Czudar békélni akarván a győzni kezdő Ulászló királylyal, s e békeség fejébe előkelő foglyát Budára vitte s ezzel a király kegyét megnyerte. De Rozgonyi püspök sem tudta feledni a rajta és városán ejtett gyalázatot, s azért nem elégedvén meg a cseheknek előbb rajzolt vereségével, új hadsereget gyűjtött, és pünkösd előtt öt nappal Lévai Cseh László vezérlete alatt négyezer főből álló magyar-lengyel sereggel megtámadta s elfoglalta Selmezbányát, mely Erzsébet özvegy királynéval tartott, s azután a csehek ellen kelt harczra, a minek azonban békekötés vetett véget. E békekötés egyik föltételeként az is említetik: hogy Griskra a püspök hugát, testvérének leányát fogja nőül venni de nem teljesült. Ez lón a csehek egri merénylő támadásának sikertelen eredménye. 1)

---

1) Bonfinii. Rer. Hung. Decad. III. Lib. V. Lipsiae 1771. 447—448. l. — Callimachus. De rebus Uladislai lib. II. Schwandtner Scriptor. Rer. Hung. I. 480—481 l. — Gr. Teleky József. Hunyadiak kora. I. 278—279. l.

---

## 17. §.

*Héderváry László egri püspök s az egri várőrségnek 1451-iki dicséretes magaviselete.*

Rozgonyi Simont, ki 1444-ben a szerencsétlen várnai ütközetben Ulászló királylyal együtt elesett, a püspökségben követte Héderváry László, hasonló hazafias és harczias szellemű főpap, ki megyénk magatartására szintén jelentékeny befolyást gyakorolt. Ugyanis Hunyady Jánossal 1451-ben részt vett a hussziták ellen viselt háboruban Losoncz mellett, hol árulás következtében a csata

a mieink veszteségével végződött. Itt Héderváry püspök, némelyek szerint Iova alóla kilövetvén, mások szerint ő maga is megsebesítettvén, fogságba esett, kit azután Griskra Eger ellen indított seregével magával hozott, s az egri várnagynak s őrségnek mutogatott, s a fogoly püspök nevében a vár feladását sürgette, ígérvén, hogy ha a várat feladják, ő is a püspököt szabadon fogja bocsátani, sőt magát a fogoly püspököt kényszerítete, hogy embereinek hasonló értelmű parancsot adjon. De a derék hazafiás értelmű várnagy így felele: Én nemcsak a püspök embere, hanem egyszersmind az ország egyik várának is hűséges őre vagyok; hitem nem engedi az ország javát egy magán személy megszabadításának feláldozni.<sup>1)</sup> S ennek folytán Griskra, mintán csselfogását az egriek dicséretes magaviselete és nyilatkozata ekként meghiusította, szégyennel volt kénytelen innét elvonulni.

De Hunyady János újra sereget gyűjtvén, nem sokára nagyobb erővel támadta meg a cseh vezért, és több várat elfoglalván, őt alkudozásra kényszerítete, s ezen alku által a fogoly püspök fogságát s a cseh vezérnek ellene elkövetett bánásmódját megtorlandó 1458-ban Rozgonyi Sebestyénnel egyesülve Vadnát, Galgóczot, s a csehek több várait megtámadván bevette s azokból őket kiűzte.<sup>2)</sup> Ezek a helyek vagy várak nem feküdtek ugyan megyénk területén, de azért e részletek megyénk történetével összefüggésben vannak s annak kiegészítéséhez becses adatokat szolgáltatnak, a mennyiben az említett ütközetekben az egri püspök és megyénk hadi népe jelentékeny mérvben szerepelt.

---

1) Gr. Teleky József Hunyadiak Kora II. 187 l.

2) U. o. III. 84 l.

18. §.

*Pata vára, annak ostroma és Mátyás király által eszközölt bevétel.*

E vár nevezetes szerepet játszott megyénk történetében, melyet előbb Rozonyi Sebestyén ostromolt, de csak Mátyás királynak sikerül bevenni.

Itt, mint más helyen említettük, már P a t a, Ed és Edemer kun vezérek unokája, épített volt várat, mely az ő nevééről nevezetett volt P a t á -nak. Milyen volt e vár és meddig állott fenn, arról nincsenek biztos adataink; de mindenesetere nevezetes helynek kellett lennie, mivel a vidéknek s az itt alakult főesperesi kerületnek is nevet adott, mely arról lett elnevezve.

Hasonló nevezetességű nevet vagy jelentőséget nyere az a vár is, melyet későbbben itt a csehek építettek, kik megfészkelvén itt magokat, az egész vidéknek majdnem urai lőnek. E vár ugyan csak fából vala építve, de nagyon meg volt erősítve Bonfin elbeszélése szerint nemcsak a hely természeténél vagy fekvésénél, hanem az építés mesterségnél fogva is.<sup>1)</sup> Hogy ezt a csehek a régi vár helyére építették-e, vagy a hegy oldalán más alkalmasabb helyet néztek ki arra? nem tudni; de annyi bizonyos, hogy nevezetes erősség volt, s ebből a csehek gyakran kirohantak, és pusztították vagy nyugtalanították a vidéket, s azért Bonfin azt a latrok barlangjának vagy menhelyének nevezi.<sup>2)</sup> Miért is Mátyás király megparancsolja Rozonyi Sebestyénnek, hogy a várat ostromolja meg és vegye be s ő a király parancsára megkezdé s egynéhány napig folytatá e vár ostromát, de a siker reménye nélkül és nem csekély veszteséggel; mivel a vár erősebb vala, mint gyanitá, s a cseh várórség elszántan védelmezé azt, s ő nem rendelkezhetett annyi erővel, a mennyi e vár bevételére szükségeltetik vala, és látva, hogy így nem lehet czélt érni, a megkezdett ostromot abba hagyván, sieté a királyhoz arról személyesen jelentést tenni, ki akkor a Tisza mellett Várkonyban időzött, s az oda rendelt nagybátyjával Szilágyi Mihálylyal a kibékülés föltételei fölött egyezkedett. A király Rozonyi Sebestyén jelentéséből értesülvén a csehek erejéről s a vár megkezdett ostromának sikertelenségéről seregével Eger felé indult, hova őt Szilágyi is elkíséré, ki ott elvált tőle, s egyenesen az alvidékre ment vissza-

nyert hivatalát vagy megbizását folytatni. A király pedig Rozgonyival a csehek ellen indult Patára s azt szorosán bekerítette azon elhatározással, hogy innét addig nem távozik, míg ezt az ellenséges és veszedelmes helyet hatalmába nem keríti. A mi sikerült is, mivel a király személyes megjelenése és nagyobb hadi készüllete nagyon meglepte és zavarba hozta a cseheket úgy annyira, hogy elment minden reménységük a várat megtarthatni és hajlandók lettek egyezkedni, csak négy napi fegyver szünetet vagy határidőt kértek a királytól követeik által. És midőn látták, hogy sehonnat sem érkezik segély az ő felszabadításukra, megadván magukat, feladák a várat. És, amint gr. Teleky József megjegyzi, ez vala az ifju éber fejedelemnek első hadi vállalata és győzedelme.<sup>3)</sup> De ő ezen győzelemmel nem elégedék meg, hanem tovább folytatá hadjáratát a csehek ellen, több várakat visszavévén tőlük s elűzvén őket azokból. De e hadjárat folytatása nem tartozik megyénk történetéhez. Így végződék a patai vár bevétele s e vidéknek a csehektől felszabadítása.

1) Boemi ligneum in monte castellum fecerunt, quod Patha nominarunt, non modo loci natura, sed arte ac praesidii robore magnitudineque munitum. Rer. Ungaricar. Decad. III. Lib. X. Lipsiae 1771. 340 l.

2) Patha . . . quod latrocinantium asylum esse noverat. U. o. 341 l.

3) Hunyadiak Kora. III. 168 l.

## 19. §.

### *Mátyás királynak többszöri megjelenése Egerben.*

Meg kell itt emlitenünk, hogy Mátyás király uralkodása idejében többször megjelent megyénk főhelyén Egerben; mivel a király megjelenése vagy látogatása az illető megyének, mely azzal szerencsétetett, többnyire nevezetesebb eseményei közé tartozott vagy amaz események előzménye vagy következménye volt. Ezeket tehát jelentőségüknél fogva meg lehet és meg is kell emlitenünk, mivel ezek is megyénk történetéhez tartoznak.

Már az előbbi szakaszban megemlítettük, hogy Mátyás király Várkonyból nagybátyjával Szilágyi Mihálylyal és Rozgonyi Sebestyénnel Egerbe jött és itt gyűlést tartott. De hogy a patai vár

bevétele előtt vagy azután tartotta-e a gyűlést, nem igen lehet meghatározni. Bonfin elbeszéléséből azt lehet következtetni, hogy e gyűlés megelőzte a vár bevételelét; mivel ő előre bocsátván a királynak Egerbe jövetelét, folytatólag azt írja, hogy itt nagy népes gyűlést tartott, melyben a közelgő hadak elleni készülétről s a hadseregnek ezen hadjáratok szerinti felosztásáról tanácskozott.<sup>1)</sup> Mások ellenben úgy vélekednek, hogy a patai vár bevétele után a király ismét visszajött Egerbe s akkor tartotta a kérdéses gyűlést. Kovachich Márton azon véleményben látszik lenni, hogy ez a gyűlés országgyűlés volt, s annak idejét nem 1459-re, hanem 1460-ra teszi;<sup>2)</sup> de Gorové László helyesebben vélekedik, ki azt tartja, hogy ez nem volt rendszeres országgyűlés, hanem csak ugynevezett részletes (partialis) gyűlés, melyben csak a felsőbb megyék és városok követei vettek részt, és nem 1460-ban, hanem 1459-ben tartott.<sup>3)</sup>

1461-ben is megfordult Mátyás király Egerben, amint ezt igazolja a pálosrendű szerzetnek Csupor Györgytől vett vagy nyert jószágáról kelt oklevele, melyet a nevezett király Egerben 1461-ben szeptember 16-ikán erősített meg.<sup>4)</sup>

De nevezetesebb volt az 1468-iki gyűlés vagy tanácskozás, melyet a nevezett király Egerben tartott, hova a moldvai vagy erdélyi hadjáratból, hol a lázadást szerencsésen legyőzte, a Tiszán átkelve marcius elején megérkezett, és hol az oda rendelt főnemesekkel, meghíván oda a Budára érkezett külföldi követeket is, huzamosan tanácskozott a Podiebrád György cseh király ellen indítandó háboru fölött, amit többen, különösen az egyháziak, javaltak, a világi főrendek pedig elleneztek, s itt nem is lón e háboru kérdése egészen eldöntve. E gyűlést Gorove László és Vahot Imre országgyűlésnek tartja vagy nevezi;<sup>5)</sup> de ez sem volt közönséges országgyűlés, hanem inkább csak ugynevezett országos tanács, milyent királyaink többször a megyékben szoktak tartani.

E tanácskozás folyama alatt érkeztek ide az Ujlaky Miklós erdélyi vajda által vezetett török követek, kik a zultántól Mátyás királyhoz a béke és barátság biztosításának kieszközlése végett valának küldve, de a király őket maga elé sem bocsátá, hanem megfélemlítésökre megmutattatá nekik Drakulát, Havasalföld zsarnokát, s az ozmanok félelmes ostorát, most mint megalázott hadi foglyát, hogy ennek esete intő s óvó például szolgáljon nekik is értésükre adván: hogy kénytelen leszen őket is így megfékezni, ha

határszéli betöréseikkel és pusztításaikkal fel nem fognak hagyni. A szultánnak pedig azt üzente: hogy néki, mint keresztény fejedelemnek, vallása és hazája törvénye szerint nem szabad vele szövetekezni írásban vagy előszóval: különben nem elég a békét írásban vagy szóval megígérni, hanem tettekkel kell azt érvényesíteni. Ha azonban a törökök eddigi beütéseiktől és pusztításaiktól tartózkodnak, vele békében élhetnek. A követek a király ezen nyilatkozatával beelégedve, s azt a béke és fegyvernyugvás ígéretének véve, visszatértek.<sup>6)</sup> Ezek történtek Egerben Mátyás király itteni megjelenése alkalmával, a mik megyénket is érdeklik.

---

1) Post haec Michael Szilagius regem Agriam usque sequutus, ut frequens ibi de imminentibus bellis et distribuentis expeditionibus conventus haberetur. Bonfin Rer. Ungaricar. Decad. III. Lib. IX. az említett kiadás 540 l.

2) Kovachich. Supplement. ad Vestigia Comitior. apud Hungaros. Budae 1800 II. 151 l.

3) Gorové Tud. Gyűjtemény III. köt. 1826. 48. l.

4) U. o. 46 l.

5) U. o. 46 l. és Vahot Imre Magyar- és Erdélyország Képekben. Pest. 185I. III. 4 l.

6) Bonfin Rer. Ungaricar. Decad. IV. Libr. II. az említett kiadás 565 l. és Gorové Tud. Gyűjtemény III. 48. l.

---

## 20. §.

*Dóczy Orbán egri püspöksége és nagy befolyása valamint az ország, úgy megyénk ügyeire is.*

Mátyás király uralkodása alatt püspökeink közül különösen kitűnt Dóczy Orbán, ki azelőtt győri püspök vala, későbben egri püspök lőn, s egyszersmind kincstárnok és több izben királyi helytartó is volt, és Mátyás király előtt oly nagy kegyben állott, hogy így nyilatkozott róla: „Ily férfi Magyarországon száz évben sem születik egyszer.“ Bonfin és Galeoti egész lapokat szentelnek az ő jeles tehetségei s érdemei kitűntetésére<sup>1)</sup>. Ezek szerint Dóczy valamint jeles főpap, úgy egyszersmind igen ügyes kinc-



tárnok is volt, ki a királyt több ízben kíségette a zavarból, melybe a had folytatására szükséges pénz vagy fegyveres erő hiánya sodorta. Különösen midőn 1487-ben tudtára adta a király, hogy Bécszet már elfoglalta, de Német-Újhely ostromát a költség és elegendő fegyveres nép hiánya miatt nem képes folytatni: Dóczy azonnal gyűlést tartott Egerben, s e gyűlés alkalmával több hazafi segélyével tetemes pénzösszeget és hadi népet gyűjtött, s a királynak németújhelyi táborába küldött.

E gyűlésre vonatkozólag Gorové László azt a kérdést veti fel: Vajjon ez a gyűlés Hevesmegye közgyűlése volt-e, melyet a püspök, mint e megye főispánya, hívott össze, vagy pedig nagyobb gyűlés volt, melyben a többi felső megyebéli urak és nemesek is részt vettek? <sup>2)</sup>). De mi ezt itt nem kutatjuk, elég annyit tudnunk, hogy Dóczy Egerben gyűlést tartott s e gyűlés alkalmával a király részére jelentékeny mennyiségű pénzbeli és hadi segélyt gyűjtött s ezzel a nevezett vár ostromát elősegítette s annak meghódítását Eger és Hevesmegye dicsőségére eszközölte <sup>3)</sup>). Itt még csak azt említjük meg, hogy midőn a király Német-Újhelyt bevette s oda ünnepélyes bevonulását tartotta, azon Dóczy is jelen volt s a király mellett vagy a király után lovagolt.

Mátyás király halála után 1490-ben, mint királyi helytartó, országgyűlést hirdetett Rákos mezejére, melyen maga is megjelent május 15-ikén fényes katonai kísérettel, hol Ulászló királylányát választott, kinek megválasztásában néki is nagy része volt, a miatt többen meg is róják őt, hogy Korvin János hercegtől atyja halála után elpártolt s Ulászló részére állott. Mindamellett az ország szolgálatában azután is megmaradt és megyénk élén találjuk őt későbbben is.

---

1) Bonfin Ror. Ungar. Decad. I. Lib. I. az említett kiadás 6. l. és ismét. Decad. IV. Lib. VII. 652. l. Geleoti. De Matthiae Regis egregie sapienter jocose Dictis et Factis. Schwandtner. Scriptor. Rer. Hungar. I. 565. l.

2) Tud. Gyűjtemény. 1826. III. 51. l.

3) Gr. Teleky. Hunyadiak Kora. V. 490. l.

## 21. §.

*Megyénk válságai vagy viszontagságai II. Ulászló király uralkodása alatt.*

Valamint az ország nem örvendett állandó jólétnek II. Ulászló király uralkodása alatt: úgy megyénk is tapasztalta az akkori viszonyok és események mostohaságát. Mivel mindjárt e király uralkodása kezdetén, 1490-ben kitört közte és testvéröcse Albert között a trón feletti versengés, melynek lángja ide is átsapott, elhamvasztván Egret s elpusztítván annak vidékét. Ugyanis Mátyás király halála után Albert herczeg is bátyja ellen föllépett trónkövetőül, ki Magyar Balázs, Perényi Péter, Rozgonyi István és több más urak által támogatva, nyolczezer főből álló sereggel bejött az országba és bevonult egészen Rákosig s ott egy ideig táborozott: onnét seregével és pártfeleivel Kassa felé indult az ország felső részeibe, hol leginkább csoportosultak az ő párthivei. Ezen útjában fölkeresé megyénket is, különösen Egret és annak vidékét, mivel ezek Ulászló pártjához csatlakoztak, a várost felgyujtatá és kiraboltatá és vidékét is elpusztítatá. Az ő zsoldjába szegődött tatárok nem csak az ottani urak és nemesek kastélyait és jószágait dúlák fel, hanem a szegény nép marháit is elhajták. A várat is ostromolni kezdék s el akarták foglalni, de a vitéz várórség által visszaveretvén, elűzettek. Utánok sietett ugyan Dóczy Orbán püspök négyszáz főből álló seregével, kihez csatlakoztak több urak kisebb nagyobb csapatai is; de ily csekély erővel Albert seregén, mely nyolczezer főből állott, és mely még a hozzájuk csatlakozott pártfelekből gyarapodott, nem leheté megtorolni a városon s annak vidékén elkövetett pusztitást.

Ugyanazért a következő évben, 1491-ben január elején Ulászló tizenhét ezer főből álló hadsereggel indult Albert ellen, hogy Kassát és vidékét annak ostroma alól felszabadítsa. Ő is Eger felé vévén útját, itt megállapodott és három hónapig táborozott, részint hogy az oda rendelt újabb csapatokkal, részint Eger vidékén gyűjtendő harcosokkal seregét nevelje, kinek seregéhez Dóczy Orbán püspök is négyszáz fegyverest adott. Hogy a király ily hosszas táborozása és seregyűjtésnek kísérlete e vidéknek nagyobb megterheltetésével járt, azt nem kell itt említenünk. Azonban ezen hadi készülétek mind szükségtelenné váltak, mivel mielőtt Ulászló Kassához érkezett volna, Zápolya vagy Szapolyay István nádor és szepesi főispán

a Szepességből hozott ötödfél ezernyi seregével Albertet megverte és békealkudozásra kényerítette. <sup>1)</sup> Így végződött ez a viszály, melynek válságait megyénk is érezte.

A következő évben, 1492-ben meghalt Dóczy Orbán, ki oly jelentékeny szerepet vitt hazánk és megyénk történetében, s őt az egri püspökségben követte Bakács Tamás, szintén hírneves püspök, későbben esztergomi érsek és bibornok, ki azt, mint püspök, fényesen képviselte.

De későbben egy másik válság veszedelme fenyegette és zavarta meg megyénket. Ugyanis az 1514-ben keletkezett Dózsaféle pórlázadás pusztító lángja ide is, különösen Egerre és vidékére is elhárpódzott; mert a féktelen kuruczoknak Dózsától e részekre küldött vagy itten keletkezett csapatja Barnabás vezérlete alatt Egerben s annak vidékén is gyujtogatta és pusztította a papság és nemesség házait és jószágait, többeket leölvén közülök. Istvánffy szerint Hypolit egri püspök vitézei verték szét az itt féktelenkedő és pusztító lázadókat nem messzire Egertől Verpelét közelében. <sup>2)</sup> Némelyek szerint a kuruczok nemcsak a várost égették föl, hanem sz. Jánosnak a várban lévő templomát is felgyujtották, melyet azután Hypolit püspök állított helyre s ujított meg.

---

<sup>1)</sup> Schmitth. Episcopi Agrienses II. 138. — Gorové. Tud. Gyűjtemény. 1826. III.

<sup>2)</sup> Historia Regni Hung. Libr. V. Coloniae Agrippinae 1724. 44. l.

---

## 22. §.

*Az egri püspöki székek Hypolit halálával történt megüresedése s a püspöki javak könnyelmű pazarlása.*

Hypolit halálával üresedésbe jött az egri püspöki szék s annak jószágait és jövedelmeit II. Lajos király egy oda rendelt felügyelő által kezelte, kinek egy jól betanított soljom madara és egy igen ügyes madarásza volt, ki betanított madarával a vendégeket vagy nézőket szokta volt mulattatni. Történt, hogy mikor 1520-ban a fiatal király Egerben huzamosan mulatott, úgy megkedvelte a mada-

rat és madarászt, hogy mindakettőt magának kívánta adatni. Az ügyes vagy furfangos felügyelő felhasználván e kedvező alkalmat, úgy nyilatkozott, hogy nem örömet válik meg e kedves madarától, mondván: hogy a király nagy úr lévén, sok mindenféle örömet szerezhet magának, de ő minden gyönyörűségét e madarában leli: ha azonban a király őt az eddig bevett jövedelmek számadásától felmentené, örömmel odaajándékozna a királynak a madarat a madarászsal együtt. A fiatal király rá állott e képtelen kívánság teljesítésére s a felügyelőt azonnal pecsétes levéllel fölmentette a pénztárban heverő negyven ezer darab aranynak átadásától, a mi a számadás szerint a királyt illette.

Gorové László, ki a király ezen pazarlását megemliti, azt azzal mentegeti, hogy fiatal lévén gondatlanul költötte mind pénzét, mind pedig becses idejét, kiki aszerint mulattatta vagy ámitotta a fiatal és tapasztalatlan királyt, amint annak hasznát látta, s a hizelkedők arra szoktatták őt, hogy ha valamit megszeretett, azt nagy áron és nagy királyi kegyek ígérete mellett adták oda néki. Sőt annyira vitték, hogy ha a nagy urakon drága ruhákat látott azokat sem pirult magának elkérni.<sup>1)</sup> A mit természetesen drága áron engedett néki át, és nem csoda, ha ily pazarlás mellett a királyi kincstár hamar kiürült.

II. Lajos királynak kedves embere volt Várday Pál előbb Veszprémi, később egri püspök s egyszersmind kincstárnok, őt küldötte a király harmadmagával 1525. május 23-án Budáról a hatvani zajos vagy lármás gyűlésre azon üzenettel, hogy Verbóczy Istvánnak nádorá lett választását helybenhagyja; de a rendek nem elégedtek meg ezzel, hanem őt ezenfelül még az ország fő korlátnokává (kancelárává) is tették.<sup>2)</sup> Ezek történetek 1525-ben, midőn a törökök nagyban készültek ellenünk, s ezek ellen a haza védelméről, senki sem gondoskodott, amik előjelei valának ama nagy veszedelemnek, mely hazánkat a következő 1526-ban érte. S ezzel elérkeztünk történelmünk ama gyászos emlékü határához: Mohácshoz, hol valamint hazánk önállóságának dicsősége letűnt: úgy ezen munkánk kimért kerete is véget ér.

Hogy megyénkből kik voltak jelen a mohácsi ütközetben, kik vezettek el ottan, vagy kik menekültek meg, azt nem tudtuk kinyomozni. Istvánfy ugyan világosan írja, hogy Várday Pál egri püspök az ő birtokain gyűjtött csapataival sietett Tolnára a király seregé-

vel egyesülnie; de mint Broderics megjegyzi, Bátáról elküldötte őt a király, hol vele találkozott, Budára, hol a királyné várta a harcz kimenetelét, s így ő nem volt jelen az ütközetben, legföljebb az ő csapata veszett ott el, s a harcz szerencsétlen kimenetele után visszatért megyéjébe, hol úglátszik a Szapolyai párt utait egyengette.<sup>3)</sup>

---

<sup>1)</sup> Tud. Gyűjtemény. 1826. III. 60 l.

<sup>2)</sup> Budai Ferencz Magyarország Polgári Historiájára való Lexikon. Nagy-Várad 1830. III. 687 l.

<sup>3)</sup> Schmitth. Episcopis Agrienses. II. 275 l.

---

## ÖTÖDIK FEJEZET.

### Megyénk régi közigazgatása és igazságszolgáltatása.

#### 1. §.

*Megyénknek a régi várispánságok és megyék rendszere szerinti felosztása.*

Megyénk — mint várispánság — mint főnebb kimutattuk, Sáros és Abaujval együvé tartozott s e három megye együttvéve az Árpád-házi királyok alatt egy nagy kiterjedésű várispánságot alkotott, melyhez még Mátra-Újvár vagy a Mátra vidéke és Kemej is tartozott. Ez nem volt ugyan szorosabb értelemben vett várispánság, hanem csak régi polgári megye (provincia,) hanem azért itt is volt egynehány várbirtok, mely a hevesi vagy újvári várispánsághoz tartozott. E nagy kiterjedésű várispánság élén állott az újvári várispán, ki, úgy látszik, az ország előkelő tisztviselői közé tartozott és néha más országos tisztségekkel is fel volt ruházva.

Ennek közvetlenül alája volt rendelve a hevesi várispán vagy udvarbíró, ki okleveleinkben az újvári várispán helyettesé-nek (vicarius comitis novi castris) vagy az újvári várispán udvarbírájá-nak (comes curialis comitis novi castris) vagy csak egyszerűen, comes curiae parochianus) neveken neveztetett. S ez, úgy

látszik, a későbbi alispán helyét vagy hivatalát pótolta, vagyis ebből lett későbben némi megkülönböztetéssel a megyei alispán.

Ennek a hivatalos eljárásnál, különösen a bíráskodásnál ismét alája volt rendelve a pristaldus vagyis a birói végrehajtó, kinek a várispán által hozott ítélet végrehajtásánál jelen kellett lennie s arról tanuskodnia.

Ezen tisztí személyzet igazgatta megyénket — mint várispánságot — ez intézkedett felette és bíráskodott a várjobbágyok és a várnépség ügyeiben.

Úgyde a várjobbágyokon s a várnépességén kívül voltak a megyéknek több más előkelő birtokosai és nemesei, kik nem tartoztak a várispánok hatósága alá, hanem a várjobbágyoktól megkülönböztetett s előbbkelő osztályt képezvén, egyenesen a királytól, országbirótól és különösen a nádortól függtek, ki időnként közöttük megjelent, velük tanácskozott s a sürgetőbb ügyekben rendelkezett. Azonban nem kell gondolni, hogy a megyék minden tisztí felügyeletet nélkülöztek volna; mert a megyéknek is voltak tisztviselőik, kik a régi törvényekben megyei bírák-nak (judices megales), királyi szolgák bírái-nak (judices servientium regalium) nevezettek, kikből lettek azután némi rövidítéssel a szolgabírák (judices nobilium.) A szolgabírák már az Árpádházi királyok alatt említetnek, s a megyékben a nemesek ügyeiben bíráskodnak. S így a megye jelentékenyen meg volt különböztetve a várispánságtól; mivel a várispánok csak különös kivételes esetekben vagy előre kinyert felhatalmazás folytán jelenhettek meg a megye területén hivataloskodás végett, sőt a várispán helyettesének vagy udvarbirájának minden hivataloskodása egyedül és kizárólag a várnépességre szorítkozott. De itt még azt is meg kell említenünk, hogy az előkelő nemesség és a főpapság jobbágyai is ki voltak véve a várispán hatalma alól s ezek fölött szintén az ő uraik, a püspökök és apátok udvarbirái rendelkeztek. Ezek szerint tehát a megye vagyis annak területe két egymástól megkülönböztetett részre oszlott: egyik részét tették a nemesek s azoknak birtokai, ez nevezhető polgári megyének is, a másikat pedig tették a várjobbágyok s azoknak földjei, s ez volt a tulajdonképen katonai megye. Így volt felosztva megyénk is, itt is el volt különítve a nemesség és a főpapság birtoka a várterülettől.

Itt még megemlítjük, hogy a megyéknek, mint ilyeneknek vagyis polgári megyéknek, nem voltak külön főispánjaik, hanem,

mint följebb érintők, kivételes esetekben a várispánok végeztek ott hivatalos teendőket az Árpádházi királyok alatt, és csak későbbben, midőn a várispánságok lassanként a megyékbe kebeleztettek s azokkal egyesítettek s ez által a megyék újabb alakot és szervezetet nyertek, csak akkor avansiroztak a várispánok megyei főispánokká és a várispánok udvarbírái megyei alispánokká vagyis akkor terjesztetett ezek hatósága a megyékre s azok nemeseire is, ami az anjou királyok uralkodása kezdetén vagy közepe táján ment teljességébe.

Mindamellett Porubszky József Heves megyének két ily állítólagos főispánját említi a XIII. század elején, és pedig 1212-ben Bankot és 1219-ben Mihályt.<sup>1)</sup> De Bank nádor és bán nem hevesi főispán, hanem kevi várispán volt, amint ezt mutatja a nádorok névsora, a hol ez áll: 1212 Banko, simul Banus Croatiae et Comes Köviensis.<sup>2)</sup> Itt a Köviensis-t a másoló hibásan Höve-siensis-nek olvasta vagy másolta s így lett belőle hevesi főispán. Mihály pedig nem hevesi főispán, hanem az újvári várispánnak csak udvarbírája volt, amint ezt világosan bizonyítja a váradi káptalannak 1219-ben kelt oklevele, mely a többi között ide vonatkozólag így szól: . . . Quos Michael curialis Comes de Heves, ex praecepto domini sui Alexandri Comititis de novo Castro etc.<sup>3)</sup> Itt Mihály magát hevesi udvarbírónak és Sándor újvári várispánt pedig saját urának nevezi, a mi világosan mutatja, hogy ő nem volt hevesi főispán, hanem az újvári várispánnak csak alárendelt udvarbírája.

Azután tudós irónk így folytatja: Hevesnek későbbi főispánjai nincsenek feljegyezve. Nincsenek bizony, mert Hevesnek abban a korban nem voltak főispánjai.

---

<sup>1)</sup> Bartakovics Emlékkönyv. 185. l.

<sup>2)</sup> Pray Series Palatinor. Ungariae, kiadta Toldy Ferencz. Budán. 1863. 20. l.

<sup>3)</sup> Fejér. Cod. Dipl. VII. I. 202. l.

## 2. §.

*Az egri püspökök hevesmegyei főispánsága.*

Mint hogy t. írónk Hevesmegye főispánjait megemlítette, ennek folytán én is helyén látom itt felemlíteni az egri püspökök hevesmegyei főispánságát annál is inkább, mivel ez is megyénk történetének kiegészítéséhez tartozik. Mint már előbb említém, megyénknek kezdetben, az Árpádházi királyok alatt nem voltak főispánjai, hanem csak várispánjai. Mikor kezdődött az egri püspököknek hevesmegyei főispánsága, nehéz kinyomozni; mivel a régiebb egri püspököknek, különösen Rozgonyi Péter, Héderváry László, és Rangoni Péternek Schmitth Miklós által közölt püspöki leveleinek homlokán nem olvastatik a főispáni cím. Az 1498: 57-ik tczikk által pedig utasítatik vagy kéretik a király, hogy megyei főispánságot ne adományozzon püspököknek vagy más egyházi férfiaknak és ha talán adományozott volna, azoktól vegye vissza, ha csak azoknak arra a szent királyoktól különös kiváltságuk nincsen. E tczikkból semmit sem lehet következtetni e kérdés felvilágosítására; mivel a tczikk tiltja ugyan a főispáni méltóság adományozását a püspököknek, de e tilalom alól kivieszi azokat a püspököket, kiknek erre a szent királyoktól kiváltságuk van. E tczikk tehát föltételezi, hogy voltak püspökök, kik a kérdéses kiváltsággal birtak, ezek közé tartozott-e az egri püspök? nem tudni. Gorové ugyan Dóczy Orbán egri püspököt már 1487-ben hevesi főispánnak nevezi.

Az 1515: 56-ik tczikk e kérdésben már világosabban szól, mely azt mondja: hogy mivel Hypolit egri püspök, ki egyszersmind a hevesi főispáni hivatalt is viseli, az országon kívül lakik, adassék e főispánság világi embernek úgy mindazonáltal, hogy ha Hypolit püspöki székébe visszatérne vagy Eger más főpapot nyerne, ki itten laknék, szálljon vissza a főispáni méltóság a püspökre. Ebből világosan kitűnik, hogy az egri püspökök legalább 1515-ben már megyénk főispánjai voltak. És csakugyan Hypolit utódai mindnyájan hevesi főispánok lettek, sőt némelyek közülök mint Verancz Antal még a szomszéd Borsodnak is főispánja volt. De ez már nem tartozik munkánk kimért keretébe.



3. §.

*Régi bűnvádi eljárás és igazságszolgáltatás, mely egykor megyénkben is divott.*

Valamint az országban, úgy megyénkben is szokásban volt a bűnvádi eljárásoknál s az igazságszolgáltatásnál az Árpádházi királyok alatt egész 1235-ig vagy talán még valamivel tovább is az úgynevezett izzó vagy tüzesvas féle próba (*indicium ferri cadentis*) és pedig a várispánságokban a várispán előtt vagy annak udvarbirája és prisztaldja vagy birói végrehajtója előtt folyt le az ilyen pör a várjobbágyok vagy a várnép között; több és nagyobb esetekben a nádor vagy országbiró eleibe vitettek az ily pörök főleg ha a pörlekedők megyei nemesek vagy más előkelő személyek voltak; többször a király nevezte vagy delegálta az ily pörökben a bírakat a püspökök vagy más előkelő tisztviselők közül, néha pedig magok a pörlekedő felek választották meg közös megegyezéssel bírákat, kik közönségesen fogadott vagy választott bíráknak (*arbitr*) neveztettek.

Mintthogy ezen birói eljárás az igazságszolgáltatásnál megyénkben is divott, minek több nyomai maradtak fenn annak történelmi adatai között; szükségesnek látom itt azt bővebben ismertetni, a mi ekképen hajtattott végre: A főpörös az ő ellenfelét, a ki ellen t. i. keresetet indított, saját birája elé idéztette, kik ha nem tudták ügyüket a bíró előtt kellőleg igazolni úgy, hogy kétség forgott fenn aziránt, hogy melyik félnek van igazsága: akkor őket a bíró Váradra küldötte saját végrehajtójával a tüzes-vas-próbára, hol a kitűzött napon megjelenván, a tüzes-vas-próbára ítelt fél előbb meggyónt, megáldozott és szent misét hallgatott s azután a megszentelt izzó vasat kezébe fogta, s a míg nyolcz lépésnyi távolságra ment, kezében tartotta; akkor keze vagy tenyere valami bőrfélével vagy hártyával bevonatott s a káptalan pecsétjével lepecsételtetett és csak harmad nap múlva oldatott fel az arra kirendelt bírák előtt, kik megvizsgálták a tenyerét, és ha azt megégettnek vagy megsebesítettnek találták, arra azonnal kimondták az elmarasztaló ítéletet: valamint azt is elmarasztalták, a kinél a káptalan pecsétjét feltörve vagy megsértve találták; mivel az ilyenek gyanusokká lettek, hogy

az égés által okozott sebet vagy annak nyomát eltüntetni akarták. És nem is mindig a vádlott itéltetett a tüzes-vas hordozására, hanem több esetben a fölperes is, amint a felek vallomása és a bíró felfogása hozta magával. — Azonban a kik ily tüzes-vas-próbára itéltettek, nem mindenkor kísértették meg e próbát, hanem illető bírójuk feltételezett vagy eleve kinyert engedélye mellett egymással kiegyeztek, amire több eset volt. — Arra is volt eset, hogy a ki ezen eljárásnál tenyerét megégetve érezte, még a marasztaló ítélet kimondása előtt ellenfele netaláni bosszujá vagy üldözése elől a templomba menekült, mivel a templom menedékjoggal (asylum) birt, s a kik oda menekültek, azokat nem volt szabad ott üldözni vagy bántalmazni. — Ezen bírói eljárásnak volt még egy másik neme is, mely abból állott, hogy a felek nem itéltettek tüzesvas-próbára, hanem igazságuk bizonyítására sz. László király sírjánál történni szokott ünnepélyes eskütételre, s a kik ezen kívánt esküt letették, a kereset további kellemetlenségeitől felmentettek. — Itt még azt is megjegyezzük, hogy az izzóvas és forróvízféle ítéletek már sz. László király által I. 28-ik czikkében említetnek, hol el van rendelve, hogy ezen ítéleteknél három alkalmas és felesküdt tanu legyen, kik az ártatlannak ártatlanságát s a vétkesnek vétségét igazolják. S az áldozárnak, (ki t. i. ott hivataloskodik) birságul az izzóvasnál két pensa, a forróvíznél pedig egy pensa jár.<sup>1)</sup> (Egy pensa negyven kis pénzt tett.)

Ilyen ítéletek eleinte minden székesegyház káptalanja előtt tartattak. Kálmán király I. 22-ik czikkében ezen ítéleteket a közönséges egyházakban eltiltja, és csak a püspökök székhelyein engedi meg és a nagyobb prépostságokban, mint Pozsonyban és Nyitrán.<sup>2)</sup> De később ezek mind a váradi káptalanhoz relegáltattak, és Várad lett az ily bírói eljárásoknak egyedüli s illetékes helye, s oda utasítottak az ország minden vidékéről az ily pörlekedő felek, a mi költséges és sérelmes volt főleg azokra a vidékekre nézve, melyek Váradtól messzire estek. De úgy látszik az volt ezen megszorításnak a célja, hogy ez az ügysem igen helyes és igazolható bíraskodás korlátoztassék és lassanként megszűnjék.

Azonban ezen rendelkezés vagy megszorítás daczára is úgy látszik, hogy Egerben még később is, 1224 táján, habár csak kivételesen is, hozatott ily ítélet, mert erre mutat a Várad Regestrum 346-ik számú bejegyzése, mely világosan Egerben hozott ilyen ítéletre hivatkozik.<sup>3)</sup>

A többi káptalanok előtt hozott és régebbi időkre vonatkozó ítéleteknek nem maradt semmi írott emléke, egyedül csak a váradi káptalannak birjuk azokról szóló jegyzőkönyvét vagy annak töredékét, melyet előbb Martinuzi György váradi püspök adott ki 1550-ben Kolozsvárott, későbbben Bél Mátyás Pozsonyban 1735-ben ily czim alatt: *Ritus Explorandae Veritatis, seu Judicium Ferri Candentis etc.* és legutoljára 1849-ben Eindicher István ily czim alatt „*Regestrum de Varad.*“

E jegyzőkönyvben valamint pörlekedő felek nevei és lakhelyei, úgy az ítélő birák nevei és hivatalai vagy delegatioi s a pör tárgya is röviden meg vannak említve. E jegyzőkönyv több pontjai megyénkre is vonatkoznak világos jeléül annak, hogy az itt tárgyalt bűnvádi eljárás és igazságszolgáltatás megyénkben is szokásban volt, minek bővebb felvilágosítására felhozunk itt egynehány pontot azok közül, de csak is azok közül, a mik megyénkre vonatkoznak.

---

1) *Quoties vel aqua vel ferro iudicium factum fuerit; intersint ibi tres idonei testes, jurando probati, qui et innocentis innocentiam et culpabilis culpam perhibeant. — Presbyter de aqua unam pensam accipiat.*

2) *Judicium ferri et aquae in aliqua Ecclesia fieri interdicimus, nisi in Sede Episcopi et majoribus praeposituris ut Posonii et Nitriae.*

3) *. . . et cum causa eorum ad examen ferri candentis a prenominato indice per pristaldum nomine Micou . . . fuisset Agriam destinata etc. Monumenta Arpadiana Rer. Hungaricar. Sangalli 1849. 728. l.*

---

#### 4. §.

*A Váradi Regestrumnak vagy Jegyzőkönyvnek megyénkre vonatkozó pontjai.*

Hogy az előbb tárgyalt bűnvádi eljárás ki volt terjesztve megyénkre is, s innét is a pörlekedő felek biráik által a váradi káptalan elé lettek utasítva, azt bővebben igazolják és felvilágosítják e káptalan jegyzőkönyvének következő pontjai vagy részletei.

És pedig :

a) A 9-ik számú bejegyzés szerint 1209 táján a tereszkői apát pörlekedett a poroszlói apáttal s annak kegyurával, Borokonnal,

husz darab márka követelés tárgyában, Bacion comes előtt, mint a király által delegált bíró előtt, prisztald vagyis bírói végrehajtó lévén Primus varsányi lakos, kik az izzóvas próbára küldetvén, akként egyezkedtek ki, hogy a poroszlói apát és annak kegyura fizessen a tereszkai apátnak hat darab márkát, a bírói végrehajtónak egyet, a bíróság részére járó birságot pedig a tereszkei apát fizesse meg.

Abbas de loco Triskai monasterio, litigavit cum abbate monasterii Porozlo, et patrono eiusdem ecclesie scilicet Borokun pro viginti marcis coram Bacione comite, indice a rege delegato, pristaldo Primus de uilla Uosyan, qui ad examen ferri candentis directi taliter conuenerunt etc. Tereszke (Triska) hol a monostor állott és Varsány (Vosyan), hol a bírói végrehajtó lakott, nógrád-megyei helyek voltak, hol azok e nevezetek alatt most is fennállnak; de Poroszló, hol a pörbefogott apát lakott, hevesmegyei birtok volt, valamint az apát kegyura is, Bonokun, e megyebéli birtokos volt, s így e bejegyzés nemcsak Nógrádra, hanem megyénkire is vonatkozik.

b) A 23-ik bejegyzés szerint Medve káli birtokos vagy lakos (Medve keresztnév, az Ursus vértanu vagy püspök latin nevének magyarosítása) pörbe fogta Sándor szobosi lakost három szolgálójával együtt, és ismét Léger (Leodegár) Vitalis, és Gyrolt lipoci lakosokat az ő atyjának Farkasnak megöléséért Myka bihari várispán előtt, mint Endre király által delegált bíró előtt, kiket ugyanaz a bíró Váradra küldött izzó vas-próbára Kilián végrehajtóval, orosz lakossal. Hol a király s az előbb megnevezett bíró kinyert engedélye mellett a felek egymással kiegyeztek, az alpörösök bizonyos s ott meghatározott mennyiségű pénz lefizetésére kötelezvé magokat.

23. Medve de villa Kal impeciit Alexandram de villa Zub cum tribus servientibus eius, item Legerum, Uitaleum et Gyroltum de villa Libecii pro occisione patris sui Forcasii coram Myca comite Bicorniensi, scilicet iudice ab Andrea rege delegato, quos idem iudex per pristaldum nomine Gylianum de villa Uruz misit ad iudicium ferri candentis Uaradinum. Ubi impetrata licencia regis et prenominati iudicis pacificati sunt, et mutuo iuramento pacem firmauerunt, et Alexander conuenit satisfacere iudici et in festo omnium sactorum dare aduersario suo nonem marcas etc. villa Zub ma Szobos és villa Lipicii, ma Lipoc, hol a pörbefogottak laktak sáros megyei helyek; de Kál hevesmegyei birtok, hol Medve fölpörös lakott, úgy szintén Uruz = Oroszi is hevesmegyei helység, honnét a bírói

végrehajtó volt, ma is fenn áll Gyöngyös-Oroszi név alatt, így tehát ez a bejegyzés nemcsak Sárosra, hanem megyénkire is vonatkozik.

c) A 40-ik bejegyzés szerint Nogud, a deprői monostor jobbágya (ezen név Nognette szentnek nevéből látszik alakulva lenni) Véd és Vác nevű egri jobbágyok ellen elkövetett valami tényért Bank bíró ítélete folytán, Pál bírói végrehajtó jelenlétében hordozván a vasat, megigazult.

40. Nogud iobagio monasterii Debren portato ferro pro facto contra iobagiones Agrienses scilicet Ued et Uacy, iudice Bank, pristaldo Paulo, iustificatus est.

d) A 78-ik számú bejegyzés szerint Peth bagyai lakós pörbe fogta Pózsát szegényi lakost lopásért Pál hevesi udvar bíró előtt, és Pet és Bulsu szintén hevesi bilocusok előtt, bírói végrehajtó levén Szenka császi lakos, s a nevezett tolvaj Váradon hordozván a vasat meg lett égetve, portato ferro combustus est. Itt e bejegyzésben említetik Bagya és Scguen vagy Szegény nevű falu, de ily helységek most nincsenek megyénkben. Pesty Frigyes a Scguen-t Vezekény-re alakítja; de ezt igen merész s erőszakolt alakításnak vagy magyarázásnak találjuk. Említetik továbbá villa Chazii, s ott volt Heves mellett egykor Csász nevű helység, mely ma puszta. Említve van itt még két hevesi bilochus, kik az itt leirt bíraskodásban részt vettek, s kik jegyzőkönyvünkben többször előjönnek. Az tehát a kérdés: hogy mik voltak ezek a bilocusok? Ezt többen többféleképen magyarázzák. Nézetünk szerint ezek olyan régi csendbiztosféle alsóbb rendű tisztviselők voltak, kik a tolvajokat üldözték és büntették, s azért a tolvajság czimén indított keresetek- és pörökben szerepeltek s azért mondja II. Endre király az 1222-iki rendeletében: fures et latrones bilochi regales discutiant ad pedes tamen ipsius comitis.

e) A 80-ik bejegyzés szerint Egyed pásztói apát és Miklós az ő udvarbírája pörbe fogták Dezmert vagy Szemerét és társait alattyan (de villa Uogoluptuan) lakókat, állítván, hogy ők a pásztói egyháznak csak lovászai, ezek pedig az ő bíráik előtt, u. m. Banko comes és a nevezett apát előtt, kimutatták, hogy ők nem lovászai, hanem vitézlő vagy katonáskodó jobbágyai a nevezett egyháznak (se esse iobagiones bellatores predictae ecclesie) és Dezmer mint magáért mind társaiért hordozván Váradon a vasat, megigazult (iustificatus est). Ugyanezen bejegyzés folytatása szerint

ugyancsak Egyed pásztoi apát és az ő udvarbirája pörbe fogta ezen biráskodás alkalmával Szobot túri lakost, mint ezen egyház lovásztát, **ki midőn igazolni akarta volna, hogy ő is azon egyház katonáskodó jobbágya, hordozván a vasat, megégett, (portato ferro combustus est.)**

Itt figyelmet érdemel a bejegyzésnek következő helye: impetierunt Zub de villa Tur, quod esset sellifer agazo ecclesie Pasztuh. Hogyan kell ezt érteni? mivel Turon, a mai Mező-Túron, nem voltak a pásztoi apátnak jobbágysai, minthogy ez soha sem nevezetett az apátság birtokának. Itt a villa Tur alatt a mai Túr-Pásztó értendő, mely, mint puszta, most fen van Szolnok megyében Túr-Kevi mellett, mely egykor csakugyan a pásztoi apátság birtoka volt, amint neve is mutatja Túr-Pásztó.

f) A 88-ik bejegyzés szerint Miklósnak, a pásztoi apát udvarbirájának ismét ezen apátság újlaki és alattyáni jobbágysaival volt pöre, kik magokat ezen egyház katonáskodó jobbágysainak tartották, de az udvarbíró le akarta őket szállítani az egyház lovászsai közé, de ők a tüzesvas-próbán igazolták magokat (qui portato ferro iustificati sunt.)

g) A 96-ik bejegyzés szerint az egész Kemej megye a király szolgáltaival egyesülve nagy lármával emelt panaszt a nádor előtt a vidéki tolvajok ellen (. . . . et tota provincia de Quemei nociferati coram Nicolao palatino comite contra fures), kik közül Sháknak három embere u. m. Voda, Gerő és András szerepi lakosok (de villa Scerep) Váradra utasítottak birói végrehajtójukkal Tamással, kik közül az egyik Voda megégett (combustus est) Gerő megigazult, András pedig a betegség által akadályozva lévén, az izzó vasat ez alkalommal nem hordozhatta, de visszanyervén egészségét ugyanazon bíró által, t. i. a nádor által ugyanazon végrehajtóval az izzóvas-hordozásra visszarendeltetett, de nem jelent meg Váradon, és ellenfelei a büntető eljárás folytatását adott szavazatuk szerint abban hagyták (et adversarii eius dato suffragio recesserunt.)

E bejegyzés annyiban érdemel figyelmet, hogy itt Kemej még mint megye (provincia) van említve, hol Miklós nádor gyűlést tartott s a közbiztosság érdekében az e vidéken elszaporodott tolvajok ellen biráskodott. E megye későbbben feloszlott s annak egy része Hevesbe kebeleztetett, amint azt följebb kimutattuk, hol megyénk alakulását tárgyaltuk, s így e bejegyzés megyénkre is vonatkozik.

h) A 206-ik számu bejegyzés szerint több hevesi várnépbeliek, a kik Fegyverneken, Aszó és Schmula vagy Somolya nevü falukban laktak, pört indítottak az Ecsegiek ellen, állítván, hogy ezek is egy rangfokozatuak velük és hasonlóképen a századnak vannak alávetve (dicentes, quod essent eorum coofficiales et similiter centurionatui subiecti.) Az Ecsegiek ellenben azt vitatták, hogy ők nincsenek alávetve a századnak, hanem a szabad denárok fizetői (non esse subiectos centurionatui, sed debitores liberorum denariorum) s az ő részökön voltak több hevesi várjobbágyok mint Farkas, Pozson, Ipoly, Lőkös, Uhusa, Jakab és Mátyás, kiket Péter udvarbíró, Dénes újvári várispán helyettese (vicarius) Váradra küldött Moyzessel, Hetényben lakó végrehajtóval, hol a nevezett várnépbéli fölpörösök nem jelentek meg, csak egy Farkas nevü, ki azt mondotta, hogy ő a társai részéről lett küldve, és mind a maga mind a társai részéről kikerülte az izzóvas itéletét, mondván, hogy mind ő maga, mind társai hibásan fogták pörbe az ecsegieket, mintha azok velük egy ranguak lettek volna. (Et subterfugit iudicium ferei candentis ex parte sociorum suorum et ex parte propria, dicens, se et socios suos falso prememotos villanos Echeck de contribulatu peciisse.

Itt e bejegyzésben említetik Asó vagy Aszó és Schmula vagy Somolya nevü falu, hol a fölpörös várnépbeliek laktak; de ezek úgy elpusztultak, hogy semmi emlékezetük sem maradt fenn e vidéken. Ellenben Fegyvernek (Fegyernuc) és Ecseg (Echeck) ma is fen vannak, amaz egykor népes mváros volt, ma is nagy terjedelmes helység; ez pedig, mely egykor szinte falu volt, ma nagy kiterjedésü puszta Szolnok megyében Túrkevi és Déva-Ványa szomszédságában. Hetény, hol az említett birói végrehajtó lakott, abaúji falu volt, ma puszta, a mi szintén mutatja megyénknek Aba-Újjal egykori közös várispáni viszonyát.

i) A 245-ik bejegyzés szerint Mihály, Deda fia, pörbe fogta az Aba nemzetségbéli Vitalist, állítván, hogy annak fia néki két és fél márka értékre becsülhető kárt okozott, s e pörben Onga nevü falubéli választott birák ítéltek (. . . coram arbitris . . . de villa Unga) kik őket Zekeu nevü birói végrehajtóval Váradra küldötték az izzóvas-próbára, hol Vitalis embere hordozván a vasat, megigazult.

Ez a bejegyzés is megyénkre vonatkozik, mivel a pörbefogott Vitalist Aba-nemzetségbélinek mondja, s e nemzetség ágai pedig leg-

inkább a Mátra vidékén birtak és laktak. A választott bírák is Unga vagy Onga nevű faluból valók voltak. E falu ugyan elpusztult, de okleveleink útmutatása szerint egykor szintén a Mátra vidékén feküdt. Van még ennek a bejegyzésnek egy másik figyelemre méltó pontja, mely szerint az itt megnevezett Vitalis nem maga személyesen hordozta az izzóvasat, hanem saját embere által hordoztatta (*ubi homo predicti Vitalis portato ferro iustificatus est.*) A mi arra mutat, hogy a kik ilyen próbára voltak ítélve, nem tartoztak annak magokat személyesen alávetni, főleg ha előkelőbb személyek voltak, hanem másokat fogadhattak magok helyett annak végbevételére, de ha részükre kedvetlenül ütött ki a kísérlet, a kimondott büntetés terhét nem az ily fogadott emberek viselték, hanem az illető felek, kik azokat fogadták.

Ime az itt felhozott esetek vagy azokra vonatkozó bejegyzések valamint bővebben felvilágosítják a régi bűnvádi és bírói eljárást: úgy azt is mutatják, hogy az megyénkben is érvényben volt és foganatosított az Árpádházi királyok alatt II. Endre és IV. Béla király koráig.

---

## 5. §.

### *Megyénk régi területének és joghatóságának átalakulása.*

Megyénk régi területét és közjogi viszonyát, különösen közigazgatását és igazságszolgáltatását egészen megváltoztatták s átalakították az Anjou kori királyok alatt bekövetkezett változások. Ugyanis amint a várispánságok bekebelezettek a megyékbe s azokkal egy politikai területekké lettek: az ekként átalakított megyék határai és közjogi viszonyai is jelentékeny változásokon mentek által. Ami különösen megyénket illeti: ez külön vált Abaúj- és Sárospól, melyekkel azelőtt egy nagy közös várispáni területet alkotott, s így az újvári várispán befolyása alól kiszabadult s önálló megyévé alakult, s ennek folytán a mátra-újvári és hevesi várterületek is, melyek azelőtt az újvári várispánság álladékaik valának, megyénkbe bekebelezettek s azzal egészen egyesítettek. A másik nevezetes változás, mely megyénk előnyére történt, abból állott, hogy Mátra-Újvár vagyis a patai kerület megyénkkel egyesült és a



régi Kemej megyének is egy része Kis-Szolnok vagy Kis-Heves nevezete alatt szintén ide kapcsoltatott s ezáltal megyénk igen nagy területtel gyarapodott. Még azt is megemlíthetjük, hogy az igazságszolgáltatásban követett régi eljárást vagy a főlebb tárgyalt izzóvas-próbát megyénkben helyesebb bűnvádi és bírói eljárás váltotta fel, mely a jog kívánalmainak jobban megfelelt. Igen természetesnek találjuk tehát, hogy ezen változások megyénket átalakították, s az újvári várispánokat és udvarbírákat megyénk fő- és alispánjai váltották fel, ezek igazgatták azután megyénket és szolgáltatták ki az igazságot a pörlekedő feleknek. Azonban fenmaradt a nádor- vagy országbírónak felügyelete vagy fenhatósága, ki a megyék fontosabb kérdéseibe s a panaszos vagy pörlekedő felek ügyeibe tovább is befolyt a megyékben.

---

6. §.

*Megyéknnek a nádorok által tartott gyűlései s ítélőszékei.*

Az ország nádorai gyakrabban érintkeztek a megyékkel, néha két, három megyét rendeltek együvé, de többször egyenként is keresték fel azokat, a fontosabb kérdésekben tanácskoztak velök s a panaszos és pörös ügyekben pedig ítéletet mondtak. Ily gyűléseket s ítélőszékeket gyakran tartottak a nádorok a megyékben, néha a király egyenes meghagyásából, többször hivatalos szokásból, amint azt a sürgetősebb ügyek elintézése s a nagyobb pörök ellátása kívánta, és pedig a megyék központjához közelebb eső helyeken, de nem bent a helységekben, hanem azok mellett kün sátorok alatt, s az ily nádori gyűlések és ítélőszékek még az Árpádházi királyok alatt kezdődtek, s azután nemcsak szokásban maradtak, hanem még jobban kifejlődtek és nagyobb jelentőséget nyertek. Mily szervezete volt kezdetben ezen gyűlések s ítélőszékeknek, nem tudni, de későbbi törvények rendelkeznek azok felől. Különösen az 1298: 32. tczikk azt rendeli, hogy mikor a nádor a megyékben megjelenik, s ott törvényszéket tart, minden ügyek az ő ítélete alá tartoznak, ha pedig a nádor ott meg nem jelenhetik, azon esetben a megyei bírák (Judices Parochiales) ítélnék, és ha valaki ezeken kívül ott ítéletet merne

mondani, az azonnal itt eleve kimondott kiközösítés vétségében marasztaltatik el. <sup>1)</sup>

Továbbá ugyanazon törvény 45-ik czikke szerint az ily nádori ítélőszék tizenkét tagból állott, kik közül kettőt a király nevezett ki, a többieket a megyei nemesek választották, de ezek közé tartozott a négy szolgabíró is, kik hivataluknál fogva ezen ítélőszék kiegészítő birái voltak. <sup>2)</sup>

Megyénkben is tartottak a nádorok több ízben ily gyűléseket s ítélőszékeket és pedig többnyire Verpeléten, de többször Hevesen vagy Heves mellett is tartották azokat; de mégis Verpelét volt a megyének székhelye, itt tartattak későbbben is a megyei gyűlések és törvényszékek, amint azt az alispánoknak azokra vonatkozó levelei igazolják. De néha Kompolton is tartattak ily nádori gyűlések, különösen Gileti vagy Giletfi Miklós nádor is tartott ott 1343-ban gyűlést és későbbben az alispánok is tartottak ott megyei gyűléseket és törvényszékeket.

Itt még csak azt említjük meg, hogy Rozgonyi Simon országbíró is tartott 1409-ben Verpeléten ilyen gyűlést, amint ezt a kompolti apát érdekében kiadott levele bizonyítja.

---

<sup>1)</sup> . . et si aliqui huiusmodi provincias iudicandus assumpserint, sententia excommunicationis ex nunc lata innodetur. Kovachich Supplementum ad Vestigia Comitior. Budae. 1798. I. 128. l.

<sup>2)</sup> U. o. 144. l.

<sup>3)</sup> E levél így szól: Nos Comes Simon de Rozgon, Judex Curiae Domini Sigismundi, Dei gratia regis Hungariae, memoriae commendamus, quod in congregatione nostra generali universitatis Nobilium Comitatus Hevesujvariensis de speciali mandato dicti Domini nostri regis . . . . . prope villam Velprech celebrata etc. Fejér. Cod. Dipl. X. IV. 794. l.

## 7. §.

*Megyénk régi fő- és alispánjai.*

Megyénknek az Árpádházi királyok alatt, mint már fölebb is említettük, nem voltak külön főispánjai, hanem azokat némely kivételes s a törvény által meghatározott esetekben az újvári várispánok pótolták. Az Anjouházbéli királyok alatt, midőn megyénk külön vált Abauj- és Sároستól, az újvári várispánokat és udvarbírákat megyénkben megyei ispánok váltották fel; de úgy látszik, hogy megyénknek az említett királyok alatt nem voltak főispánjai, hanem csak alispánjai; csak a XV. század közepe felé lettek az egri püspökök megyénk főispánjaivá. Ugyanis, hogy voltak-e a XV. század közepéig megyénknek főispánjai és kik voltak azok, nehéz kinyomozni; mivel királyaink és nádorainknak megyénkhez intézett rendeletei és levelei csak egyszerűen Hevesmegye fő- és ispánjainak szólnak (comiti et vicecomiti Comitatus Hevesujvariensis), de saját nevükön nem nevezik őket, vagy ha megnevezik is, csak keresztnévükön említik, a miből nem igen lehet az ő nemzetségi vagy családi származásukat kitudni. Ide járul, hogy azok, a kik megyénk élén állottak, több oklevelekben csak egyszerűen ispánoknak (comites) nevezettek és nincsenek megkülönböztetve a főispánok az alispánoktól s így nehéz meghatározni, hogy az ispán alatt fő- vagy alispánt kell-e érteni. Mi azonban azon nézetben vagyunk, hogy ott, a hol az ispánok szolgabírákkal együtt említetnek, ott az ispán nevezet alatt mindenkor kizárólag alispánt kell értenünk; mivel az alispánok a szolgabírákkal együtt szoktak volt hivataloskodni s egy sorban említetni: különben is az alispánok a szolgabírákkal, kik a megye nemesei által választattak, együtt képviselték a megyét. De így is nagy hézag mutatkozik megyénk alispánjainak névsorában, mit a megkivántató oklevelek vagy más történelmi kútforrások hiányában nem lehet pótolni. Ugyanazért csak a rendelkezésünkre álló adatokat hozzuk fel a kérdés bővebb felvilágosítására s előbb nyilvánított nézetünk indokolására és csak azokat az okleveleket vagy azoknak ide vonatkozó pontjait idézzük, melyekben a kérdéses ispánok a szolgabírákkal együtt említetnek. És pedig:

a) 1339-ben Domonkos mester volt megyénk ispánja, ki így kezdi Károly királyhoz intézett jelentését: Magister Dominicus vices

gerens Willermi palatini de comitatu de Heuesuiwar et quatuor iudices nobilium de eodem.<sup>1)</sup> Hogy az itt említett Domonkos mester megyénknek nem fő- hanem csak alispánja volt, azt mutatja az, hogy utána közvetlenül következik vagy említetik a négy szolgabíró, kik az alispánnal egy tiszti személyzetet tettek. Domonkos magát Vilmos nádor helyettesének (vices gerens Willelmi palatini) mondja, a mit úgy kell értenünk, hogy a nádor akadályozva lévén, nem jelenhetett meg megyénk gyűlésén, hanem őt bizta meg a gyűlés vezetésével, a mit különben a nádor szokott tartani.

b) 1342-ben Miklós mester volt az alispán, ki így szól az ő hivatalos bizonyítványában: Nos magister Nicolaus vicecomes et quatuor iudices nobilium de Heweswyuar damus pro memoria.<sup>2)</sup> Itt Miklós, ki szintén négy szolgabíróval van említve, világosan alispánnak mondja magát.

c) 1345-ben István és Kompolt mesterek voltak megyénk ispánjai, kik így szólnak az ő bizonyítványukban: Nos Stephanus et Compoldus magistri comites de Heweswyuar et quatuor iudices nobilium de eodem etc.<sup>3)</sup>

d) 1346-ban Bebek István és György testvérek voltak megyénk ispánjai, kik így kezdik hivatalos bizonyítványukat: Nos Stephanus et Georgius magistri, filii, Dominici dicti Bubeke, comites de Hevesviuar et quatuor Iudices Nobilium de eodem damus pro memoria etc.<sup>4)</sup>

e) A következő 1347-ben is ezek voltak megyénk ispánjai, kik szintén négy szolgabíróval említetnek.<sup>5)</sup>

f) 1351-ben Miklós mester volt megyénk ispánja, ki kiadott bizonyítványában így szól: Nos magister Nicolaus, filius Gregorii, comes de Hevesvyuar et iudices nobilium eiusdem comitatus significamus.<sup>6)</sup>

g) 1367-ben ugyanez a Miklós mester volt megyénk ispánja.<sup>7)</sup>

h) 1382-ben Gergely volt megyénk ispánja, ki Lajos király adománylevelében ekképen van említve: . . . nec non magister Nicolaus filius Gregorii comitis nostri Heveswyuariensis.<sup>8)</sup>

Ezen oklevelek itt felhozott bekezdései, melyekben a megyei ispánok együtt említetnek a szolgabírákkal, világosan mutatják, hogy azok a velök említett szolgabírákkal ugyanazonegy tiszti személy-

zetet tettek és méginkább megerősitenek azon nézetünkben, hogy azok nem fő, hanem alispánok voltak, kik a szolgabírákkal együtt képviselték a megyét.

Azokról, a kik ezután következnek, határozottan állithatni, hogy megyénk alispánjai voltak, mert az oklevelekben is világosan alispánoknak (vicecomites - nek) neveztettek. Az oklevelek, melyekben így neveztettek, nincsenek még közölve, hanem a Rédey és más nemes családoknak a Nemzeti Muzeuumba beadott levéltáraiból vannak másolva és némelyek azok közül alább fognak közöltetni. Ezen oklevelek szerint megyénk alispánjai így következnek :

1415-ben Dobó László és Kántor Bálint.

1424-ben ismét Kántor Bálint és Keczer János (et Johannes filius Jacobi de Keczer vicecomites.)

1437-ben Vécsi László.

1447-ben Lengyendi László (Ladislaus de Lengend vicecomes et quatuor iudices nobilium comitatus Hevesiensis.)

1448-ban is Lengyendi László.

1467-ben Rédey János és Nagy Albert.

1470-ben Megyeri László és Farmosy Bálint

1478-ban Daróczy János.

1480-ban Bük János (Johannes de Byk.)

1488-ban Wrebélyi Simon és Szöllösy György (Georgius de Sewlews vicecomes et quatuor iudices nobilium nec non duodecem electi et iurati nobiles comitatus Hevesiensis). Ezek a tizenkét tábla-bírák voltak.

1509-ben Bélyeni Gál és Szóláti Balázs.

1515-ben Bélyeni Albert, ki egyszersmind itélőmester is volt (personalis presentie regie maiestatis protonotarius nec non vicecomes et iudices nobilium comitatus Hevesiensis).

Ezzel elősoroltuk megyénk régibb alispánjait, a kiket sikerült kinyomozni, kétségkívül több alispánjai is voltak, mivel e névsorban nagyobb hézagok merülnek fel. De ezek is valamennyire jelzik megyénk régibb közjogi viszonyát.

De a régibb korban a hevesi főispánoknak semmi nyomára sem akadunk. A XV. század közepe táján már az egrí püspökök viselték megyénk főispáni tisztségét; azonban ki volt e püspökök közül az első, ki megyénk főispánja lett, nehéz kinyomozni, mivel e tisztség

megnevezése a püspökök hivatalos czímeiben eleinte nem fordul elő. Gorove László Dóczy Orbánt már Mátyás király alatt megyénk főispánjának nevezi; de igen hihető, hogy az ő korát megelőző püspökök is viselték már e tisztséget. Hogy kik voltak Dóczy Orbán után az egi püspökök közül megyénk főispánjai, azokat nem szükség itt elősorolni; mivel azután az egi püspökség össze volt kapcsolva a főispánsággal, és valamint e püspökök egymásután következtek a püspöki széken: úgy egymást váltották fel a főispáni tisztségben is.

- 
- 1) Anjoukori Okmánytár III. 543 l.
  - 2) U. o. IV. 204 l.
  - 3) U. o. 520 l.
  - 4) Fejér Cod. Dipl. IX. I. 455 l.
  - 5) Anjoukori Okmánytár V. 63 l.
  - 6) Fejér Cod. Dipl. IX. IV. 107 l.
  - 7) Hazai Okmánytár IV. 218 l.
-

# OKMÁNYTÁR.





## MÁSODIK RÉSZ.

### ELSŐ FEJEZET.

#### Megyénk régi nemzetségei és helységei s azokra vonatkozó okleveleink.

##### 1. §.

*Régi helységeink a pápai tized rovata szerint.*

Minekutána a vinnei zsinaton el lett határozva, hogy a pápai kamara szükségleteinek fődözéséhez a lelkészek is javadalmaik vagy jövedelmeikhez képest bizonyos összeggel járuljanak. Ezen zsinati határozat hazánkban 1332—1337 között lett foganatosítva, s akkor kezdték a pápai kiküldöttek a gyűjtést, kik e gyűjtésről vagy befizetett pénzekekről jegyzőkönyvet vagy jegyzéket vezettek s azt a begyűlt pénzzel együtt magok igazolása végett elküldötték Rómába. S e jegyzék sokkal fontosabb, mint első tekintetre látszik; mivel több oly földrajzi adatokat vagy részleteket tartalmaz, melyek hazánk régi földiratának fölvilágosítására becses adalékokul szolgálnak. Ugyanazért a magyar püspöki kar még 1771-ben kikérte annak másolatát a vatikáni levéltárból és Garampi József akkori levéltári igazgató pápai engedély vagy meghagyás folytán saját felügyelete alatt azt lemásoltatta és neve aláírásával hitelesítve a püspöki karnak megküldte, annak egy ily hitelesített példánya, mely kizárólag egyedül egyházmegyénkire vonatkozik, meg van az egi érseki levéltárban.

De a mult évtized elején Ipolyi Arnold püspök és Fraknói Vilmos apát-kanonok kezdeményezése folytán egy irodalmi vállalat alakult és történettudósaink közül többen ajánlkoztak a már kieszközölt pápai engedély mellett a vatikáni levéltárban található s

**hazánkra** vonatkozó iratok s oklevelek további nyomozására és lemásolására. A mi sikerült is s a másolatok a magyar püspöki kar bőkezűleg megajánlott költségén Vatikáni Magyar Okirattár czímén hét vaskos kötetben megjelentek, s ezek között a pápai tized rovata mindjárt az I. kötetben *Rationes Jacobi Berengarii et Raimundi de Bonofato Collectorum Decimarum Sexennialium in Regno Hungariae* czím alatt 41—520. l. Már ha az egri érseki levéltár említett példányának tárgyunkra vonatkozó bejegyzéseit összevetjük a vatikáni okirattárnak szintén ide vonatkozó pontjaival, e kettő között több helynév leírásában lényeges különbséget vagy eltérést találunk. Ugyanazért mi itt a Garampi által hitelesített egri példány bejegyzéseit követjük s azok szerint soroljuk elő e rovatban említett helyeket; mivel ezek jobban megközelítik ama helységek későbbi neveit, mint a vatikáni okirattárban felsorolt több helyek: azonban bővebb felvilágosítás végett felemlítjük e kettő közötti eltéréseket is és pedig rövidség végett a vatikáni okirattárt V. O. betűkkel jelezzük.

Ezek folytán a pápai tizednek megyénkre vonatkozó rovata az egri érseki levéltár példánya szerint, különösen Vitus János és Gaspari Péter tizedszedők jegyzéke szerint így következik:

*De Archidiaconatu de Hewes.*

Primo de Warazo solvit . . . . .	2	(grossos).
V a r a s s z ó a V. O.-ban Waraze-nak van másolva.		
Item de Sancta Elizabeth solv. . . . .	5	„
S z e n t - E r z s é b e t.		
It. de Lelez solv. . . . .	2	„
L e l e s z.		
It. de Pouswaralia solv. . . . .	3	„
P o ó s v á r a l y a. Ez a V. O.-ban Poustornaliá-nak másolva.		
It. de Syruk solv. . . . .	3	„
S i r o k.		

Item de Zolouck solv. . . . .	3	grossos.
Szólát. Itt e névben a <i>th</i> fel van cserélve <i>ck</i> -val, eredetileg Zolouth állott, a V. O.-ban Zolouch-nak van másolva.		
It. de Welpereth solv. . . . .	8	"
Verpelét. A V. O.-ban Welperek-nek van másolva.		
It. de Buda . . . . .	—	"
Elpusztult, ma puszta, vagy tulajdonképen szántóföld a bátori határban, neve is átváltozott Butaj-ra.		
It. de Debrew solv. . . . .	14	"
Debrő, e néven két helységünk van u. m. Al- és Fel-Debrő, itt az utolsót kell értenünk, hol már 1332-ben plebánia volt.		
It. de Farnos solv. . . . .	2	"
Farnos ma Borsod megyében esik.		
It. de Poroslau solv. . . . .	13	"
Poroszló.		
It. de Keureu solv. . . . .	—	"
Kürü, Nagy-Kürü.		
It. de Kerey solv. . . . .	3	"
Kis-Köre.		
It. de Fakoro . . . . .	—	"
Fokoró ma puszta.		
It. de Laptyan solv. . . . .	4	"
Alattyán.		
It. de Myse solv. . . . .	2	"
Mizse ma puszta.		
It. de Fokach solv. . . . .	2	"
Fogacs ma puszta.		
It. de Gal solv. . . . .	2	"
Kál.		

Item de Ercekeköl solv. . . . .	8 grossos.
A V. O.-ban Ertekeköl-nek van másolva. Mily helység neve rejlik ezen mindenesetre hibásan másolt névben, nehéz kinyomozni. Igen hihető, hogy itt Erdőtelek neve rejlik, mely e rovatban nem jó elő, a többi rovatokban pedig említve van Erdewteluk alakban.	
It. de Alatk . . . . .	— ”
Alatka ma pusztá, a V. O.-ban Alaknak van másolva.	
It. de Heves solv. . . . .	10 ”
Heves.	
It. de Halch solv. . . . .	7 ”
Hálc-, Álc-, Ács-, ma Ácsiszög pusztá vagy szántóföld és rét a szolnoki határban.	
It. de Torna non solv. . . . .	— ”
Tarna, e folyó melletti helység volt, de elpusztult.	
It. de Fedemes non solv. . . . .	— ”
Fedemes.	
It. de Bakta solv. . . . .	8 ”
Bakta.	
It. de subcastro Episcopi . . . . .	— ”
Itt a subcastrum alatt Szarvaskő t kell értenünk, hol a püspöknek vára volt, melynek falai és romjai ma is láthatók, s e vár alatt állott a helység.	
It. de Batur . . . . .	— ”
Bátor.	
It. de Kerechen solv. . . . .	5 ”
Kerecsend, a V. O.-ban Kerechev alakban van másolva.	

Item de Zekzou Episcopi . . . . .	—	grossos.
Szikszó ma pusztá, hajdan Dézsmás-Szikszó-nak is neveztetett, mivel a püspöknek járó tized a szomszéd helységekből ide hordatott. Az Episcopi jelzővel megkülönböztetett az abaúji Szikszótól.		
It. de Obony . . . . .	—	”
Abony, Füzes-Abony. A V. O.-ban Obong-nak van másolva.		
It. de Buda Episcopi solv. . . . .	4	”
Buda, ma Kis-Buda pusztá, már feljebb eléjött egy ily nevű hely, mely a bátori határban ma Butaj-nak neveztetik, melytől ez a másik Buda az Episcopi jelzővel különböztetett meg.		
It. de Nana . . . . .	—	”
Nána, ma Tisza-Nána.		
It. de Sarould . . . . .	—	”
Sarud a V. O.-ban Sorousd-nak van másolva.		
It. de Demyan solv. . . . .	3	”
Deménd.		
It. de Pehel solv. . . . .	3	”
Pél.		
It. de Buche solv. . . . .	1	”
Bocs.		
It. de Bachanad solv. . . . .	—	”
Boczonád.		

S így harminczhat plebánia volt akkor e kerületben.



*De Districtu de Pata.*

A többi rovatokban a Districtus helyett Archidiaconatus czimen van ez a főesperesi kerület nevezve.

Primo Sacerdos de Paztuh solvit . . . . .	21 grossos.
P á s z t ó.	
Item Sacerdos de Tor solv. . . . .	4 „
T a r.	
It. Sacerdos de Unga solv. . . . .	4 „
U n g a, O n g a, I n g a alakokban említetik a többi rovatokban, elpusztult, nyoma sem maradt fenn.	
It. de Karachund solvit. . . . .	16 „
K a r á c s o n d, a V. O.-ban Kachud alakban van másolva.	
It. de Compolt solv. . . . .	5 „
K o m p o l t.	
It. de Nagut solv. . . . .	3 „
N a g y ú t, ma puszta Kál mellett, a V. O.-ban Negut-nak van másolva.	
It. de Gengus solv. . . . .	20 „
G y ö n g y ö s.	
It. de Halaz solv. . . . .	6 „
H a l á s z, G y ö n g y ö s - H a l á s z.	
It. de Hench solv. . . . .	— „
E n c s, ma puszta Gyöngyös mellett.	
It. de Bysonta solv. . . . .	16 „
V i s o n t a, a V. O.-ban Vysontá-nak van másolva.	
It. de Pyspeky solv. . . . .	6 „
P ü s p ö k i, G y ö n g y ö s - P ü s p ö k i.	
It. de Pata solv. . . . .	9 „
P a t a.	

It. de Rede solv. . . . .	5 grossos.
R é d e, a V. O.-ban Radának van másolva.	
It. de Gewrk solv. . . . .	6 „
G y ö r k, V á m o s - G y ö r k.	
It. de Opuz solv. . . . .	12 „
A p c z.	
It. de Zwhuch solv. . . . .	5 „
S z ü c s i.	
It. de Solimus solv. . . . .	4 „
S o l y m o s.	
It. de Adach solv. . . . .	4 „
A d á c s.	
It. de Hwrth solv. . . . .	4 „
H o r t.	
It. de Woya . . . . .	— „
B o j a, ma puszta Szent Erzsébet mellett, a lelesziek birtoka.	
It. de Herck solv. . . . .	6 „
E r k.	
It. de Wysnuk solv. . . . .	12 „
V i s z n e k.	
It. de Hurazi solv. . . . .	2 „
O r o s z i, G y ö n g y ö s - O r o s z i.	
It. de Hotuan solv. . . . .	15 „
H a t v a n.	
It. de Chahan . . . . .	— „
C s á n y, a V. O.-ban Rehan-nak van másolva.	
It. de Sadanch solv. . . . .	6 „
Z s a d á n y.	
It. de Detk solv. . . . .	5 „
D e t k.	
It. de Ugra solv. . . . .	5 „
U g r a.	

It. de Bodun solv. . . . .	3	grossos.
B o d o n y.		
It. de Lenged solv. . . . .	2	„
L e n g y e n d puszta.		
It. de Reske solv. . . . .	3	„
R e c s k.		
It. de Iwan solv. . . . .	1	„
I v á n y ma puszta Balla mellett.		
It. de Dorakháza . . . . .	—	„
D o r o g h á z a , a V. O.-ban Rabos- háza-nak van másolva.		
It. de Petervasara solv. . . . .	5	„
P é t e r v á s á r a.		
It. de Sancto Paulo solv. . . . .	3	„
S z e n t - P á l ma nincs meg.		
It. de Sancto Jacobo solv. . . . .	3	„
S z e n t J a k a b.		
Id. de Vech solv. . . . .	3	„
V é c s , a V. O.-ban Weck-nek van másolva.		
It. de Domozlow non solv. . . . .	—	„
D o m o s z l ó.		
It. de Tarnotha solv. . . . .	5	„
T a r n ó c z a ma puszta.		
It. de Sahar solv. . . . .	5	„
S á r.		
It. de Markaz solv. . . . .	3	„
M a r k a z.		
It. de Fedemes solv. . . . .	4	„
M o s t F i l i m e s puszta Szurdo-Püspöki mellett.		
It. de Nadast solvit . . . . .	2	„
N á d a s d ma itt e néven nincs meg, hanem neve is átváltozott N á d - Ujfalura.		



It. de Holme solv. . . . .	13	grossos.
H a l m a j.		
It. de Byck solv. . . . .	6	”
B i k vagy B ü k. Ily nevü hely vagy puszta most nincs e kerületben, de volt egykor B ü k nemzetség, an- nak birtoka és nevééről nevezett helység lehetett, de későbbben el- pusztult.		
It. de Bod solv. . . . .	14	”
B o d a V. O.-ban B o d o r-nak van irva, lehet, hogy a B o d csak rö- vidítése B o d o r-nak.		
It. de Eched solv. . . . .	5	”
E c s é d.		
It. de Nana solv. . . . .	5	”
N á n a, ma F e l s ő-N á n a.		

S így e kerületben negyvenhat plebánia volt.

Itt azonban meg kell jegyezni, hogy azok a bejegyzések, melyek itt fel vannak hozva, nem foglaltatnak mind a jelzett rovatban, különösen a nyolcz utolsó bejegyzés a kerület más rovatában jön elő felváltva; mivel e befizetések több évekről szólnak, egyikből az egyik, másikkból a másik bejegyzés hiányzik, amint az illetők nem fizették be a rájuk kivetett részt; de azokat mind fel kelle itt hoznom, ha csak egy rovatban is voltak megemlítve, hogy teljes sorozatát vagy számát nyerjük e kerület akkori plebániáinak.

*Hec sunt nomina Sacerdotum, qui solverunt Decimas 2-di Anni de Archidiaconatu de Keme (Kemey.)*

Primo Daniel de Rof solvit . . . . .	18	denarios.
R o f, ma T i s z a-R o f.		
Item Paulus de Abad solvit . . . . .	8	grossos.
m a T i s z a- vagy S z a l ó k-A b á d.		
It. Thomas de Fekuernek solv. . . . .	4	”
F e g y v e r n e k.		
It. Clemens de Beu solv. . . . .	2	”
B e ő- T i s z a-B e ő.		

It. Johannes de Ders solv. . . . .	3	grossos.
Derzs- Tisza-Derzs.		
It. Petrus de Sancto Emerico solv. . . . .	3	„
Szent-Imre.		
It. Wernherus de Zeuleus solv. . . . .	8	„
Szöllős- Tisza-Szöllős.		

A másik rovatban még a következő ekerületre vonatkozó bejegyzések foglaltatnak:

It. de Ganda solv. . . . .	4	„
Gyanda vagy Gyenda ma puszta.		
It. de Zayl solv. . . . .	5	„
Szajol.		
It. de Bala solv. . . . .	7	„

Bala, Tisza-Bala, ma puszta egykor mezőváros volt, de lakossága későbbben Szent-Miklósra telepedett, mely azután Bala-Szent-Miklós-nak neveztetett, későbbben a törököknek itt épült várától Török-Szent-Miklós-nak kezdett neveztetni.

Ez a főesperesi kerület csak tiz plebániából állott, mivel Kemej megye másik része a kunoknak adatott, és mivel Róbert esztergomi érsek keresztelte meg a kunok főemberit, e czimen a kunság már IV. Béla király alatt az esztergomi érsek hatósága alá jött<sup>1)</sup>, csak későbbben kapcsoltatott vissza a Nagy-Kúnság az egrí egyházmegyéhez.

Végre Eger s annak vidéke nem volt a hevesi főesperesi kerületbe beosztva, hanem egyenesen a püspöktől függött. Azért ezek a következő külön rovatban jönnek elő.

*De valle Agriensi.*

Primo Plebanus de Thargan solv. . . . .	16	grossos
Tárkány, ma Felső-Tárkány Borsodmegyéhez tartozott.		

It. Plebanus de Felnemith solv. . . . .	50 gross.
Felnémet.	
It. de Harangutcza solv. . . . .	9 „
Harangutcza, a városnak egy kisebb része és plebániája volt.	
It. de Sancto Michaelé solv. . . . .	2 marcas.
Szent-Mihály temploma, a város sz. Mihályról nevezett plebániái temploma volt.	
It. de Sancto Jacobo . . . . .	— —
Sz.-Jakab temploma a kórház temploma.	
It. de Tehemer solv. . . . .	12 gross.
Tihamér elpusztult Borsod megyei helység volt.	
It. de Thalia minori solv. . . . .	12 „
Kis-Tálya szintén Borsod megyei hely.	
It. de Thalia majori solv. . . . .	60 „
Nagy-Tálya. Ez már heves megyei helység volt.	
It. de Maklar solv. . . . .	40 „
Maklár.	
It. Dominicus de S. Petro solv. . . . .	21 „
Sz. Péter oltármestere volt.	

Ime itt meg vannak nevezve mind azok a helyek, melyek megyénkben a kereszténység terjedése folytán egyházközségekké lettek szervezve, melyeknek lelkészei az 1330-as években jövedelmeikből bizonyos részt pápai tized címén az apostoli kamara szükségeinek fődözésére fizettek. Némelyek ugyan az itt megnevezett helységek közül az idők viszontagságai folytán elpusztultak; de kevés kivétellel többnyire fenmaradtak, és még mint puszták is hirdetik fennállásuk régiségét.

De helységeinknek itt felhozott névsora még több tekintetben is figyelmet érdemel. És pedig:

a) mutatja megyénk alakulását és eredeti felosztását. Ugyanis mivel itt három egymástól megkülönböztetett főesperesi kerület (Archidiaconatus) van megnevezve: ebből alaposan következtethetni,

hogy azok kezdetben egymástól nemcsak egyházilag, hanem politikailag is elkülönített területeket alkottak; mivel az egyház a főesperesi kerületek alakításában követte az ország politikai felosztását s ahhoz alkalmazkodott, s a hány megyére oszlott az ország, kevés kivétellel ugyanannyi főesperesi kerület alakult annak területén s a főesperesi kerületek is többnyire azon megyék neveiről neveztettek el, a melyeknek kebelében feküdtek s így megyénk is a három főesperesi kerület szerint három külön álló területből alakult, melyek kezdetben egymástól megkülönböztetett részeket képeztek és csak későbbben egyesültek, s a főesperesi kerületek világosan jelzik ama részeket, melyekből megyénk későbbben alakult.

b) Az a kirótt összeg, mit a lelkészek e czímen évenként kétszer befizettek, a mi számításunk szerint nem ment ugyan nagyon sokra; de akkor más volt a pénz értéke, mint most. De ezekből a befizetésekből lehet következtetni a helységek akkori nagyobb vagy kisebb népességére s a lelkészi jövedelmek ezzel járó különbözetére; mivel bizonyos kulcs szerint vetették ki ezen befizetendő összeget.

c) De az akkori kultúra vagy miveltség tekintetéből érdekes tudni: hogy mely helységek virágoztak 1333-ban és alkottak egyházközségeket.

d) Nem kell azonban azt gondolni, hogy csak ezeknek az itt elősorolt helységeknek lakosaiból állott megyénk népessége; mivel megyénknek ezeken kívül még több kisebb helységei, szállásai és majorjai is voltak, mik amazokhoz, mint főkegyházak, tartoztak. Több ily kisebb helység és birtok van okleveleinkben említve, mik nem jöttek a nagyobb helységek számába, különösen a nagyobb nemesek birtokai a helységektől el voltak különítve és külön prae-diumokat képeztek.

e) Úgy látszik, hogy a patai főesperesi kerület vagyis a Mátra vidéke jobban be volt népesítve, mint a Tisza melléke és Kemej része.

A felsorolt helységeket itt bővebben nem ismertetjük, úgysis előjönnek azok a nemzetségeknél, melyeknek adományoztattak, s a melyeknek birtokai voltak az ezekre vonatkozó oklevelekben, azokat tehát a nemzetségekkel együtt fogjuk megemlíteni a közlendő oklevelek szerint.

---

1) Péterffy Sacra Concilia Regni Hung. II. 270. 1.

2. §.

*Aba nemzetsége s annak ágai.*

Megyénk legrégebb, legelterjedtebb és legtekintélyesebb nemzetsége volt az Aba nemzetsége. Már Névtelen Jegyzőnk írja, hogy Árpád Ede és Edömér kun vezéreknek a Mátra erdejében vagyis annak vidékén nagy földet adott, hol azután az ő unokájuk Pata, várat épített, a kinek nemzetségéből sok idő multával származott Samuel király, ki kegyességért Abának neveztetett.

Aba családi összeköttetésénél és nádori méltóságánál fogva valamint nagy befolyásra tett szert: úgy nemzetségét is nagy tekintélyre emelte; mivel sz. István királynak sógora volt, az ő hugát vevén nőül, hét évig a nádori méltóságot viselte s azután király lett. Igen természetes tehát, hogy ezen kitüntetéseknel fogva nemzetsége is nagy tekintélyre emelkedett.

És amint szaporodott e nemzetség tagokban, aszerint több ágakra oszlott és többféle neven neveztetett; mivel az akképen megosztott s egymástól külön vált nemzetségi tagok részint az osztályban kapott birtokaik, részint nemzetségük kitünőbb tagjainak neveit vették föl, s azok szerint neveztetek s azoktól kezdték nemzedékeik és izeiket számitani, de azért mindig a közös törzsre vagy származásra hivatkoztak és magokat Aba-nemzetségbeli nemeseknek — *nobiles de genere Aba* — nevezték. S e nemzetség így a következő ágakra oszlott, u. m.:

- a) Patha,
- b) Rédey,
- c) Kompolt,
- d) Csobánka,
- e) Solymosy,
- f) és talán Bodonyi? ágakra.

S úgy látszik, hogy a Mátra vidékét kezdetben nagy részben ezek az ágak, mint az említett kun vezér ivadéakai, birták s ott a magyar nemesek csak későbbben királyi adományozás, vétel vagy csere útján szereztek magoknak birtokot.

Igen, de az Aba-nemzetség megyénken kívül még Abaúj, Sáros, Ung és más megyékben is birtokos volt s ott is több ágakra oszlott,

s ez abaúji és sárosi ágak is, mind az Aba-nemzetségbeli nemeseknek — *nobiles de genere Aba* — tartották magokat ők is abból a nemzetséghől származtak, melyből Pata, az Aba őse, vette eredetét. Ugyanis Névtelen Jegyzőnk elbeszélése szerint Árpád, Ede és Edömér kun vezéreknek nemcsak a Mátrában, hanem a Sajótól Sóvárig meghódított s elfoglalt részekben különböző helyeken nagy kiterjedésű földeket adott s az ott megtelepedett vezérek maradékai szintén az Aba-nemzetség tagjainak tartották magokat, mivel Ede és Edömér vezértől s így Abával egy nemzetségből származtak. Így keletkeztek Abauj- és Sárosban e nemzetségnek következő ágai u. m. Báthory, Berthoty, Budaméry, Csirke, Fricsi, Hedry, Keczer, Kőszegi, Laczkfy, Lapispatak, Necssei, Sirokay, Somosy, Ugray, Vendégi, Vitéz és Zsegnyei s ezeknek több más mellékági. Ezen ágak egyikéből való vala O m a d e, Dávid comesnek a fia, ki 1307-ben az ország nádora, és Szepes megye főispánja volt, kit némely iróink össze-  
tévesztenek a más nemzetségből származott Amadéval. De ezeknek az itt elősorolt ágaknak, a Keczereket és Vendéghyeket kivéve, mindnyájuknak magvuk szakadt, s azért nem is szándékozunk azokkal itt tovább foglalkozni, különben sem tartoznak munkánk keretébe, csupán csak történelmi visszaemlékezés vagy tájékozás végett említők itt fel azokat, a mennyiben megyénk nevezett nemzetségeivel származásuknál fogva összeköttetésbe vagy vonatkozásba hozattathatnak. Térjünk tehát vissza megyénkbe s annak említett nemzetségei ismeretetésére.

---

3. §.

*Patha nemzetsége.*

Legrégibb ágát vagy helyesebben legrégibb törzsét az Aba-nemzetségnek tették a Pathák, mivel maga Aba király is Patától Ede és Edömér unokájától származott, sőt maga Pata nevű helység is e nemzetség ősi birtoka volt, mely III. Endre királynak az Aba nemzetség tagjai között végbement osztályról kiadott rendelete szerint az Aba-nemzetségbeli Sándor mesternek, a Sándor fiának jutott osztályrészül.<sup>1)</sup> Szirmai Antal magyar fordításban közölt egy 1302-ben kelt oklevelet, mely szerint Demeter mester, Pathának a fia, és Dezső mester, Keménynek a fia, ugyanazonegy nemzetségből, Aba neméből származtak.<sup>2)</sup> A Paták ugyan osztályos társaik voltak az Aba-nemzetség maradékainak; de azért nem nevezték vagy irták magokat Aba-nemzetségbelieknek; mivel ezeket ők jóval megelőzték ősikkel vagy származásukkal, Aba király is az ő ősüktől, Patától származott. De mindamelltt iróink a Patákat az Aba-nemzetséghez számították s azzal azonosították. Így p. o. Kézay Simon e nemzetség egyik tagját illetőleg így ír: Oluverus, filius Pata, de genere Aba.<sup>3)</sup> Így nevezi vagy származtatja Lehoczky is e nemzetség említett tagját, így irván ide vonatkozólag: Pata Olivierius de familia Aba.<sup>4)</sup> A nemzetség bővebb ismertetésére szolgáló okleveleink nincsenek vagy legalább eddig nem jöttek nyilvánosságra; de ott áll ma is Pata helysége, mint e nemzetség fenmaradt emléke, mely fentartotta és ma is hirdeti egykori birtokosának nevét.

---

1) Wenzl. Árpádkori Uj Okmánytár. X. 332. l.

2) Szirmai. Szathmár Vármegye. Budán 1809. I. 87. l.

3) M. Simonis de Keza. Chronic. Hungaror. Viennae 1782. 109. l.

4) Stematographia Nobil. Famil. Posonii, 1798. II. 293. l.

4. §.

*Rhédey vagy Rédey nemzetség.*

Az Aba-nemzetségnek jelentékeny és kiterjedt ágát tették a Rédeyek, kik a hasonló helységtől, mely az ő ősi birtokuk volt, vették nevüket. De e néven egykor több helység volt megyénkben: u. m. Nagy-Réde, Kis-Réde, Boldogaszony-Réde és Szent-Martón-Réde, melyek külön helységeket alkottak, s eszerint azok, a kik ezeket bírták, egymástól megkülönböztetett mellékágakat képeztek, s így lettek nagyrédei, kistrédei, boldogasszonyrédei és szentmártonrédei Rédeyek.

Ezeken kívül egy ág Thassról irván magát, alapítá a thassi Rédey ágat. Thass egykor helység volt, most puszta Gyöngyös-Halász mellett.

Egy másik ága a Rédeyeknek Berczélről irván magát, alapítója lett a berczeli Rédey ágának. Nagy- és Kis-Berczel most is fennlévő helység Nógrádban s így a Rédeyek birtoka benyult a szomszéd Nógrád megyébe is.

De e nemzetség több tagjai nemcsak birtokaik, hanem neveik szerint is külön ágakat képeztek és külön neveken neveztettek u. m.

a) Rédey-Dózsa, melynek ága Szent-Domonkosról írta magát s ott volt birtokos. Úgy látszik, hogy ezen ágának neve azonos volt birtokának nevével; mivel a Dózsa név, Bód Péter magyarázata szerint a Domonkos vagy Dominicus latin névből lett magyarosítva.

b) Gvardian (Quarduan.) Ez is egyik ágát tette a Rédeyeknek; mivel okleveleinkben azokkal együtt van említve, mint osztályos atyafi és Rédéről írta magát.

c) Mikocza (Michocha.) E név a Rédey nemzetség egyik tagjának, Mikó-nak nevéből alakult kicsinyítő raggal. Különbön Gyöngyös vidékén egykor virágzott Mikoczatelek nevű helység is, s ezzel kapcsolatba hozható az itt említett Mikocza ág is, melynek az a helység birtoka volt.

d) Petőcs (Petench) ága. Ez bírta egykor Jobbágyit (ma puszta) és Szurdok-Püspököt, Petőcs fia Miklós 1352-ben erdélyi vajda volt.



A Rédeyek egy ága későbbben beszármazott Erdélybe s ott nagy birtokot és befolyást szerezvén magának, grófi rangra emelkedett. De elég legyen ezt itt csak megemlíteni, mivel ezen ágnek további ismertetése úgy sem tartozik munkánk keretébe; mivel megyénkből elszármazott s elszármazása is későbbi korra vonatkozik. Ezzel röviden ismertettük a Rédeyeket, s azoknak többféle ágait, mint megyénk egykori birtokosait, bővebben ismertetik azokat majd az oklevelek.

5. §.

*Kompolthi nemzetség.*

Az Aba-nemnek szintén jelentékeny és tekintélyes ágát tették a Kompolthiak, kik Kompold, Kompolth, Compolch, és latinul Compoldus néven nevezettek, és némelyek vélekedése szerint Kompolth helységétől vették nevüket, mely az ő ősi birtokuk volt. De az is lehet, hogy a Kompolth magyarosított kereszt- vagy személynév volt, mely Guinebaldus apát nevéből alakítottatott, mely francia kiejtés szerint Gombaut-nak hangzott. Gombaut = Kombolt = Kompolth. Különbben Kompolth néven egykor két helységünk volt. u. m. Felső-Kompolth, mely Kápolna körül feküdt, és Alsó-Kompolth vagyis a mai Kompolth; amaz a Solymosy nemzetség ősi birtoka volt s ennek kihaltával adományozás útján az egri püspök birtoka lett s így csak a másik Kompolth lehetett e nemzetség birtoka.

E nemzetségi ágnek törzse volt Csépán vagy István (mindakét név egyet jelentett,) kinek fiai voltak Kompolt és Csiz, kik IV. Béla király korában éltek. Kompoltnak fiai voltak Hertvig, Henrik, Pál és Péter. Ezek és ezeknek maradékai befolyásban és vagyonságban gyarapodván, nemzetségüket kitüntették, mivel többen közülök országos méltóságokat viseltek<sup>1)</sup> és királyi adományozás vagy vétel útján nagyobb birtokokat szereztek, amint ezt bővebben fogják mutatni az alább felhozandó oklevelek. Náná-ról és Visontáról írták magokat, miután e birtokokat is megszerezték. Nagy Iván úgy vélekedik, hogy ennek folytán két ágra u. m. nánai és visontai ágra oszlottak;<sup>2)</sup> de mi ezen birtok vagy predicatum

szerinti megkülönböztetésnek nem igen akadunk biztos nyomaira; mivel e nemzetség tagjai közönségesen mindakét birtokról nevezték magokat nánaiak és visontaiak-nak. De e virágzó nemzetség férfi ágon a XVI. század elején kihalt.

<sup>1)</sup> Kaprinai. Hungaria Diplomatica. II. 577. l.

<sup>2)</sup> Magyarország Családai. VI. 328. l.

## 6. §.

### *Csobánka nemzetsége.*

Az Aba-nem egy másik ágát tették a Csobánkák, kiknek egyike János comes, mint a gyöngyösi Csobánka fia, emlittetik az egri káptalannak 1275-iki határjárásról szóló jelentésében.

Nagy Iván Katonára hivatkozva azt írja, hogy e nemzetség Heves megyének Csobánka várától (most csak falu) vette nevét.<sup>1)</sup> De hogy hol feküdt legyen Csobánka vára, nem sikerült kinyomozni, de még a hasonló nevű helység nyomára sem tudtam rájönni: hogy pedig ily nevű helység volt egykor megyénkben, azt világosan bizonyítja Károly királynak 1323-ban kelt adománylevele, melyben azt Kompolt Imrének adományozza.<sup>2)</sup>

E nemzetségnek szép birtokai valának, mivel Gyöngyösnek egy részén kívül birta Visonta, Karácsond, Adács, Zsadány, Kürt, Halász (Gyöngyös-Halász,) Csobánka nevű helységeket s ezekhez tartoztak: Hajóútja, Lak, és más részjóságok. De maradékaiban nem igen volt szerencsés és nem is igen sokáig virágzott, mivel e nemzetségnek egyik tagja Csobánka Pál, Péternek fia, a király ellen lázadt Csák Mátéhoz pártolván, megnotáztatott, s ama birtokoktól megfosztatott, mik azután 1323-ban Kompolt Imrének adományoztattak.<sup>3)</sup> S így e nemzetség valamint vagyonilag elpusztult: úgy a XIV. század elején ki is halt.

<sup>1)</sup> Magyarország Családai. III. 170. l.

<sup>2)</sup> Fejér. Cod. Dipl. VIII. II. 399. l.

<sup>3)</sup> U. o.

7. §.

*Solymosyak nemzetsége.*

Az Aba-nem egyik ágát tették a Solymosyak, kik ősi birtokukról, Solymos-ról vették nevüket. Az egri káptalannak az 1275-iki határjárási oklevelében említették Solymosy Pál, Belenignek fia. Azután hallgatnak róla okleveleink, csak Solymosy Lászlót említik 1425. körül, ki Katona szerint a moldovai kunok bírása volt. E nemzetséget nem kell összetéveszteni a sárosi Somosyakkal. E nemzetség birtokai valának: Solymos, Lentpataka, (ma nincs meg,) Kápolna, Kómpolt, (Felső-Kompolt ma nincs meg,) Dob, Benedek-telke, (ma nincs meg.) Az előbb említett Lászlóban e nemzetség kihalván, ama jószágokat Zsigmond király Rozgonyi Péter egri püspöknek adományozta azon kötelezettséggel, hogy azokat a tatárok által elpusztított egervári prépostság helyreállítására vagy újból leendő megalapítására fordítsa. <sup>1)</sup>

---

<sup>1)</sup> Fejér. Cod. Diplom. X. VII. 201. l. — és u. o. 271. l.

8. §.

*Bodonyi nemzetség?*

Van a Mátra alatt Bodony nevű helység, mely szintén az Aba nemzetség birtoka volt; de azért csupán csak a név hasonlatosságára támaszkodva, minden más történelmi adat vagy oklevél bizonyítéka nélkül nem állithatni, hogy ezen helység birtokosai vagyis a Bodonyiak egy megkülömböztetett ágát tették volna az Aba nemének; mivel ily nevű helységek voltak Nógrádban és Baranyában is a nélkül, hogy az Aba nemével kapcsolatba hozatnának.

Igaz ugyan, hogy egy 1291-ben kelt oklevél, mely az Aba nemzetség tagjai között eszközölt osztályról szól, így kezdődik: Mi Omade comes, Dávid comesnek fia, Dénes mester, Bodonnak fia és Bodon comes, Györgynek fia és a többi nemesek az Aba neméből — ceterique nobiles de genere Aba — adjuk emlékezetül, hogy sat.<sup>1)</sup> De ez az osztály nem a hevesi, hanem kizárólag az abaúji és sárosi ágakra vonatkozik, ezeket pedig, mint följebb is megjegyeztük, meg kell egymástól különböztetni, s így kétes, hogy az Aba-nemzetségben a hevesi Bodonyiak képeztek-e megkülömböztetett ágat.

Ezeknek a nemzetségi ágaknak előrebocsátott rövid ismertetése után következnek az azokra vonatkozó oklevelek, melyek még jobban felvilágosítják ezen nemzetségeket, s ezeknek egymáshoz viszonyait s egymás ellen támasztott követeléseit.

---

<sup>1)</sup> Wenzel. Árpádkori Uj Okmánytár. X. 70 l.

## Az Abanemzetség ágait és birtokait említő oklevél.

### 9. §.

#### *Az egri káptalannak határjárásról szóló bizonyítványa.*

Az egri káptalan 1275-ben kelt jelentésében bizonyítja, hogy Péter, Hethiró, és Sándornak, György fiainak birtokait megjárta, határait megújította, s arról a nevezett birtokosok részére hiteles bizonyítványt állított ki.

Ezen oklevelet közölte ugyan Wenzel Gusztáv<sup>1)</sup> és Nagy I.<sup>2)</sup>; de mindakét közleményben némi eltérések vagy hibás olvasások merülnek fel, azért jónak láttuk azokat megigazítva itt azon okleveleket újra közölni, annál is inkább, mivel azon oklevél az Abanemzetség több tagjait és birtokát említi és Gyöngyös vidékének régi földirati rajzát is ismerteti.

Az oklevél így szól: Vniversis xpi (Christi) fidelibus presentibus et futuris, presencium noticiam habituris Capitulum Agriensis Ecclesie salutem in Domino. Ad vniversitatis vestre noticiam tenore presencium volumus pervenire literas excellentissimi principis Domini nostri Ladislai dei gracia Illustris Regis Hungarie nos recepisse sub hac forma: Ladislaus dei gracia Rex Hungarie fidelibus suis Capitulo Agriensi salutem et graciam. Dicunt nobis Petrus, Hethiruh, et Alexander, fideles nostri, filij Georgy, quod quedam possessiones ipsorum hereditarie in comitatu de Heweswywar existententes Tharian Maior, Vrus, Chamak, Loog, Tharian minor dicta Krituilus et Gyruk nominate limitacionibus et metarum ereccionibus indigerent et essent necessarie, super quo fidelitati vestre precipiendo mandamus firmiter per presentes. Quatenus vestrum detis hominem pro testimonio fidedignum, coram quo homo noster Ladislaus de Berech (Wenzel de Kerech-nek olvasa) vel Nicolaus de Sceek (Wenzel de Gerech-nek olvasa) predictas possessiones dictorum filiorum Georgy convocatis vicinis et commetaneis omnibus reambulet et separet a possessionibus vicinorum et commetaneorum per veteres et antiquas metas ubi necesse fuerit, metas novas erigendo, si non fuerit contradictum, litte-

ras eciam vestras super reambulatione et ereccione metarum dictarum possessionum eisdem filijs Georgy conferatis; contradictores vero, si qui fuerint, ad nostram citet presentiam ad terminum competentem, et post hec diem citacionis et terminum cum nominibus citatorum nobis fideliter rescribatis. Datum in Peest in octavis beati Regis Stephani.

Nos igitur mandatis regis ut tenemur satisfacere cupientes cum predicto Ladislao de Berech (Wenzel szerint Kerech) homine domini nostri regis Magistrum Petrum socium et concanonicum nostrum transmisimus ad predicta exequenda, qui demum ad nos reversi nobis concorditer retulerunt, se feria tertia proxima post festum Nativitatis Virginis Gloriose ad faciem predictarum possessionum filiorum Georgy accessisse, vicinisque et commetaneis omnibus convocatis: specialiter comite Johanne filio Chobanka de Gyngus; item Ladislao dicto Garduan et Deseu rufo de Rede (ezt Wenzel hibásan mindenütt ezen oklevélben Kedé-nek olvasta); item Petro filio Beche de Ench, item comite Johanne filio Jaco de Zuuch, item Demetrio et Patha, filijs Patha; item Paulo filio Belenig (Wenzelnél Beienyk) de Solumus (Wenzelnél hibásan Solivar) ceterisque nobilibus quam plurimis de eodem comitatu ad hoc vocatis et ibi presentibus nulloque contradicente sub metis infrascriptis et terminis reambulassent, incipientes (Wenzelnél értelmetlenül mopretes) videlicet inter plagam orientalem et merigonalem a quodam nemore quod agberak vocatur, circa quod metam terream erexissent, de inde iter eandem plagam tendendo per metas terreas inter Taryan Maiorem et possessionem Mychochateleky (Wenzel szerint Mikethatheleke) vocatam intrat quandam viam publicam a parte inferiori Rede circa villam eandem Rede (Wenzel szerint Kedee) transeuntem et in eadem procedendo circa finem vinearum congeriem lapidum congregassent pro meta, que possessiones Gyrik, Kyrtuelis et Gyos Tharian separat a Rede, deinde directe tendendo versus Fanchal ad plagam occidentalem intrat quandam vallem Scylas vocatam, in qua aliquantulum procedendo, Gyrik a possessione Fanchal separatur et vicinando cum possessione Patha nominata eadem Gyrik per eandem vallem Scylas usque ad caput eiusdem vallis ascendit. Deinde girando ipsum montem Gyrik separat a Patha, vicinatur cum possessione Fyzad (Wenzel szerint Fayzal) nominata apud metam terream, que separat possessiones dictorum filiorum Georgy Gyrik, Kyrtuelus et Gyos Tharian a Fayzad, deinde transeundo intrat ipsum riolum de Fayzad fluentem et per eundem

ascendendo circa montem Vylagos, qui est in meta possessionis Tharian Maioris tendit ad caput eiusdem rinoli; deinde ascendit directe ad cacumen montis Matra et per eundem cacumen ad orientem tendendo possessiones Chamak, Vrus et Loog predictorum filiorum Georgy a possessione Budum separatur; deinde directe transit ad montem Gala dictum, deinde descendit in quendam rinolum; item ad meridiem girando possessionem Chamak dictam et per eundem rivolum descendendo et vicinando cum possessione comitis Johannis filij Chobanka Gyngus vocata exit ipsum riolum et separatur a predicta Gyngus ubi est meta terrea inter ipsum rivolum et quoddam Berech et ascendendo ipsum Berech et in eodem procedendo vicinatim cum Solumus possessiones Chamak et Vrus tendunt ad metam terream, ibique possessio Tharian Maior cum Solumus vicinatur et deinde descendendo per quendam vallem Merguswelg vocatam (Wenzel szerint Mergeswelig) mete possessionis Tharian Maioris ad primam metam circa agberuk existentem revertuntur et ibi terminantur. In cuius rei memoriam presentes supradictis flys Georgy mandato regio concessimus sigilli nostri munimine roboratas. Datum Anno ab incarnatione Domini M<sup>mo</sup> CC<sup>o</sup> LXX. quinto presentibus tamen Farcasio cantore, Thoma lectore, Myccho custode, Marco de Patha, Antonio de Sunbun, Urbano de Zobhoch (Szabolch), Petro de Hwng, Paulo, de Burso (Borsva) Demetrio de Kemey Archidiaconis alysqve multis. Ladislao glorioso Rege Hungarie regnante, Strigoniense sede vacante, Stephano Archiepiscopo Cholocensy et Domino nostro Andrea venerabili patre Agriensy episcopo existente.

A. B. C.

De hogy jobban megérthessük ezen oklevél tartalmát és tájékozhatjuk magunkat azon terület iránt, melyet a megnevezett határok jelzenek, szükségesnek tartjuk az említett helységeket vagy helyeket s azoknak elnevezésit tovább nyomozni azon sorban, amint az oklevélben előjönnek. És pedig:

a) Emlitetik itt Nagyobb és Kisebb-Tarján — Taryan Major és Minor. Nagyobb-Tarján, most is fenlévő helység Gyöngyös-Tarján nevezet alatt. Kisebb-Tarján e nevezet alatt most nincs meg; de az oklevélben is Kyrtueles = Körtvélyes és Gyos = Diós-Tarján-nak neveztetik, Taryan Minor dicta Kirtuilus és alább Gyos. Körtvélyes nevü hely most is van a solymosi határban, úgyszintén Diós nevü malom is van

ottan, a mi azon helynek régi Diós elnevezésére látszik vonatkozni. E birtok, úgy látszik, gyümölcsös kertekből állott s onnét vette említett nevét is.

b) Mikoczateleki nevű helység, mely az oklevélben említve van, e nevezet alatt nincs most meg.

c) Gyrik. E név alatt hihetőleg Györk rejlik, nem Vámos-Györk, hanem annak határában eső Györk nevű pusztá.

d) Szilas-völgy vallis Scylas vocata. Szilas-Szücsi. Ily nevű hely van a fanciesali határban.

e) Fayzad = Fajzat most pusztá Gyöngyös-Halász közelében.

f) Chamak = Csamak vagy Csomak. Ily nevű helység most e vidéken nincs.

g) Loog = Log. Ily nevű hely vagy pusztá nincs itt közelében, de van Bodony mellett.

h) Uruz = Oroszi = Gyöngyös-Oroszi most is fennlévő helység a Mátra alatt.

i) Budun = Bodony most fennlévő helység a Mátrában.

j) Gyngus = Gyöngyös. Ez, vagy ennek egy része akkor a Csorbánka fia birtoka volt.

k) Mons Gala dictus. Nagy és Kis-Gyála nevű hegy van e vidéken.

b) Merguswelg = Mérgesvölgy. A Gyöngyösön keresztül folyó patak Mérgespatak-nak neveztetik, és a völgy, melyet e patak képez, Mérgesvölgy-nek.

Ezek az itt elősorolt határok s azokra tett felvilágosító megjegyzések valamennyire mutatják vagy jelzik azon területet vagy birtokot, melyre a káptalan felhozott határjárása vonatkozik.

---

1) Wenzel. Árpádkori Uj Okmánytár. XII. 156. l.

2) Hazai Okmánytár. VI. 210. l.



10. §.

*Az Abanemzetségbéli Demeter adománya neje részére.*

A székes-fejérvári káptalan 1329-ben bizonyítja, hogy Demeter, az Abanemzetségbéli Sándornak fia, tárnokmester és trencsényi főispán Jobbágy és Fajzat heves megyei birtokának tulajdon jogát királyi beleegyezés mellett átiratta nejére Garay Katalinra örökösön úgy, hogy azzal szabadon rendelkezhessék. A káptalan bizonyítványa így kezdődik: [C]apitulum ecclesie albensis omnibus Christi fidelibus tam presentibus, quam futuris, presentem paginam incepturis salutem in salutis largitore. Ad universorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod magister Benedictus prothonotarius magnifici viri Demetrii magistri Thavernicorum domini regis, vice et nomine eiusdem domini sui ac nobilis domine nomine Katherine consortis ipsius magistri Demetrii, ad nostram accedens presenciam exhibuit nobis quoddam privilegium dicti magistri Demetrii super collacione quarundam possessionum infrascriptarum predictae nobili domine facta confectum, petens nos, ut quia dictum privilegium ingruente necessitate de loco in locum portari tutum minime foret, tenorem eiusdem transcribi et nostris litteris ad cantelem inseri faceremus, ayus privilegii tenor talis est:

Itt következik Demeter adománylevele, mely közölve Nagy Imre kiadásában <sup>1)</sup> s azért nem szükség azt újra közölni, elegendőnek tartjuk annak csak tartalmát itt röviden megemlíteni. Jobbágy nevű helység, melyet Demeter tárnokmester nejének Garay Katalinnak adományozott, a mag nélkül kihalt Szászi Miklós birtoka volt, kinek halálával az az ország törvénye szerint a koronára szállott s a király azt 1328-ban Demeter tárnokmesternek adományozta hű szolgálataiért, különösen azon örvendetes híradásért, melylyel sietett Demeter Károly királynak Lajos fia születését jelenteni. De e királyi adományozást némileg megelőzte bírói ítélet is, miszerint Szászi Miklós Demeternek patai birtokán elkövetett erőszakoskodásáért elmarasztaltatott és kártérítésül ez a birtok Demeternek ítéltetett, s abban azután királyi adományozás által is meghagyatott. — Fajzat pedig Jákó birtoka volt, de az ő unokái által u. m. István, Miklós,

Mihály és László által ugyancsak Demeter ellen elkövetett erőszakoskodásaik büntetéséül szintén bírói ítélet folytán Demeterre szállott.

Előadván az oklevél ezen tartalmát a nevezett káptalan így folytatja: Nos igitur iustus et legitimis petitionibus ipsius magistri Demetrii et nobilis domine consortis eiusdem annuentes in hac parte, quia privilegium prenotatum non abrasum, non cancellatum nec alicuius littere vitio vidimus deformatum, tenorem eiusdem transcribendum et presentibus duximus inserendum. In cuius rei memoriam presentes concessimus sigilli nostri autentici munimine roborando. Datum in crastino festi beate Margarete virginis et martiris anno domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> vigesimo nono, magistro Endre preposito, Johanne custode, Petro cantore et Petro decano ecclesie nostre existentibus. Másolat a Nemzeti Muzeumban lévő Rédey-levéltárból.

De ezek az oklevelek csak általánosságban szólnak az Abanemzetségről a nélkül, hogy névszerint megneveznék annak egyes ágait, melyekhez az említett személyek tartoztak. Lássuk tehát azokat az okleveleket, melyek e nemzetség egyes megnevezett ágaira vonatkoznak.

---

1) Anjoukori Okmánytár. II. 277 l.

---

## A Rédeyekre vonatkozó oklevelek.

### 11. §.

*Rédey Jakab, Dezső fia panaszt emelt Károly király előtt a patai lakosok ellen,*

hogy azok Réde határában eső birtokának egy részét elfoglalták s elfoglalva tartják, s annak termését ők magok használják, s a király meghagyja a hevesmegyei alispánnak és szolgabiráknak, hogy vizsgálják meg a nevezett Jakab panaszát, s arról tegyenek neki jelentést, a mi meg is történt.

Excellentissimo domino suo Karolo dei gratia illustri regi Hungarie, magister Nicolaus vicecomes et quatuor iudices nobilium de Hevesvyvar obsequium cum porpetua fidelitate. Litteras vestre excellencie recepimus reverenter in hec verba:

Karolus dei gracia rex Hungarie fidelibus suis comiti, vicecomiti et iudicibus nobilium comitatus de Heuesuyuar salutem et graciam. Dicit nobis Jacobus filius Deseu de Rede, quod recepto in congregacione vestra pridem feria quarta proxima post octavas festi Passce nunc proxime preteritas per vos in eodem comitatu celebrata uno iudice nobilium scilicet Bodon<sup>1)</sup> de Onga consocio vestro et ipso super faciem cuiusdam patricule terre sue intra metas possessionis sue antedictæ Rede nominate adiacentis adducto in facie cuiusdam terre sue quoslibet homines et specialiter populos de Patha ab usu et peceptione fructuum et utilitatum eiusdem prohibuisset et per eundem Bodon fecisse prohiberi, qui quidem populi de Patha prohiberi nolentes, facta ipsa prohibitione ipsam terram suam potencialiter perarassent. Quare fidelitati vestre precipiendo mandamus, quatenus unum aut duos ex vobis vel eundem Bodon pro testimonio transmitatis, qui videant utrum predicta terra a perceptione fructuum per ipsum Jacobum prohibita per dictos populos de Patha facta eiusdem Jacobi prohibitione, perarata sit et existat, vel ne. Et tandem facti seriem nobis fideliter rescribatis. Datum in Damas in octavis festi corporis Christi, anno eiusdem M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> XL<sup>mo</sup> secundo.

Nos igitur preceptis vestre excellentie obedire volentes, ut tene-  
mur, eundem Bodon unum ex nobis, qua iudicibus, transmisimus pro  
testimonio ad premissa mandata vestra exequenda. Qui postmodum  
ad nos rediens nobis retulit eo modo, quod ipse una cum eodem  
Jacobo filio Deseu post prefatam nostram congregationem pretaxatam  
prohibitionem super faciem predicte particule terre comparendo fecis-  
sent modo supradicto, sed dicti populi de Patha prohiberi nolentes  
post ipsam prohibitionem ipsam terram potentialiter perarassent, et  
ususfructus et utilitates eiusdem percepissent et percipere non ces-  
sarent. Datum in Kompolth feria quarta proxima ante festum beate  
Margarethe virginis anno supradicto.

Külzet:

Domino regi pro Jacobo filio Deseu de Rede contra populos seu  
homines de Patha inquisitoria.

Rédey levéltárból.

---

1) Ezt Bodon-nak vagy Bodou = Bodo-nak is lehet olvasni; de  
melyik olvasás helyesebb, nehéz meghatározni.

---

12. §.

*Petőcs nemzetség és Jobbágy és Surdok-Püspöki helységek.*

Budán 1352. febr. 19-ikén István, szepesi és sárosi herceg,  
Lajos király testvére, átiratja Lajos királynak 1344-ben kelt levelét,  
melyben a király az Aba-nemzetségből származott Petőcs (Petheuch)  
fiának, Miklós erdélyi vajdának, Jobbágy és Surdok-Püspöki  
nevű birtokaiban pallosjogot adományoz. Hogy a Petőcs nemzetség  
egy ágát képezte a Rédeyeknek, azt már följebb megjegyeztük.  
Ezen adománylevél közölve van Nagy Imre kiadásában, Anjou-  
kori Okmánytár V. köt. 548. l. s azért nem tartjuk szüksé-  
gesnek azt itt újra közölni, elég t. olvasóinkat arra csak utalni.

---

13. §.

*1415. A Rédeyek panaszt tesznek Zsigmond király előtt Kudlarnner szondai várnagy ellen,*

hogy thasi jobbágyaival elfoglaltatta határunk egy részét. A király utasítja Hevesmegye alispánját és szolgabírát, hogy vizsgáltsák meg a foglalást s arról tegyenek néki jelentést.

Serenissimo principi domino Sigismundo Romanorum regy semper augusto ac Hungarie regy domino ipsorum naturali Ladislaus de Dobov et Vallentinus Kanthor vicecomites et iudices nobilium comitatus de Hevesuyvar sinceram servitutum cum omniprontitudine (igy) famulatus. Noveritis litteras inquisitorias vestre serenitatis nobis directas metuentur quo decuit recepimus in hec verba :

Sigismundus dei gratia Romanorum rex et semper augustus ac Hungarie etc. rex fidelibus suis comiti vel vicecomiti et iudicibus nobilium comitatus de Hevesuyvar salutem et gratiam ; dicitur nobis in personis Jacobi Filii Petri, Nicolai et Petri Filiorum Jacobi de Redezenhmarthon ac Thome Filii Stephani Johannis Filii Sebastiani, Nicolai Filii Thome, item Symonys Filii Stephani, Michaelis Filii Symonis, Stephani Filii Petri ac Gregorii Filii Stephani, Johannis Ladislai, Filiorum Nicolai de Redezenhmarthon predicta, quomodo Kudlarnner castellanus castri de Zonda vocati hiis proxime preteritis temporibus unacum Stephano Boros de Thas ac Mathia Petro Thoth dictis Ponegraz Pustorkeles, Marco, Michaele Zubor, Josa Pankathay, Jacobo Ethel, Andrea Pusthor, Demetri vilico, altero Demetrio Fruso, Mathia parvo Bartholomeo Johanne Husse, Johanne Kynthas, Stephano Zubor, Thoma Thoth, Stephano Dul, Johanne Zequeres, Benedicto magno, Thoma Antito Jacobo vilico, Petro de Patha, Paulo, de Filek, Andrea Pologar, Marco et Symone Vygh, iobagionibus in predicta Thas commorantibus, quasdam particulas terre arabilis necnon virgultum et pratum et silvam ipsorum ad possessionem Redezenhmarthon predictam pertinentes indebite et potentialiter pro se ipsis occupassent in ipsorum preiudicium et dampnum valde magnum ; super quo Fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus unum vel duos ex vobis transmittatis, qui ab omnibus, quibus incumbit meram de premissis experiantur veritatem, quam

tandem nobis [fid]eliter rescribatis. Datum in Dyaco feria tertia proxima post festum sancte trinitatis, anno Domini millesimo quadringentesimo quintodecimo.

Nos itaque preceptis et mandatis vestre excellentie obtemperare cupientes prout tenemur, unum ex nobis iudicibus nobilium videlicet Michaellem magnum de Ludas ad premissa vestra mandata exsequenda duximus transmittendum, qui demum exinde ad nos reversus (retulit nobis), quod ipse Feria quarta proxime ante festum nativitatis beati Johannis Baptiste in predicto comitatu procedendo a nobilibus et ignobilibus ac aliis cuiusvis status (comprovincialibus helyett) conditionis hominibus provincian quibus licuit et decuit omnia premissa et quevis premissorum singula sic habita fuisse extitisse rescivisset, prout continet et tenet series et tenor litterarum vestrarum regalium predictarum. Datum in Velpred Feria secunda proxima post festum beati Elye prophete, anno quibus ut supra.

Külzet :

Domino regy pro Jacobo filio Petri Nicolao et Petro filio eiusdem de Redezenhmarthon ac Thoma Filio Stephani, Johanni Filio Sebastiani, Nicolao filio Thome, Symony Filio Stephani, Michaeli, Filiis Stephani, Johanni, et Ladislao filiis Nicolai de eadem contra Kudlarner castellanum de Zondavara ac universos populos, iobagiones regales, in possessione Thas commorantes intus nominatos, inquisitionis relatoria.

Az említett levéltárból.

Papiron, zárlatán 4 gyűrűpecsét nyomával.

---

## 14. §.

*1423. Rédey János, Mikocza fia, panaszolja Zsigmond királynak,*

hogy őt Rédey Jakab szintén Mikocza fia és Berczeli István, Rédey István Hevesmegye alispánja és szolgabirái előtt pörbe fogta; ő pedig nem igen bizik bennök, nem tartván őket kifogástalan bírácoknak. Azért a király meghagyja az alispánnak és szolgabírácoknak, hogy az ő pörös ügyét igazságosan intézzék el, és ha valamelyik fél az ítélettel nem volna megelégedve, a pört bővebb megvizsgálás végett följebezzék hozzá, s ő a marasztaló ítéletet végrehajtás végett vissza fogja hozzájuk küldeni.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie etc. rex fidelibus suis comiti vel vicecomiti et iudicibus nobilium comitatus de Heves salutem et gratiam. Dicitur nobis in persona Johannis filii Mykocha de Rede, quomodo ipsum Jacobus filius dicti Mykocha et Stephanus dictus Berchely de eadem Rede super quibusdam factis vestri in presentiam atraxisset in causam, in qua vos ipse iudicibus haberetur pro suspectis, unde cum in presentia iudicium suspectorum non sit tutum litigare, fidelitati igitur vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus causam premissam inter easdem insto iuris tramite adiudicare debeatis, et si aliqua partium de huiusmodi vestro iudicio contentari noluerit, extunc causam eandem cum adiudicata sua serie sine omni gravamine et variatione aliquali in curiam nostram nostreque ac prelatorum et baronum nostrorum deliberationi transmittere debeatis diffiniendam presentibus predictis terminum nostra speciali in [presenti]a comparandi, vestris in litteris assignando competentem, aliud non facturi. Nos enim tandem partem convictam cum suo iudicio ad vos remitemus, presentes autem propter absentiam venerabilis patris domini Johannis episcopi ecclesie Zagradiensis, aule nostre ac reginalis maiestatum supremi cancellarii et sigillorum nostrorum erga ipsum habitorem, sigillo eiusdem fecimus consignari. Datum Bude, die

dominico proximo post festum visitationis virginis gloriose, anno domini M<sup>mo</sup> quadringentesimo vigesimo tertio.

A nevezett levéltárból.

Külzet:

Fidelibus suis comiti vel vicecomiti et iudicibus nobilium comitatus de Heves pro Johanne filio Mykocha de Rede.

Introductoria cause.

---

15. §.

*1424. Verpeléth. Kántor Bálint Hevesmegye alispánjának és Apczy Mihály szolgabírónak jelentése a Rédeyek között folyt pörben a választott bírák által eszközölt békéltetésről.*

Nos Vallentinus, Cantor dictus et Johannes, filius Jacobi de Kerzzer, vicecomites et quator iudices nobilium comitatus de Hevesvyvar memorie commendamus, quod Mychael de Apczy unus ex nobis iudicibus nobilium coram nobis personaliter comparando nobis retulit eomodo, quod ipse ex nostra transmissione feria quarta proxima post festum inventionis sancte crucis ad avidiendam (igy!) et audiendam orbitrivam dispositionem inter Jacobum filium Petri dicti Mykocha de Zenthmartonredeye Nicolaum Petrum filios eiusdem, Elec filium Demetrii de eadem ab una, parte vero ab alya Michaelem litteratum de Bodugazredeye (igy!) fiendam in dicta Bodugazzoneredeye accessisset, ibique Stephanus Forgas, Franciscus de Chan, Paulus filius alterius Francisci, nobiles de Bodugazonredeye et alii proby et



nobiles inter partes predictas ad hec electi idem nobiles et probi viri alii tamquam very dispositores partes inter predictas, talem fecissent dispositionem: prefatus Michael litteratus personaliter, similiter Jacobus fil[ius P]etri dicti Mykocha personaliter pro se omus et agravamentum Nicolai Petri filiorum eiusdem Elec fili (igy!) Demé[trii . . . . .] lis si idem in causis sub denotatis nollent insis[tere] in se ipsum asumpmens sedatis, cassitis, sopitis u[niversis] litibus, dampnys, nocumentis, iniuriis verberationibus sanguinumque efusione et quevis mal[orum] generibus quoquomodo attentis alternatim illatos (igy!) et perpetra[tos] super omnibus premisis et quevis premissorum singulis mutuo sese et alternatim expeditos, quetos (igy!) pacificatos commisissent ymo reddiderunt, commiserunt nostri in presentiam tali vinculo obligationis interposito, quod si qua partium aut eorum cognati et proximi temporibus in eventu causam iam tollatam verbis vel factis movet et hoc idem evidenti documento poterit comprobare talis idem facere atemptant (igy!) decem marcis gravi ponderys convinceretur ipso facto. Datum in Velpred, feria secunda proxima ante festum beate Margalete (igy) virginis et martiris, anno domini millessimo quadringentesimo vigesimo quarto.

Papiron, a szöveg alatt 4 gyűrűpecsét nyoma.

A Redey-levéltárból.

---

16. §.

*Buda, 1437. Bátorj István országbíró bizonyítja,*

hogy Rédey Dózsa, Jakabnak a fia, és Várasszói Barabás, Egyednek a fia nejeik, fiaik és leányaik neveiben egymással kiegyeztek, mindazokat a bántalmakat és kártételeket, melyeket egymás ellen vagy ők magok, vagy feleik elkövettek, egymásnak megbocsátották és minden kereseteiket, melyeket egymás ellen addig indítottak, beszüntették.

Nos comes Stephanus de Bathor iudex curie domini Sigismundi, dei gratia Romanorum imperatoris semper augusti ac Hungarie Bohemie Dalmatie Croati etc. regis, memorie commendamus, quod Dosa filius Jacobi de Rede personaliter, onera vero et gravamina nobilium domine Clara vocate filye Nicolai, filii Joannis filii Chelen de Zenthdomonos consortis necnon puellarum Katherina et Elena vocatarum filiarum ac Stephani et Joannis filiorum suorum, si iidem temporis in eventu in subscriptis persistere nollent super se recipiendo ab una, parte vero ab alia Barnabas filius Petri filii Egidi de Warazow similiter personaliter onera vero et gravamina nobilis domine Anna vocate filie Stephani de Ragiolth consortis ac Pauli filii suorum modosimili si iidem de subsubscriptis resilerent, super se recipiendo coram nobis constituti sunt confesti in hunc modum, quod ipsi scilicet Dosa et Barnabas sese mutuo et predictas dominas consortes necnon filios et filias ac cunctos eomplices eorum et ad eos pertinentium, super universis factis potentiariis, dampnis, nocumentis ac quorumlibet aliorum malorum generibus inter ipsos et dictos eorum complices in alterutrum quoquomodo usque nunc commissis perpetratis, illatis et irrogatis ac quibuslibet causis et aquisitionibus similiter usque nunc contra sese motis et suscitatis, demptis causis et aquisitionibus facta possessionaria concermentibus, quittos, expeditos, absolutos atque modis omnibus satisfactos reddidissent et comisissent universasque eorum litteras affirmatorias, evocatorias, transmissionales, obmissionales et protestatorias, demptis litteris iudiciariis ac cunctis litteris iura possessionaria tangentibus, vanas, cassas frivolas et viribus carituras exhibitorique earundem nocituras relinquissent ymmo ipse Dosa et Barnabas eorum et dictarum dominarum consortium ac

filiorum et filiarum eorum nominibus et inpersonis sub premissis oneribus in se asumptis reddiderunt, commiserunt ac vanas et cassas relinquerunt coram nobis, testimonio presentium mediante. Datum Bude feria quinta proxima post festum beate Katherine virginis et martiris, anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo septimo.

A nevezett levéltárból.

Papiron, hátán a pecsét nyoma.

---

17. §.

*Buda, 1446. Palocz László országbíró előtt Rédey Mátyás, Demeter fia, panaszt teszen,*

hogy némely leveleket, különösen egy adomány- és egy határjárásról szóló levelet testvére Sándor (Sandrinus) magánál tart, pedig azok őt is illetik. Sándor késznek nyilatkozott azokat hiteles párban kiadni, a mi meg is történt minthogy ez országbíró mindakét oklevelet átíratta. Régi földirati tekintetben igen érdekes a második, mely a határjárásról szól, de bővebb történelmi tájékozás végett, mindakettőt közöljük.

Nos comes Ladislaus de Palocz, iudex curie regie memorie commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit universis, quod Mathias filius Demetrii de Rede personaliter iuxta continentiam litterarum nostrarum citatoriarum, ipsam citationem feria secunda proxima ante festum exaltationis sancte crucis, hic Bude coram nobis facie ad faciem factam fore denotantes, in figura nostri iudicii comparando, contra Sandrinum filium dicti Demetrii de eadem Rede proposuit comodo, quod quedam littere donationales et metales super dicta possessione Rede emanate ipsum eodemmodo veluti antefatum Sandrinum concernerent, quas per ipsum Sandrinum in specie eorum nobis exhibere, pariaque earundem in transscripto litterarum nostrarum ab eodem habere vellet, iure admittente, quo audito antefatus Sandrinus, ut premittetur, similiter personaliter in eandem nostram exurgens presentiam respondit ex adverso, quod hoc bene verum foret,

ut precripte littere apud ipsum habentur, quarum paria eidem in transscripto litterarum nostrarum dare promptus esset et paratus, et ibidem quasdam duas litteras, unam condam domini Sigismundi regis super dicta possessione eorum Rede donacionalem patenter confectam secreto suo sigillo in margine consignatam et aliam honorabilis capituli ecclesie Agriensis privilegialem super legitima reambulatione et metarum erectione dicte eorum possessionis Rede emanata (igy) nobis presentavit, quarum prime, scilicet littere donacionalis tenor talis est:

Nos Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Rohemie, Dalmatie, Croatiae etc. rex memorie commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit universis, quod nos regie perspicacitatis sedula meditatione perpendentes regio congruere honori et convenire rationi, hos regis debere attolli presidii, et premiis decorare donativis, quos suis servitiis et reipublice commodis perpendit laudabiliter insudasse (igy) consideratis itaque et in nostri regii pectoris armario digne revolutis multiphariis preclaris fidelitatibus et fidelium servitiorum gratuitis meritis virtuosis gestis, et sinceris complacentiis, fidelis nostri grate dilecti Sandrini, filii Demetrii de Wanyarcz, quibus ipse a longinquis temporum curriculis retrolapsis in diversis nostris et ipsius regni nostri Hungarie, arduis agendis et validis expeditionibus prosperis et adversis sub diversitate locorum et temporum, et presertim in presentibus regni nostri Bohemie partibus, rebus suis et persone non parcendo, sed se et sua pro nostri regii honoris exaltatione, diversis fortune casibus et imminetibus periculis exponere non formidans, fidelitatis fervore, devotionis eximia constanter sollicitudine indefessa, cum adiectione bonorum operum suorum maiestati nostre studuit complacere et se in nostre claritatis oculis gratum reddere, utique et acceptum, prout in eius artibus virtuosis noster regius animus conquievit, propterquam dignum decrevimus, ut ubi multitudo precessit servitiorum, merces sequi debeat copiosa premiorum et quamquam ipse premissorum servitiorum suorum intuitu meritorum, a nostra maiestate multo maiora antidotorum premia noninmerito mereretur enancisci, in aliqualem tamen eorundem servitiorum suorum recompensam volentes eidem nostro regio occurrere cum favore, ut ipse hoc viso ad maiora opera fidelitatis nobis exercenda, de cetero eo ferventius incitetur, quandam medietatem cuiusdam possessionis Rede vocate in comitatu Hewesyensi habite, in cuius pefifico dominio ipsius Sandrini et Mathie carnalis, necnon Johannis et Laurentii, Filiorum Nicolai de Berchel patruelium fratrum

suorum progenitorum ab olim absque litis motione fuisse et perstissime, foreque et persistere asseruntur, ipsi et de presenti simulcum universis suis utilitatibus et pertinentiis, terris scilicet arabilibus cultis et incultis pratis fenetis nemoribus vineis vinetis montibus vallibus silvis virgultis molendinis molendinorumque locis aquis fluvii stagnis paludibus piscinis aquarumque decursibus et generaliter cunctis utilitatibus eiusdem integritatibus quovis nominis vocabulo vocatis sub suis veris metis et antiquis limitibus, quibus ipsa ab olim usque modo tenta fuit et possessa, denuo et denovo nove nostre donationis titulo et omni eo iure, quo eadem nostre quomodolibet incumbit collationi ex nostre maiestatis scientia prelatorumque et baronum nostrorum ad id accedente prematuro consilio memoratis Sandrino filio Demetrii necnon Mathie carnali ac Johanni et Laurentii filiis Nicolai de Berchel patruelibus fratribus suis ipsorumque heredibus et successoribusque universis dedimus donavimus et contulimus, ymmo damus donamus et conferimus, iure perpetuo et irrevocabiliter tenendam possidendam pariter et habendam, salvo iure alieno, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Quas in formam nostri privilegii redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportate. Datum in regno nostro Bohemie predicto, in nostra civitate Paris nuncupata, in festo sanctorum innocentium martirum. Anno domini millesimo quadringentesimo vicesimo, regnorum nostrorum anno Hungariae etc. tricesimo quarto, Romanorum undecimo et Bohemie primo.

Alterius vero scilicet dicti capituli Agriensis littere metalis series verbalis sequitur esse talis:

Serenissimo principi et domino domino Sigismundo dei gratia Romanorum imperatori semper augusto ac Hungarie Bohemie Dalmatie Croatiae etc. regi domino eorum generoso capitulum ecclesie Agriensis orationes in domino debitas et devotas. Vestra noverit serenitas nos literas viri magnifici domini comitis Stephani de Bathor iudicis curie vestre, honore quo decuit recepisse in hec verba:

Amicis suis reverendis capitulo ecclesie Agriensis comes Stephanus de Bathor iudex curie domini Sigismundi dei gratia Romanorum imperatoris semper augusti ac Hungarie Bohemie Dalmatie Croatiae etc. regis amicitiam paratam cum honore. Dicitur nobis in persona Sandrini et Mathie filiorum Demetrii de Rede quomodo prescripta portio ipsorum possessionaria in dicta Rede habita a circumadiacentibus possessionibus metarum reambulationem et erecti-

onem plurimum indigeret; super quo vestram amicitiam presentibus petimus diligenter quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Laurentius Berczely vel Lucas de eadem Rede ant Ladislaus de Wech sin Georgius (Kocsardi) Kiochordi de Mera aliis absentibus homo regius ad faciem dicte possessionis Rede et sequenter ante dicte portionis possessionarie prefatorum Sandrini et Mathie in eadem habite vicinis et commetaneis earundem universis inibi legitime convocatis et presentibus accedendo reambulet eandem iuxta antiquas metas novas iuxta veteres in locis necessariis erigendo reambulatumque et ab aliorum iuribus possessionariis metaliter separatam et distinctam statuatur eandem cum cunctis ipsius utilitatibus et pertinentiis quibuslibet memoratis Sandrino et Mathie ipsorumque heredibus et posteritatibus universis iure eis iucumbenti perpetuo possidendam si non fuerit contradictum; contradictores vero si qui fuerint evocet eosdem contra antedictas (igy) Sandrinum et Mathiam regiam in presentiam ad terminum competentem, rationem contradictionis eorum reddituros. Et post hec ipsius possessionarie reambulationis et metarum erectionis cum cursibus metarum in ibi erigendarum contra dictorumque et evocatorum nec non vicinorum et commetaneorum qui tempore premissae possessionariae reambulationis et metarum erectionis ac statutionis intererant nominibus terminoque assignato dicto domino nostro regi fideliter rescribatis. Datum Bude feria tertia proxima post festum nativitatis beate Marie virginis. Anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo quinto.

Nos igitur petitionibus dicti comitis Stephani de Bathor aquiescentes ut tenemur, unacum prenominato Ladislao de Wech vestro homine, nostrum hominem videlicet honorabilem dominum Petrum socium et concanonicum nostrum ad premissa fideliter peragenda nostro pro testimonio duximus destinandum. Qui demum exinde ad nos reversi, nobis concorditer retulerunt isto modo: Quod ipsi octavo die festi omnium sanctorum proxime preteriti ad faciem dicte possessionis Rede sequenterque portionis possessionarie prefatorum Sandrini et Mathie in eadem habite, vicinis et commetaneis eiusdem universis inibi legitime convocatis puta Dosa et Petro filiis condam Jacobi filii Mykocza, Johanne et Ladislao similiter Mykocha de eadem, Johanne filio Jako de alia Rede, Thoma villico de Thaas aliisque iuratis et populis de eadem necnon ceteris nobiles commetaneis ipsorum presentibus accedendo eandem reambulassent ac novas

metas iuxta veteres in locis necessariis hoc modo crexissent: Quod primo inceperunt a sanctuario ecclesie beati Martini episcopi in eadem Rede habite, quam iidem Sandrinus et filii Mykocha in communi terra constructam fore retulissent, et ab hinc versus meridiem per medium dicte ville infra venientes, cuius pars orientalis eorundem filiorum Mykocha, alia vero pars a parte alterius possessionis similiter Rede vocate prefati Johannis filii Jako et fratrum suorum adiacens prenominatorum Sandrini et Mathie foret et existeret, pervenit ad quendam fluvium de Patha fluentem, qui Angpathaka appellaretur et per cursum ipsius fluvii infra versus possessionem Thas antedictam per bonum spatium pergendo pervenit ad quendam pontem lapideum, et ibi mete portionis antedictorum filiorum Mykocha terminantur et incipit conterminari cum prenominata possessione Thas ex inferiori parte dicti pontis exiundo (igy) de ipsa aqua prope portum eiusdem duas metas terreas antiquas iuvenissent, quarum una prout partes antedicte retulissent possessionem Thas prenotate (igy) alia vero portionem memorati Sandrini et fratrum suorum separent, quem idem Sandrinus renovasset, ulterius per magnam viam de opido Hathwan ad dictum ponthem (igy) venientes parvum [pergendo de] relicta ipsa via inter terras arabiles declinando inter occidentalem et meridionalem plagas reperissent unam magnam metam verticem eiusdem defossam quem Lywkashathar (Lukashatár) appellasset iuxta viam de Athkar ad dictam Rede ducentem habitam, penes quam aliam denovo agregassent, deinde eadem plaga servata in competenti spatio per rubeta procedentes ad caput cuiusdam vallis, que Ladna appellaretur, ubi unam metam antiquam reperissent iuxta quam aliam denovo crexissent et in eadem valle sursum vertus meridiem pergendo in latere dicte vallis a parte meridionali attigissent unam metam terream antiquam bene apparentem, penes quam aliam de novo cumulassent, ulterius eadem plaga servata pervenissent ad quandam viam per modum crucis ab invicem procedentem, quarum una Wayaywth (Vajaint) appellaretur, que ad predium Simonharthya de ipsa Rede, alia vero de Athkar ad Jobagy duccerent, ubi tres metas bene apparentes reperissent, quarum una Thas, alia vero dicto predio Simonharthya et tertia Rede portioni dicti Sandrini et fratrum suorum separent, quarum unam idem Sandrinus renovasset, ubi nemo contradixisset et ibi reliquissent, commetaneitatem dicte ville Thas, ulterius per eandem viam Athkarywth vocatam pergendo attigissent duas metas terreas bene apparentes, quarum

una portioni eorundem Sandrini et Mathie, reliqua vero possessioni Johannis filii Jako predicti et fratrum suorum similiter Rede vocate seperarent, abhinc revertendo inter orientalem et aquilonalem plagas directe procedendo in competenti spatio pervenissent ad quandam vallem Konczowapa vocatam in cuius profundo, iuxta quandam viam duas metas terreas cumulassent deinde plagam ad eandem cundo pertransita (igy) ipsa valle in Kwzeperbercz similiter duas metas, et abhinc eadem plaga servata pervenissent ad aliam vallem Kwzeperberczwelgye vocatam, ubi duas metas terreas agregassent, de hinc ascendendo ad aliud Bercz Mosothbrcz (igy) appellatam, in cuius latere duas metas terreas allevassent, deinde non longe in quadam parva valle Elewelgh (Elővölgy) vocata unam metam cursualem ulterius semper ipsa plaga servata in finibus quarumdam vinearum duas metas terreas posuissent, de hinc pertransitis ipsis vineis ex alia parte montis vinearum in finibus earundem iuxta vineam filiorum Czako duas metas terreas erexissent inde infra descendentes ad dictum rivolum ad unum pontem in cuius rivoli portu duas metas terreas et abinde pertransito ipso ponthe (igy) versus aquilonem per medium utrarumque Rede in diversiculo terrarum arabilium duas metas terreas elevassent ab hinc declinando versus orientalem plagam per magnam viam sursum procedendo in angulo ipsarum terrarum iuxta viam predictam unam metam terream [cu]mulassent, abhinc sursum inter orientalem et aquilonalem plagas procedendo per longitudinem unius iugeris terre arabilis unam metam terream cursualem cumulassent, deinde per unam viam erbosam in magno spatio versus orientem pergendo iuxta eandem viam unam metam terream agregassent ulterius via in ea[dem . . . . .] plaga orientali in competenti spatio unam metam terream elevassent, ab hinc plagam ad eandem in magno spatio pergendo attigissent unam metam Jazwth vocatam [iuxta] quam metas terreas elevassent, ubi relinquissent (igy) commetaneitatem antedictae possessionis [Felsew] Rede dicti Johannis filii Jako et incepissent [contermin]ari cum possessione Pyspeky episcopatus ecclesie nostre Agriensis et abhinc revertendo in eadem via Jazwth vocata versus meridiem procedendo attigissent magnam viam de dicta [plaga] ad Gywnges ducentem et a parte orientali dicte vie duas metas antiquas reperissent, quarum una dicte possessioni Rede eiusdem Sandrini et aliorum, quam idem Sandrinus renovasset, alia vero antedictae possessioni Pyspeky separarent ulterius revertendo iuxta dictam viam



inter occidentalem et meridionalem plagas versus dictam villam Zenthmarthonredeye pervenissent ad quandam parvam vallem Babawelge alio nomine Erdegmarowelge appellatam ubi unam metam terream agregassent et in eadem valle mete dicte possessionis Pyspeky terminantur; et abhinc in una antiqua via ipsa plaga servata pervenissent ad quandam terram Zelesparlagha appellatam eorundem filiorum Mykocha deinde in ipsa via antiqua pergendo pervenissent ad aliam viam Halazywth appellatam, et abhinc in eadem via Halazywth ad sanctuarium dicte ecclesie sancti Martini, ubi inceperent et terminantur mete prenominate portionis annotatorum Sandrini et Mathie ac fratrum eorundem antedictorum, cui quidem possessionarie reambulationi et metarum erectioni nec in facie dicte terre neque hic coram nobis aliquis contradixisset, factaque huiusmodi reambulatione et metarum erectione iidem vestre serenitatis et noster homines dictam medietatem antedicte possessionis Zenthmarthonredeye sub inclusionibus prescriptarum metarum eidem Sandrino et Mathie filiis Demetrii et eorum fratribus, quibus congruit ipsorumque heredibus et successoribus universis statuissent et commississent perpetuo possidendam nullo penitus tam ibi quam hic coram nobis, ut dicitur, contradictore apparente. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras privilegiales maioris autentici et pendenti sigilli nostri munimine roboratas eidem Sandrino et Mathie duximus concedendas, presentibus honorabilibus viris dominis Jacobo maiore Nicolao decretorum doctore, beate Marie virginis, Thoma ecclesie sancti Petri apostoli de Castro Agriensi prepositis Francisco lectore, Georgio custode, Johanne cantore, Nicolao Borsodiensi, Paulo Wywariensi, Zagatha de Borsua, Georgio de Pankatha, Nicolao de Patha, Marco de Zabocz, (Zabolch) Ladislao de Barczafew, et Stephano de Heves archidiaconis et aliis multis in eadem ecclesia vitam ducentibus deoque famulantibus et domino nostro domino Petro de Rozgon episcopo eiusdem ecclesie existente, Datum sedecimo die diei reambulationis prenotate, anno domini millesimo, quadringentesimo tricesimo quinto supradicto.

Quibus presentatis, quia prescripte littere donationales et metales factum dicte possessionis eorum Rede tangere ipsosque Mathiam et Sandrinum communiter concernere dinoscebatur, ob hoc paria earundem litterarum presentibus litteris nostris sine diminutione et augmento aliquali transcribi et transsumpti facientes eidem Mathie duximus concedenda, ubirioris sui ad cautelam. In cuius rei memo-

riam firmitatemque perpetuam, presentes litteras nostra privilegiales pendentis sigilli nostri autentici munimine roboratas eidem Mathie duximus concedendas. Datum Bude sexto die termini prenotati anno domini millesimo quadingentessimo quadragesimo sexto.

Nevezett levéltárból.

Lecta et correcta.

Hártyán, a függő pecsétnek csak zsinórja van meg.

---

18. §.

*1459. Az egri káptalan jelenti Mátyás királynak,*

hogy Palocz László országbíró keresésére a kiküldött királyi emberrel és a maga kiküldöttjével lefoglaltatta az elmarasztalt Rédey Dózsa, István, és Jánosnak várasszói, szent-domonkosi, és rédei birtokait két részben birói illetékbe, és harmad részben Belyény Péter fölpörös részére; de a szent domonkosi birtok lefoglalásának ellene mondott Orsolya, Rohmányi Imre özvegye, Szentdomonkosi Miklós leánya, és Miklós és Sándor Rédey Dozsa fiai, kik becsár szerint akarnák megtartani azt a birtokot. A rédei birtok lefoglalása ellen pedig tiltakozott Rédey Péter, Dózsának testvére, ki szintén becsár szerint szeretné azt a maga részére megváltani, kiket a királyi és káptalani kiküldöttek vizkereszt nyolczadára a király eleibe idézték tiltakozásuk igazolására.

Serenissimo principi domino Mathie dei gratia regi Hungarie, Dalmatie Croatie etc. domino ipsorum generoso, capitulum ecclesie Agriensis orationes in domino perpetua cum fidelitate. Vestra noverit serenitas quod cum honore quo decuit receptis litteris adiudicatis viri magnifici domini comitis Ladislai de Palocz iudicis curie eiusdem vestre serenitatis modum et formam sue iudicarie deliberationis pro parte Petri de Belyen actoris et contra Dosam de Rede ac Stephanum et Johannem filios eiusdem in causam attractos super quorundam

iurium possessionariorum occupatione ac rerum et bonorum ablatione in se exprimentibus emanatis et confectis nobisque amicabilem directis et iuxta earundem continentiam unacum Johanne de Cheh homine ipsius vestre serenitatis de curia vestra regia ad id specialiter transmissio in eisdemque litteris adiudicatoriis inter alios homines eiusdem vestre serenitatis nominatim conscripto nostrum hominem videlicet discretum virum Gallum presbiterum rectorem altaris beati Nicolai episcopi et confessoris in dicta ecclesia nostra fundati, ad contenta earundem litterarum adiudicatoriarum ipsius domini comitis Ladislai peragenda nostro pro testimonio duxissemus transmittendum, qui tandem exinde ad nos reversi nobis concorditer retulerunt: quomodo ipsi sabbato proximo ante festum beate Elizabet vidue proxime preteritum et aliis diebus ad id aptis et sufficientibus ad facies universorum iurium possessionariorum pretactorum Dose ac Stephani et Johannis filiorum eiusdem ubilibet inter ambitum huius regni Hungarie existentium ipsos solum proprie et precise continentium vicinis et commetaneis earundem filiisque ac filiabus et fratribus ipsorum Dose, Stephani et Johannis convictorum universis inibi legitime convocatis et presentibus accedendo habita prius legitima reambulatione et estimatione exclusisque portionibus dictorum filiorum et filiarum ac aliorum quorumlibet de eisdem primo ad possessionem Warazo vocatam ubi tres sessiones desertas et unum locum vastum in quo alias iobagio inhabitasset, cum terris arabilibus pratis silvis et nemoribus ad easdem spectantibus, tandem ad possessionem Zenthdomonkos ubi quatuordecim sessiones desertas et duas sessiones populosas, in quarum una ad presens Johannes Pethewcz dictus et in alia Valentinus similiter Pethewcz iobagiones habitarent, et insuper propriam domum et curiam eorundem Dose, Stephani et Johannis convictorum consimiliter cum cunctis terris arabilibus pratis silvis, nemoribus et aliis utilitatibus universis ad easdem spectantibus, nichilominus quoddam predium Morthfelde appellatum in contigua vicinitate et commetaneitate prefate possessionis Warazo adiacens ceterum nonnullas terrarum arabilium pratorum silvarum et nemorum particulas in locis Gyznazo et Acella nuncupatis adiacentium dum eadem iura et easdem portiones possessionariis ipsorum Dose, Stephani et Johannis de dictis possessionibus et portionibus possessionariis eisdem provenire debentibus simul cum cunctis ipsarum utilitatibus et pertinentiis quibuslibet in duabus partibus ipsius domini comitis Ladislai de Palocz iudiciariis, in tertia autem parte prefati Petri de Bellyen partis scilicet adverse manibus tandiu

donec per hos quorum redemptionem eadem magis competunt redimantur, statuere voluissent, extunc nobilis domina Ursula vocata, relicta condam Emerici de Rohman, filia vero condam Nicolai filii Johannis de Zenthdomonkos, necnon Nicolaus et Sandrinus, filii dicti Dose de Rede contradixissent ex eo, quomodo ipsi iuxta huius regni consuetudinem universa iura possessionaria antefatorum Dose ac Stephani et Johannis filiorum eiusdem in annotatis possessionibus Warazo et Zenthdomonkos necnon predio Morthfelde (Martföldje) et particulis prescriptarum terrarum arabilium pratorum silvarum et nemorum habitarum et existentium, secundum estimationem eorundem iurium pro se redimere vellent, postremo ad faciem possessionis Rede vocate accessissent denique iura possessionaria sepefactorum Dose Stephani et Johannis convictorum in ipsa possessione Rede habita iuxta iudiciariam commissionem prefati domini comitis Ladislai de Palocz ocupare (igy) et eadem in duabus partibus ipsius domini comitis, in tertia autem parte prefati Petri de Bellyen par[tri] scilicet adverse manibus statuere voluissent, extunc Petrus de amotata Rede frater scilicet carnalis eiusdem Dose inibi [person]aliter adherens prefatis homini ei[usdem] vestre serenitatis et nostro testimonio retulisset: quomodo ipse iuxta huius regni consuetudinem universa iu[ra] possessionaria sepefactorum Dose ac Stephani [et] Johannis filiorum [eiu]s-dem convictorum in eadem Rede habita secundum estimationem eorundem pro se redimere vellett, quibus idem homo eiusdem vestre serenitatis asta[n]te ipso nostro testimonio, pro termino redemptionis octavas epiphaniarum domini nunc proxime affuturas assignasset et deputasset, obhoc que, prenominatos Petrum de Rede, necnon dominam Ursulam relictam condam Emerici de Rohman ac Nicolaum et Sandrinum, filios Dose de Rede predicta ad dictas octavas epiphaniarum domini nunc venturas in presentiam eiusdem vestre serenitatis evocasset. Rationem contradictionis eorum in premissis reddituros. Datum sexto die executionis antedictae, anno domini millesimo quadingetesimo quinquagesimo nono.

Külzet:

Domino regi.

Pro Petro de Rede necnon Nicolao et Sandrio, filiis [Dose] de eadem, ac aliis intrascriptis, contra Petrum de Bellyen, super quorun-

dam iurium possessionariorum occupatione, necnon rerum et bonorum ablatione, ad octavas festi epiphaniarum domini evocationis.

Par.

Az említett levéltárból.

Papiron a zárópecsét nyomával.

---

19. §.

*1460. Budán Rédey Dózsa és fiai István és János panaszképen adják elő  
Mátyás királynak,*

hogy őket Bélyend Péter bepörölte, de ők más ügyekkel lévén elfoglalva, a bíróság előtt meg nem jelenhettek s ügyöket nem védelmezhatték, minek folytán ellenfelük Bélyendy Péter a maga részére kedvező ítéletet nyert s ezen ítélettel most őket az ő jogaikban vagy birtokaikban háborgatja. Ugyanazért új ítéletért folyamodnak a királyhoz, s a király meghagyja az egri káptalannak, hogy a nevezett Bélyendy Pétert idézze meg az ő személye előtti megjelenésre, meghagyván mindakét félnek, hogy ha pörös ügyeikre vonatkozó okleveleik vagy más irataik vannak, azokat hozzák el és mutassák fel, kijelentvén, hogy ha a feleknek valamelyike meg nem jelenék is, azért az igazságnak megfelelő ítélet nem fog elmaradni.

Commissio propria domini regis.

Nos Mathias dei gratia rex Hungarie, Dalmatie Croatie etc. memorie commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit universis, quod in personis fidelium nostrorum Dosa de Redee ac Stephani et Johannis, filiorum suorum nobis expositum extitit in hunc modum: quomodo alias ipsos quidam Petrus de Bellyend, contra ipsos exponentes ex eo quod ipsi eotunc in aliis negotiis ipsorum occupati comode ad id attendere nequivissent, terminos quosdam complevisset et sententiam exinde pro sui parte reportasset, vigore

cuius sententie ipsos exponentes prefatus Petrus de Bellyend in eorum iustis iuribus impedire et perturbare vellet et niteretur [in] preiudicium prefatorum exponentium et da[mpnum] vald[emagnu]m. Cum [tame]n si ipsi exponentes ad id comode attendere potuissent, sperassent se in huiusmodi eorum causis, contra prefatum Petrum defendere potuisse, prout etiam nunc sperarent, supplicatum itaque extitit nostre maiestati in personis eorundem exponentium ut ipsis superinde de remedio providere dignaremur opportuno, et quia nos sicuti neminem regnicolarum nostrorum, sic ne ipsos exponentes de facili et ex inproviso in eorum iustis iuribus turbari volumus, eisdem exponentibus id generose sed et de plenitudine nostre regie potestatis duximus annuendum et concedendum, ut ipsi non obstante premissis terminorum completionem et sententia exinde lata, singulisque processibus exinde secutis coram nostra personali presentia in octavis festi beati Georgii martiris nunc venturis contra prefatum Petrum novum iudicium recipere universasque litteras et litteralia sua instrumenta si quas et que factis in premissis pro se habent confectas et emanata exhibere rationesque suas dicere et allegatos facere, denuo et ex novo valeant atque possint, ymmo annuimus et concedimus presentium per vigorem; quocirca vobis fidelibus nostris capitulo ecclesie agriensis harum serie firmiter precipiendo mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Petrus aut Johannes de Redee sive Stephanus Kwthws de Detrefalwa aliis absentibus homo noster prefatum Petrum de Bellyend, universas suas litteras et litteralia instrumenta, si quas et que factis in premissis pro sui parte habet confectas et emanata, simulcum antefatis sententia et processibus exinde secutis exhibitur, (us), contra memoratos exponentes similiter eorum litteras et litteralia instrumenta, si quas et que factis super eisdem pro eorum parte habent confectas et emanata producturi, ad dictas octavas festi beati Georgii martiris p[roxim]e venturis, eandem nostram personalem evocet in presentiam, novum iudicium et finalem conclusionem ac deliberationem causis in premissis recepturum insinuando ibidem eisdem partibus ut sive venerint et dictas eorum litteras et litteralia instrumenta ac sententiam singulosque processus ante dictos exhibuerint novumque iudicium factis in premissis receperint, sive non, eadem personalis presentia non obstante cuiuspiam ipsarum partium absentia, id faciet in premissis, quod iuri videbatur expedire, et posthec huiusmodi evocationis et insinuationis seriem cum nomine evocati ut fuerit expediens,

eidem nostre personali presentie fideliter rescribatis, presentibus perlectis exhibenti restitutis. Datum Bude in festo beate Scolastice virginis et martiris, anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo.

Külzet :

Regis Johannes Berczel de Rede noster discretus vir Emericus presbyter rector altaris beati Andree apostoli; evocatio facta fuit Sabbato proximo ante dominicam Invocavit, de portione ipsius possessionaria in possessione Swcz habita, datum quarto die.

Az említett levéltárból.

Papiron, a szöveg alján papirral fedett nagyobb pecsét.

---

20. §.

*1462. Az egri káptalan bizonyítja,*

hogy Rédey Boldizsár, Péternek a fia, felmutatván a káptalannak 1422-ben boldogasszonyrédei Forgács Pál részére kiadott kiváltságos oklevelét, boldogasszonyrédei János nevében azon kérelemmel járult eleibe, hogy azt a kiváltságos levelet írná át, s az ő jogának további biztosítására adná ki néki, a mit meg is tett a nevezett káptalan. E káptalani levél bizonyága szerint Forgács Anna és Katalin Rédey István és Ferencz nejei, néhai Forgács Jakab leányai több férfi és nő rokonaikkal együtt kijelentik a káptalan előtt, hogy az ő Pál testvérük néhai atyjuknak hevesmegyei boldogasszonyrédei és nógrádmegyei csécsei birtokai után mennyasszonyi ajándék, jegyruha, és leánynegyed czimén járó tartozásokat, a vele kötött barátságos szerződés szerint, kielégítette s annak fejébe atyjuknak egész boldogasszonyrédei birtokát átengedte nekik minden arra vonatkozó oklevelekkel együtt azon kikötéssel: hogy ha valamelyik fél e szerződést megszegni akarná, azonnal ötven márka fizetésre büntettségük.

Nos capitulum ecclesie Agriensis memorie commendamus tenore presentium significamus (igy) quibus experit universis, quod nobilis Baethasar filius condam Petri de Rede nostram personaliter veniens in presentiam nomine et in persona Johannis filii condam Pauli de

Bodogassonrede, exhibuit et presentavit nobis quasdam litteras nostras privilegiales pendentis et autentici sigilli nostri consignatas, petens nos debita cum instantia, ut tenores et ordines earundem in nostras litteras similiter privilegiales transumpmi et transcribi, eidemque dari dignaremur uberiolem sui iuris ad cautelam, quarum tenor per omnia is est:

Nos capitulum ecclesie Agriensis memorie commendantes tenore presentium significamus, quibus expedit universis, quod Paulus filius Francisci de Bodogassonrede pro se personaliter et pro nobili puella Lucia vocata sorore sua uterina ac aliis omnibus fratribus proximis et consanguineis suis sine litteris procuratoriis ex una, parte vero ab altera nobiles domine Anna Stephani et Katherina Francisci consortes filie videlicet Jacobi dicti Forgacz de eadem Bodogassonrede similiter pro se personaliter, item pro Johanne Ladislao, Emerico et Michaele filiis, ac puellis Elizabet, Dorothea, Ursula, Scolastica et Margaretha filiabus earundem modo consimili sine litteris procuratoriis, quorum onera et gravamina ambe partes per omnia in se assumptendo, si in factis subnotandis persistere nollent, ad nostram accedentes presentiam per easdem dominas Annam et Katherinam suis et nominibus, quibus ut supra, ministerio vive vocis propositum extitit et relatum istomodo: quod quia memoratus Paulus filius Francisci iuxta amicabilem compositionem inter eosdem celebratam, pro dote et rebus parafernalibus necnon quarta puellari de iuribus et portionibus possessionariis predicti condam Jacobi Forgacz patris videlicet ipsarum dominarum in dicta possessione Bodogassonrede in Hewesuyariensi et Czece in Neugradiensi comitatibus habitis eisdem iure naturali et consuetudine huius regni ab eodem Paulo provenire debentibus pro quibus idem Paulus totalem portionem possessionariam ipsius Jacobi Forgacz cum suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet in dicta possessione Bodogassonrede a parte orientali demptis duabus sessionibus iobagonalibus cum media similiter cum earum utilitatibus a parte scilicet meridionali in eadem habitis eisdem dominabus ac heradibus et posteritatibus earundem pro premissis dote et rebus parafernalibus necnon quarta puellari dedisset donasset et contulisset, de quibus quidem portionibus possessionariis eodem domine sufficienter contente eundem Paulum filium Francisci et suos heredes et posteritates universas ratione dicte solutionis dictarum dotum ac rerum paraferaalium necnon quartarum puellarium reddidissent et commisissent suis et nominibus, quibus ut supra quittum expeditum modisque



omnibus satisfactum, ymmo reddiderunt et commiserunt nostri in presentia, talimodo, quod si qua partium dictam compositionem non acceptaret, extunc ipsa pars contra partem alteram ipsam compositionem acceptantem in quinquaginta marcis novorum denariarum ante litis ingressum, salva portione iudicis, deponendis conoincatur eo facto, universas etiam litteras prohibitoriales inquisitionales, causales et generaliter quaslibet sub puacumque forma verborum hactenus contra sese previa ratione confectas et emanatas reddidissent et commisissent vanas cassas et frivolas, viribusque earum carituras, ymmo reddiderunt et commiserunt eorum nobis; insuper obligarunt se annotate domine Anna et Katherina universa iitteralia instrumenta factum dictarum portionum possessionariarum tangentia ipsum Paulum concernentia erga manus ipsarum existentia eidem Paulo dare et assignare, ad quod se et quelibet premissorum ambe spontanea coram nobis obligerunt voluntate. In cuius rei memoriam, perpetuamque firmitatem ad instantiam partium presentes contulimus litteras maioris autentici et pendentis sigilli nostri munimine roboratas. Datum feria tertia proxima post festum visitationis virginis gloriose, anno domini millesimo quadingentesimo vicesimo secundo.

Itaque nos petitionibus ipsius Balthasar de Rede predicta uti iustis et rationi consonis annuentes, prefatas litteras non abrasas, non cancellatas, nec in aliqua sui parte vitiatas, sed omni prorsus vitio et suspitione carentes de verbo ad verbum, nil addendo nil minnendo presentibus litteris nostris privilegialibus transsumpti et transcribi fecimus, iustitia eiusdem exigente. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras privilegiales pendentis et autentici sigilli nostri maioris munimine roboratas prefato Johanni filio condam Pauli de iamdicta Bodogassonrede duximus concendas. Datum feria sexta proxima post festum beati Mathie apostoli, anno domini millesimo quadingentesimo sexagesimo secundo.

A nevezett levéltárból.

Hártyán, függő pecséttel.

---

21. §.

*Budán 1466. Palócz László országbíró jelentése szerint:*

Rédey Boldizsár (de Zentmarhton-Réde) maga személyesen, Ilona neje helyett ügyvédi meghatalmazással egyfelől, másfelől sári Dorman Miklós szinte személyesen Affra<sup>1)</sup> nemes asszony helyett pedig ügyvédi meghatalmazással előtte megjelentek és pöreikben a birói ítéletet sz. György napja nyolczadáig kérték elhalasztatni, a mit az országbíró megengedett; de úgy, hogyha ezen időközben nem sikerül nékik választott bírák egyeztetése által egymással kiegyezniök, azon esetben a pör s a birói eljárás fogatban marad.

---

<sup>1)</sup> Affra keresztnév, vértanu nőnek a neve.

Nos comes Ladislaus de Palocz iudex curie serenissimi principis domini Mathie dei gratia regis Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. memorie commendamus, quod Baltasar de Zenthmarthon-Rede pro se personaliter et pro nobili domina Elena vocata consorte eiusdem cum procuratoriis litteris capituli ecclesie Agriensis ab una, parte vero ex altera Nicolaus Dorman de Sary similiter pro se personaliter ac pro nobili domina Affra vocata filia condam David dicti Farkas, cum procuratoriis litteris nostris coram nobis constituti, confesti sunt in hunc modum: quomodo ipsi universas et quaslibet causas ipsorum, quas ipsi in presentibus octavis festi epiphaniarum domini coram nobis aut aliis iudicibus curie regie ordinariis contra sese et in alterutrum movere habuissent, de partium voluntate ad octavas festi beati Georgii martiris nunc venturas duxissent prorogandas, ymo prorogarunt coram nobis talimodo, quod si eedem partes medio tempore per compositionem certorum proborum et nobilium virorum concordare et uniri poterunt, bene quidem, alioquin causas ipsorum prescriptas contra sese in suo vigore prosequi valeant, atque possint coram nobis testimonio presentium mediante. Datum Bude quinquagesimo septimo die octavarum festi epiphaniarum domini predictarum, anno eiusdem domini millesimo quadringentesimo sexagesimo sexto.

Papiron a hátpecsét nyomával.

22. §.

*1466. Budán. Mátyás király Rédey Dózsa és az ő fainak János, Sándor és Miklósnak esedezésére vagy panaszára*

kiküldi Dombray Mátyás mestert, a királyi iroda jegyzőjét Szegváry György nádori, és Balog Miklós országbírói emberekkel vizsgálatra Szentersébethy János, Lázár, és György ellen, Bélyenyi Péter és Istenmezey Albert, János, és Ferencz ellen, kik többrendbéli törvénytelen-éget és erőszakos foglalásokat követtek el a panaszosokon, mik elő vannak sorolva a király levelében.

Nos Mathias dei gratia rex Hungarie, Dalmatie Croatie etc. memorie commendamus per presentes, quod cum nos ad instantiam et legitimum supplicationem fidelium nostrorum Nicolai Dosa de Rede ac Johannis [Sandri]ni et Nicolai filiorum eiusdem de eadem nostrum hominem videlicet magistrum Mathiam de Dombro cancellarie nostre notarium un[acum] Georgio de Segwar, palatinali, ac Nicolao de Balog, iudicis curie nostre hominibus, ad infrascriptam inquisitionem facien[dam du]xissemus destinandos, tandem iidem exinde ad nos reversi nobis uniformiter retulerunt eomodo: quomodo ipsi feria sexta proxima ante dominicam oculi in hac civitate Budensi simul procedendo a nobilibus comitatus Hewesiensis ad presentem congregationem generalem dominorum prelatorum et baronum ac regni nostri nobilium confluentibus, quibus decuisset et licuisset palam et occulte diligenter inquirendo totalem de infrascriptis scivissent certitudinis veritatem, quomodo circa festum beate Elyzabet vidue in anno domini proxime transacto Johannes et Lazarus filii Johannis de Zenthersebeth ac Georgius filius Laurentii de eadem ex consensu et voluntate dicti Johannis patris, ac Nicolai fratris ipsorum Petri de Belyen, necnon Alberti, Johannis et Francisci filiorum condam Laurentii de Isthemeze[je] assumptis secum nonnullis populis et iobagionibus, armatis manibus et potentiariis ad possessionem dictorum Nicolai Dosa de Rede ac Johannis, Sandrini et Nicolai filiorum eiusdem Zenthdomankos vocatam consequenterque ad domum et

curiam eorundem in eadem habitam irruentes, abinde tricentas et quinquaginta scrophas eorundem abigi et depelli fecissent, unum vero familiarem eorundem Emericum Nagh dictum in eadem Zenthdomankos reperientem diris verberum et vulnerum plagis affecissent, alios vero populos et iobagiones eorundem in eadem commorantes necnon dictos Sandrinum et Johannem, si se fuge presidio tueri nequivissent, interimere voluissent, preterea circa festum nativitatis beate Marie virginis similiter in anno proxime preterito iidem Johannes et Lazarus, filii dicti Johannis de Zenthersebeth ac Georgius filius Laurentii de eadem ex consensu dictorum Johannis de Zenthersebeth patris ipsorum et aliorum predictorum similiter cum nonnullis populis et iobagionibus ipsorum ad quoddam pratium dictorum Nicolai Dosa de Rede ac Johannis, Sandrini et Nicolai, Wormes vocatum ad dictam Zenthdomankos spectans venientes ibique fena cum pecudibus et pecoribus ipsorum conculcari, remanentia eiusdem ignis voragine consumi, hiis mi[nime cont]enti circa festum prescriptum nativitatis beate Maria virginis [ipse Johannes et] Lazarus modo simili ex consensu et in[stigatione dicti Johannis] patris ipsorum, ad territorum possessionis ipsorum Warazzo vocate venientes, certam particulam terrarum arabilium intra metas dicte possessionis Warazzo habitatum pro se occupantes abindeque fruges et blada anni preteriti asportari fecissent ce[terum iidem] Johannes et Lazarus similiter ex consensu et voluntate dicti Johannis patris ipsorum et aliorum predictorum in anno cuius iam octava instaret revolutio similiter cum nonnullis populis et iobagionibus ipsorum quandam silvam ad dictam Zenthdomankos et Warazzo spectantem succidi, lignaque succisa, quo ipsorum placuisset voluntati, asportari fecissent ac etiam duos boves de curru dicti Nicolai Dosa, in quo ad molendium fruges et blada trausmiserat, recepissent, non modicas etiam metas terrarum arabilium possessionum ipsius Nicolai de Warazzo et Zenthdomankos predictarum in dicto comitatu Hevesiensi habitatum semper lite inter ipsos pendente, penitus et in toto distraxissent et annihilassent, universas etiam litteras et litteralia instrumenta factum iurium possessionum ipsorum Nicolai ac Johannis, Sandrini, Zenthdomankos, Warazlo ac Hydegkieth vocatarum tangentes et concernentia ab eisdem recepissent, quas tenerent etiam de presenti, in quibus omnibus dictis Nicolao Dosa de Rede ac Johanni, Sandrino et Nicolao filiis eiusdem sexingentorum florenorum auri dampna intulissent, potentia mediante, in preiudicium et dampnum dictorum Nicolai Dosa ac Johannis Sandrini et Nicolai

filiorum eiusdem valde magnum. Datum Bude feria secunda proxima ante festum beati Gregorii page „anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo sexto.

A nevezett levéltárból.

Hátán : Thorda.

Magistro Andree de Olthwar.

Papiron, a szöveg alatt papírral fedett pecsét.

---

23. §.


*1467. Budán. Mátyás király Rédey Bertalan- és Miklósnak, János fiainak, hű szolgálataik megjutalmazására*

a hanyi birtokot adományozza, melyet azelőtt Hanyi Gergely és László birt volt, de az ő magvuk szakadtával a koronára szállott. Hany most puszta de egykor a jelentékenyebb helyek közé tartozott és temploma is volt, amint ezt bizonzítja oklevelünk, mely azt Eghazas-Han-nak nevezi.

Commissio propria domini regis.

Nos Mathias dei gratia rex Hungarie Dalmatie Croatie etc. memorie commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit universis, quod nos consideritas fidelitate et fidelibus servitiis, fidelium nostrorum Bartholomei et Nicolai filiorum Johannis filii Nicolai de Alsorede, per eos primum sacre dicti regni nostri Hungarie corone, tandemque maiestati nostre sub locorum et temporum varietate, iuxta possibilitatis eorum exigentiam exhibitis et impensis, portiones possessionaris in possessione Eghazashan vocata, in comitatu Hewesiensi existente habitas, que nobilium condam Gregorii et Ladislai de Han alias prefuissent, sed per defectum seminis eorundem ad sacram dicti regni nostri Hungarie coronam nostramque maiestatem iuxta antiquam et approbatam eiusdem regni nostri con-

suetudinem, rite et legitime devolute esse perhibentur, item totum et omne ius nostrum regium, si puod in totali possessione Eghazashan prefata, qualitercumque haberemus et nostram ex quibuscumque causis, viis modis et rationibus concerneret maiestatem, cum cunctis suis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet terris scilicet arabilibus cultis et incultis, agris pratis pascuis campis fenetis silvis nemoribus, montibus vallibus vineis et vinearum promontoriis, aquis fluviis piscinis piscaturis aquarumque decursibus molendinis et molendinorum locis, et generaliter quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis ad eandem possessionem de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debeutibus, sub suis veris metis et antiquis premissis sic ut prefertur stantibus et se habentibus, memoratis Bartholomeo et Nicolao filiis Joh[annis, filii Nicolai de Alsorede] ipsorumque herodibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et contulium, ymmo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter tenendas, possidendas pariter et habendas, salvo iure alieno, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante; quas in formam nostri privilegii redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportate. Datum Bude feria sexta proxima post dominicam quasimodo, anno domini millesimo, quadringentesimo sexagesimo septimo, regni nostri anno decimo, coronationis vero quarto.

Hátán a registratura jegye ilyképen :  folio  
CCXVIII.

Hártyán, alul a pecsét töredékével.

---

## 24. §.

*1467. Heves mellett. Ország Mihály nádor bizonyítja,*

hogy Heves megye gyűlése alkalmával, melyet Heves mezőváros mellett Szentháromság vasárnapja előtti pénteken tartott, háromrendbéli osztályos felek: u. m. egy részről Nádasdy András és az ő testvérei Albert és Péter, más részről Várasszói Albert, Orbánnak a fia, és György, Szilvesternek a fia, harmadik részről Rédey Miklós, néhai Rédey Dózsa Miklósnak a fia, Klára Rédey Boldizsár neje, és Sándor és Miklós fiai a Várasszói birtokon megosztottak. Már azelőtt pört kezdettek vagy akartak kezdeni ez osztály végett; de jó lelkű és béke szerető nemes férfiak közbevetése folytán eggyességre léptek s ezen eggyesség szerint a birtokot három egyenlő részre osztották, melyből mindhárom fél megkapta a maga illetményét, és kikötötték, hogy a ki időmultával ezen szerződést vagy osztályt megakarná vagy megkísérlené változtatni, azonnal huszonöt márkára büntettesék. Azon birtokrészre vonatkozólag, mely Barabásé, a Péter fiáé volt, mely szintén ezen osztályba foglaltatik, még külön kikötést igtattak a szerződésbe.

Nos Michael Orzag de Gwth regni Hungarie palatinus et iudex comanorum, memorie commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit universis, quod in congregatione nostra generali universitatis nobilium comitatus Hewesiensis feria sexta proxima ante festum sancte trinitatis de speciali commissione domini nostri regis, prope opidum Hewes celebrata, Andreas filius condam Thome de Nadasd personaliter ac Valentinus de Jardonhaza pro Alberto et Petro filiis eiusdem Thome fratribus uterinis prefati Andree cum procuratoriis litteris regalibus ac magnifici comitis Ladislai de Palocz iudicis curie regie ex una, ab altera vero Albertus filius condam Urbani, et Georgius filius condam Silvestri de Warazow similiter personaliter, a tertia siquidem partibus Nicolaus, filius condam Nicolai Dosa de Rede consimilimodo personaliter, item Balthazar de eadem Rede pro Nobili domina Clara consorte ac Sandrino et Johanne filiis Dose de dicta Rede cum procuratoriis litteris capituli ecclesie Agriensis nostram venientes in presentiam per easdem tres partes sponte propositum extitit et confessum in hunc modum, quod quamvis eadem tres partes in iamdicta congregatione nostra generali ratione et pretextu conservationis et divisionis possessionis ipsorum

Warazow predicte easdem partes equaliter concernentis in dicto comitatu Hewesiensi adiacentis, necnon certorum priorum Kwnafewlde, Espanfeldew et Mathiastelcke vocatorum omnino sub inclusionibus metarum eiusdem possessionis Warazow adiacentium contra sese lites suscitare pretenderint, tamen eadem partes volentes in pacis unitate permanere, caritativa etiam nonnullorum proborum et nobilium virorum dispositione interveniente, inter se in premissis ad perpetue pacis unionem hocmodo devenissent, ymmo devenerunt et [concor]darunt coram nobis: ipsi prescriptam possessionem Warazow simulcum [universis si]vis, prediis aliisque cunctis eiusdem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet ad ipsam possessionem de iure et ab antiquo pertinere debentibus inter se in tres rectas et equales partes et portiones divisissent et sequestrassent, quarum videlicet trium partium una equalis portio simulcum cunctis eiusdem utilitatibus ad ipsam unam partem cedere debentibus, memoratis Andree, ac Alberto et Petro filiis condam Thome de Nadasd, alia vero pars seu portio annotatis Alberto et Georgio de prescripta Warazow, tertia denique portio equalis seu pars eiusdem possessionis modosimili cum universis utilitatibus ad easdem partes cedere debentibus, prelibatis Nicolao ac Sandrino et Johanni de Rede, necnon nobilli domine Clare matri ipsorum earundemque trium partium heredibus et posteris universis cessisset et devenisset in portiones rectas equales in perpetuum possidendas tali tamen vinculo per ipsas tres partes manifeste declarato mediante: quod quocumque temporum in eventu aliqua partium predictarum iamdictam ordinativam dispositionem antedictorum proborum, possessionariamque divisionem antedictam infringere aut eidem quavis quesita occasione contraire attemptaverit, extunc talis pars infringens ac divisioni predictae contraire attemptans, contra partes alias simul vel divisim premissa per omnia effective acceptantem et observantem in viginti quinque marcis gravis ponderis salva portione iudiciaria et ante litis ingressum persolvendis convinci debeat ipso facto et aggravari. Voluerunt insuper prelibati Andreas ac Petrus et Albertus de Nadasd ab una, necnon Nicolaus, Sandrinus et Johannes de dicta Rede, ac domina Clara mater eorundem ab altera partibus, ut si temporis in eventu aliquo casu accidente de illa portione condam Barnabe filii Petri in eadem Warazow habita, que nunc in ipsas tres partes ipso condam Barnaba decedente existit condescenta, aliquam particulam seu portionem alienare contigerit iure mediante, extunc eadem due partes residuam partem eiusdem portionis prefati condam Barnabe sub prescriptis



oneribus viginti quinque marcarum inter se in duas partes equaliter dividere teneantur, ad que omnia premissa eedem partes sese personaliter predicti vero procuratores aliorum prenominatorum eosdem virtute procuratoria prenotata sponte obligarunt nostri in presentia. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam, presentes litteras nostras privilegiales pendentis autentici sigilli nostri munimine communitas eisdem partibus duximus concedendas, communi iustitia observata. Datum octavo die congregationis nostre predictae in loco memorato, anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo septimo.

Hártyán, függő pecséttel.

---

25. §.

*1467. Budán. Mátyás király Ország Mihály nádornak és Korothnay János nádori jegyzőnek és mindazoknak a biráknak, kik Heves megye gyűlésén jelen lesznek,*

szigoruan meghagyja, hogy Rédey János pörében, melyet Pásztói János, András és László ellen a megye jelenlegi törvényszéken indit, vagy jövőben inditand, késedelem nélkül ítéletet hozzanak.

De commissione domini regis.

Nos Mathias die gratia rex Hungarie. Dalmatie Croatie etc. vobis fidelibus nostris, magnifico Michaeli Orzag de Gwth, dicti, regni nostri palatino, necnon magistro Johanni de Corothna, prothonotario palatinali, aliisque iudicibus in persona nostra congregatione generali universitatis nobilium comitatus Hevesiensis preidentibus; harum serie firmissimo committimus et mandamus, quatenus universas et quaslibet causas fidelis nostri Johannis de Rede, per ipsum contra Johannem Andream et Ladislaum de Pazthoh, ac alios quocumque coram vobis in presenti iudicio generali dicti comitatus motas et movendas iusto iuris tramite adiudicare easdemque prout expediens fuerit, sive prorogationem fine debito terminare debeatis, et secus

facere non auturi; presentibus perlectis exhibenti restituti; datum Bude feria quarta proxima post festum [sanctorum Viti] et Modesti martirum anno domini millesimo quadringentesimo s[exagesimo septimo regni] nostri anno decimo, coronationis vero quarto.

Papiron, alján fedett viaszpecséttel.

---

26. §.

*1467. Hevesen. Ország Mihály nádor bizonyítja,*

hogy Borbála nemes asszony, Tenky István özvegye hét hold vetését vagy földjét elzálagosította Rédey János alispánnak azon nyolcz arany forintért, melylyel néki tartozik.

Nos Michael Orzag de Gwth, regni Hungarie palatinus iudex Comanorum, memorie commendamus, quod nobilis domina Barbara relicta condam Stephani de Thenk, coram nobis personaliter constituta, est confessa in hunc modum, quomodo ipsa pro quibusdam suis necessitatibus ipsam ad presens urgentibus evitandis, septem iugera frugum in territorio possessionis Thenk habite, simulcum segetibus in eisdem habitis, nobili Johanni de Rede vicecomiti committatus Hewesiensis, pro illis octo florenis auri pro quibus eidem debitor obligaretur, dedisset et annuisset, ymmo dedit et annit coram nobis, vigore presentium mediante. Datum in opido Hewes feria secunda proxima ante festum nativitatis beati johannis baptiste, anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo septimo.

Papiron, hátán a pecsét maradékával.

---

27. §.

*1468. Budán. Ország Mihály nádor bizonyítja,*

hogy apczy Berczel János, Rédey János meghatalmazott ügyvédje Báthory Albert ellen, vizkereszti nyoczadtól negyvennyolcz napig váarakozott az ellenfélre, Báthory Albertre, ki a megjelenésre meg volt idézve, de sem maga meg nem jelent, sem ügyvédet nem küldött, amiért is itéletileg el fog marasztaltatni, ha elmaradását kellőleg ki nem menti.

Nos Michael Orzag de Gwth regni Hungarie palatinus et iudex Cumanorum damus pro memoria, quod Johannes Berczel de Apcz pro Johanne de Rede cum procuratoriis litteris nostris contra Albertum filium condam Nicolai de Bathor ab octavis festi epiphaniarum domini quadraginta octo diebus proximis legittime stetit in termino coram nobis, qui iuxta continentiam litterarum nostrarum prorogatoriarum super factis in aliis litteris nostris adiudicatoriis pariter et prorogatoriis contentis, litteras et litteralia sua instrumenta exhibiturus nostram in presentiam non venit, neque misit, unde ipsum in iudicio commisimus fore convictum, si se rationabiliter non poterit excusare. Datum Bude quadragesimo nono die termini prenotati, anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo octavo.

Külzet:

Pro Johanne de Rede contra Albertum filium condam Nicolai de Bathor. Ex instrumentali exhibitione iudicialis

extradata.

A szélén:

Homo regius Bartholomeus de  
Rede ac Stephanus de eadem,  
Matheus de Apcz, alter Stephanus  
Radnolth, David de eadem  
Ladislaus de Vas, Johannes de Lengeld.

Papiron, a záró pecsét nyomával.

28. §.

*1470. Verpelét. Megyeri László és Farnosí Bálint hevesmegyei alispánok bizonyítják,*

hogy Rédey Benedek (de Szent-Márton Rede) beismervén, hogy Rédey Pál, Skolastika asszony és fiának Miklósnak szent-márton-rédei birtokai az egri káptalan levele mellett elzálogosítottak Rédey János erdélyi alvajdának, ő azokat a birtokrészeket minden hozzátartozandóival visszaadja Rédey Jánosnak.

Nos Ladislausde Megyer ac Valentinus de Farnas vicecomittes et indices nobilium comittatus Hewesiensis memorie commendamus, quod Benedictus filius Michaelis, filii Symonis de Zenthmarthan Rede onera et quelibet gravamina Ambrosi et Sigismundi fratrum suorum de eadem, si idem in subnotandis persistere nolent (igy) super se assumendo coram nobis personaliter constitutus, est confessus sponte in hunc modum, quod ipse recognoscens portiones possessionarias Pauli ac domine Scolastice filii Nicolai de eadem Zenthmartam Rede alias mediantibus aliis litteris impignoratiis capituli ecclesie Agriensis egregio Johanni de Nagrede wicewayvode Transsilvanensi obligasse et impignorasse easdem portiones possessionarias cum cunctis earumdem utilitatibus et pertinentiis, puta domo et curia ipsorum propriis ac sessione iobagonalis in qua nunc Gregorius Racz haberet residentiam, sed et terris arabilibus, pratis, fenetis, silyis nemoribus, aquis, aquarumque decursibus et generaliter quibusvis ad easdem portiones possessionarias spectantibus ac de iure provenire debentibus eidem Johanni remisisset et resignasset, ymmo remisit et resignavit coram nobis manusque suas de eisdem penitus et omnino excipiendo, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in Welpreth feria secunda proxima post dominicam oculi, anno domini millesimo quadingentesimo septuagesimo.

Papíron, a szöveg alján

a 4 gyűrűpecsét közül 1 teljes, 2 törött,  
egynek nyoma látszik.

---

29. §.

1473. Budán. Mátyás király Rédey János erdélyi alvajdának hadi szolgálataiért

Nagyút<sup>1)</sup> és Balpüspöki birtokokat adományozza; de Boldogházat, melyet Sz. György ostroma alatt adott volt néki, visszaveszi, s e helyett adja amazokat.

<sup>1)</sup> Nagyút és Balpüspöki ma puszták, de Nagyút egykor jelentékeny helységek közé tartozott, s plebánia volt. Boldogháza most szintén puszta Gömörben.

De commissione propria domini regis.

Nos Mathias dei gratia rex Hungarie, Bohemie etc. memorie commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit universis, quod nos consideratis multimodis fidelitatibus et fidelium servitiorum gratuitis meritis, fidelis nostri egregii, Johannis de Rede alias vicewayoode Transsilvanensis per eum nobis et sacre dicti regni nostri Hungarie corone in diversis rerum bellicarum expeditionibus et signanter sub obsidione castri Zenthgeurgwara, ubi inter alios aule nostre familiares unacum maiestate nostra fortiter et viriliter se gessit, non parcendo persone rebusque suis laboribus et expensis exhibitis et impensis, totales portiones nostras possessionarias in possessionibus Naghwth et Balpyspeky vocatis, in comitatu Hewesiensi existente habitis simuleum cunctis earundem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, terris scilicet arabilibus cultis et incultis, agris pratis pascuis campis fenilibus silvis nemoribus montibus vallibus vineis vinearum promontoriis aquis fluviis piscinis piscaturis et aquarum decurtibus molendinis molendinorumque locis, generaliter vero quarumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis ad easdem de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus sub suis veris metis et antiquis, memorato Johanni de dicta Rede ipsiusque heredibus et posteritatibus universis tum in recompensam premissorum servitiorum suorum, tum etiam pro quadam possessione Bodoghaza vocata alias sibi per maiestatem nostram sub obsidione dicti castri Zenthgewrgwara donata,

quam ab eodem Johanne nunc recepimus, de manibus nostris regiis, dedimus donavimus et contulimus ymmo damus et conferimus, iure perpetuo et irrevocabiliter tenendam possidendam pariter et habendam, salvo iure alieno, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Quas in formam nostri privilegii redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportate. Datum Bude sabbato proximo ante festum beati Michaelis archangeli, anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo tertio, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. sextodecimo, Bohemie vero quinto.

Papiron, a szöveg alján papírral fődött viaszpecséttel.

---

30. §.

*1469. Budán. Ország Mihály nádor az egri káptalanhoz intézett megkeresésében írja,*

hogy Báthory Albert elfoglalta Rédey Jánosnak Szurdok-püspöki birtokát, a mi birói eljárást és vizsgálatot von maga után; mivel Berczel János, Rédey János ügyvéde Heves megye gyűlésén e foglalás miatt panaszt emelt, mire Kispatay Bertalan a bepanaszolt Báthory Albert ügyvéde határnapot kért védeneczenek Szurdok-püspökre vonatkozó okiratainak beterjesztésére, s e határnapul a nádor kitűzte sz. Jakab apostol nyolczadát, a mit, úgy látszik, el is fogadott az ügyvéd, mivel védenecze részéről befizette a bíróságnak és az ellenfélnek járó három márka birságot; de azután sem ő sem védenecze még a káptalan megidőzésére sem jelent meg a bíróság előtt, s így huzódott a pör és haladt az ígért okiratok előterjesztésének napja a következő évre, minek folytán a nádor vizkereszt nyolczada alkalmával újra megkereste az egri káptalant azon meghagyással, hogy a nevezett alpöröst ismét idézze meg és pedig ezen idézést három piacon vagy nyilvános helyen hirdesse ki, ha megjelenik jó, ellenkező esetben makacssága daczára is itélni fog a pörben, a mint a törvény s igazság kívánja.

Amicis suis reverendis capitulo ecclesie Agriensis Michael Orzag de Gwth regni Hungarie palatinus et iudex Comanorum, amicitiam paratam cum honore. Noveritis, quod in congregatione nostra

generali universitati nobilium comitatus Hewesiensis feria sexta ante festum sancte trinitatis in anno domini millesimo quadingentesimo sexagesimo septimo ex speciali regio mandato prope opidum Hewes celebrata Johannes de Berczel pro altero Johanne de Rede cum procuratoriis litteris capituli ecclesie Budensis de regio mandato aliorum in nostram exurgendo presentiam in persona iptius Johannis de Rede, proposuerat eo modo, quomodo possessionem eiusdem Johannis de dicta Rede Swrdokpyspeky vocatam, in comitatu Hewesiensi existentem, Albertus, filius condam Nicolai de Bathor minusiuste et indebite teneret, cuius indebite detentionis rationem idem Johannes de Rede scire voluerat, lege regni requirente. Quo audito Bartholomeus de Kyspatha pro prefato Alberto, filio condam Nicolai de Bathor, cum procuratoriis litteris nostris similiter eandem nostram exurgendo presentiam responderat ex adverso, quod hoc verum foret, ut prescripta possessio Zurdokpyspeky vocata apud ipsum Albertum, filium condam Nicolai de Bathor haberetur, sed tandem possessionem idem Albertus de Bathor mediantibus certis litteris et litteralibus instrumentis teneret, quas et que non ad presens, sed in termino ulteriori per nos eidem dando eo gravamine, quo de regni consuetudine conveniret, coram nobis exhibere promptus fuisset et paratus, unde nos hiis perceptis iudicando commiseramus eomodo ut annotatus Albertus de Bathor universas litteras et litteralia sua instrumenta si quas in facto dicte possessionis Zurdokpyspeky pro se haberet confectas et emanata, in octavis festi beati Jacobi apostoli tunc venturi, cum iudicio trium marcarum in curia regia coram nobis exhibere deberet et teneratur, ut hiis visis iudicium et iustitiam facere valeremus inter partes in premissis, dicfante iuris equitate. Quia autem prefatus Bartholomeus de Kyspatha legitimus procurator annotati Alberti Alberti (igy), in persona eiusdem dictum iudicium trium marcarum, nobis et parti adverse persolverat, ideo nos eundem Albertum de Bathor super solutione ipsius iudicii trium marcarum quitum reddideramus et expeditum a quibusquidem octavis festi beati Jacobi apostoli prescripta instrumentalis exhibitio seriebus litterarum nostrarum prorogatarum ventilanda ad octavas festi epiphaniarum domini in (anno) eiusdem proxime transacto preferitas dilative devenisset, ipsis itaque octavis tunc instantibus prefatus Albertus de Bathor per dictum Johannem Berczel de Apcz legitimum procuratorem dicti Johannis de Rede actoris in persona eiusdem congruis diebus ipsarum octavarum coram

nobis expectatus prescriptas litteras et litteralia instrumenta exhibiturus nostram in presentiam non venerat neque miserat, sed se mediantibus aliis litteris nostris iudicialibus exinde confectis in iudicio aggravari permiserat, postulans prefatus procurator dicti actoris in persona eiusdem ex parte memorati in causam attracti per nos in premissis iuris equitatem impertiri, et quia prefatus Albertus de Bathor in causam attractus ad premissa evocari debuerat, pro eo vestram amicitiam presentibus petieramus diligenter, quatenus vestrum mitteretis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente homo noster infra declarandum memoratum Albertum de Bathor, prescriptas litteras et litteralia instrumenta exhibiturum ac de iudicio trium marcarum nobis et parti adverse satisfactorum contra Johannem de Rede ad octavas festi beati Jacobi apostoli tunc venturas nostram evocet in presentiam, et post hec huiusmodi evocationis seriem cum nomine evocati octavas ad easdem nobis amicabiliter rescriberetis, a quibusquidem octavis dicti festi beati Jacobi apostoli, exhibitio instrumentalis prenotata, partes inter easdem seriebus litterarumstrarum prorogatoriarum ventilando ad presentes octavas festi epiphaniarum domini modosimili dilative devenisset et attigisset, eisdem denique octavis festi epiphaniarum domini instantibus prefatus Johannes Berczel legitimus procurator annotati Johannis de Rede nostram veniendo in presentiam, litteras vestras super premissa evocatione relatorias, rescriptas nobis presentavit, in quibus per Bartholomeum de Rede nostrum, ac discretum Augustum de Zegedino chori dicte ecclesie nostre presbiterum vestrum, homines, feria quinta proxima ante festum visitationis beate Marie virginis, ad possessionem Zwrdo-kypspeki vocatam accesserat, prefatum Albertum de Bathor, prescriptas litteras et litteralia sua instrumenta, si quas et que in facto dicte possessionis Zwrdo-kypspeky haberet confectas et emanata, exhibiturum, ac de iudiciis trium marcarum nobis et parti adverse satisfactorum contra annotatum Johannem de Rede ad dictas octavas festi epiphaniarum domini nostram in presentiam evocatum extitisse comperimus seriose, ad quasquidem octavas festi epiphaniarum domini prefatus Albertus de Bathor per prefatum Johannem Berczel de Apcz, legitimum procuratorem annotati Johannis de Rede in persona eiusdem congruis diebus ipsarum octavarum coram nobis expectatus prescriptas litteras et litteralia sua instrumenta exhibiturus ac de iudiciis trium marcarum nobis et parti adverse satisfactorum nostram in presentiam non venit neque misit, se mediantibus aliis litteris nostris



iudicialibus ex iude confectis pro sua non venientia in iudiciis consuetis, et pro non solutione dicti iudicii, in dupplo eorundem aggravari permittendo postulans prefatus Johannes Berczel procurator dicti actoris eidem ex parte memorati in causam attracti per nos in premissis iuris equitatem impertiri, et quia prefatus Albertus de Bathor ad premissa proclamari debebat, pro eo vestram amicitiam presentibus petimus diligenter, quatenus vestrum mittatis hominem, pro testimonio fidedignum, quo presente Stephanus Forgacz vel Nicolaus de Rede, aut Emericus de Encz, seu alter Emericus Danchy de Apcz, sin Gregorius de Zolat, sive Franciscus de Zalok, neve Ladislaus de Baab, ceu Paulus Mathe de eadem aliis absentibus homo noster annotatum Albertum de Bathor, prescriptas litteras et litteralia sua instrumenta exhibiturum ac de iudiciis trium marcarum cum dupplo et iterum trium marcarum sine dupplo nobis et parti adverse satisfactorum ad octavas festi beati Georgii martiris nunc venturas contra annotatum Johannem de Rede in tribus foris comprovincialibus publice et manifeste nostram faciat proclamari in presentiam, insinuando ibidem eidem, ut, si venerit et de premissis se debitomodo emendaverit benequidem, aliaquin non obstante ipsius absentia et rebellionem finem faciemus in premissis prout dictabit ordo iuris, et post hec huiusmodi trineforensis proclamationis seriem cum nomine proclamati octavas ad easdem nobis amicabiliter rescribatis. Datum Bude, quadringentesimo (igy) nono die octavarum festi epiphaniarum domini preteritarum, anno eiusdem millesimo quadringentesimo sexagesimo nono.

Külzet :

Amicis suis reverendis capitulo ecclesie Agriensis, pro Johanne de Rede contra Albertum filium Nicolai de Bathor ad octavas festi beati Georgii martiris. Proclamatoria.

Papiron, a zárópecsét maradványával.

---

31. §.

*1469. Budán. Rédey Boldizsár panaszt emel az egeri káptalan ellen,*

mivel Tersezalok<sup>1)</sup> birtokának helyreállítása végett szüksége volna egy káptalani oklevélre, s azt a káptalan többszöri kérelmére sem akarja kiadni. Ugyanazért meghagyja a káptalannak, hogy a kért oklevelet a folyamodónak adja ki, ovatosságra inti azonban a káptalant, hogy vigyázzon, nehogy abból valami csalás származzék.

---

<sup>1)</sup> Itt hihetőleg a Tersezalok hibásan van másolva a Tekse-Szalok helyett; mivel Eger határának Szalok felé eső része, hol Rédey Boldizsár állítólagos birtoka feküdt, most is Tekse Szalók-nak nevezetik.

Mathias dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. fidelibus nostris capitulo ecclesie Agriensis salutem et gratiam. Exponit nobis fidelis noster Baltasar de Rede, quomodo vos quasdam litteras super restatutione portionis sue possessionarie in possessione Thersezalok vocate in comitatu Hewesiensi existente eidem exponenti ad plurimas requisitiones hucusque extradare et emanarifacere recusassetis, prout recusaretis etiam modo in prejudicium iurium suorum et dampnum, communemque institiam eidem exponenti in hac parte abnegantes; supplicans idem per nostram maiestatem sibi superinde opportune provideri, et quia communis iustitia nemini denegari debet, ideo fidelitati vestre firmiter mandamus, quatenus receptis presentibus annotato exponenti dictas litteras restatutorias pro sui parte necessarias eidem extra dare et emanarifacere debeatis iuris sui ad cautelam, secus non non (igy!) facturi. Caventestamen, ne fraus aut dolus exinde oriatur aliqualis. Datum Bude in dominica letare, anno domini millesimo, quadingentesimo sexagesimo nono, regni nostri anno duodecimo, coronationis vero quinto.

Külzet :

Fidelibus nostris capitulo ecclesie Agriensis pro Baltasar de Rede.

Preceptoria.

Papiron, zárlatán fedett viaszpecséttel.

---

## 32. §.

*1475. Az egri káptalan bizonyítja,*

hogy Ilona és Zsófia Rédey Boldizsár és Miklós nejei, néhai Sárly Gergely dédunokái és maga Rédey Boldizsár önként bevallották, hogy cseke-kátai Söreg Oszvöld, Imrének fia, ki anyai ágon másodízű unokája volt Sárly Gergelynek, azon költségeket, melyeket az ő atyjuk Sárly László a mizsei és gibárd-sári<sup>1)</sup> birtok visszaszerzésére kiadott, nekik amennyiben a választott bírák meghatározása szerint őt is illette, megtérítette, és a mizsei és gibárd-sári birtoknak negyed részét minden jövedelmeivel együtt Oszvöldnek és maradékainak örökösen átengedték.

---

<sup>1)</sup> Itt Sár Gibárd-Sár-nak van írva; mivel más oklevél szerint akkori birtokosa Gibárd, vagy helyesebben Gebhárd volt, s a birtokos nevé-ről neveztetett Gebhárd-Sár-nak vagy talán a helységnek csak egy része volt a Gebhárdé, s az neveztetett így az ő nevé-ről.

Omnibus Christi fidelibus presentibus pariter et futuris presens scriptum inspecturis, capitulum ecclesie Agriensis salutem in omnium salvatore; ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod nobiles domine Elena, Balthasar de Kysrede, et Sophia, Nicolai de eadem, consortes, filie, videlicet condam Ladislai, filii Nicolai, filii alterius Nicolai, filii Gregorii de Saar et prefatus Balthasar, coram nobis personaliter constituti, dixerunt, et sponte sunt confessi in huncmodum: quod quia Osvaldus filius Emerici Sewreg de Chekekatha, a condam nobili domina Anna alionomine wlgo Wywagazzon (Ujnagyasszony) vocata, filia supradicti Nicolai, filii alterius Nicolai, filii condam Gregorii de prescripta Saar, procreatus ipsis de et super expensis dicti condam Ladislai patris ipsarum dominarum Elene et Sophye et tandem annotati Balthasar de Kysrede in reacquisitiones et ab alienorum manibus rectificationes portionum possessionariarum dicti condam Ladislai et ipsius Osvaldi in possessionibus Mysee et Gybardsaar vocatis, in comitatu Hewesiensi existentium habitarum a nonnullis rethroactis curriculum temporibus in curia regia et alias ubi-

libet factis, quo ad portionem eiusdem Osvaldi cedere debentium iuxta limitationem certorum proborum et nobilium virorum plenam et omnimodam impendisset satisfactionem, ideo ipsi super huiusmodi satisfactione sufficienter contenti, annotatum Osvaldum ratione previa quitum reddidissent et expeditum commississent, prout quitum reddiderunt et expeditum commiserunt coram nobis, annotateque domine, Elena et Sophia, quartam partem dictarum possessionum Myse et Gybarsar, puta portionem ipsius Osvaldi, ipsum de iure concernentem, cum omnibus et singulis eiusdem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, videlicet terris arabilibus cultis et incultis, silvis nemoribus pratis, fenilibus, aquis pascuis et generaliter quarumlibet utilitatum integritatibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, ad dictam portionem possessionarium dicti Osvaldi rite et legitime spectantibus et pertinere debentibus eidem Osvaldo remisissent et resignassent, manusque ipsarum de dominyo eiusdem penitus eximissent, ymmo remiserunt et resignarunt, manusque earundem de dominyo eiusdem prorsus exemerunt coram nobis per ipsum Osvaldum et heredes eiusdem universos iure perpetuo et irrevocabiliter tenendam possidendam pariter et habendam; in cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam presentes nostras litteras privilegiales pendentis et autentici sigilli nostri munimine roboratas duximus concedendas. Datum feria tertia, proxima ante festum beati Gregorii pape, anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto.

Hártyán, függő pecsétje hiányzik.

33. §.

*1476. Budán. Rédy Miklós az ő nejének Zsófiának és gyermekeinek László és Annának nevében a budai káptalan előtt tiltakozik az ellen,*

hogy Ilona Rédey Boldizsár neje az ő tudta és beleegyezése nélkül mizsei és sári birtokát bizonyos mennyiségű pénzért Rédey Gáspárnak elzálogosította; mivel az a birtok az ő nejét és gyermekeit épen oly jogon illeti, mint a Boldizsár nejét. Ugyanazért a nevezett Miklós az említettek nevében Ilonát eltiltja azon birtok eladásától vagy elzálogosításától, a felséges fejedelmet pedig annak eladományozásától vagy eladásába való beleegyezésétől, a nevezett Gáspárt pedig és minden másokat annak elfoglalásától és haszonvételeitől.

Nos capitulum ecclesie Budensis memorie commendamus, quod Nicolaus de Rede in personis nobilium domine Sophie consortis necnon Ladislai filii et Anne filie suorum nostram veniendo in presentiam per modum protestationis et prohibitionis nobis significare curavit in hunc modum: quomodo nobilis domina Elena cousors Balthasar de de prefata Rede totale portiones suas possessionarias in possessionariibus Myse necnon Saar vocatis in comitatu Hewesiensi ac universa iura possessionaria, ubilibet et in quibuscumque comitatibus existentes habita absque scitu et voluntate corundem protestantium nobili Gaspar de iamfata Rede pro quibusdam certis pecuniis impignorasset, cum tamen dicte portiones et iura possessionaria eisdem protestantes equebene tam hereditario quam iure successorio sicuti prefatam dominam Elenam concernerent, in preindicium et dampnum eorundem iurisque derogamen valdemagnum; unde facta huiusmodi protestatione, prefatus Nicolaus nomiibus et in personis quibussupra annotatam dominam Elenam a venditione impignoratione et alia quavis alienatione serenissimum autem principem dominum Mathiam dei gratia regem Hungarie Bohemie etc. dominum nostrum gratiosum a donatione collatione et consessus adhibitione; prefatumque Gaspar et alios quoslibet a receptione occupationeque et detentione seque quovis quesito colore in domynium earundem intromissione et sibi ipsis statui factione usufructuum et quarumlibet utilitatum perceptione sew percipifactione qualitercumque factis vel fiendis publice et

manifeste prohibuit coram nobis testimonio presentium mediante, datum feria tertia proxima post festum Pasce domini anno eiusdem millesimo, quadingentesimo septuagesimo sexto.

A muzeumi levéltárból.

Papiron, hátán a pecsét nyoma.

---

34. §.

*1478. Verpelét. Daróczy Tamás hevesmegyei alispán bizonyítja,*

hogy Rédey Boldizsár maga helyett személyesen és neje Ilona helyett ügyvédi meghatalmazással előtte megjelenvén, önként megvallotta, hogy habár a mizsei birtok tisztába hozása és megtartása nékik költségbe és fáradságba került, mégis több jólelkű nemes férfiak egyeztetése folytán egészen kielégítettek, és Miklóst és nejét Zsófiát minden további követelés alól fölmentették s a mizsei birtoknak felét nékik átengedték.

Nos Thomas de Daroch vicecomes et iudex nobilium comittatus Hewesiensis memorie commendamus, quod nobilis Balthasar de Rede pro te personaliter et pro nobili domina Elena consorté sua cum procuratoriis litteris coram nobis constitutus sponte confessus est in huncmodum: quomodo licet ipsi in rectificatione et tutione portionum possessionariarum, in possessione Misse in comittatu Hewesiensi existente habita certas expensas et labores impendissent, tamen ipsi per compositionem nonnullorum nobilium virorum inter eos laborantium omnimoda satisfactione habita de eisdem expensis expositis ac laboribus et fatigiis perdictos Balthasar de Rede ac nobilem dominam Elenam consortem ipsius factis et patratis, nobiles Nicolaum de Rede ac dominam Sophiam consortem ipsius Nicolai portus et per omnia absolutos reddidissent et eisdem ad plenum satis factos, tum que et igitur eisdem Nicolao de Rede ac nobili domine Sophie consorti sue directam et equalem portionis possessionarie Myze medietatem dicte domine Sophie consorti Nicolai de Rede remisissent et resignassent,

ymo remiserunt et resignaverunt coram nobis vigore et testimonio presentium mediante. Datum in Werpleth Feria secunda proxima ante festum beati Erasmi episcopi, anno domini millesimo quadingentesimo seqtuagesimo octavo.

Papiron, a szöveg alatt öt gyűrűpecsét nyomával.

---

35. §.

*1478. Verpelét. Daroczy Tamás hevesmegyei alispán*

bizonyítványa mindenben egyezik az előbbenivel, csak az a különbség e kettő között, hogy ez Mizse helyett Sár-ra vonatkozik.

Nos Thomas de Daroch vicecomeset iudex nobilium comittatus Hewesiensis memorie commendamus, quod nobilis Balthasar de Rede pro se personaliter et pro nobili domina Elena consorte sua cum procuratoriis litteris nostris coram nobis constitutus, sponte confessus est in huncmodum, quomodo licet ipsi in rectificatione et tutione portionis possessionarie in possessione Saar in comittatu Hewesiensi existente habita certos expensas et labores impendissent, tamen ipsi per compositionem nomullorum nobilium virorum inter eos laborantium et fatigiis per dictos Balthasar de Rede ac nobilem dominam Elenam consortem ipsius factis et patratibus nobiles Nicolaum de Rede ac dominam Sophiam consortem ipsius Nicolai prorsus et per omnia absolutos reddidissent et eisdem ad plenum satisfactos tumque et igitur eisdem Nicolao de Rede ac nobili domine Sophie consorti sue directam et equalem medietatem portionis sue possessionarie in dicta possessione Saar habite et existentis dicte domine Sophie consorti Nicolai de Rede remississet et resignasset ymo remiserunt et resignaverunt coram nobis vigore et testimonio presentium mediante. Datum in Werpleth feria secunda proxima ante festum beati Eratmi episcopi anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo octavo.

Papiron, a szöveg alatt 7 pecsét gyűrű maradványai.

---

36. §.

480. *Verpelét. Byk János hevesmegyei alispán jelentése Rédey Mikocza Miklós ügyében.*

Ugyanis a nevezett Mikocza Miklós panaszt emel ugyancsak Rédey Mikocza Bertalan ellen Mátyás király előtt, több vádakat hozván fel ellene, mik a király levelében elő vannak sorolva, s a király megparancsolja Byk János alispánnak, hogy tartson ez ügyben vizsgálatot és tegyen néki arról jelentést. Az alispán e vizsgálatra kiküldötte apei Radnoth István szolgabíró, ki a vizsgálatról visszatérve azt a jelentést tette, hogy azokat a vádakat, mik a király levelében fellelők vannak hozva, mind igazoltnak találta.

Seremissimo principi domino et domino Mathie, die gratia regi Hungarie Bohemie Dalmatie Croatie etc. domino nostro gratiosissimo. Johannes de Byk vicecomes et iudex nobilium comittatus Hewesienensis servitia perpetua cum fidelitate; vestra noverit serenitas nos litteras eiusdem vestre serenitatis sumpma cum reverentia, qua decuit, recepisse in hec verba:

Mathias dei gratia rex Hungarie Bohemie, fidelibus nostris comiti vel vicecomiti et iudicibus nobilium comittatus Hewesienensis salutem et gratiam. Exponitur nobis in persona Nicolai Mykocha de Rede, quomodo iu festo epiphaniarum domini, in anno, cuius iam tertia appropinquaret revolutio, Bartholomeus similiter Mykocha de eadem Rede, violentis manibus ad domum et curiam prelibati exponentis, in possessione Rede alias Zenthmarthonredeye habitas irruendo, abinde quandam sternitriam ipsius extrahendo eandem ex consilio Thome de Daroch, Ladislai et Dyonisii de Baal, Johannis Batha de Myse et Sidismundi (igy) de Lwdas, dire et acerime (igy) verberasset, et quod in anno cuius iam quinta vel circiter instaret revolutio, idem Bartholomeus de Rede plateam communem et ovile (igy) comune, que scilicet platea a meridiei plaga eiusdem possessionis Zenthmarthonredeye et ovile retro ortus ipsorum in comuni loco adiacerent et eundem exponentem eo iure, quo prefatum Bartholomeum concernerent totaliter pro se usurpasset et in facie eiusdem



platee, in qua curreus (igy) et peccora (igy) in ipsam possessionem impelli consueverunt domum edificassent, in ovile vero, oves nobilis puelle Veronice, filie condam Jacobi de Han, ex voluntate eiusdem puelle conservaret, etiam de presenti potentia mediante, in preiudicium et dampnum prefati exponentis valde magnum; super quo fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus quatenus unum vel duos ex vobis transmittatis, qui ab omnibus, quibus incumbit, meram de premissis experiantur certitudines veritatem; quam tandem nostre personali presentie fideliter rescribatis. Datum Bude in festo inventionis sancte crucis, anno domini millesimo quadringentesimo octuagesimo.

Nos itaque mandatis eiusdem vestre serenitatis in omnibus obedire cupientes, ut tenemur, unum ex nobis, videlicet Stephanum Radnoth de Apeh iudicem nobilium ad prescriptas inquisitiones faciendas duxissemus transmittendum; qui tandem facta sua inquisitione ad nos reveretis nobis retulit istomodo, quomodo ipse in dicto comitatu Hewesiensi, procedendo a nobilibus et ignobilibus a quibus decens et oportunum fuisset talem scivisset certitudinis veritatem, quomodo omnia premissa et quevis premissorum singula suomodo acta, facta et patrata extitissent et essent; quemadmodum eidem vestre serenitati dicta extitissent, tenorque litterarum eiusdem vestre serenitatis contineret per omnia prescriptarum. Datum in Werpleth feria secunda proxima post festum visitationis gloriosissime beate Marie virginis, anno domini supradicto.

Külzet :

Domini regi

Pro Nicolao Mykocha de Rede contra Bartholoneum de eadem

Rede ae alios intrascriptos

Inquisitionis relatio.

Papiron, hátán 4 záró gyűrűpecsét nyoma.

## 37. §.

*1466. Budán. Palócz László országbíró ítélete.*

Szenterzsébety János budai Deák György (Georgius Litteratus) ügyvédje által, panaszt emelt Rédey Dósa Miklós ellen, hogy Klára nejenek, János, Sándor és Miklós fainak ösztönzésére 1465-ben sz. Katalin napja táján szenterzsébetyi és leleszi birtokait fegyveres kézzel megtámadván, onnét erőszakosan nem csekély értékű sertéseit elhajtották, miáltal néki háromszáz arany forint kárt tettek, amit háromrendbéli bizonyítvánnyal igazolt, a mit rédei Sándor László a bepöröltek ügyvédje tagadott, állítván, hogy az ő védenzei a rájuk fogott erőszakoskodásban egészen ártatlanok. De mivel az ügyvéd ezen védelmét semmi írott bizonyítvánnyal sem igazolta, az országbíró az ellenük felmutatott bizonyítványok alapján őket arra ítélte, hogy mind a hárman ötvened ötvened magokkal vagyis ötven esküvő társaik tanubizonyításával vagy esküjével igazolják ártatlanságukat az egri káptalan előtt, s arról a nevezett káptalan a következő vizkereszt nyolczadára tegyen néki jelentést.

Nos comes Ladislaus de Palocz index curie serenissimi principis domini Mathie, dei gratia regis Hungarie Dalmatie Croatie etc. damus pro memoria quod Georgius litteratus de Buda pro Johanne de Zenthersebeth cum procuratoriis litteris capituli ecclesie Agriensis iuxta continentiam litterarum nostrarum prorogatoriarum in octavis festi beati Jacobi apostoli in figura nostri iudicii comparendo contra Nicolaum Dosa de Rede Johannem et Nicolaum filios eiusdem de eadem proposuit eomodo, quomodo circa festum beate Katherine virginis et martiris in anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo quinto preteritum elapso, Nicolaus Dosa de Rede, ex consensu et instigatione nobilium domine clare consortis ac Johannis, Sandrini et Nicolai filiorum suorum de eadem armatis manibus et potentia[riis] ad territorium possessionum ipsius exponentis Zenthersebeth predictae ac Lelez vocatarum in comitatu Hewesiensi existenti habitaram venientes abinde non modicos scrophas ipsius recepissent et quo ipsorum placuisset voluntati abducifecissent, in quibus dicto exponenti trecentorum florenorum auri dampna intulissent, potentia mediante, in preiudicium et dampnum dicti exponentis valde magnum, et hec sic

facta fore exhibitionibus trium litterarum inquisitionalium unius Budensis, alterius vero dicti agriensis capitulorum ecclesiarum et tertie comitis vel vicecomitis et iudicum nobilium dicti comitatus Hewesiensis sub uno sensu et forma verborum loquentium in diversis terminis emanatarum, dicto domino nostro regi ad nostram litteratoriam amicabilem petitionem rescriptarum comprobando eidem actori ex parte memoratorum in causam attractorum per nos in premissis iuris equitatem postulavit impertiri, quo audito Ladislaus, Sandor de Rede pro prefatis Nicolao Dosa de Rede ac Johanne et altero Nicolao in causam attractis cum procuratoriis litteris dicti capituli ecclesie Agriensis in nostram exurgendo presentiam respondit ex adverso, quomodo iidem in causam attracti in totali premissa actione et acquisitione dicti actoris innocentes essent penitus et immunes, et quia procurator partium prescriptarum eorum allegata nullo ampliori documento comprobabat sed eisdem iuxta preexhibitarum trium litterarum inquisitionalium vigores per nos in premissis iuris equitatem preberi postulabant, pro eo nos hiis perceptis iudicantes commisimus eomodo, ut antefati Nicolaus Dosa de Rede ac Johannes et Nicolaus filii eiusdem centesimo quinquagesimo se nobilibus, quilibet videlicet eorum quinquagesimo se ita videlicet, ut annotatus Dosa de Rede vigesimo octavo, dictusque Johannes de eadem Rede vigesimo nono prescriptus autem alter Nicolaus de Rede tricesimo diebus festi beati Martini episcopi et confessoris nunc venturi, terminis scilicet post se se immediate affuturis semper coram dicto capitulo ecclesie Agriensis super eo, quod ipsi in totali premissa actione et acquisitione dicti actoris innocentes sint et existant penitus et, immunes sacramenta prestare, et tandem ipsarum iuramentaliu depositionum series, ut fuerit expediens partes in litteris memorati capituli ecclesie Agriensis ad octavas festi epiphaniarum domini similiter nunc venturas legitime perdurando dicto domino nostro regi reportare teneantur. Datum Bude sexagesimo die octavarum festi beati Jacobi apostoli predictarum anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo sexto.

Külzet :

Super iuramentis.

Pro Nicolao Dosa de Rede ac Johanne et Nicolao filiis eiusdem de eadem contra Johannem de Zenthersebeth per eosdem Nicolaum Dosa ac Johannem et Nicolaum filios eiusdem centesimo quinquagesimo se nobilibus quemlibet videlicet eorum quinquagesimo se ita

videlicet ut annotatus Nicolaus Dosa de Rede vigesimo octavo dictusque Johannes de eadem vigesimo nono prescriptus autem alter Nicolaus de Rede tricesimo diebus festi beati Martini episcopi et confessoris nunc venturi terminis scilicet post sese consequenter affuturis semper coram capitulo ecclesie Agriensis modo intrascripto deponendis quarum series ut fuerit expediens ad octavas festi epihaniarum domini similiter nunc venturas legitime perdurando, domino regi rescriptionalis.

Memorialis.

Papiron, a zárópecsét maradványával.

---

**Jegyzet.** Az itt közlött oklevél tartalmának felvilágosítására meg kell említenünk, hogy a régi bírói eljárás egy részét tette az ügy nevezett esküvő társak bizonyítása. Az ily esküvő társak a törvényben latin nyelven *coniuratorok*-nak, az egyházi jogban pedig *purgatorok*, *compurgatorok*-nak nevezettek, annyiban különböztek a közönséges tanúktól, hogy nem azt bizonyították, a mit szemeikkel láttak vagy füleikkel hallottak, hanem azoknak csak hitelét vagy becsületességét igazolták vagy vindikálták, a kiknek érdekében tanuskodtak: hogy t. i. azoknak állítása vagy esküje hitelt érdemel s a törvény előtt bizonyítékul elfogadható; de ezt hiteles helyen, a káptalanok előtt tartoztak nyilvánítani, s esküvel is bizonyítani. Ezen bírói eljárásra vonatkoznak az oklevelekben előforduló eme kifejezések: *tertio se Nobilibus*, *decimo se Nobilibus*, *vigesimo se Nobilibus*, *quingagenesimo se Nobilibus* *deposuit iuramentum*, a mit, úgy látszik, a másoló sem értett; a mi pedig annyit jelentett, hogy az illető pörös fél harmad, tized, huszad, vagy ötvened magával igazolja magát vagy ügyének igazságát a bíróság előtt, vagyis három, tíz, husz, ötven *coniurator* vagy nemes társa a kijelölt hiteles helyen esküdjék mellette<sup>1)</sup>.

Most érthetjük Palócz László országbírónak ítéletét vagyis a felhozott oklevélnek arra vonatkozó kérdéses kifejezéseit, mikszerint Rédey Dósa Miklós és az ő fiai János és Miklós és mindegyik közülök *quingagesimo se Nobilibus*, vagyis ötvened magával, ötven nemes társának esküjével tartozott magát az egrí káptalan előtt a felhozott vád alól menteni vagy tisztázni.

---

<sup>1)</sup> Perger János. Bevezetés a Diplomatikába. Pest. 1821. III. 104. l.

## 38. §.

*1466. Az egri káptalan bizonyítja,*

hogy Rédey Benedek és Zsigmond egyfelől, és Rédey Boldizsár és Gáspár másfelől előttük megjelenvén, kijelentették, hogy ámbár Rédey Boldizsár és Gáspár sz. György napján tartoztak volna előttük ötvened magokkal Benedek és Zsigmond ellen esküt tenni, mindazonáltal némely jólelkű és békeszerető nemes társaik közbenjárása folytán oly egységre léptek, hogy Boldizsár és Gáspár esküvő társait az eskütétel alól felmentették, és minden eddig egymás ellen indított pöreik- és követeléseiket beszüntették, de oly kikötéssel, hogy ha valamelyik fél az általuk választható békebírák rendeletének alá nem vetné magát, azonnal almarasztaltassék, és mindakét félnek pöre vagy követelése újra érvénybe lépjen.

Nos capitulum ecclesie Agriensis memorie commendamus, quod Benedictus et Sigismundus, filii condam Michaelis de Zenthmarthonredeye ab una, parte vero ex altera Balthasar et Gaspar filii condam Petri de eadem coram nobis personaliter constuti per eosdem Benedictum et Sigismundum confessum extitit, pariter et relatum in hunc modum: quod licet prefati Balthasar et Gaspar vigesimo octavo die festi beati Georgii martiris proxime preteriti, contra ipsos Benedictum et Sigismundum centesimo se (igy) nobilibus, quilibet scilicet eorum quinquagesimo se (igy) nobilibus coram nobis iuramentum prestare et deponere debuerint,<sup>1)</sup> tamen ipti ordinativa compositione nonnullorum proborum et nobilium virorum pacem partium amantium ad pacis et concordie taliter devenissent unionem, quod primo iidem Benedictus et Sigismundus annotatos Balthasar et Gaspar cum eorundem coniuratoribus omnibus super huiusmodi ipsorum iuramentorum depositionis quit[os] reddi[dis]sent et absolutos commisissent ymmo reddiderunt et commiserunt cora[m no]bis, tandemque eedem [partes] universas et quaslibet ca[usas] ac litium processus ipsorum contra sese et in alterutrum usque huc motas et vertentes arbitrio et dispositioni octo proborum et nobilium virorum per iptas partes rationali necnon eligendorum in dicta possessione Zenthmarthanredeye fiende submisissent, submiseruntque eoram nobis eomodo, ut quicque ipsi octo probi et nobiles viri per ipsas partes eligendi, quinta feria

proxima post festum penthecostes proxime venturum auditis partium propositionibus, visisque et examinatis eorundem iuribus ac litteris et litteralibus instrumentis inter easdem partes disponerent et ordinarent et finaliter concluderent, id ambe partes pro rato, grato et firmo acceptare deberent et tenerentur, tali vinculo obligationis mediante, quod si qua partium predictarum terminum et locum ad predictos personaliter vel per earum legitimos procuratores comparere vel mittere aut huiusmodi arbitros pro sui parte illac adducere vel dispositionem et arbitrium eorundem octo arbitratorum acceptorum nollet aut non curaret quoquomodo, extunc totalis pars non comparens et premissa non acceptans contra partem alteram premissa observantem et acceptantem in succubitu duelli, facti potentialis convincatur et convinci debeat eo facto, actioque uniuscuiusque partis pristina m sorciatur vigorem (igy!) harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum feria quinta proxima aute festum beati Urbani pape, anno domigi millesimo quadingensimo texagesimo sexto.

Papiron, hátán a pecsét maradékai.

---

<sup>1)</sup> Ez is a följobb tárgyalat birói eljárásra, vagy a conjuratorok eskütételére vonatkozik.

---

39. §.

*1468. Az egri káptalan jelenti Ország Mihály nádornak,*

hogy Szurdok-püspöki elfoglalása miatt Rédey János által pörbe fogott Bátor Albertet a sz. Jakab apostol nyolczadára kitűzött határnapra a nádor előtti megjelenésre megidézte.

Magnifico domino Michaeli Orzag de Gwth, regni Hungarie palatino et iudici comanorum, amico eorum honorando, capitulum ecclesie Agriensis, amicitiam paratam cum honore. Vestra noverit magnificentia, quod cum nos honore quo decuit receptis litteris ipsius

vestre magnificentie evocatoriis, modum et formam vestre iudicarie deliberationis, super facto exhibitionis litterarum et litteralium instrumentorum, factum possessionis Zwrdokpyspeky vocate in comitatu Hewesiensi existentis in se exprimentibus, pro parte Johannis de Rede contra Albertum filium condam Nicolai de Bathor confectis et emanatis, nobisque amicabiliter directis, quas capite sigilli nostri consignarifaciendo in specie vestre remisimus magnificentie, iuxta quarum continentiam unacum Bartholomeo de Rede, homine eiusdem vestre magnificentie in eisdem litteris evocatoriis inter alios homines vestros, nominatim conteriptos, expresso nostrum hominem videlicet discretum Augustinum de Zegedino chori dicte ecclesie nostre presbiterum, ad ea, que in eisdem litteris evocatoriis continentur fideliter peragenda duxissemus transmittendum, qui tandem exinde ad nos reversi nobis uniformiter retulerunt, quomodo ipsi feria quinta proxima ante festum visitationis beate Marie virginis proxime preteritum ad possessionem Zwrdokpyspeky predictam accessissent ibique idem homo vestre magnificentie dicto nostro testimonio presente prefatum Albertum de dicta Bathor prescriptas litteras et litteralia sua instrumenta exhibiturum ac de iudicio trium marcarum vestre magnificentie et parti adverse satisfacturum, contra prefatum Johannem de Rede ad octavas festi beati Jacobi apostoli nunc venturas vestre magnificentie evocasset in presentiam. Datum sexto die diei evocationis prenotate, anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo octavo.

Külzet:

Domino palatino.

Pro Johanne de Rede contra Albertum filium condam Nicolai de Bathor ad octavas festi beati Jacobi apostoli nunc venturas.

Evocationis relatio.

Az oklevél jobb szélén (hátnál):

Pro actore Johannes Berczel de Apcz, cum regalibus.

Papiron, a zárópecsét maradványával.

Az oklevél alján hátnál: non solvit.

---

## 40. §.

*1470. Az egri káptalan jelenti Ország Mihály nádornak,*

hogy Bátor Albertnek a Rédey János által indított pörben elrendelt megidéztetését nyilvános helyeken vásárok alkalmával a nép előtt kihirdetette és pedig Pásztón Sarlós Boldogasszony napján vagyis jul. 2-ikán, Gyöngyösön jul. 4-ikén és Hatvanban jul. 5-ikén.

Magnifico domino Michaeli Orzag de Gwth regni Hungarie palatino et indici Comanornm, amico eorum honorandó, capitulum ecclesie Agriensis amicitiam pararam cum honore. Vestra noverit magnificentia, quod cum nos honore, quo decuit receptis litteris ipsius vestre magnificentie proclamatoriis pro parte Johannis de Rede contra Albertum filium Nicolai de Bathor confectis et emanatis, nobisque amicabiliter directis, quas capite sigilli nostri consignarifaciendo in specie vestre remissimus magnificentie, iuxta quarum continentiam unacum Stephano Forgach de Rede homine eiusdem vestre magnificentie in eisdem litteris proclamatoriis, inter alios homines vestros, nominatim conscriptos expresso, nostrum hominem videlicet discretum Ladislaum de Ders presbiterum rectorem altaris sancti Stephani regis et confessoris in dicta nostra ecclesia fundati, ad ea, que in eisdem litteris vestre magnificentie proclamatoriis continentur, fideliter peragenda, nostro pro testimonio duxissemus transmittendum, qui tandem exinde ad nos reversi, nobis uniformiter retulerunt, quomodo ipsi memoratum Albertum de Bathor litteras et litteralia sua instrumenta, factum possessionis Zurdokpyspyky in comitatu Hewesiensi existentis exhibiturum ac de indiciis trium marcarum cum duplo et iterum trium marcarum sine duplo vestre magnificentie et dicto Johanni de Rede parti scilicet adverse satisfacturum, contra annotatum Johannem de Rede ad octavas festi beati Jacobi apostoli nunc venturas primo in festo visitationis beata Marie virginis proxime preterito in Pazthoh in mundiniis sew congregatione generalibus, tandem feria quarta in Gyenges, postremo vero feria quinta immediate sese sequentibus in Naghhathwan opidis, foris scilicet comprovincialibus in eidem celebrare consuetis publice et manifeste vestre magnificentie fecissent proclamare in presentiam, insinuando ibidem



eidem, ut si venirit et de premissis se bonomodo emandaverit, benequidem, alioquin non obstante ipsius absentia et rebellione, eadem vestra magnificentia finem debitum et indilatatum faciet in premissis, prout dictabit ordo iuris. Datum sexto die diei ultime proclamationis antedictae. Anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo.

Papiron, hátán a pecsét maradványai.

Az oklevél hátán, jobb szélén: pro actore Johannes Berczel cum regalibus.

---

41. §.

*1480. Verpelét. Bük János hevesmegyei alispán jelentése a Rédeyek között folyt pár felől.*

Ugyanis Rédey Mikocza Bertalan pörbe fogta ugyancsak Rédey Mikocza Miklóst a hevesmegyei törvényszék előtt; de a törvényszék a fölperest helytelen vagy szabályellenes eljárása miatt elmarasztalta rágalmazási vétségben, mi ellen a fölperes panasszal járult Mátyás király eleibe, orvoslásért vagyis új ítéletért könyörögvén, minek folytán a király meghagyta a nevezett alispánnak, hogy a folyamodó Bertalan ügyét vétesse újra tárgyalás alá, és hozasson abban új ítéletet, és ha netalán a nevezett fél nem volna megelégedve az ítélettel, azt bővebb megvizsgálás végett, följobbezés útján terjeszse fel ő hozzá. Az alispán a király leiratát a törvényszék elé terjesztvén, annak értelmében az említett pört ismét tárgyalás alá vétette, de a törvényszék előbb hozott ítélete mellett megmaradt, miszerint a nevezett Bertalan újra a rágalmazás vétségében lett elmarasztalva, mit az alispán a királynak jelentett.

Nos Johannes de Byk vicecomes et iudex nobilium comitatus Hewesiensis, damus pro memoria, quod cum, feria secunda proxima

post festum beati Johannis ante portam Latinam, nos unacum nonnullis nobilibus huius comitatus Hewesiensis in sede nostra iudiciaria pro faciendo moderativo iudicio causantium fuisset constituti, tunc nobilis Nicolaus Mykocha de Rede, scilicet in causam attractus, nobilem Bartholomeum Mykocha de eadem Rede scilicet actorem interrogasset coram nobis cuius sigillo ex quatuor iudicibus nobilium ipsum citare fecisset; quo audito Bartholomeus de Rede dixit eomodo: ut ipse in hac citatione sigillo Stephani Radnoth de Apch iudicis nobilium processisset et suam causam extentus fuisset citationeque in presenti nobilis Stephanus Nagh de Rede fuisset executor ac citator; quibus habitis nos iudicando eundem Stephanum Radnoth iudicem nobilium interrogavimus, utrum ipse eidem Bartholomeo scilicet actori sigillum contullisset an non, et quo tempore concessisset (igy); dictus vero Stephanus Radnoth de Apch iudex nobilium fassus eomodo, ut ipse in quadragesima eidem Bartholomeo de Rede contullisset, ceterum ad legitimam petitionem dictus Bartholomeus unum ex nobis, videlicet Johannem de Bab iudicem nobilium, ad recipiendam fassionem dicti Stephani Nagh de Rede scilicet in ista citatione executionis duxeramus transmittendum, qui demum exinde ad nos reversus, dixit eomodo, quomodo idem Stephanus Nagh de Rede citative mediante . . . . . ipsius cum iuramento fassus fuisset, ut ipse citationem sigillo dicti Stephani Radnoth iudicis nobilium in carnisprivio fecisset, quibus habitis nos iudicantes commisimus et adiudicavimus eomodo, ut ex quo citatio prius fuisset quam concessio sigilli, eo idem Bartholomeus de Rede scilicet actor, contra Nicolaum de Rede, scilicet in causam attractum honore aq[uisit]ionis calomnie esset convictus et agravatus, quibus habitis feria secunda proxima post festum visitationis beate Marie virginis eadem sede nostra iudiciaria, quasdam preceptorias eiusdem vestre serenitatis idem Bartholomeus de Rede nobis exhibuisset, hunc tenorem continentes:

Mathias dei gratia rex Hungarie Bohemie etc. fidelibus nostris, comiti vel vicecomiti et iudicibus nobilium comittatus Hewesiensis salutem et gratiam; exponitur maiestati nostre in persona fidelis nostri Bartholomei de Rede, quomodo in quadam causa his preteritis diebus inter ipsum exponentem ab una, et Nicolaum de eadem Rede ab alia partibus ratione certorum negotiorum vestri in presentia

nota, quasdam litteras vestras pro parte ipsius exponentis confectas non acceptasset (igy) sed eundem exponentem ad verba dumtaxat dicti Nicolai adversarii sui in facto calomnie condemnasset in prejudicium iuris eiusdem exponentis et dampnum manifestum; supplicatumque extitit pro parte eiusdem exponentis, ei de circa premissa per nostram maiestatem opportune provideri, et quia nos prefatum exponentem sic improvise in suis iustis iuribus oprimi nolumus, idcirco fidelitati vestre harum serie firmiter precipiendo mandamus, quatenus receptis presentibus, causam premissam, partes inter prefatas vestri in presentia motam, in qua, ut dicitur ipsum exponentem in facto calomnie condemnassetis, de novo et ex novo in vestri presentia recipere et assumptere, auditisque novis propositis ac responsis, partium predictarum, visis etiam universis litteris vestris, quas dictus exponens pro sua defensione confectas habere asserit causa in premissa inter partes prefatas novum iudicium facere debeatis, et si idem exponens de huiusmodi novo iudicio vestro contentari noluerit, extunc vos eandem causam simul cum tota serie ipsius vestri novi iudicii absque omni gravamine dicti exponentis et sine difficultate aliquali in citationem vestram, regiam nostram scilicet personalem in presentiam transmittere teneamini discutiendam et terminandam, partibus predictis coram ipsa nostra personali presentia comparendo, terminum vestris in litteris prefigendum congruentem, secus non facturi, presentibus perlectis exhibenti restituti. Datum Bude in festo sancte trinitatis, anno domini millesimo quadringentesimo octoagesimo.

Nos itaque mandatis eiusdem vestre serenitatis in omnibus obedire cupientes ut [tenemur] causam premissam partes inter prefatas nostri [in presentia] motam, in qua ipsum exponentem honere (igy) aquisitionis calomnie adiudicaveramus denovo et ex novo in nostri presentiam recepimus et assumpsimus; auditisque novis propositis et responsis partium predictarum, partes inter prefatas novum iudicium faciendo nos etiam iudicantes universos nobiles extunc nobiscum in iudicio consedentes ad id requisitos habuimus iterum, adiudicavimus eomodo, ut honere (igy) aquisitionis calomnie esset convictus et agravatus, dictus vero Bartholomeus de Rede, scilicet actor, quibus auditis, huiusmodi nostro iudicio contentari recusavit ad discussionem et deliberationem vestre serenitatis transmitti postulavit, nos vero causam partium modo premissa per nos

adiudicatam ad octavas festi beati Michaelis archangeli proxime venturas duximus transmittendam. Datum in Werpeleth [fer]ia secunda proxima ante festum assumptionis virginis gloriosissime beate Marie virginis, anno domini millesimo quadringentesimo octoagesimo.

Külzet:

Domino regi.

Pro Nicolao Mykocha de Zenmarthonredeye contra Bartholomeum Mykocha de eadem Rede super intrascriptis ad octavas festi beati Michaelis archangeli proxime venturas.

Transmissio cause.

Papiron, hátán 5 zárópecsét nyomával.

---

**Jegyzet.** Ezen oklevél szövegében két helyen ezen különösen hangzó passus fordul elő: honore acquisitionis convictus vagy agravatus. A mit egyelőre minden további magyarázat nélkül nehéz megérteni, s úgy látszik a másoló sem értette meg, legalább arra mutat az ő kérdező megjegyzése: így? Azonban e nehézséget könnyen meg lehet fejteni, ha nyomozzuk a régiek kiejtését és írásmódját. Ugyanis a régiek a magánhangzóval kezdődő latin szavaknak gyakran elibe szokták tenni a *h* betűt, s azzal hangoztatni: így p. o. az Emericus-t többször Hemerikus-nak írták. Így itt is az *onus* honos-nak van *irva* és hangoztatva, s az *onere*-ből lett honore. E szerint a felhozott passus kérdésbe hozott értelmét így lehet meghatározni és megigazítani: *Onere* acquisitionis calumnie convictus vagy agravatus, a mi annyit jelent, hogy az illető pörlekedő fél: rágalmozás vádjával van terhelve vagy a rágalmozás vétségében van elmarasztalva, a mi igen jól megegyezik a szöveg értelmével.

---

## 42. §.

*1483. Az egri káptalan bizonyítja,*

hogy Rédey Mikocza János és Rédey Margit, maczonkai Csepes István özvegye, néhai Rédey Péter leánya rédei házuk- és nemesi kuriájukat öt jobbágy telekkel, melyek közül három el van hagyatva, minden haszonvételeivel, szántóföldjeivel és hozzátartozandóságaival együtt elzálogosították Sáry Ilonának, Rédey Boldizsár özvegyének harminczhárom magyar arany forintért.

[No]s capitulum ecclesie Agriensis memorie commendamus, quod Johannes Dosa Redey De Zenthdomonkos [a]c nobilis domina Margaretha, relicta condam Stephani Chepes de Maczonka, filia videlicet condam Petri de Rede, coram nobis personaliter constituti dixerunt et sponte confessi sunt in huncmodum: [q]uomodo ipsi domum et curiam nobilitarem condam Balthasar de dicte Rede in eadem Rede [a]c duas sessiones iobagionales in quarum prima Barnabas Cheh, in secunda Nicolaus [B]aasthy residerent necnon tres sessiones desertas, in quarum una alias Benedictus Babo [i]n secunda Blasius Konth, in tertia vero Nicolau[s] Racz moram fecissent, similiter in eadem [p]ossessio[n]e Rede, in comitatu Hewesiensi existente h[abiti]s (igy) simulcum cunctis earundem utilitatibus [et pertinentiis] quibuslibet, terris scilicet erabilibus cu[ltis] et incultis agris pratis pascuis [silvis nemoribus] rubetis fenilibus aquis aquarum decursibus vineis vinearum promontoriis [molendi]nis molendinorumque locis et generaliter quarumlibet utilitatum integritatibus quovis [nominis] vocabulo vocitatis, tam ad eandem domum [et] curiam nobilitarem quam etiam ad predictas [sessio]nes iobagionales et desertas de iure specta[ntibus] et pertinere debentibus nobili domine Elene relicte condam Balthasar de Rede, filie videlicet cond[am] Ladislai Saary de Myse pro triginta [t]ribus florenis auri puri Hungaricalibus boni et iustip[on]deris pro dote videlicet et rebus paraffernalibus [e]iusdem domine Elene eidem de portione possessionaria [. . . . ip]sius condam Balthasar in possessione Rede predicta, dumtaxat habita provenire debentibus pi[gn]ori obligassent, obligaruntque et impignorarunt coram nobis, tandem per eandem dominam Elenam tenendas possidendas et habendas, donec

eidem de prescriptis triginta tribus florenis auri satisfactum fuerit, quo ad plenum, [it]a tamen, quod dum et quandocumque iidem Johannes Dosa et domina Margaretha prescriptas [dom]um et curiam nobilitarem ac sessiones iobagionales et desertas a prefata domina Elena [ . . . . . ]re, redimere, prescriptosque triginta tres florenos auri eidem persolvere possent et valerent [ . . . . . ] eadem domina Elena rehabitis eisdem triginta tribus florenis auri easdem eisdem remittere [ . . . . . resi]gnare ac ipsos de pres[criptis dote et rebus parafernalis] suis ut prefertur de portione possessionaria dicti condam Balthasar de possessione R[ede] predicta denutaxat provenire debentibus quitos et expeditos reddere deberet et teneretur coram nobis, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum feria secunda proxima post dominicam quasimodo, anno domini millesimo quadringentesimo octoagesimo tertio.

Papiron, hátán a pecsét nyomával.

---

43. §.

*1488. Verpelét. Werebélyi Simon és Szöllösy György megyei alispánok bizonyítják,*

hogy Rédey Zsigmond, ki Simonnak is neveztetik, némely sürgetős ügyeinek elintézése miatt hat hold szántóföldjét, mely Kéncsesgyep nevü határ részben fekszik, elzálogosította Rédey Miklósnak két arany forintért és huszonöt denárért.

Nos Symon de Werebel ac Georgius de Sewlews vicecommittes et quatuor iudices nobilium necnon duodecim electi et iurati nobiles comitatus Hewesiensis, memorie commendamus, quod nobilis Sigismundus Symon dictus de Rede coram nobis personaliter constitutus, sponte confessus est in huncmodum: quomodo ipse pro quibusdam propediendis negotiis ipsum ad presens sumpme urgentibus evitandis sex iugeros (igy) terrarum arabilium suorum in loco Kenchesgep vocato in territorio possessionis Rede in comittatu Hewesiensi existentis nobili Nicolao de Rede pro duobus florenorum auri et viginti-

quinque denariis prius plene ab eodem ut retullit habitis et receptis pignori obligasset ymo obligavit coram nobis assumpmendo nichilominus idem eundem in dominio dictarum sex iugerum terrarum arabilium contra quosois iuridicos impeditores expedire propriis suis laboribus et expensis harum nostrarum vigore et testimonio presentium mediante. Datum in Werpleth, feria secunda proxima ante festum asensionis (igy) domini anno domini millesimo quadringentesimo octoagesimo octavo.

Papiron, a szöveg alatt 5 gyűrűpecsét maradványa.

44. §.

*1491. Az egri káptalan bizonyítja,*

hogy Rédey Margit Csepes István özvegye, néhai Rédey Péter leánya és az ő fia Imre némely sürgetős szükségeik kielégítése végett szent-márton-rédei egész birtokukat, mely Répahely, Bábavölgy, Szilfa-földje és Alájáró határészekben fekszik, minden haszonvételeivel együtt elzálogosították, Szent-Márton-Réd-y Miklósnak negyven három jó értékű magyar arany forintért.

Nos capitulum ecclesie Agriensis memorie commendamus, quod nobilis d[omin]a Mar[garet]ha relicta condam Stephani [Czepes] de Rede, filia videlicet condam Petri de Rede predicta et Emericus filius eiusdem domine, coram nobis personaliter constituti, sponte et libere confessi sunt in huucmodum: quomodo ipsi pro quibusdam necessitatibus ipsorum ipsos ad presens urgentibus evitandis totales portiones ipsorum in terris arabilibus Repahel, Babawelgh, Zylfa-felde et Alayoro q[ue] videlicet diverterentur [ad molendinum] Kenderfelde vocatum, que esset a parte possessionis Rede predictae, necnon in pratis Kon, Nadzeeg Ewkerewoyze Naghreth, Zygeth, Berekerth appellatis, cuiusdem silve a parte cuiusdem arboris ulmi wlgariter Zylfa adiacentis, omnino in territorio possessionis Zenthmarthonredeye existentis habitas, simulcum cunctis ipsarum utilitatibus, fructuositatibusque et emolumentis Nicolao de eadem Zenthmarthonredeye pro quadragintatribus florenorum auri Hungaricalibus boni et iusti ponderis plene ut dixerunt ab eodem

levatis et receptis pignori obligassent, ubligaruntque et impignorarunt coram nobis eomodo, quod dum et quando iidem Emericis et domina Margaretha prescriptas ter[ras] arabiles prataque [.....] ad possessionem [Rede] [.....] Nicolaus ac habitis pr[ivus] prescriptis quadragintatribus florenis ..... est ma[.....] videlicet secluse easdem et eadem eisdem remittere et resignare deberent [.....] assumptendo nichilominus iidem Emericus et domina Margaretha m[.....] Nicolaum de Rede in pacifico dominio prescriptarum terrarum arabilium prat[orum et s]ilve intra tempus redemptionis earundem contra quos libet impetitores caus[i di]cos et actores protegere, tueri et conservari propriis eorum laboribus et expensis, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Sabbato proximo post festum sacratissimi corporis christi, anno eiusdem millesimo, quadringentesimo nonagesimo primo.

Papiron, hátán pecséttel.

45. §.

*1509. Verpelét. Bélyeni, Gál és Szólátý Balázs megyei alispánok bizonyítják,*

hogy [Rédey Mátyás személyesen és Dorottya neje helyett ügyvédi meghatalmazással 1509. június 13-ikán Bód Menyhárt és Kalonda Péter ellenfeleit, kik e napra voltak a törvényszék eleibe idézve, egész nap várta; de sem maguk meg nem jelentek, sem maguk helyett meghatalmazottat nem küldöttek, s azért el is marasztaltak, ha csak megnemjelenésüket kellőleg ki nem mentik.

Nos Gallus de Bellen et Blasius de Zolath comittes (igy) et iudices nobilium comittatus Hewesiensis damus pro memoria quod feria secunda proxima in festo beati Barnabe apostoli Mathias de Rede personaliter, pro domina Dorothea, consorte sua cum procuratoriis litteris nostris contra Melchiorem de Bód et Petrum de Kalonda per diem legittime stetit in termino coram nobis, qui iuxta continentiam litterarum nostrarum citatoriarum, super factis in eisdem con-



tentis nostram in presentiam non venerunt, neque misserunt, unde ipsos in iudico commisimus fore convictos si se rationabiliter non poterit (igy) excusare. Datum in Verpleth quintodecimo die termini prenotati. Anno domini millesimo quingentesimo nono.

Külzet :

Pro nobili domina Dorothea, condam Petri Demyendy filia, consorte Mathie de Rede contra Melchiorem de Bod et Petrum de Kalonda.

Iudicialis.

Az oklevél hátán alul: solvit XII.

Papiron, zárlatán 4 gyűrűpecsét nyoma.

---

46. §.

*1518. Verpelét. Belyéni Albert, a kir. személynök jegyzője és Hevesmegye alispánja bizonyítja,*

hogy Rédey Mátyás és apczi Mikotelky Tamás a törvényszék előtt megjelenvén, kijelentették; hogy minden pöreiket vagy követeléseiket, melyeket eddig egymás ellen vagy mások ellen is indítottak és folytattak, beszüntetik, s amit az ő megbizottjaik vagy ügyvédek ama pörös kérdésekben fognak végezni, azt készek lesznek elfogadni és megtartani.

Nos magister Albertus de Bellyen personalis presentie regie maistatis prothonotarius necnon vicecomes et iudex nobilium comitatus Hewesiensis, memorie commendamus, quod nobiles Mathias de Nagh Rede et Thomas Mykotelky de Apcz coram nobis personaliter constituti in omnibus causis ipsorum et earum articulis tam per ipsos contra alios quam per alios quospiam contra ipsos in quibuslibet terminis coram nobis a data presentium per anni circulum motis vel movendis se se mutuo, item Georgium de Paztoh Nicolaum de Bod,

Balthasar Koczordi de Fogach, Johannem Therpessy de Iwaad, Gregorium Thoth de Farmos et Blasium litteratum de Erk, fecerunt constituerunt et ordinaverunt ipsorum veros et legitimos procuratores ratum atque firmum se promittendo habituros quicquid per eorum alterum aut predictos ipsorum procuratores simul, vel divitum exhibitorem videlicet sew exhibitores presentium, actum factum et procuratum fuerit in causis ipsorum prenotatis. Datum in Verpleth feria secunda proxima post festum beati Martini confessoris, anno domini millesimo quingentesimo decimo octavo.

Papiron, a szöveg alatt 5 gyűrűpecséttel.

---

47. §.

*1519. Vass László külső-szolnoki alispán, Istvánffy István és Veres Miklós, szolgabírák bizonyítják,*

hogy Rédey László és fia Miklós felmutatta előttük Lajos király levelét, melyben a király meghagyta nekik, hogy a kérelmező Rédey László tanuit az általa megnevezendő időben és helyen hallgattassák ki, és hogy senki ki ne vonhassa magát a tanuvallomás alól, a ki az alispán rendeletére a tanuvallató előtt meg nem jelennék, azonnal az országos törvényben megszabott tizenhat márka büntetésben marasztaltassék el s ezen büntetés rajta irgalom nélkül hajtassék végre. Minek folytán az alispán kirendelte Rédey László tanuinak kihallgatására Veres Miklós szolgabírót, ki visszatérven jelentette, hogy mizsei Nemes György elhagyatott nemesi telkét farmosi Kozma Bálint és Négyesi Sebestyén vallomása szerint Rédey Lászlónak elzálogosította három forintért.

Nos Ladislaus Was comes comitatus Zolnok exterioris, Stephanus Ystwanffy et Nicolaus Weres iudices nobilium de eadem damus [pro] memoria significantes quibus incumbit, quod nobiles Ladilaus Redei cum filio suo Nicolao Redei venientes in presentiam nostram attule-

runt nobis quasdam litteras domini Ludovici regis, cuius tenor talis est:

Ludovicus dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. fidelibus nostris universis et singulis egregiis ac nobilibus et alterius cuiuscumque status ac conditionis comittatus Zolnok exterioris, hominibus presentes visuris, salutem et gratiam. Expositum est maiestati nostre in persona fidelis nostri nobilis Ladislai de Rede, quomodo ipse quandam attestationem ratione et pretextu certorum negotiorum in loco et termino per eundem exponentem vobis declarandorum coram vicecomite illius comittatus vestri Zolnok exterioris per vos celebrari facere haberet, formidaret tamen idem exponens, ne aliqui ex vobis sese ad dicenda veritate abstraherent, communem iustitiam per hoc negandum, que eum nemini debeat abnegari, pro eo fidelitati vestre harum serie firmiter precipiendo mandamus, quatenus dum et quodcumque nomine prefati exponentis, cum presentibus fueritis requisiti, aut alter vestrum fuerit requisitus, in loco et termino, per ipsum exponentem vobis ut prefertur prefigendo, sub onere sedecim marcarum a gravis ponderis per nos super eos, qui requisiti huiusmodi attestatiioni interesse, inibique de interrogatis testimonio veritati perhibere recussaverint, vigore generalis novi decreti, regni nostri inter cetera superinde editi immediate et irremissibiliter exigendarum insimul convenire ac in presentiam prelibati vicecomittis dicti comitatus vestri personaliter accedere, ibique ad fidem vestram deo debitam, fidelitatemque nobis et sacre corone nostre observandam, qualis vobis superinde constat certitudo veritatis, suomodo fateri dicereque et referre debeatis, atque teneamini, super qua quidem fassione et attestatiione vestras litteras tandem annotato exponenti necessarias per prefatum vicecomitem vestrum sub sigillo suo cognoscibili dari volumus et mandamus; secus igitur nulla ratione facturi; presentibus perfectis exhibenti restituti. Datum Bude feria quarta proxima post festum beate Dorothee virginis et martiris, anno domini millesimo quingentesimo decimo nono.

Nos autem unum ex nobis videlicet Nicolaum Weres pro acceptatione testium transmissimus, qui tandem ad nos reversus retullit, quod nobilis Valentinus Khozma, protunc iudex nobilium de Farnos et Sebastianus Negessy de Mysse fide mediante testati fuissent; Valentinus Khozma fassus fuisset, quod nobilis condam Georgius

Nemes de Mysse, quodam tempore erga eum venisset, qui hanc fassionem fecisset, ut sessionem suam desertam nobilitariam, in possessione Mysse in hoc Zolnok exteriori adiacentem cum terris arabilibus pratis et Kysherdew Ladislao Redey in florenis tribus impignorasset et litteras superinde emanari faceret; Sebastianus vero Negessy testatus est, quod nobilis Georgius Nemes de Mysse veniens de Valentino Khozma, intransque ad eum, hunc testimonium fecisset, quod sessionem suam desertam nobilitarem Ladislao Redey in florenis tribus impignorasset et iudici nobilium fassionem superinde fecisset, super quibus quidem fassi[oni]bus et attestationibus presentes litter. nostras sigillis nostris . . . . . eisdem [Ladislao Redey] et Nicolao filio suo dedimus et contullimus. Datum in sede nostra [iudici]aria, feria secunda proxima post festum trinitatis. Anno domini millesimo quingentesimo decimo nono.

Papiron, a szöveg alatt három gyűrűpecséttel.

Feltűnő, hogy habár Rédey László hevesmegyei illetőségű birtokos volt és habár Mizse is Hevesmegyében fekvő helység volt; mégis, ezen csekélyebb értékű birtok kérdésében, az ide vonatkozó tanukihallgatás a külső-szolnoki bíróságra bízott. Nem bizott-e Rédey László a hevesmegyei bíróságban? vagy valami más körülmény forgott fenn, mely ezt a kivételes eljárást indokolja? nehéz elhatározni.

---

48. §.

*1519. Buda. Nagyrédey Mátyás pört kezdett Orsolya asszony ellen,*

Nagyrédey György özvegye ellen a nagyrédei, tarcsai, szurdok-püspöki hevesmegyei, bátkai gömörmegei és eszécei nógrádmegyei jószágok birtoka végett, melyeket örökösödési jogon követelte magának, minthogy György, Orsolya férje, az ő testvér bátyja volt. Úgy de Orsolya asszonynak Nagyrédey Györgytől Erzsébet nevű leánya volt, kit az atyja ki is házasított ugyan, de férhezmenetele után is mind az atyja életében mind halála után állítólag a nevezett atyai jószágok birtokában maradt. E pör folyamán az a kérdés merült fel: igaz-e, hogy Erzsébet asszony atyja halála után a nevezett jószágokat csakugyan bírta. Itt a tanúk kihallgatásának szüksége forgott fenn, miért is Battyáni István nádor az egri káptalant kereste meg, azon meghagyással, hogy kebeléből küldjön ki egy tagot hiteles tanúnak, s a tanúkihallgatás eredményéről tegyen neki jelentést.

Amicis suis reverendis capitulo ecclesie Agriensis Stephanus de Bathor, regni Hungarie palatinus et iudex comanorum ac comes Themesiensis, partiunque inferiorum regni capitaneus generalis amicitiam paratem cum honore. Noveritis quod Nicolaus de Bod pro nobili Mathia filo condam Johannis de Naghrede cum procuratoriis litteris regalibus, iuxta continentiam litterarum regalium prorogatori- arum ac vestrarum amonitoriarum, prohibitoriarum, evocatoriarum et insinuatoriarum, in presenti termino vigesimi diei, festi beati Jacobi opostoli proxime preteriti, ad quem scilicet terminum universe cause regnicolarum, breves necnon breves brevium pariter et transmissio- nales per regiam maiestatem, de consilio dominorum prelatorum et baronum generaliter fuerant prorogate ex transmissione personalis presentie eiusdem regie maiestatis nostram in presentiam facta in figura nostri iudicii comparando c[ontra] nobilem dominam ursulam, relictam condam Georgii de dicta Naghrede proposuit eomodo, quomodo ipse, de et super dote, ac rebus paraffernalibus eiusdem domine Ursule, relicte condam dicti Georgii Naghredey, fratris utputa carnalis prefati actoris, eidem domine Ursule de tota- libus portionibus possessionariis prelibati olim Georgii Nagredey, in

possessionibus Naghrede predicta, ac Tharcha et Zwrdok-pyspeky, in Hewesiensi, necnon Bathka in Gomeriensi et Cheeche in Newgradiensi comitatibus vocatis, existentibus habitis in ipsum actorem iure hereditario atque successorio devolutis et redactis, iuxta huius regni consuetudinem provenire debentibus, satisfactionem inpendere et easdem portiones possessionarias pro se rehabere vellet, iure admittente, legeque dicti regni requirente, ex parte cuius eidem actori, per nos impremissis (igy) iuris equitatem iustitiaeque complementum postulavit impartiri (igy), quo audito Balthasar de Kochord, quo prenominata domina in causam attracta, cum procuratoriis litteris regalibus, in eandem nostram exurgendo presentiam respondit ex adverso, quomodo prefata domina in causam attracta, dictas dotem et res suas paraffernales, a prefato actore levare non teneretur, ex eo potissimum, quia eadem domina in causam attracta, a prenominate olim Georgio Naghredey, alias domino et marito suo, dominam Elizabet filiam haberet progenitam, que quidem domina Elizabet filia ipsius domine in causam attracte, licet vivente dicto condam Georgio Naghredey, genitore suo maritata fuerit, tamen ex post, tam in vita ipsius condam Georgii patris sui, quam etiam post mortem eiusdem, in reali et pacifico dominyo prescriptorum iurium possessionarium paternorum perstitisset essetque etiam de presenti, igitur prefata domina in causam attracta, prescriptas dotem et res suas paraffernales non a prefo actore, sed a predicta filia sua tollere et levare teneret in cuius contrarium memoratus procurator iam fati actoris, in persona eiusdem obiecit in hunc modum, quomodo prefata domina Elisabetha filia annotati condam Georgii Redey, ipso ad tunc in humanis agente per eundem patrem suum maritata et de bonis paternis extradata et educta fuisset, que quidem domina Elizabet, post maritacionem suam, vivente, eodem patre suo, nunquam in reali dominyo prescriptarum portionum et iurium possessionariorum litigiosorum extitisset, sed postquam prelibatus condam Georgius Redey pater ipsius domine Elizabethae divino iudicio ab hac vita decessisset, tandem eadem domina Elizabethae, dominium earundem portionum et iurium possessionariorum subintrando sub hoc colore easdem portiones et iura possessionaria sibi ipsi vendicari et apropiari vellet, et in eo eundem actorem in comprobatione huiusmodi obiectionis suae, veridice attestationsi viciorum et commetaneorum pretactarum possessionum Naghrede, Tharcha et Zwrdokpyspeky, necnon Baathka et Cheeche nobiliumque comprovincialium iam fatorum, Hevesiensis, Gomerientis

et Newgradiensis comitatum, per formam communis inquisitionis fiende, antefato etiam procuratore ipsius actoris, eundem modo simili, in verificationem responsionis eiusdem prenotate, ad ipsam communem inquisitionem nobis ut moris est legissime requirente, benivole commutendo submittebat, ad quam faciendam noster et vester homines necessario debebant destinari, pro eo vestram amicitiam presentibus petimus diligenter, quatenus vestrum mittatis hominem utrisque partibus unum et eundem, pro testimonio fidediguum, quo presente magistri Emericus de Fyzesmegyer sin Ambrosius de chernelhaza, aut Albertus de Perek, sive Lucas de Thomahaza stili nostri notarii, aliis absentibus homo noster, de curia regia similiter unus et idem [pro] utrisque partibus per nos ad id specialiter transmissus, octavo die festi beati Nicolai episcopi et confessoris, nunc venturi, in facie prescripte possessionis Naghrede ubi prefati procuratores partium antedictarum, ipsam communem inquisitionem fieri voluerunt, vicinis et commetaneis prescriptarum possessionum, nobilesque comprovincialibus dictorum comitatum, per vicecomites et iudices nobilium, eorundem comitatum sub onere sedecim mararum gravis ponderis, super eos, qui cum presentibus requisiti huiusmodi attestationi et communi inquisitioni interesse et ibidem de premissis testimonium prehibere veritati recusarent, immediate et irrevocabiliter exigendo inibi legitime convocatis et congregatis, partibus etiam predictis, vel earum legitimis procuratoribus presentibus accedendo, primo ab eisdem vicinis et commetaneis tandemque nobiles comprovincialibus ad fidem eorum deo debitam, fidelitatemque domino nostro regi et sacre eius corone observandam, tacto dominice crucis prestandam odio favore amore timore preceque et pretio partium postergatis absque scrupulo cuiuslibet falsitatis, solum deum et eius iustitiam ferendo pre oculis, partibus etiam predictis vel earum legitimis procuratoribus, tempore huiusmodi attestationis, ac communis inquisitionis semotis hinc procul et abiectis, de eo, utrum prefata domina Elizabet, filia annotati eondam Georgii Redey, postquam maritata fuisset, tam in vita, quam etiam post mortem eiusdem condam patris sui, semper in reali et pacifico dominyo precriptarum portionum et iurium possessionariorum litigiosorum extiterit, vel autem eadem domina Elizabet post premissam eiusdem maritacionem, vivente dicto olim patre suo nunquam reale et pacificum dominyum dictarum portionum et iurium possessionariorum habuerit, eandemque minime possederit, sed post mortem dicti condam Georgii Redey patris sui in

dominyum earundem subintraverit an ne, more communis inquisitionis sciat, inquirat et experiant meram, plenam atque omnimodam certitudinis veritatem, et posthec huiusmodi attestationis et communis inquisitionis ac rescite veritatis premissorum seriem, ut fuerit expediens cum propriis possessionum et attestantium nominibus, ad tricesimum secundum diem diei executionis huiusmodi communis inquisitionis, legitime perdurando, nobis amicabiliter rescribatis. Datum Bude vigesimo secundo die termini prenotati, anno domini millesimo quingentesimo decimo nono.

Külzet :

Amicis suis reverendis capitulo ecclesie Agriensis pro nobili Mathia, filio condam Johannis de Naghrede, contra nobilem dominam Ursulum, relictam condam Georgii de eadem Naghrede super quadam attestatione et communi inquisitione octavo die festi beati Nicolai episcopi et confessoris nunc venturo in facie intrascripte possessionis Naghrede per nostrum et vestrum homines modo intrascripto fiende memorialis huius series, ut fuerit expediens, ad tricesimum secundum diem diei executionis huiusmodi inquisitionis, legitime perdurando est reportanda.

Ad iudicium.

Papiron, zárlatán papirral fedett viaspecsét nyoma.

---



49. §.

*1523. Budán. Lajos király emlékezetül adja,*

hogy Rédey Mátyás nemes Dorottya asszony, az ő neje, és Ilona, kálnoi Etthreh Albert özvegye nevében az egri káptalan felhatalmzásával előtte megjelenvén, önként kijelentette, hogy a nevezett asszonyok sürgetős szükségektől kényszerítve hat jobbágy telkeit elzálogosították Moré Lászlónak ötven régi pénzbeli forintért. E szükségüket leginkább nevelte az a költség, melybe a Keresztúry János ellen folytatott pörük került. Az elzálogosított hat telek közül három a Dorottyáé, a másik három pedig az Ilonáé volt. Ilona férje pedig a nógrádmegyei régi nemes kálnoi Detre nemzetség ivadéka vala.

Nos Ludovicus dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. memorie commendamus per presentes, quod nobilis Mathias de Rede, pro nobilibus dominabus Dorothea consorte sua, ac Elena relicta condam Alberti Etthreh de Kalno, cum procuratoriis litteris capituli ecclesie Agriensis, coram nostra personali presentia personaliter constitutus sponte et libere confessus est et retullit in huncmodum, quomodo ipse pro quibusdam arduis necessitatibus prenotatarum dominarum Dorothee et Elene, ipsas ad presens summe urgentibus evitandis et presertim pro illius oneris violente repulsionis, in quo eedem domine contra egregium Johannem Kerezthury de Fyged in presenti termino quintidecimi diei festi beati Jacobi apostoli proxime preteriti, ad quem scilicet terminum universe cause regnicolarum nostrorum breves brevium pariter et transmissionales per nostram maiestatem generaliter fuerant prorogate, coram illustre et magnifico comite Laurentio de Uylak duce Bozne, et iudice curie nostro convicte fuissent, depositione et persolutione, quasdam sex sessiones ipsarum dominarum iobagionales populosas, tres videlicet prefate domine Dorothee, in quarum prima providi Benedictus Kewer, in altera Paulus similiter Kewer, et in tertia quidam Sigismundus, alteras vero tres sessiones prenominata domine Elene, in quarum similiter prima Clemens Bako, in secunda Lucas Kosaros, et in tertia Jacobus Mayor iobagiones carundem dominarum in presentiarum residerent in possessione Halaz vocata in comitatu Hewesiensi existente habitas,

simulcum cunctis utilitatibus et pertinentiis, ac proventibus earundem sex sessionum iobagonalium, ad easdem de iure et ab antiquo spectantibus et pertinere debentibus, quovis nominis vocabulo vocitatis, magnifico Ladislao More de Cheola, pro quinquaginta florenis veteris monete, ab eodem ut dixit prius levatis et plene receptis, pignore duxisset obligandas, immo prenominatus Mathias de Rede virtute procuratoria prenarrata obligavit et impigneravit coram nostra personali presentia prenotata, talimodo, talique conditione interiecta, quod prenominata domine Dorothea et Elena prenotatas sex sessiones ipsarum iobagonales infra unius integri anni revolutionem, a data presentium computando [. . . . .] se redimere nullatenus valeant, elapsa tandem dicti unius anni integri revolutione dum et quandocumque temporum in processu eodem domine aut filii, filie vel successores earundem, quibus videlicet congruit, easdem sex sessiones iobagonales ab eodem Ladislao More redimere poterint seu voluerint, extunc idem Ladislaus More, mox rehebitis prescriptis quinquaginta florenis, antique ut prefertur menete, pecuniis scilicet suis easdem sex sessiones iobagonales simulcum prescriptis ipsarum universis utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, eisdem dominabus, vel earundem filiis, filiabus et successoribus quiete pacificeque remittere et resignare deberet et teneretur, assumptumodo nichilominus prenotatus Mathias de Rede, virtute procuratoria prenotata, memoratum Ladislaum More, in pacifico domino earundem sex sessionum iobagonalium infra tempus redemptionis earundem contra quoslibet legitimos impeditores, caudicos et actores tueri protegere et conservare propriis ipsarum dominarum laboribus et expensis, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Bude feria tertia proxima post festum beati Bartholomei apostoli, anno domini millesimo quingentesimo vigesimo tertio.

Coram magistro Nicolao Myez.

Papiron, a szöveg alatt papírral fedett viaszpecséttel.

Ezen oklevelek mind a Rédey-levéltárból vannak másolva.

## MÁSODIK FEJEZET.

### A Kompolth vagy Kompolthy nemzetségre vonatkozó oklevelek.

Ezen oklevelek nagy része már közölve van okmánytárainkban, azért azoknak itt csak nevezetesebb részleteit vagy helyeit hozzuk fel; de azokat, melyek még nincsenek kiadva, egész terjedelmükben közöljük.

#### 1. §.

*A már kiadott oklevelek kivonatai és nevezetesebb helyei így következnek:*

a) 1255. A budai káptalan bizonyítja, hogy a Zydov nemzetiségbeli Péter, Hellynus fia, elengedte Aba nemzetségbeli Kompothnak, Kompolth fiának, az ő sógorának, elhunyt nővére hozományát és hitbérét, melyet azelőtt birói úton akart megvenni . . . quod cum Petrus, filius Hellynus de genere Zydov dotem sororis sue, nec non pecuniam cum eadam deportatam a suo genere nomine Compolch, filio Compolch, de genere Aba ordine iudiciario diu requisisset, tandem in nostri constitutus presencia proposuit voce uina, ut dictam dotem una cum pecunia cum sorore sua deportatam Comiti Compolch memorato causa consanguinitatis penitus relaxasset. Wenzel Új Okmánytár VII. 403. l.

b) 1263. István ifjabb király Kompolth comesnek, Kompolth fiának, adományozta az ő hűséges szolgálataiért Domoslót. . . Proinde ad uniuersorum noticiam harum serie declaramus: quod attendentes fidelitates et serniciorum merita Cumpolth Comitibus, filii Cumpolth dilecti et fidelis nostri, que idem ab ineuntis etatis sue temporibus Regno in multis articulis et diversis, et quam pluribus expeditionibus, nec rebus nolens parcesse, nec persone, et postmodum nobis exhibuit fideliter et denote, in reconpensationem seruiciorum eiusdem, volentes grata vicissitudine occurrere, quamquam

pro modico reputemus, quod ad presens agimus, terram Dumuslon vocatam in comitatu de Aba-Vyuar, . . . contulimus eidem Cumpolth comiti et suis heredibus, heredumque successoribus etc. Wenzel Új Okmánytár VIII. 69. l.

Domoszló Heves megyében fekszik, de ezen oklevélben Aba-Új vármegyében fekvőnek van írva; de ez az elnevezés megyénknek régi várispánsági viszonyára vonatkozik; mert, mint följebb kimutattuk, megyénk egykor Aba-Újjal egy nagy várispánságot alkotott, s ennek folytán felváltva hol Heves-nek, hol Újvár-nak vagy Aba-Újvár-nak neveztetett, s így megyénknek comitatus de Aba-Újvár elnevezése annak egykori várispáni minőségére vonatkozik.

c) 1264. István ifjabb király Kompolth comesnek hűséges szolgálataiért Újvár földjét Örsöt, Tarna-Örsöt adományozta. . . . Proinde ad vinnersorum noticiam harum serie volumus pervenire, quod cum Comes Compolth dilectus et fidelis noster nobis et Regno quam plurima exhibuisset servicia grata pariter et accepta, diuersis fortune casibus personam suam exponendo: Nos in recompensationem serviciorum suorum, pio desiderio respondere volentes, quandam terram Castri Wynár Wrs vocatam, vacuum penitus et habitatoribus destitutam, a Castro penitus exemptam, sibi et per cum suis heredibus, heredumque successoribus contulimus, dedimus et donanimus etc. Wenzel Új Okmánytár. XII. 692. l.

d) 1273. IV. László király Györköt, Vámos-Györköt Péter mesternek, Kompold fiának, a királyi étekgóók kancellárjának adományozza. . . . Proinde ad universorum noticiam tenore presencium uolumus peruenire: quod nos considerantes fidelitates et seruiciorum merita nobilis viri Magistri Petri, cancellarii dapiterorum nostorum, filii uidelicet Comitum Compoldi dilecti et fidelis nostri, que nobis et Corone Regie in diuersis Regni nostri expeditionibus laudabiliter exhibuit, et impendere poterit in futurum; attendentesque eiusdem Magistri Petri fideles famulatus, que in expugnacione castri Jauriensis per homines Regis Boemie, inimici nostri capitalis prodicionaliter occupati, ad quod recuperandum collectis nostris uiribus accesseramus, ubi idem Magister Petrus imbres missilium, ictus lapidum et iactus machinarum non formidans, indefesse studuit exhibere, nulnera letalia una cum suis seruiantibus uiriliter dimicans subportando, de quibus postmodum tres de medio sunt sublatis. Volentes itaque propter hoc eidem Magistro Petro grata uicissitudine respondera, quandam terram nostram populosam Jurk uocatam in Comitatu Noni

Castri adjacentem, auferendo a Sebastiano kenezio, cui domina mater nostra dinossebatur contalisse, dedimus, donanimus atque tradidimus ipsi Magistro Petro et suis heredibus, heredumque successoribus perpetuo et irrevocabiliter cum omnibus suis utilitatibus et pertinenciis possidendam etc. Wenzel Új Okmánytár. IX. 22. 1.

Győrök ezen oklevélben Jurk-nak van írva, mivel a régiek a G-t a J-vel néha felcserélték. Kompothy Péter, ki ezen oklevél szerint 1273-ban a királyi étekgógók kancellárja volt, egy másik 1317-ben kelt adománylevélben úgy van említve, mint a királyné tárnokmestere . . . Petro filio Compoldi magistro Tauarniarum domine Regine karassime consortis nostre . . . Nagy Imre Anjoukori Okmánytár. I. 448. 1.

e) 1291. Buda. III. Endre király a felhozott adományozásokat megerősíti Kompold comes fiai részére . . . quod nos quasdam terras seu villas Pauli et Petri Comitum, filiorum Comitum Compoldi, Gurk, Wrs, Detk, et Dumuslo nocatas, quas ex collacione Regis Stephani karissimi avi nostri se habuisse et possedissee dixerunt etc. Wenzel. Új Okmánytár. X. 34. 1.

f) 1307. szept. 9. File fiai Mihály és Miklós az Aba nemzetiségéből való Kompold fiának Péter mesternek Vécsföldre nevű birtokukat előörökítik. . . magistro Petro filio kompoldi de genere Aba . . . quandam terram ipsorum Weechefelde vocatam . . . iuxta fluvium Torna (Tarna) a parte aquilonali existentem in comitatu de heweswyuar sitam, terre ipsius magistri petri Zarank vocate vicinatam cum omnibus utilitatibus suis et specialiter dimidietate fluvii Torna . . . vendidissent eidem magistro petro pro quadraginta marcis argenti fini plene receptis ab eodem, sibi et suis heredibus iure perpetuo possidendam et habendam etc. Nagy Imre Anjoukori Okmánytár. I. 134. 1.

Itt Vécsföldre alatt az oklevél felhozott földrajzi tájékozása szerint nem a mai Vécset kell értenünk, mely Feldebrő szomszédságában fekszik, hanem egy más ily nevű birtokot, mely Zaránk mellett feküdt közel a Tarna folyóhoz, sőt már akkor ezen oklevél szerint maga Zaránk is a nevezett Kompolthy Péter birtoka volt.

g) 1320. jul. 18. Károly király az Aba nemzetségéből való Kompolth unokájának Gergelynek adományozza Fegyverneket. . . . Proinde ad universorum noticiam harum serie volumus peruenire. Quod

magister Gregorius, filius quondam magistri Petri, filii Compoldy de genere Aba, dilectus et fidelis noster . . . quondam possessionem fegyvernek nuncupatam, in Comitatu de Heweswyuar existentem, iuxta Tycie flunium . . . pro suis fidelibus sernicys a nobis sibi dari, concedi et conferri perpetuo postulavit etc. Nagy Imre Anjoukori Okmánytár. I. 569. l. Ezen adományát a nevezett király Kompolthy Gergely részére 1337. jan. 21-ikén nemcsak megerősíti, hanem ki is bővíti, amennyiben Absolonülése és Péterkeülése nevű villákat vagy birtokokat is hozzá kapcsolja s adományozza, mik Fegyvernek területén feküdtek, de az előbbi adománylevélben nem voltak említve. Nagy Imre Anjoukori Okmánytár. III. 321. l.

h) 1320. jul. 20. Buda. Károly király Gyanda vagy Gyenda falut, mely azelőtt Omode vagy Amáde fiai, János és László birtoka volt, de a hűtlenség vétsége miatt attól megfosztattak, szintén Kompolt unokájának, Gergelynek adományozza. . . . Quod magister Gregorius, filius quondam magistri petri filii Chonpoldi fidelis noster ad nostram accedens presenciam sue fidelitatis servicia nobis proponens et declarans quondam terram Ganda vocatam in Comitatu de Heveshwar existentem Joannis et Ladislai filiorum Omodey infidelium nostrorum sicut dixit, et hac de causa nostre collacioni pertinentem pro suis fidelibus Sernicys a nobis sibi dare postulavit. Nos itaque consideratis fidelitatibus et serniciorum meritis eiusdem, quorum exhibicione se nobis stadtuit reddere graciousum, prefatam terram Ganda a prefatis filys Omodey infidelibus, et male meritis auferentes eidem magistro Gregorio et per eum suis heredibus, heredumque successoribus dedimus, donanimus et centulimus. etc. Nagy Imre Anjoukori Okmánytár. I. 571. l.

i) 1323. nov. 20. Károly király Mikch bán részére kiadott oklevélben megemlíti és dicséri a Kompolthy nemzetség egyik tagját Lászlót, ki a Rozgon melletti ütközet alkalmával Bodon fiai által megöletett. . . . dum idem Matheus filius Petri erecto sue nefandissime presumptionis vexillo iuxta fluvium Tarcha prope Rozgun in campo contra nostram maiestatem servilia movit arma, prenominati filii Budun in acie ipsius Mathei adversum nos hostiliter decertarunt, preterea dum nobis in regno nostro procedentibus pro reformatione status regni nostri nobilem virum et strenuum militem nostrum magistrum videlicet Ladislaum filium Pauli filii Kompoldi ad preparandum pro nobis descendum premiseramus, iidem filii Budun

nequiter nobis insidiantes, aspirantes extinguere vitam nostram in villa Gyurka vocata ipsum magistrum Ladislaum nescientem sibi precavere agressi crudeliter occiderent. etc. Nagy Imre Anjoukori Okmánytár. II. 99. l.

2. §.

j) 1325. Kompolthy Péter fia

ezen oklevélben elősorolt birtokaikat és szolgálkat egymás között az egri káptalan előtt felosztják, s a káptalan ezen osztályról az illetőknek jogaik biztosítására levelet állit ki.

Ezen osztálylevél közölve van ugyan Nagy Imrénél Anjoukori Okmánytár II. 231. l. De a Kompolthy nemzetség akkori tagjai, birtokainak és a szomszéd birtokosainak bővebb ismertetésére jónak látjuk itt azt újra közölni.

Capitulum ecclesie Agriensis . . ad universorum noticiam . . . volumus prevenire, quod Gregorius Stephanus et Kompoldus filii magnifici viri magistri Petri filii comitis Kopoldi de genere Aba ad nostram personaliter accedentes presenciam proposuerunt viva voce, quod presente nostro testimonio videlicet magistro Johanne custode nostro per . . Chanidinum . . episcopum Agriensem . . et per nos ad hoc destinato et presentibus proximis vicinis et commetaneis ac nobilibus comprovincialibus eorundem scilicet magistro Cheley filio Nicolai de eodem genere Aba, comite Petro de Cherukezy, comite Paulo de Tarcha, comite Gebarth de Saar, magistro Bodon de Wnga, magistro Oliverio de Vezeken et comite Gallo de Tenk. primo equaciis ipsorum in tres partes equaliter divisus inter eosdem pari voluntate et communi consensu in omnibus eorum possessionibus hereditariis et aquisiticiis emticiis . . item in servis et ancilis ipsorum talem inter se fecissent divisionem, quod in prima divisione per magistrum Gregorium et Stephanum, Kompoldo quidem excluso presentibus eisdem testimonio nostro et nobilibus predictis facta in tribus possessionibus ipsorum scilicet Domozlou Koreu et Zarank cum medietate possessionis Wrus videlicet porcione eorundem filiorum magistri Petri in eadem habita quequidem Zarank et medietas pos-

sessionis Wres computantur, vocatis in comitatu Heueswyuar existentibus, Kompoldus ratione iunioritatis sue secundum regni consuetudinem primo eligendi habens facultatem, matura et sufficienti cum suis familiaribus deliberatione prehabita possessionem Kwrew cum utilitatibus et pertinentiis suis universis . . pro se eligendo in suam recepisset porcionem . . deinde possessionem Zaránk cum medietate possessionis Wres videlicet porcione ipsorum filiorum magistri Petri . . cum medietate tributi de eadem villa . . Wres Stephanus eligendo pro se recepisset . . villa vero Domozlou . . magistro Gregorio . . remansisset . . habenda; item in secunda divisione per Stephanum et Kompoldum, magistro quidem Gregorio excluso, presentibus eisdem nobilibus et nostro testimonio facta in aliis tribus possessionibus ipsorum videlicet Roph. Wyznek et Gyork cum quadam particula terre Athkar nominata que pro una computantur in eodem comitatu de Heuesvyuar existentibus, villam Wyznek . . magister Gregorius eligendo in suam recepisset porcionem . . deinde possessionem Gyurk cum predicta particula terre Athkar . . Kompoldus in suam eligendo recepisset porcionem . . villa autem Roph., Stephano remansisset . . habenda; item in tertia divisione per Gregorium et Kompoldum Stephano quidem excluso . . facta in aliis tribus possessionibus ipsorum videlicet Eghazasnana, Lowaznana et Zakalos vocatis in eodem comitatu existentibus possessionem Eghazasnana vocatam . . Stephanus eligendo in suam recepisset porcionem . . deinde possessionem Louaznana nominatam . . magister Gregorius in suam eligendo recepisset porcionem . . possessio vero Zakalos . . Kompoldo . . remansisset possidenda; item in quarta divisione per Gregorium et Stephanum excluso Kompoldo . . facta in aliis tribus possessionibus ipsorum videlicet Torna Gyenda Taxon cum medietate possessionis Kompolth que pro una computantur vocatis in supradicto comitatu existentibus, possessionem Torna (Tarna) . . Kompoldus eligendo in suam recepisset porcionem . . deinde possessionem Taxon cum medietate possessionis Kompolth videlicet porcione eorundem in eadem habita . . Stephanus eligendo in suam recepisset porcionem . . medietas vero possessionis Gyenda videlicet porcio predictorum filiorum magistri Petri in eadem habita . . magistro Gregorio . . remansisset . . habenda; adiecerunt etiam . . quod quicumque ex ipsis vel ipsorum heredibus aliquam vel aliquas ex possessionibus predictis videlicet porcionibus suis quomodo processu temporis amitterent, non in damnum ipsorum communiter sed in damnum porcionem suam quolibet



modo amittentis ipsa amissio possessionis vel possessionum redundaret; preterea universos servos et ancillas eorum . . taliter inter se divisisse retulerunt, quod octo capita servorum videlicet Mark, Johannes, Chorth et Beke filii Malen, item Paulus et Johannes filii Kusa ac Teke cum Andrea filio suo cessissent magistro Gregorio perennaliter possidendi, item decem et septem capita servorum et ancillarum videlicet Benedictus magnus cum tribus filiis suis scilicet Stephano Michaele et Paulo, item Boda cum uxore sua cum Johanne filio suo ac duabus filiabus suis Ila et Margyth vocatis, item Else cum Johanne filio suo et duabus filiabus suis Annus et Katus nominatis, item Margyth cum Ohuta filia sua, et due filie mulieris Annus videlicet Magou et Ohala nominate cessissent Stephano et Kompoldo perpetuo possidendi; castrum vero ipsorum Orozlan (Oroszlankő) vocatum communiter decrevissent observandum. In cuius rei testimonium . . presentes concessimus sigilli nostri munimine roboratas, presentibus tamen Petro preposito, Nicolao lectore Martino cantore, Johanne custode, Dominico de Wyuar, Valtero de Borsua Laurencio de Kemey, Petro dem Zemlem alio Petro de Zombun archidiaconis et aliis multis, anno domini M<sup>o</sup> CCC<sup>o</sup> XX<sup>o</sup> quinto, regnante Karolo illustri rege Hungariae, Bolezlao Strigoniensi, Ladislao Colocensi archiepiscopis et domiro nostro, venerabili patre Chanadino dei gracia episcopo Agriensi existentibus.

Ezen osztálylevélben a következő szomszéd birtokosok neveztetnek meg, kik az osztályon jelen voltak: u. m. Cseley mester, Miklósnak fia, Aba nemzetségéből, Cseröközy Péter comes. Tarcsay Pál, comes, Sály Gebhárt comes, Ongai Bodon mester, Vezekényi Oliver mester és Tenky Pál mester.

A helységek vagy birtokok, melyek fölött osztóztak négy részre vagy osztályra vannak sorozva. Az első osztályban említetnek Domoszló, Kürü (Nagy-Kürü) Zaránk, Örs (Tarna-Örs); a másodikban Roff, Visznek, Györk (Vámos-Györk), és Atkárnak egy része; a harmadikban Egyhátas-Nána ma nincs meg, Lovász-Nána, ma talán Lovászháta, Szakállos ma puszta; a negyedikben Tarna ma nincs meg, Gyenda ma puszta, Taksony szintén puszta és Kompolth fele része. E birtok névsora mutatja, hogy Kompolthy Péter fiai jelentékeny részét bírták megyénknek, habár itt nincsenek mind elősorolva azon helységek, melyek a Kompolthyak birtokában voltak.

## 3. §.

k) 1327. szept. 9. Károly király Kompolthy Imrének, Pál fiának adományozza Lak nevű hevesmegyei birtokokat, Imre ismét Ivancs Pálnak az ő szolgájának adja azt, kérvén a királyt, hogy ezen adományát az ő szolgája részére erősítse meg.

. . . quod magister Emericas, filius Pauli filii Compoldi, quandam possessionam suam Laak vocatam, in Comitatu de Hevesvyvar existentem . . . sibi . . . perpetuo collatam . . . contulit Paulo filio Petri, filii Ivanch servienti suo perpetuo iure . . . supplicans nobis . . . ut huismodi donacionem suam . . . dignaresmur confirmare. Nagy Imre Anjoukori Okmánytár II. 322. l.

l) 1835. okt. 28. Szihalom. Drugeth Vilmos nádor által Heves, Torna és Borsod részéről tartott közgyűlésen e megyék alispánjai és szolgabírái bizonyítják, hogy Taksony nevű helység Kompolthy Péter fiának, István és Kompolthnak a birtoka.

. . . quod Stephanus et Kompolt, filii Petri filii Kompolt in quadam nostra congregacione generali cum universis nobilibus comitatum de Heweswyvar, de Torna et de Borsod quarta feria . . . ante festum apostolorum Simonis et Jude . . . in villa Zeynholm celebrata inter cetera de medio universorum personaliter cosurgentes proposuerunt per hunc motum, quod ispi quendam possessionem haberent Taxum vocatam iuxta fluvium Tyzie in dicto comitata de Heweswyvar existentem cum piscina Myrhzada vocata et aliis utilitatibus ratione donacionis ad ipsos pertinentem, cunque nos iudices nobilium iuratos assessores et universos nobiles dictorum comitatum in facto premissis possessionis Taxum vocate habuissemus diligenter requisitos, iidem eandem possessionem cum dicta piscina et aliis omnibus eiusdem utilitatibus premissa ratione ipsorum Stephani et Kompolt esse unanimiter exsurgentes consona voce affirmarunt etc. Nagy Imre Anjoukori Okmánytár III. 206. l.

m) 1339. május 3. Kompolth. Heves megye alispánja és bírótársai a feljebb említett Kompolthy István Taksony nevű birtokának határjárásáról jelentést tesznek Károly királynak.

Ezen oklevél ugyan közölve van az Anjoukori Okmánytár III. 543. l. De azéri jónak látjuk azt e vidék régi földiratának bővebb felvilágosítására itt egészen közölni, mely így következik:

Karolo . . . regi . . . magister Dominicus gerens vices Wyl-  
lermi Drugeth palatini de comitatu Hevesviwar et quatuor iudices  
nobilium de eodem . . . litteras vestre serenitatis recepimus . . .  
in hec verba: Karolus . . . rex . . . comiti, vicecomiti et iudicibus  
nobilium . . . dicit nobis Stephanus filius Petri (Kompolth), quod  
quedam possessio sua Taxum vocata iuxta lacum Myruhtu (Mirhotó)  
vocatam in comitatu Heveswyvar evistens metarum reambulacione . . .  
indigeret, super quo . . . mandamus, quatenus unum ex vobis mit-  
tatis pro testimonio, quo presente Johannes filius Michaelis de Sen-  
maria vel Johannes filius Petri de Cherekuz . . . homo noster ad  
faciem dicte possessionis accedendo . . . reambulet ipsam . . . et ab  
aliorum possessionibus distinctam relinquat eidem Stephano possiden-  
dam . . . Datum in Wissegrad feria quinta proxima ante festum  
beati Georgii martiris, anno domini M. CCC<sup>mo</sup> XXX<sup>mo</sup> nono. Nos  
igitur cum prefato Johanne filio Michaelis de Senmaria homine  
vestro . . . comitem Michaellem coiudicem nostrum transmisimus . . .  
qui quidem homo vester . . . nobis retulit eo modo, quod ipse una  
cum dicto testimonio nostro et prefato Johanne filio Petri similiter  
homine vestro feria quinta proxima post dictum festum sancti Georgii  
martiris iam preteritum accessissent ad faciem possessionis Taxum  
prenominate, et eandem vicinorum et commetaneorum ipsius univer-  
sorum legitimis convocacionibus factis et eisdem presentibus, speci-  
aliterque presente magistro Emerico filio Pauli castellano de Syruk  
et officiale de Wechyk, per suas veras metas et antiquas, novas  
metas iuxta veteres et signa infra declaranda, ubi necesse fuisset  
erigendo reambulasset, reambulatumque resignasset eidem magistro  
Stephano, sicut suum ius perpetuo possidendam, nemine contradictore  
apparente, et prefatus homo noster similiter coram nobis comparendo,  
premissa sic sicut homo vester nobis consequenter affirmavit; mete  
antem et signa, quibus iam dicta possessio Toxun ab aliorum vicino-  
rum possessionibus distinguitur . . . hoc ordine procedunt: prima enim  
meta incipit a plaga orientali iuxta metas nobilium de Tizazalowk  
inter duo promontoria vulgo holm vocata et procedit ad plagam  
meridionalem, ubi currit per quoddam lutosum pratum ad plagam  
occidentalem, quod vulgo Rethfenek dicitur et currit versus plagam  
septembrionalem, venit ad quandam metam terream ad instar prime  
mete erectam idest directe primam metam, ubi inspicerat (igy) res-  
picientem, a qua ad eandem plagam septemtrionalem procedendo intrat  
in quandam metam aque vulgo Nyakaser vocatam, in quo quidem

meatu ad eandem plagam septentrionalem supra currendo, intrat ad prescriptum locum Myruhta (Mirhotó), quem quidem lacum versus eandem plagam transeundo currit per quoddam pratum et iungit quendam alium lacum vulgo Lepento vocatum, quem quidem lacum inter caput seu originem et latitudinem suam similiter ad eandem plagam transeundo, currit modicum et tansit inter duos lacus vulgo Inewthow et Erdewthow nuucupatos ad eandem plagam septentrionalem, in cuius quidem lacus Erdevtow a capite reflectitur ad plagam occidentalem et per modicum spacium currendo in inferiori parte silve Kywid vocate intrat in fluvium Tycie et in medio eiusdem fluvii Thicie amittit metas dicte possessionis Wechek vocate, in quo quondam meatu fluvii Thycie infra meatum suum currendo, iungit quendam insulam Toxunzyghethe vocatam, que remanet omnio ultra metas possessionis Toxun, a qua adhuc in medio meatus ipsius fluvii similiter infracurrendo, amittit quendam lacum Sulmoshorka vocatum, ubi exit de ipso fluvio Tycie et ibi terminantur Datum in Kompolth feria secunda proxima ante octavas festi sancti Georgii martiris prenotati anno domini Milletimo CCC<sup>mo</sup> XXX<sup>mo</sup> nonno.

n) 1341. jul. 10. Visegrád. Károly király Kompolth Péter fiainak István és Kompolthnak kérésére meghagyja Heves megye alispánjának és szolgabírának, hogy vizsgálják vagy vizsgáltassák meg, hogy Szakállos, mielőtt Kompolthy Péternek adományoztatott volna, azelőtt kinek volt a birtoka. Anjoukori Okmánytár. IV. 112. l.

o) 1341. szept. 6. Örvény. Drugeth Vilmos nádor Heves megye részéről tartott közgyűléséből Károly királynak válaszul azon királyi meghagyásra, hogy Szakállos azelőtt, mielőtt Kompolthy Péternek adományoztatott volna, kinek volt a birtoka? jelenti, hogy az azelőtt Pálnak, Ecs fiának volt a birtoka, kinek magvaszakadtával adományozta azt a király Kompolthy Péternek . . . vestre serenitatis literas recipi . . . iuxta earundem continenciam in quadam mea congregacione generali universitatis nobilium comitatus de Heveswyvar feria secunda proxima ante festum nativitatis beate Marie virginis apud villam Ewreyn . . . celebrata, a iudicibus nobilium, duodecim iuratis assessoribus mihi per universitatem nobilium dicti comitatus in socios depectatis, et ab universis nobilibus vicinis, ac quibuslibet hominibus, qui ad eandem meam congregacionem confluerunt, de eo,

utrum possessio Zakalus vocata in iam dicto comitatu Heveswyuar iuxta fluvium Tycie existens, quam Petrus filius Kompoldi, pater magistrorum Stephani et Kompoldi nomine possessionis quondam Pauli filii. Ech, hominis sine herede decedentis a vestra maiestate iam dudum sibi dari postulasset, ab avo et proavo prefati Pauli filii Ech fuerit hereditaria . . . aut si Sameyl filii Joannis fuerit et omni iure ad ipsum pertinuerit, ad ipsorum fidem deo debitam et vobis domino regi sacreque, regis vestre corone pro fidelitate observanda et dicenda veritate prestitam, diligenter inquirendo, talem scivi veritatem, quod predicta possessio Zakalus semper ab avo et proavo ipsius Pauli, filii Ech hominis sine herede decedentis fuisset hereditaria . . . et nunquam aliquo iure eidem Sameyl pertinisset, et ex eo vestra serenitas de iure et regni vestri consuetudine ipsam possessionem Zakalus preallegato magistro Petro dare potuisset pariter et conferre, et his auditis prefatus Sameyl filius Johannis in eadem mea congregacione personaliter ansurgendo dictam possessionem Zakalus penitus nullo iure sibi aut suis predecessoribus pertinuisse et pertinere allegavit per nos requisitus, nulloque penitus alio contradictore existente etc. Anjoukori Okmánytár IV. 132. l.

p) 1347. jun. 6. Szihalom. A Miklós nádor által tartott közgyűlésen Heves megye alispánja és szolgabirái bizonyítják, hogy Györk nevű birtok Kompolthy Péter, Kompolth fia öröktulajdona. Anjoukori Okmánytár V. 90. l.

Már följebb felhozott oklevél szerint IV. László király Jurk nevű földet vagy birtokot 1273-ban Kompolthy Péter mesternek, Kompolth fiának, a királyi étekgókok kancellárjának adományozta. A Jurk alatt pedig Györköt, Vámos-Györköt kell értenünk. Wenzel Árpádkori Uj Okmánytár. IX. 22. l.

q) 1349. jul. 19. Miklós nádor által Eger folyó mellett tartott közgyűlésen Heves megye alispánja és szolgabirái bizonyítják, hogy Kompolthy István mesternek, Péter fiának Roff nevű birtokán, a Tisza folyón régtől fogva révjoga volt . . . iudem vicecomes, iudices nobilium et iurati assessores ipsius comitatus de Heues ad fidem eorum deo debitam, fidelitatemque domino nostro regi sueque sacre corone regie conservandam pro dicenda veritate et iusticia observanda tacto vivifice crucis ligno prestitam in predicta possessione ipsius magistri Stephani (Kompoldi) Raph (Rof) nuncupata in fluvio

Tycie existenti ab antiquo tempore semper portum exstitisse unanimi et concordi testificacione, affirmarunt etc. Anjoukori Okmány-tár V. 306. l.

4. §.

Most következik egynehány oklevél, melyek még sehol sincsenek közölve, s azért azokat itt egész terjedelmükben közöljük.

1) 1465. Budán Palócz László országbíró előtt

Tary György, mivel sem fi sem nő örököse nem volt, ha örökös nélkül halna meg, Sirok várát az ahoz tartozó jószágokkal, ezen felül Verpelétet, Nagy-Berket, Terebest, Dorogot, Tart, Szurdok-Püspökit egynehány nórádi és pestmegyei birtokkal együtt az iránta mutatott kedvezésekért Ország Mihály nádornak és Kompolthy Miklós és Venczelnek, Kompolthy János fiainak hagyta, s ezeket, az említett birtokokban bizonyos feltételek mellett örökösítette.

Nos comes Ladislaus de Palocz iudex curie serenissimi principis domini Mathie, dei gratia regis Hungarie Dalmatie Croatiae etc. memorie commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit universis, quod magnifico domino Michaeli Orzag de Gwth regni Hungarie palatino ac egregiis Nicolao et Wenceslao filiis condam Johannis Kompolth de Nana ab una, necnon egregio Georgio filio Rwperty de Thar ab altera partibus coram nobis personaliter constitutis per eundem Georgium de Thar confessum extitit nostri in presentia pariter et relatum in hunc modum, quomodo ipse divino disponente mutui, cui humana fragilitas nullatenus valet obviare, heredum solatio utriusque sexus orbatus esset et destitutus, nullum etiam fratrem generationalem vel alium quempiam haberet, in quem iura sua possessionaria post mortem et decessum suum iure successorio secundum regni consuetudinem derivari et condescendi deberent atque possent, obhoc ipse scilicet Georgius de Thar considerans in mentis sue precordio multiplices favores multipliciaque beneplacitorum genera prefatorum domini Michaelis Orzag palatini ac Nicolai et Wenceslai fratrum suorum consobrinorum per ipsos sibi exhibitis

et in futurum exhibendis, castrum suum Syrok vocatum, simulcum villa similiter Syrok vocata ac tributo in eadem subtus ipso castro exigi solito, item totales possessiones suas Welpreth, Naghberek cum tributo ibidem exigi consueto et molendino in fluvio Tharnapathaka vocato decurrenti, preterea Raczfalu, Zayla, Rosnok, Thereebes similiter cum molendino in fluvio Zaghwa defluente; necnon totalem portionem suam possessionariam in possessione Dorog vocata habitam necnon possessionem Thar predictam modo simili cum tributo in eadem habito ac silvis et montibus Mathrahegye vocatis ad idem castrum et possessionem Thar pertinentibus necnon Pyspeky vocatas ac directam tertiam partem opidi Pazthoh nominati omnino in Hewesiensi, item alias possessiones Jobbagy Sampsonhaza et Zwczyn in Newgradiensi ac totalem portionem suam possessionariam in possessione Rathold vocata in Pesthiensi comitatibus existentibus habitas, aliis etiam universis et singulis ipsorum castrum ac totalium possessionum et portionum possessionariarum necnon tributorum et molendinorum utilitatibus et pertinentiis quibuslibet videlicet terris arabilibus cultis et incultis, silvis pratis nemoribus aquis aquarumque decursibus molendinis et molendinorum locis montibus vallibus promontoriis et generaliter quarumlibet utilitatum earundem integritatibus quovis nominis vocabulo vocitatis ad idem et easdem de iure spectantibus et pertinere debentibus annotatis domino Michaeli Orzag de Gwth palatino ac Nicolao Venceslao filiis condam Johannis Kompolth de Nana ipsorumque heredibus et posteritatibus universis dedisset donasset et contulisset ymo dedit donavit et contulit iure perpetuo et irrevocabiliter tenendas possidendas et habendas, tali tamen moderamine interserto, quod si temporum in eventu prefatum Georgium de Thar divino disponente iudicio ab hac luce absque heredibus utriusque vexus emigrari contingerit, (igy) extunc statim et incontinenti prescriptos castrum Syrok ac universas possessiones et villas ac portiones possessionarias cum prescriptis omnibus ipsarum utilitatibus necnon tributis molendinis ac silvis et montibus aliisque earundem pertinentiis ad id et easdem spectantibus vigore presentium pro se occupandi iureque perhennali in filios filiorum tenendi et possidendi aliasque omnes et singulas possessiones et portiones ipsius Georgii possessionarias per ipsum hactenus quibuspiam hominibus ac manibus alienis impignoratas ab eisdem manibus alienis pro se redimendi ac similiter iure perhennali tenendi et possidendi plena fungeantur facultate; hoc etiam specificato, quod

prefati dominus Michael Orzag palatinus ac Nicolaus et Wenceslaus Kompolth de Nana prescriptam possessionem Jobbagy per ipsum Georgium de Thar generosis dominabus Margarethe condam Stephani filii bani de Lossoncz et Elizabeth Andree Jakch de Kwsal, relictis sororibus suis pro tribus milibus florenis auri impignoratas necnon prefatam possessionem Thar egregie domine Katherine consorti sue pro rebus suis paraffernalibus et iuribus dotalitiis sibi exinde prove- niendis pro mille florenis auri puri titulo pignoris datam et dona- tam, statim ipso Georgio ab hac luce absque heredibus sublato ab eisdem dominabus pro eisdem sumpmis florenorum auri pro se redi- mendi similiter omnimodam habeant potestatis facultatem, insuper idem Georgius de Thar omnes et singulas fassiones, si que in horum contrarium coram quocumque iudice et iusticiario regni ecclesiastico vel seculari ac locis capitularibus et conventualibus quibuscumque super perpetuatione dictorum castri ac possessionum et portionum possessionariarum necnon tributorum ac molendinorum et earundem pertinentiarum per ipsum Georgium quocumque forsitan facte fuissent per omnia renovasset et retractasset ac viribus carituras pronuntias- set, ymo dedit donavit et contulit, prescriptasque fassiones revocavit et retractavit ac vanas et viribus carituras pronuntiaavit coram nobis; in cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes lit- teras nostras privilegiales pendentis et autentici sigilli nostri novi munimine roboratas eisdem domino Michaeli palatino ac Nicolao et Wenceslao Kompolth de Nana duximus concedendas. Datum Bude feria quinta proxima post festum beati Valentini martiris, anno domini millesimo quadringen-tesimo sexagesimo quinto.

Gróf Forgács-féle levéltárból.

Az oklevél hátán:

Super possessiones G. Thary hereditarie.

Hártován, függő pecséttel.

---



## 5. §.

*1468. Buda. Minthogy Szén György és Péter nemes Margit asszonynak,*

néhai Kompolthy János leányának, Kompolthy Pál testvérének a fiai, anyai jogon fele részben épen úgy illetik a nánai és orozzlánkői várak s az oklevélben elősorolt birtokok, mint Kompolthy Miklóst, kinek azok most kezén vannak és minthogy a nevezett Kompolthy Miklós az említett birtokok végett iudított pörbea meg lévén idézve vizkereszt nyolczadára, sem személyesen sem ügyvédje által meg nem jelent: az iránt keresi meg Ország Mihály nádor az egri káptalant, hogy a nevezett alperest idézze meg sz. György napjának nyolczadára a bíróság előtti megjelenésre.

Amicis suis reverendis capitulo ecclesie Agriensis Michael Orzag de Gwth regni Hungarie palatinus et iudex Comanorum amicitiam paratam cum honore. Noveritis quod in congregatione nostra generali universitati nobilium comitatus Hewesiensis feria sexta proxima ante festum sancte trinitatis proxime preteritum de speciali regio mandato prope opidum Hewes celebrata Bartholomeus de Kyspatha pro egregiis Georgio et Petro filiis Johannis, filii Lorandi de Zeen cum procuratoriis litteris nostris de medio aliorum nostram exurgens in presentiam proposuerat eomodo, quomodo nobilis domina Margaretha filia condam Johannis Kompolth, soror carnalis Pauli filii eiusdem Johannis Kompolth de Nana, mater ipsorum exponentium foret et sit directe et equales medietates castrorum Nana et Orozlankw item possessionum Nana, Domozlo, Markaz, Wgra, Wysontha, Dethk, Gyerk, Athkar, Vyznek, Zarang, Ewrs et opidi Hewes, Atkaar, Peel, Roffh, Feghwernek, Zakalos, Kwrew et Kwthelek ac Wanya cum suis pertinentiis, omnino in dicto comitatu Hewesiensi existentium et habitarium, ipsos exponentes maternali iure eodemmodo sicuti Nicolaum Kompolth de Nana concerneret, quas ab eodem rehabere voluerant, iure admittente, quo audito Johannes de Berczel pro eodem Nicolao Kompolth de Nana similiter cum procuratoriis litteris nostris in nostram exurgens presentiam responderat talimodo, quod prescripte medietates castrorum Nana et Orozlankw, item possessionum Nana, Domozlo, Markaz, Vgra, Wysontha, Dethk, Gerk, Athkar, Wysnek, Zarang, Ewrs et opidi Hewes, Athan, Peel, Roffh, Feghwernek,

Zakalos, Kwrew et Kwthelek ac Wanya cum suis pertinentiis apud ipsum haberentur, nam prescripte medietates castrorum ac possessionum ipsi vigoribus litterarum et litteralium instrumentorum pertinerent, quibus mediantibus id, ut ipsa directa medietas castrorum ac possessionum predictarum ius femineum non concernat declarare voluerat, quas ipse non ad presens sed in termino ulteriori per nos eidem dando eo gravamine, quo de regia consuetudine conveniret exhibere promptus esset et paratus, pro eo hiis perceptis iudicantes commiseramus eomodo, ut annotatus Nicolaus Kompolth de Nana vel legitimus suus procurator universas litteras et litteralia sua instrumenta si quas et que in factis dictorum castrorum ac opidi et possessionum pro se haberet confectas et emanata in octavis festi beati Jacobi apostoli tunc venturis cum iudicio trium marcarum in curia regia coram nobis exhibere deberet et teneretur, quibus visis iudicium et iustitiam facere valeremus inter partes in premissis dictante iuris equitate, quia autem prefatus Johannes de Berczel legitimus procurator prefati Nicolai Kompolth de Nana in persona eiusdem dictum iudicium trium marcarum in eadem congregatione nostra generali nobis et parti adverse persolverat, ideo nos eundem Nicolaum Kompolth super solutione ipsius iudicii trium marcarum quitum reddideramus et absolutum, a quibusquidem octavis festi beati Jacobi apostoli dicta exhibitio instrumentalis seriebus litterarum nostrarum prorogatoriarum partes inter easdem ventilanda ad presentes octavas festi epiphaniarum domini prorogata extitisset ad quasquidem octavas festi epiphaniarum domini prefatus Nicolaus Kompolth de Nana per Johannem Salgay de Balog legitimum procuratorem annotatorum Georgii et Petri filiorum Johannis, filii Lorandi de Zeen congruis diebus ipsarum octavarum coram nobis expectatis nostram in presentiam non venit neque misit sed se mediantibus litteris nostris iudicialibus exinde confectis in iudicio agravari permisit postulans prefatus Johannes Salgay procurator dictorum actorum in personis eorundem ex parte prefati in causam attracti per nos in premissis iuris equitatem impartiri, et quia annotatus Johannes Kompolth in causam attractus ad premissa evocandus fieri videbatur pro eo vestram amicitiam presentibus petimus diligenter, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Gregorius aut Franciscus de Zalook vel Lucas de eadem, sin Michael Bor de Halma sew Petrus de Belyen, sive Michael de Fyged, newe Urbanus an Johannes cew Dominicus de eadem aliis absentibus homo

noster prefatum Nicolaum Kompolth de Nana prescriptas litteras et litteralia sua instrumenta exhibiturum ac de iudicio trium marcarum nobis et parti adverse satisfacturum contra annotatos Georgium et Petrum filios Johannis, filii Lorandi de Zeen ad octavas festi beati Georgii martiris nunc venturas nostram evocet in presentiam et post hec huiusmodi evocationis seriem, ut fuerit expediens cum nomine evocati octavas ad easdem nobis amabiliter rescribatis. Datum Bude quadragesimo sexto die termini prenotati, anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo octavo.

Külzet :

Amicis suis reverendis capitulo ecclesie Agriensis pro Egregiis Georgio et Petro filiis Johannis filii Lorandi de Zeen contra egregium Nicolaum Kompolth de Nana ad octavas festi beati Georgii martiris.

Evocatoria.

Kapy-levéltárból.

Papiron, zárlatán a pecsét nyoma.

---

6. §.

*1473. jun. 2. Az egri káptalan a budai káptalan felmutatott és átírt beigtató levele nyomán bizonyítja,*

hogy nemes Margit asszony, Kompolthy János özvegye, elhunyt férje birtokaiba: Nagy-Kürü egész, Fegyvernek fele részébe és a karácsonyi rész birtokba minden ellenmondás nélkül beigtattott.

Nos Capitulum ecclesie Agriensis memorie commendamus, quod nobilis domino Margaretha relicta condam magnifici Johannis Kompolth de Nana, coram nobis personaliter constituta exhibuit et presentavit nobis quasdam literas honorabilis capituli ecclesie Budensis introductorias et statutorias in carta papireo patenter confectas sigilloque eiusdem autentico a tergo consignatas petens nos debita cum instantia, ut easdem similiter nostris literis patentibus presentibus de

verbo ad verbum transcribi et transsummi facere, vellemus, quarum tenor ist est :

Nos capitulum ecclesie Budensis memore commendames fenore presencium significamus, quibus expedit universis, quod nos literas viri magnifici domini comitis Ladislai de Palocz iudicis curie serenissimi principis domini Mathie dei gracia regis Hungarie, Dalmacie, Croatie etc. introductorias et statutorias nobis directas, honore, quo decuit, recepimus in hec verba :

Amicis suis reverendis Capitulo ecclesie Budensis comes Ladislaus de Palocz, iudex curie serenissimi principis domini Mathie dei gracia regis Hungarie, Dalmacie, Croatie etc. amiciciam paratam cum honore. Dicitur nobis in persona generose domine Margarethe relictæ condam magnifici Johannis Kompolt de Nana, quomodo ipsa in dominium totalis possessionis Kwrew ac directe et equalis medietatis possessionis Feghwernek et tributis in eodem exigis soliti, nec non porcionis possessionarie in possessione Karachon vocatarum omnino in comitatu Hewesiensi existente habitam, ipsam exponentem certo iuris titulo concernentem legitime vellet introire. Super quo amiciciam vestram presentibus petimus diligenter, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum, quo presente Johannes Fygedy, aut alter Johannes Thasy de Thason, aut Valentinus Marton, sin Daniel de Abad, sew Johannes Kwezardy de Agria, aliis absentibus homo regis ad facies prescriptarum possessionum Kwrv ac Feghwernek nec non Karachon consequenterque directas et equalis medietates eiusdem possessionis Feghwernek nec non porcionis possessionarie in dicta Karachon existentis, vicinis et commetaneis earundem universis inibi legitime conviratis et presentibus accedendo, introducat memoratam dominam Margaretham relictam condam prefati magnifici Johannis Kompolth de Nana in dominium earundem totalis possessionis Kewrew nec non directe medietatis antefate possessionis Feghwernek et tributis in eadem exigis soliti ac porcionis possessionarie in dicta possessione Karachon habitaram, statuatque easdem eidem simulcum cunctis earundem utilitatibus et pertinenciis quibuslibet ad easdem de iure spectantibus et pertinere debentibus premissis iure sibi incumbente perpetuo possidendas, si non fuerit contradictum, contradictores vere si qui fuerint evocet eosdem contra annotatam exponentem ad terminum competentem regiam in presenciam racionem contradictionis eorum reddituros. Et post hec huius-

modi introduccionis et statucionis seriem cum contradictorum et evocatorum, si qui fuerint, vicinorumque et commetancorum, qui premissis statucioni intererunt nominibus, terminoque assignato, ut fuerit expediens, dicto domino nostro regi fideliter rescribatis. Datum Bude feria quinta proxima post Dominicam Ramispalmarum. Anno domini millesimo quadringentesimo tercio. Nos itaque amicabilibus petitionibus prefati domini comitis Ladislai de Palocz iudicis curie regie annuentes, uti tenemur, unacum prenominato Johanne Fygedy de Thason, homine regio, nostrum hominem videlicet discretum Clementem presbiterum chori ecclesie nostre predictae ad premissam introduccionem et statucionem faciendam nostro pro testimonio fidelignum duximus destinandum. Tandem iidem exinde ad nos reversi nobis conformiter retulerunt, quod ipsi feria secunda proxima post festum resurrectionis domini proxime preteritum diebusque aliis ad id aptis et sufficientibus ad facies prescriptarum possessionum Kewrew et Feghwernek, nec non Karachon consequenterque directe et equalis medietatis eiusdem possessionis Feghwernek et tributi in eadem exigi soliti ac porcionis possessionarie in dicta Karachon existentis, vicinis et commetaneis universis inibi legitime convocatis presentibusque Demetrio de Bew, Georgio Zohy, Stephano de Fyged, Paulo de Vese ac Ladislao de dicta Fyged ac aliis memoratum dominam Margaretham relictam, condam prefati Johannis Kompolth de Nana in dominum earundem totalis possessionis Kewrew, nec non dicte medietatis antefate possessionis Feghwernek et similiter medietatis tributi in eadem exigi soliti ac porcionis possessionarie in dicta possessione Karachon habitaram introduxissent eademque eidem cum cunctis earum utilitatibus et pertinenciis quibuslibet premissis iure sibi incumbenti perpetuo possidendas, nullo contradictore apparente statuissent, diebus legitimis et horis in facie earundem permanendo. In cuius rei efficax testimonium presentes literas nostras patentes ad fassionem dictorum regii et nostri hominum duximus concedendas. Datum sextodecimo die diei introduccionis et statucionis prenotate. Anno domini suprascripto. Nos igitur iustis et iuri consonis petitionibus dicte domine Margarethe annuentes communi iusticia requirente prefatas literas non abrasas, non cancellatas, non viciatas, nec in aliqua sui parte suspectas, sed omni prorsus vicio et suspicione carentes, nil addendo nil minuendo nilque mutando simili modo presentibus nostris literis patentibus de verbo ad verbum transscribi, interseri et transsumi fecimus, uberiorem iuris sui ad

cautelam eidemque duximus concedendas. Datum in festo beatorum Marcellini et Petri Martirum. Anno domini Millesimo Quadringesimo Septuagesimo tercio.

Papiron, hátlapján pecsét nyomaival. Eredetije Orsz. levéltár N. R. fasc. 20. Nro 65. dipl. oszt. 15.835.

---

7. §.

*1474. A sági prépost az egri káptalan felmutatott s átírt levele szerint bizonyítja,*

hogy Ország Mihály nádor és Kompolthy Miklós Katalint, Tary György özvegyét, néhai férje birtokaiból járó kilenczedből és mindenféle terményből, az ottan nevelt ménesekből és mindenféle állatokból egészen kielégítette, s a házi eszközöket s a siroki várban találatott hadi készleteket, amint megigérte, kiadta.

Nos Georgius prepositus et conventus ecclesie de Saag memorie commendamus, quod egregius magister Johannes de Zechen notarius Magnifici domini Michaelis Orzaag de Gwth regni Hungarie palatini in presencia eiusdem domini palatini domini scilicet sui nostram veniendo in presenciam exhibuit et presentavit nobis quaedam literas capituli ecclesie agriensis fassionales patenter confectas tenoris infrascripti perens nos debita cum instancia, ut nos paria eorumdem literarum in nostrarum literarum transsumto prefato domino palatino juris sui ad cautelam dare dignaremur. Quarum tenor is est. Nos capitulum ecclesie Agriensis memorie commendamus, quod nobilis domina Katherina relicta Georgii de Thar coram nobis personaliter constituta dixit et sponte confessa<sup>p</sup> est in hunc modum, quomodo magnificus dominus Michael Orzag de Gwth regni Hungarie palatinus et iudex cumanorum ac Nicolaus Kompolth de Nana nec non Nikolaus et Thomas de Reczk et Gregorius de kend castellanus castri Syrok alias adhuc vivente ipso Georgio de Thar domino et marito suo, universas res et quelibet bona sua pata Nonas frugum, bladorum, vinorum, aliarum rerum minutarum de possessionibus ipsius Georgii

Welpreth, Thar, Paztoh, Jobagy, Syrok et aliis quibusvis possessionibus ad dictum castrum Syrok ubique pertinentibus provenire debencium; item equos equaciales, oves, boves, pecudes et pecora ac res mobiles et omnia utensilia domus sue ac similiter universas fruges et quelibet blada cum proprio aratro eiusdem domine Katherine in possessionibus sopranominatis aratas et seminatas nec omnia ingenia videlicet pixides et alia instrumenta belica in castro Syrok habita post decessum eiusdem Georgii iuxta continenciam certarum literarum eiusdem domini palatini et aliorum supranominatorum et tandem nostrarum superinde confectarum, sine omni impedimento et absque strepitu iuris aliquali eidem domine Katherine reddere et restituere promisissent. Et quia iam deo volente cuius manu cuncta gubernantur ipse Georgius de dicta Thar dominus et maritus suus ab hac luce migrasset, iidem magnificus dominus Michael Orzaag palatinus, Nicolaus Kompolth de Nana, alter Nicolaus et Thomas de Reczk et Gregorius de Kend huiusmodi res et quelibet bona iuxta promissa ipsorum facta sibi restituissent cum effectu. Ideo ipsa domina Katherineina super restitutione dictarum rerum et honorum sufficienter contenta memoratos dominum Michaellem palatinum, Nicolaum Kompolth. Nicolaum et Thomam de Reck et Gregorium de Kend racione previa quittos reddisset et expeditos commisisset, ymo quittos reddidit et expeditos commisit coram nobis, harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum die dominico proximo post festum beati Dionisii martiris. Anno domini millesimo Quadringentesimo Octvagesimo secundo. Nos itaque petitionibus prefati Magistri Johannis per eum in persona dicti domini palatini nobis porrectis inclinati prescriptas literas prefati capituli ecclesie Agriensis non abrasas, non cancellatas nec in aliqua sui parte viciatas, sed prorsus omni vicio et suspicione carentes de verbo ad verbum sine diminucione et augmento aliquali transscribi et transsummi ac presentibus literis nostris inseri facientes prefato domino Michaeli palatino iuris sui uberiozem ad cautelam duximus concedendas. Datum feria sexta proxima post festum beati Valentini Martiris. Anno domini Millesimo Quadringentesimo Septuagesimo quarto.

## 8. §.

## 5. 1475. maj. 24. Budán. Mátyás király a siroki várat és Tary György följobb olősorolt birtokait

Ország Mihály nádornak és Kompolthy Jánosnak adományozta, miután a Pásztói nemesek lemondottak minden igényeikről, miket netalán ama birtokok iránt támaszthattak volna, és miután a nevezett Tary György, ki ama birtokokat az előbb felhozott levele szerint halála esetére még élteben a nevezett nádornak és Kompolthynak adta vagy ígerte, már meghalt s egy másik oklevél szerint még halála előtt megnótáztatott, s ennek folytán ama birtokok királyi adományozás alá kerültek, s így azokról a király adományozás útján rendelkezhetett.

Nos Mathias dei gratia rex Hungarie Bohemie etc. memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis, quod fideles nostri egregius Ladislaus, filius Jacobi de Pazthoh ac Nicolaus Georgius et Johannes filii eiusdem Ladislai personaliter onera et quelibet gravamina dominici Ladislai et Stephani filiorum ipsius Ladislai filii Jacobi, item Stephani et Michaelis filiorum condam Johannis filii dicti Jacobi de Pazthoh patruelium fratrum suorum in subscriptis super se ipsos et cunctas eorum hereditates assumendo et recipiendo coram nobis constituti sunt confessi in huncmodum, quod ipsi universis et quibuslibet iuribus eorum, que ipsi singuli singulariter ac universi universaliter in cunctis castris oppidis villis possessionibus, portionibusque et iuribus possessionariis condam Georgii filii Ruberti, filii Laurentii de Thar puta castro Syrok ac opido Syrokalya et tributo in eodem Syrokalya exigi solito ac Welpreth cum molendino Zayla, Raczfalw, Naghberek et tributo in eadem exigi solito molendinoque in facie eiusdem decurrente, Rosnok, Puztharosnok et Solyomtheleke appellatis, item Thar predicta et tributo ibidem exigi solito molendinoque in facie eiusdem decurrente, Pyspeky, Therebes et molendino ibidem decurrente ac portione possessionaria in possessione Dorogh vocata et tributo in eadem exigi solito, item loco castri Agaswar appellati et monte Matra, silvaque similiter Matra ad eundem locum castri Agaswar pertinente omnino in Hewesiensi, item Jobagy, Luczen, Samsonhaza et loco castri



Feyerkew in Neugradiensi comitatibus existentibus et habitis qualicumque iure pro se ipsis habere pretendissent seu haberent vel habere pretenderent, qualitercunque in futurum prorsus et per omnia abrenunciando eadem universa et singula eorum iura in predictis castro locis castrorum opidis villis possessionibus, portionibusque et iuribus possessionariis, tributis et molendinis antedictis habita et ipsos quocunque iure concernente in magnificos dominum Michaellem Orzag de Gwth dicti regni nostri Hungarie Palatinum et Ladislaum filium eiusdem, quo ad unam partem directam et egregium Johannem filium Nicolai Kompolth [de] Nana quo ad aliam partem convertendo et derivarifaciendo eisdem domino Michaeli palatino, Ladislao filio eiusdem et Johanni Kompolth de Nana ipsorumque heredibus et posteritatibus universis perpetuo iure ac in sempiternum irrevocabiliterque possidendas tenandas pariter et habendas dedissent tradidissent ac in evum ascripsissent tradideruntque effective et in evum ascripserunt coram nobis, nullum ius nullamque iuris et dominii proprietatem in pretactis castro, locis castrorum, opidis, possessionibus, villis, portionibusque et iuribus possessionariis, tributis etiam et molendinis antedictis prenominatus Ladislaus de Pazthoh et alii predicti nobiles de Pazthoh pro se ipsis reservassent, immo totum et omne ius eorum, omnemque iuris et dominii proprietatem quod et quam in sepeactis castro locis castrorum, opidis villis possessionibus portionibus possessionariis, tributis et molendinis pretitulatis habuissent vel haberent aut habere sperarent quoquomodo in futurum in antefatos dominum Michaellem palatinum, Ladislaum filium eiusdem et Johannem Kompolth de Nana eorundemque heredes et posteritates universos modo et ordine prenarratis transtulissent transtuleruntque nostri in praesentia perhemniter ac in sempiternum possidendas, universas etiam litteras et liiteralia eorum instrumenta, quas et que in facto predictorum castri, locorum castrorum, opidorum villarum possessionum, portionumque et iurium possessionariorum predictorum qualiteremque et sub quibuscunque formis verborum pro eorum parte haberent emanatas et confecta, vanas cassas et frivola viribusque carituras et exhibitori earum et eorundem nocitura reliquissent et comississent. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras secreti sigilli nostri quo ut rex Hungarie utimur appensione comminitas eisdem domino Michaeli palatino ac Ladislao filio eiusdem ipsorumque posteritatibus duximus concedendas. Datum Bude feria secunda proxima ante festum corporis

Christi, Anno nativitatis eiusdem millesimo quadingentesimo septuagesimo quinto, regnorum nostrorum, anno Hungarie etc. Medesimo octavo, Bohemie vero septimo.

A plicatura jobb sarkán : Lecta.

Hártyán, függő pecséttel.

Forgách levéltárból.

---

9. §.

### **A Csobánka nemzetségére vonatkozó oklevelek.**

*1267. István ifjabb király Halászt (Gyöngyös-Halászt) a hevesi vár birtokát Jánosnak, Csobánka fiának adományozza.*

Proinde vainersorum noticie harum serie volumus peruenire : quod licet Joannes, filius Chobanka, dilectus et fidelis noster, a primenis puericie nostre temporibus, in arduis regni nostri negociis, variis fortune casibus intrepide et viriliter se exponens, in multis articulis nobis et regno nostro plurimum necessariis et admodum opportunis, grata et accepta Maiestati nostrae impendisset obsequia, quae ad presens enarrari sufficienter per singula nequeunt suo modo : quedam camen de suis seruiciis et meritis, pro nobis impensis, in medium duximus proferenda : Quod cum graves persecucionas per parentes nostros sine meritis et excessibus pateremur et conflictum cum Baronibus et exercitibus iam sepe sepius habuissemus, vbi idem nobiscum semper, vna cum aliis fidelibus nostris nostro luteri in ipsis conflictibus adhaerentibus, viriliter et probabiliter dimicavit, non parcens rebus nec persone . . . Nos igitur volentes grata vicissitudine occurrere in recompensationem seruiciorum suorum prehabitorum, licet ea, que ad presens agimus respectu eorum, quae facere intendimus eidem, vt meretur minima videntur : quamdam terram castri nostri Heves, Halász vocatam, cum omnibus vtilitatibus et pertinenciis suis, sub iisdem metis et terminis, prout ipsam castrum dictam terram

habuit et possedit, eidem Joanni et suis heredibus, heredumque successoribus contulimus iure perpetuo et irrenocabiliter possidendam. etc. Fejér Cod. Diplo. IV. III. 415 l.

1302. Tamás, az országbiró helyettese, a Csobánka nemzetségtől elvett gyöngyösi birtokot, azon nemzetségbéliek által okozott károk megtérítésére, az Aba nemzetségbéli János fiainak ítéli. Fejér Cod. Dipl. VII. V. 23 l.

---

10. §.

*1301. Csobánka unokái, János comes fiaí, az egrí káptalan előtt birtokaikon megosztóznak.*

S ezen osztályról szóló oklevél közölve van az Anjoukori Okmánytár I. 2 l. De e nemzetség tagjainak és Gyöngyös és Bene vidéke régi topographiájának bővebb ismertetésére jónak látjuk azt itt is közölni.

Omnibus xpi fidelibus tam presentibus quam futuris presens scriptum inspecturis. Capitulum Ecclesie Agriensis salutem in omnium saluotare. Ad universorum notitiam tenore presencium volumus peruenire. — Quod magister Ladizlaus et Sámuel ac Dávid filij Comitis Johannis filij Chubanka, ad nostram accedentes presenciam proposuerunt vina noce quod in possessionibus eorum inferius declarandis communi consensu et pari noluntate talem inter se fecissent diuisionem quod primo et principaliter villam eorum Gyungus nocatam in tres partes equales diuisissent, ex quibus vna pars existens a parte occidentali, videlicet sola particula platee incipiendo de cellario prysil quod est prope angulum ecclesie procedendo ab eadem plága usque ad quoddam fossatum circuens illud fossatum eam vtraque parte platee vsque ad extensionem ville cum populis et alij vtilitatibus suis predicto magistro Ladizlao et suis heredibus et alia particula platee a parte meridionali de eodem fossato incipiendo usque ad aliud fossatum quod est iuxta domum Comitis Benedicti et de eodem fossato cum utraque parte platee usque ad extremitatem ville cum populis

et alijs vtilitatibus Dauid et suis heredibus. Item a dicto domo seu Curia eiusdem Comitis Benedicti a parte aquilonali ab utraque parte fluuij existencia salua curia et domo eiusdem Comitis Benedicti quam tam pater eorum predictus quam ipsi ob omnibus exaccionibus absolutam dimiserunt cum populis et alijs utilitatibus suis et specialiter capella quam idem magister Ladizlaus in honore corporis xpi propiis fundauit expensis eidem Samueli et suis successoribus perpetuo possidende cessissent et habende. Item in reliquis sex possessionibus suis, videlicet. Aruk halaz Sodan, paan Noguch et Iyeneu talem fecissent diuisionem quod predictae possessionis Aruk et halaz cum vniuersis vtilitatibus earundem sub prioribus metis et antiquis quibus communiter possederunt eidem magistro Ladizlao et suis heredibus. Item dicte possessiones Sodan et paan cum omnibus utilitatibus suis similiter in metis et terminis communiter habitis dicto Samueli et suis successoribus, et possessiones noguth et Iyeneu antedictae similiter cum suis attinencijs vniuersis in antiquis metis eidem dauid et suis posteritatibus perpetuo possidende remansissent et habende. Item terras arabiles eiusdem ville Gyungus in tres partes metis de nouo erectis diuisissent, ex quibus vna porcio a parte occidentali fluuij Gyungus iacens iuxta terram pypucky distincta ab alia porcione per sex metas eidem magistro Ladizlao, in medio autem alia porcio de tertia per quinque metas separata prefato dauid et tertia usque ad metas terre filiorum Merhardy dicto Samueli et suis successoribus in perpetuum possidende remansissent. Item a parte orientali et meridionali eiusdem fluuij Gyungus prima porcio prope villam ex parte eiusdem terre pypucky distincta per quinque metas ab alia porcione eidem magistro ladizlao secunda in medio dicto dauid et tertia superior per tres metas separata prefato samucli. Itam trans quandam Riuulum prima porcio inferior quam separant quinque mete que egrediuntur de tribus arboribus piry prope quas in ripa dicti Riqui est vna meta, et protenduntur ad quandam arborem Ilicis que est in vinea, pro meta assignata infra usque ad tres metas que separant a terra puklustheluk vocata cum noualibus pertholdy et presyl memorati eidem magistro Ladizlao, in medio autem existens porcio prefato dauid, tertia autem et superior per tres metas distincta usque ad terram ville Bene quam distingunt tres metee capitales de eadem terra Gyungus existentes prope vineam Endre dicto Samueli et eorum heredibus in perpetuum cessissent possidende. Item dictam particulam terre puklustheluk in tres partes duabus metis ab inuicem distingendo

diuisissent ex quibus vna pars superior de sub pede vinearum Samueli in medio autem alia porcio dauid et tertia porcio inferior a parte terre halaz dicto magistro Ladizlao usque ad fines et terminos eiusdem terre puklustheluk, possidende cessissent et habende. Item vinea eorum existens iuxta vineas populorum de pypuky eidem magistro ladizlao, et alia vinea eorum inter vineam petri filij detricy et detricy dicti fogos existens samueli, ac tertia vinea eorum subvrbio sita prefato dauid possidende, perpetuo cessissent et habende. Item castrum eorum in tres partes equales diuisissent ex quibus vna pars existens a parte aquibnali cum tertia parte pallacij et tribus Turribus ligneis ac una domo et camera versus orientem Samueli. Item medium eiusdem pallacii tertia cum dimidietate magne stube et alijs minutis edificijs ad eandem plagam magistro Ladizlao et tertia pars eiusdem pallacij meridionalis simul cum dimidietate dicte magne stube eandem plagam prefato dauid. Item quedam particula retro portam dicti castri ab oriente existens ab eadem porta vsque ad locum vbi murus terminatur eidem magistro ladizlao, ab alia autem parte scilicet a plaga occidentali quedam particula cum dimidietate lignee Turris in medio eiusdem castri site Samueli et tertia particula a parte dicti pallacij scilicet porcionis eiusdem dauid sita cum reliqua dimidietate eiusdem Turris prefato dauid et suis heredibus in perpetuum cessissent possidende, Capella vero eorum de dicto castro et porta eiusdem castri eisdem communiter inhabitande remansissent. Item villam eorum Bene vocatam, sub eodem castro existentem, in tres partes equales diuisissent ex quibus vna pars inferior, videlicet sola particula platee a fine quoddam (igy) stagni inferiori incipiendo vsque ad extensionem ville magistro ladizlao, deinde ascendendo, pars superior platee predicte vsque ad dictum stagnum eidem dauid, de hinc cum vtrque parte platee ascendendo per extensionem eiusdem ville prefato Samueli et suis successoribus cessissent possidende. Item molendina eorum in eadem existencia seu subvrbio taliter diuisissent quod superius molendinum quod Eburharthmolna dictum et secundum moleudinum quod nominatur forkosmolna et tertium molendinum quod similiter dicitur Eburharthmolna quod erat commune eorum, ac quartum molendinum petri dicti fekete super fluuio Bene existencia cum suis vtilitatibus magistro Ladizlao. Item Bokdasamolna dictum et aliud proprium eorum et tertium Jensulmolna, ac quartum Gahanmolna nominata in eodem fluuio Samueli. Item duo molendina eorum propria Suprunymyklousmolna et stephani filij petri vocata et ter-

cium proprium molendinum patris eorum predicti ac quartum molendinum Guchmolna nominatum dauid et suis heredibus cessissent possidenda. Item pomeria eorum supra dictum castrum existencia in tres partes diuisissent, ex quibus pars superior magistro Ladizlao, alia porcio proprius ad castrum Samueli et tercia de latere castrum ab occidente prefato dauid et suis heredibus. Item terras arabiles dicte ville Bene, similiter in tres partes equales diuisissent ex quibus vna pars a parte terre filiorum Belynig tribus metis distencta ab alia parte Samueli, in medio autem alia pars magistro Ladizlao et tercia pars superior similiter tribus metis distincta de sub pede montis prefato dauid et suis heredibus perpetuo possidende cessissent et habende, relique autem videlicet silue memora et rubeta ac cetera huiusmodi communiter possidenda eiusdem remansissent. Item vina que de vineis ville Gyungus et vineis ville Bene in rationem terragij eisdem prouenire consuevit communiter recipere et inter se equaliter diuidere tenebuntur. Patronatus eciam ecclesiarum ville Gyungus et ville Bene tam eisdem quam suis posteritatibus communiter remansisset, preterea magister Ladizlaus, Samuel et dauid predicti taliter se in nostra presenciam obligarunt. Quod quicumque ipsorum dictam diuisionem processu temporis concepta fraude iritaret, vel quoquomodo obuiare nitteretur nocumenta inferendo aliis fratribus suis, sua porcio de premissis omnibus in manus regias deuolueretur ipso facta. Et magister Valterus concanonicus noster ad instanciam eorum dictam diuisionem videre per nos destinatus, omnia premissa facta fuisse per modum prehabitu, ad nos reuersus nobis recitauit. In cuius rey testimonium ad instanciam ipsorum presentes contulimus sigilli nostri munimine roboratus presentibus tamen magistro Stephano custode, Martino de Patha, Egidio de Wng, Iohanne de Heues, Simone Nouicacstri archidiaconis et aliis multis. Anno domini M<sup>o</sup>CCC<sup>o</sup> primo. Regnante Wencezleo illustri Rege hungarie, Strigoniensi sede et Colocensi vacantibus et domino nostro venerabili patre Andrea dei gracia episcopo agriensi existentibus.

---

11. §.

*1315. szept. 14. Szeged. Károly király Csobánka, Gurk fia Miklós és Záh fia Felicián hűtlenek összes javait Domonkos nádornak adományozza.*

Nos Karolus dei gracia Rex Hungarie significamus quibus expedit universis, presencium per teuorem. Quod quia Chabanka, Nicolaus filius Gurk et felycianus filius Zaah una cum Matheo de Trenchen infideli nostro contra nostram regiam Matestatem in omnibus factis suis processerunt et ad nostram gratiam reuocati venire noluerunt, ymo peiora prioribus ad nos pertinentibus intulerunt, volentes, ut male meriti perpetua egestate laborent, universas possessiones erumdem Chabanka, Nicolai et feliciani ubicunque et in quocunque comitatu existentes ab eisdem infidelibus nostris auferendo magnifico viro dilecto et fideli nostro Dominico palatino consideratis et inspectis suis fidelitatibus, fideliumque seruiciorum meritis, quibus nobis multipliciter studuit se exhibere graciosum, easdem possessiones predictorum perpetuo dedimus, donauimus et contulimus possidendas e tenendas. Datum in Zeghedino in festo Exaltacionis sancte Crucis Anno domini MCCC°VI°. Anjoukori Okmánytár I. 385 l.

## 12. §.

*1322. jun. 18. Az égri káptalan jelenti Károly királynak,*

hogy Csobánka Lászlónak, János fiának, gyöngyösi birtokai két részébe bevezette Lampert országbirót vagyis helyette az ő képviselőjét Uz mestert a harmadik részébe pedig Dózsa nádort. S e birtokok két ezer márkára voltak becsülve, s e bevezetésnek senki sem mondott ellene.

Excellentissimo domino suo Karolo dei gracia illustri regi Ungarie capitulum ecclesie Agriensis oracionis in domino cum perpetua fidelitate. Literas magistri Lamperti, iudicis curie vestre, recepimus inter cetera continentes, quod mitteremus hominem nostrum pro testimo fidedignum, coram quo comes Petrus de Cherenkuzy homo vester universas porciones possessionarias Ladislai filii Johannis filii Chobanka in Gyungus et in aliis ubique eundem Ladislaum contingentes, in dnobus partibus magistro Wz homini magistri Lamperti, iudicis curie vestre, in tertia vero parte eorundem porcionum Donsa palatino fratueret possidendas, contradicciene qualibet non obstante, circumspicis earum utilitatibus condigna estimacione facta super eisdem, preter ea idem homo vester universos commetaneos, proximos et propinquos dicti Ladislai ad redimendas ipsas porciones ad quindenenas diei estimacionis ipsarum porcionum ad vestram presenciam evozarret, alioquin eedem perpetuarentur iuris ordine observato. Nos igitur petitionibus eiusdem satisfaciendes misimus unum ex nobis virum idoneum et discretum, videlicet magistrum Nicolaum, lectorem nostrum, qui ad nos reversus dixit, quod prefatus Lomo vester, ipso presenter feria quarta proxima ante festum beati Barnabe apostoli accessisset super porciones dicti Ladislai in eadem Gyungus et in aliis ubique eundem Ladislaum contingentes, et easdem in duabus partibus magistro Lamperto, dicto iudici curie vestre, in tertia vero parte eidem Donsa palatino possidendas statuisset, et nullus contradictor extitisset, que videlicet porciones per ipsum dominem vestrum et alios, qui interfuerunt, utilitatibus earundem consideratis in duobus milibus marcarum estimate extissent. Ceterum dictus homo vester omnes commetaneos, praximos ex propinquos dicti Ladislai ad



redimendas porciones eiusdem prenotatas ad quindenas eiusdem ferie quarte ad vestram presenciam evocasset, alioquin eedem porciones perpetuarentur iuris ordine observato, et idem homo vester coram nobis constitutus premissa consequentur affirmavit. Datum in octavis beati Barnabe apostoli. Anno domini M<sup>o</sup> CCC<sup>mo</sup> vicesimo secundo.

Külzet :

Domino regi super statucione possessionum Ladislai filii Johannis filii Chobanka, pro magistro Lamperto, iudice curie eomino regis.

Hártyán, zárlatán pecsét töredékivel; eredetije az orsz. levéltárban őriztetik. N. R. A. 17. 6. dipl. oszt. 2111.

Ezzel a megnótázott és birtokaiktól megfosztott Csobánkák eltűnnek megyénk történetéből.

---

## NEGYEDIK FEJEZET.

### 1. §.

#### *Az egri egyház vagy püspökség birtokaira vonatkozó oklevelek.*

Az egri püspökséget sz. István király alapította, s azt több adományokkal és jövedelmekkel gyarapították sz. László, III. Béla és II. Endre királyok, de azokat az alapítvány- vagy adományleveleket, melyek ezeket tartalmazták, a tatárok vad dühössége még 1441-ben megsemmisítette. Ugyanis Eger városát és szentegyházát a tatárok, még mielőtt a mohi szerencsétlen csata megtörtént volna, megtámadták és feldúlták, mindent tűzzel vassal pusztítván, a kanonokat és lakosokat, kik el nem menekülhettek, irgalmatlanul leölték, a püspöki levéltárt, hol kincset kerestek, feldulván, a leveleket s iratokat a történelem nagy kárára megégették vagy másképen megsemmisítették. IV. Béla király, az ország új Camillusa vagyis második alkotója, visszatérvén az adriai tenger mellől, hova ő az üldöző tatárok elől menekült volt, hogy az egri egyháznak a tatárok által okozott vesztségét orvosolja, meghallgatván előbb a szomszéd püspököket és káptalanokat, különösen az esztergomi, budai és vácsi káptalant, a szomszéd birtokosokat, várjobbágyokat és hitelt érdemlő öregeket, s ezek előadása és tanuskodása nyomán a püspökség részére 1261-ben szept. 9-ikén új adománylevelet állított ki, melyben a püspökségnek valamint birtokait, és határait, úgy jogait és kiváltságait elősorolta és megerősítette.

Úgyde Sibinnek fia, Samu, az egri püspökségnek előbb föltételes szabadosa (onditionarius) későbbben nemese, Béla király említett új adománylevelét más megszerzett iratokkal együtt kétség kívül valami bosszúból porrá égette s azután hogy e bűnös merénylet büntetését kikerülje, Oroszországba menekült. Azonban V. István király Lampert egri püspök folyamodására atyja adománylevelét valami fenmaradt másolatból szóról szóra leiratta 1271-ben megerősítette, mit azután a következő királyok is u. m. III. László, I. Károly, Zsigmond, IV. László, I. Mátyás, I. Ferdinád átirattak és

megerősítettek. így jutott el a későbbi korra IV. Béla király új adománylevele.

Ezen oklevelet először közölte Katona István,<sup>1)</sup> de hiányosan, mivel több birtokok és helyek neveit kihagyta, azután közölte egész terjedelmében Fejér György,<sup>2)</sup> de itt több birtokok és határnevek a régi orthographia szerint értetlenül és talán hibásan vannak közölve, azért Porubszky József azt I. Ferdinand király megerősítő levele szerint közölte,<sup>3)</sup> de ez sem egészen hibátlan. Van az egri káptalan leváltárában ezen oklevélnek egy másik másolata is, mely 1715-ben április 8-ikán lett másolva, de ebben is a határ- és helyneveket illetőleg többféle eltérés mutatkozik s így ezen oklevelet, mely különben hazánk régibb helytörténetére annyira érdekes, egészen megbízható alakban nem birhatjuk, és csak ezek szerint közölhetjük itt annak ide vonatkozó pontjait, mik így következnek:

Bela, Dei Gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Seruic, Gallicie, Cumanieque Rex, omnibus Christi fidelibus, presens scriptum inspecturis, salutem in vero Salvatore . . . . . Quorum quidem possessionum nomina sic declarantur, prout ex certa sciencia nobis innotuit per relaciones uicinorum, commetaneorum, Prelatorum, Baronum et veridicorum senum nobilium et ignobilium, nec non Jobbagionum Castrorum et capitulorum inquisitionem, Strigoniensis uidelicet, et Vaciensis ac Veteris Budensis, que possessiones ecclesie Agriensis episcopales, licet sint in pluribus, districtibus et comitatibus, tamen nominibus infrascriptis declarantur uidelicet vallis Agriensis incipiendo a terra nobilium de Bel et a terra Noggeur castri nostri de Borsad, que quidem vallis Agriensis per decluium directum, per valles collaterales exendit se usque ad terram nobilium de Scemere et de Fornos, ubi tales ville sunt fundate: prima Feltarkan, secunda Oltarkan, tertia Felnempty, quarta ciuitas Agriensis. Item Tyhemer, item Thalamoger, item Thalanogh, item Moklar, item Kerehtusfeld, item Endred, item Apaty item Zénholmh, item Usephphaya, item Buda, item Obon, item Dezmaszykzon, item Kérechen, cum duabus sessionibus villarum, item Bacha, item Fedimus. (Itt következnek sorban a borsodmegyei birtokok, mik nem illetik megyénket, de ismét visszatér megyénkbe s így folytatja az itteni püspöki birtokok elősorolását:) Mezenyseph prope possessiones nobilium de Folt et Sarudegház existentes, item Magarad iuxta Chereuvyze cum duabus piscinis, item Halaz in Chereukuz existens cum

magna Mortva et Sukmortva vocatis piscaturis et cum tribus piscinis magnis iuxta Chereukuz existentibus, item Mogatheu prope Tyciam cum clausura integra Zege vocata, item villa Eurem per beatissimam Stephanum Regem donata cum tributo, quod exigi consuevit ab antiquo in eadem, et cum una nave magna pro transferendis hominibus et curribus, quondo Tycia inundat, et duabus dausuris Tycie Zege vocatis de duabus partibus Tycie cum sylvis. Item Menysythou, Olpha, Nana, Luazteluk, Pook, Olpuklusi vocatis, que sunt donate per beatissimam Regem Ladislaum. Quarum mete hoc ordine distingvantur, prout commetanei possessionum nobis recitarunt: Prima meta incipit ab oriente in portu Tycie in quodam loco supra Kukenzegeureme, Fozarfoka vocato, alio nomine Meleurem dicto quod pertinet ecclesie Agriensi et separatur a possessione nobilium de genere Apuch Weychezeg nominata, deinde descendit per medium Tycie in directa medietate cuiusdam insule Peche vocate, seperando possessiones nobilium de genere Tomoy, usque ad portum seu transitum magne vie euntis per Tyciam de possessionibus ecclesie Agriensis Nana et Menisythou vocatis supradictis, et transit in Abád, qui quidem transitus licet in una parte sit in terris ecclesie Agriensis, tamen quia iuramento eorum nobiles viri videlicet Joannes Diosy, Maior Chaak, et Sebastianus de genere Tomoy ex permissione Lamperti Episcopi Agriensis, abi telonium exigitur, pro se obunuerunt, eisdem et nos dimisimus ipsum portum cum tributo pacifice possidendum, abhinc de portu a loco tributi exit de Tycia meta ecclesie, et circuit quamdam sylvam Bere vocatam sub pede eiusdem sylve per nominatam terram Kenderauatota va dictam habitam pro meta et vadit usque ad finem sylve prenotate. Que quidem sylva pertinet ad nobiles de Zalouk iure hereditario, sed nunc possidetur per nobiles predictos de genere Tomoy iure impignoratio. In cuius fine intrat Tyciam meta ecclesie Agriensis iterato, et ibi incipit vicinari nobilibus de Zalouk, et descendit per medium Tycie usque ad finem sylve Aranas vocate, que quidem pertinet ad nobiles de Zalouk, et sic ibi separatur a terris nobilium de Zalouk predictorum, inde transit ultra Tyciam versus meridiem meta ecclesie Agriensis in quemdam locum, et iungitur possessioni monastery Saár Wecheg vocate et nobilium de genere Aba; qui quidem locus vocatur Kenderthofeye, et pertinet ad predictam villam Wecheg; inde reflectitur secundum meatum

Tycie iuxta Kenderthou pertinentem similiter ad eandem possessionem Wechegh, deinde directe revertitur ad Tyciam subtus villam Nana et retransit Tyciam in illum locum, qui vocatur Olsamag pro meta habitum, et inde vadit versus septemtrionem ad locum, qui Rouozlyk appellatur ita, quod terre arabiles remanebunt possessioni a parte occidentis Wecheg dicte, Pratum vero aquosum a parte superiori et paludosum remanebit possessionibus ecclesie Agriensis antedictis, deinde quasi versus occidentem vadit ad locum Zeluspokere dictum, et abhinc progrediendo iungitur metis possessionis Hayouta vocate, a parte possessionis Ecclesie Luaztheluk dicte, deinde reflectitur versus orientem, et vadit intra possessiones Kumleud et Pook vocatas per metas terreas, abhinc vadit per campum similiter versus orientem, per metas terreas, et iungitur terre reginali Berek-telke vocate, inde declinat ad locum Apucholma vocatum, per terreas metas, inde revertitur in locum Ketpohkere dictum, et abhinc de medio duarum sessionum Puklustheluk vocatarum, quarum una a parte orientis existens pertinet ad nobiles de Apuch, alia a parte Pookh pertinere dignoscitur ad ecclesiam Agriensem, et dividuntur per quemdam meatum, qui et exit de Feketetho et iungitur magne vie prope locum Kukenzug nominatum, ubi prima meta inceperat supra Kukenzугeureme nuncupata in loco Fozarfoka dicto, et sic mete possessionum ecclesie Agriensis Menysthou Olpha, Nána, Luaztheluk, Pokh et Olpuklusi terminantur. Piscine vero, que pertinent ad ecclesiam Agriensem intra metas possessionum predictarum his nominibus nuncupantur: Harummugh, Naghuzythou, Kerekthou, Olphatava, Destoua, Izengthou, ac Feneserdeytaua, que sunt donate ecclesie Agriensi per beatissimum regem Ladislaum cum conditionariis, videlicet custodibus equorum. Item Zurdok-Pispuki, Gunguspispuki, item Tisza-pispuky cum clausura Tycie Zege vocata, piscinis et clausuris quamplurimis in vicinitate nobilium de Zayli et Bala existentibus . . . . Item Pouhamara, Tkeddi, et directa medietas Nacheghaza vocate, item Keueegháza et Nagtelek vocate prope Turvize existentes cum omnibus piscaturis in Turvize existentibus et integris omnibus Weyz vocatis de duabus partibus Turvize secundum suas metas per beatissimum Regem Ladislaum donate et possesse pacificie per ecclesiam Agriensem ab antiquo in comitatu de Zounuk existentes.

Ezen oklevél következő pontjai a püspökségnek a békesi, Zarándi, és Zemplényi birtokaira vonatkoznak s így nem tartoznak megyénk területébe. Ime itt fel vannak hozva IV. Béla király új adománylevelének az egri püspökség megyénkbeli birtokaira vonatkozó pontjai.

---

1) Katona. Historia Critica Reg. Hung. VI. 335 l.

2) Fejér Cod. Dipl. IV. III. 33 l.

3) Bartakovics Emlékkönyv. 181 l.

---

## 2. §.

### *Az elősorolt püspöki birtokok és azok határainak további nyomozása és némi felvilágosítása.*

Hogy az oklevél felhozott pontjait jobban megérthessük és helyesen értelmezhessek, szükséges az azokban elősorolt helyeket s azoknak fekvését és határait tovább nyomoznunk, hogy azoknak a vidékeknek, melyekre azok vonatkoznak, régi történelmi helyrajzát a rendelkezésünkre álló adatok szerint valamennyire felvilágosíthassuk.

Itt először is meg kell jegyeznünk, hogy azok a helyek, melyek az oklevélben meg vannak nevezve, eleinte nem voltak mind püspöki birtokok, hanem többek közülök csak mutatták vagy jelezték ama birtokoknak fekvését és határait, noha későbbben azoknak egy része vétel vagy csere útján a püspökség birtokába jött.

Hogy hol feküdtek mind az elősorolt birtokok vagy helyek, azt nehéz ma pontosan kimutatni és meghatározni; mivel azok közül több az idő viszontagságai folytán elpusztult vagy átalakult, s elvesztvén régi nevét, más néven kezdett neveztetni. Azután a régi kiejtés s orthographia szerint, néha talán hibásan is irt neveket nehéz helyesen értelmezni vagy kijavítani, s a későbbi elnevezésekkel vonatkozásba hozni. Néhai Kindly Ignác uradalmi mérnök tett ugyan és velem is közlött a kérdéses helyek régi fekvése — s elnevezésének felvilágosítására némely megjegyzéseket; de ő nem ismervén azoknak régi elnevezéseit, azon megjegyzések inkább csak találgatások, mint helyes tájékozásokul szolgálhatnak.

Mindamellett megkísértjük a felhozott birtokokat vagy helyeket s azok határait tovább nyomozni, s a mennyire lehetséges felvilágosítani, és pedig azon sorban, amint az oklevélben fel vannak hozva.

a) Vallis Agriensis = Egri Völgy a mint már feljebb is említettem, e néven neveztetett az a vidék, mely a Bély nemesek földjétől, a mai Mónos-Béltől s a borsodi nagy-győri vagy diós-győri vár területétől egyenes vagy mellékes vonalban lenyúlt a szemerei és farmosi nemesek birtokáig vagyis Szemere és Famos határaig.

b) Fel- és Altárkány = Felső- és Alsó-Tárkány. E neveken két helység volt, de az utolsó elpusztult vagy beleolvadt a másikba, amint ezt annak neve is mutatja, mely föltételezi, hogy kellett Alsó-Tárkánynak is lennie. Politikai beosztás szerint mindakét helység Borsodhoz tartozott ugyan, de az egri völgyben feküdt.

c) Felnempty = Felnémet.

d) Civitas Agriensis = Eger varosa.

e) Tehem, Tehemer = Tihamér. Hajdan jelentékeny helység, most puszta Egren alól, szintén Borsodhoz tartozott.

f) Tala Moger = Magyar Tálya, ma Kis-Tálya, szintén borsodmegyei helység, régi neve után ítélve, lakosság a magyar volt, s ezáltal meg lett különböztetve a többi szomszéd helységektől, melyeknek lakossága úgy látszik német vagy francia volt.

g) Tala Nogh = Nagy-Tálya hevesmegyei jelentékeny helység volt, de nem ott feküdt, hol a mostani helység áll, hanem attól északra egy negyed órai távolságra ott, a hol most a Berki malom áll, hol az eke most régi épületek maradványait feszegeti ki.

h) Moklár = Maklár hevesmegyei helység.

i) Kerezttusfeld = Keresztesföldje. Ez elpusztult, emlékét azonban fentartja a Szenkereszti malom, mely Nagy-Tálya szélén, Maklár felső végén áll, későbbben a Szent Kereszt oltárának lett a tulajdona.

j) Endred = Úgy elpusztult, hogy emléke sem maradt fenn, úgy látszik, hogy a Maklár és Szihalom közötti területen feküdt.

k) Apaty = Apáti. Ez eredetileg a zsászti apátság birtoka volt, de későbbben az egri püspökség tulajdonába ment át, régenten különálló puszta volt Szihalom mellett, de tagosítás alkalmával a szihalmi községi határba osztatott be, mindamellett a nép azt régi nevének ma is Apáti-nak nevezi.

l) Zemholm = Szihalom. Ez, mint már följebb említettük, a honfoglalás történetében is eléjön, itt Árpád seregével egy-néhány napig megpihent, a helyet vagy halmot, hol néki falevelekből vagy galyakból sátort készítettek Szenhalom- vagy Szihalom-nak nevezték, s így lett e helység neve rövidítve Szihalom.

m) Ysephphaja = Izsépfája. Úgy elpusztult, hogy semmi nyoma sem maradt fenn. Szihalom és Kis-Buda között feküdt.

n) Buda = ma Kis-Buda most is fenn van mint puszta.

o) Obon = most Füzes-Abony.

p) Desmaszykzon = Dézsmás-Szikszo, így neveztetett, mivel a püspökségnek járó tized vagy dézsma a vidéki helységekből ide szállított, s itt vétetett be, hajdan nevezetes helység, most puszta, s azért Pusztaszikszo-nak is neveztetik.

q) Kerechen = Kerecsend most is fenlévő helység.

r) Bakcha = Bakta most is fenlévő helység.

s) Fedimus = Fedémes szintügy.

Mellőzve az oklevélben megnevezett borsodmegyei helységeket, visszatérünk megyénk területére, Tisza-Nána vidékére, hol a következő birtokok, s helyek vagy határnevek jönnek elő u. m.

t) Mezeuyseph = Mező-Izsép prope possessiones nobilium de Folc et Sarud-eghaz. Mező-Izsép ma nincs meg, Folc alatt pedig Valkot kell értenünk, mivel a régiek V-t többször fölcserélték F-fel, Valk pedig ott van most is fenlévő helység, szintügy Saruldegház alatt szintén a mai Sarudot kell értenünk. Eszerint Sarud még akkor nem volt püspöki birtok, csak azután lett azzá, s a valki és sarudi nemesek birtokai jelezték a püspöki birtok határait.

u) Magarad = Magyarád most puszta.

v) Halaz = Halász. Tisza-Halász Cserőközben vagy a Tisza szigetében feküdt, de későbbi időkben nagyon ki lett téve a kiöntés veszedelmének, s azért 1879-iki nagy vizáradás után Schlauch Lőrincz akkori szatmári püspök által, mint e helység birtokosa által, onnét ki lett telepítve a hidvégi pusztára, s a kitelepítő püspök nevééről Lőrinczfalvá-nak neveztetik.

v) Mohagtheu vagy Mogatheo, ezt némelyek Magostető-re magyarázzák, Kindly Ignác mérnök úgy vélekedett, hogy itt volt a halásziak régi temetője, mely a halászi határban a legmagosabb pont volt.



w) Villa Eurem = Örvény, ma Tisza-Örvény, mely Halásztól a Tisza által választott el. Hajdan jelentékeny hely volt vámmal és hajóval a vízi közlekedés fentartására, mikor a Tisza kiáradt . . . cum magna nave pro transferendis hominibus et curribus, quando Tycia inudatur, mondja az oklevél. Erre látszik vonatkozni az alább eljövő Hawutha (Hajó útja) helynév; mert ez nem volt helység, mint némelyek vélik, hanem a birtoknak az a része, mely fele a Tisza áradásakor a hajó járt: innét vette tehát az a vonal vagy a birtoknak az a része, hol a hajó járt, a Hajó-útja nevet, de e név eltűnt, s ma e néven itt semmi birtok vagy határrész sem nevezetik.

x) Memesython = Ménesithó. Ezen helynév a püspök azon kiváltságára vagy kötelezettségére vonatkozik, miszerint a püspök a király negyedik fiának nevelője lévén, a csikóból járó tizednek két részét tartozott a királyi részére fentartani, hogy midőn a törvényes kort elérendi, kész ménese legyen, amint ezt világosan mondja V. István király 1271-ikben kelt adománylevele, mely ide vonatkozólag így szól: Item de poledris decima integra, quae decima poledrorum filio regis Hungariae nato vel nascituro debet reservari, deducta parte tertia episcopo Agriensi, ut quum filius regis ad aetatem peruenerit legitimam, superabundans in Equis existat, et patronum Ecclesiae Agriensis se cognoscat.) Eszerint tehát a püspök a királyi részére ménest köteleztetett tartani, s a hely, hol e ménes legelt vagy járt, e ménestől vette nevét, valamint az ott képződött tó is Ménesitő-nak neveztetett. Csak az ott előforduló Olpha vagy Alfa nevezet jelentése nincs megfejtve, mely nevezet pedig az oklevélben az említett helyet nyomba követi, sőt a nánai uradalom térképén meg is előzi; mivel ott e hely Olfa-ménésitő-nak neveztetik, s e nevezet alatt most is meg van e hely.

y) Nana = Nána, most Tisza-Nána. Ez most is fennlévő jelentékeny helység, de nem áll a régi helyén, mert régentén a Tisza partján feküdt, honnét gr. Eszterházy Károly egri püspök a mostani helyére telepítette hihetőleg azért, mivel ott ki volt téve a Tisza áradásának, s azon hely, hol e helység egykor állott, ma is Ó-Náná-nak neveztetik, hol régi épületek némi nyomai ma is észre vehetők.

z) Luaszteluk = Lovásztelek. Ez az elnevezés is vonatkozásba hozható az előbb említett ménessel vagy Ménesitő-val.

Itt laktak t. i. a lovászok, kik a ménest őrizték és gondozták, s itt állottak az épületek s istálók, melyek azok részére voltak állítva, és ezektől vette e hely a Lovásztelek nevet. Ez elnevezésre látszik vonatkozni a Taksony területén ma is fenlévő Lovászhát pusztá neve.

aa) Pook és Ólpuklusi. Ezek Kömlő-vel határos puszták és régebben majorsági földek voltak; de gr. Eszterházy Károly püspök, mint földesúr, azokat úrbéri földekké változtatván, a kömlői határba osztotta be s ennek folytán régi neveiket is elvesztették.

Ezen birtokok határai vagy métái a következő neveken említetnek:

bb) Kukezegenreme. Ezt Kőkényszeg örvényé-re vagy Kőkényszégör révé-re lehetne magyarázni, de ily nevű hely itt most nincs. Ez a hely más néven neveztetett Fozárfokának is, de ily nevű hely sincs most itten. Ez a Tisza kiöntése folytán képződött ár vagy ér foka lehetett. De ugyanezen hely más néven neveztetett Melerem-nek is, mely elnevezésben Mélyörvény rejlik. Alig szenved kétséget, hogy itt a régi vagy holt Tisza árka értetik.

cc) separatur a possessione nobilium de genere Apuch Weychezeg nominata. Itt mindenelőtt kijelentjük, hogy mi a nobiles de genere Apuch-ot Apczi nemesekre magyarázzuk, mivel ily nevű nemesek voltak megyénkben, ma is van Apcz nevű helység Mátra alatt, mely több oklevelekben szintén Apuch-nak van írva, e nemesek birtoka volt tehát az itt említett Vécseözög.

dd) cuiusdam insulae Peche vocatae. Kindly vélekedése szerint a Pecze szigetből még meg van egy kis darab, mely a nánai határhoz tartozik, és Kis-Sziget nevezet alatt a Tiszán túl fekszik. Az oklevél szerint e sziget elválasztotta a püspöki birtokot a Tomay nemesek birtokától. S e nemesek birtoka csakugyan a Tiszán túl feküdt, hol azoknak egyik őse monostort épített s apátságot alapított.

ee) circuit quamdam sylvam Bere vocatam. Bere rétes erdő most is megvan a nánai határban.

ff) Kendertóháta. Ez Fejérnél és egy másik másolat példányában Kendernachonhata alakban jön elő, a mit Kendernyakhátá-ra lehetne magyarázni. Némelyek magyarázzák Kenderavató- és Kenderáztató-ra is; csakhogy itt az a nehézség merül fel, hogy ott ezen nevezet alatt most semmi hely sem említetik. Ugyanazért mellőzve ezen magyarázatokat vagy nevezeteket,

ama hibásan hangoztatott vagy hibásan irt nevezet alatt az említett uradalmi mérnök vélekedése szerint azok a gazos rétek vagy mély, vizes laposak értetnek vagy rejlenek, melyek a Bere erdő alatt nyúlnak el.

gg) Egyik határ gyanánt említettik az Aranyos nevű erdő, mely a szalóki nemeseké volt; de ez úgy elpusztult, hogy neve sem maradt fenn.

hh) A felhozott oklevélnek következő pontja érdemel figyelmet: inde transit ultra Titian versus meridiem meta ecclesiae Agriensis in quemdam locum et iungitur possessioni monastery Saar Wecheg vocatae, et nobilium de genere Aba, qui quidem locus vocatur Kecherdeuthofeye.

Itt e pont szerint a sári monostornak is volt birtoka, mely Vecseg-nek nevezetett, mely úgy látszik, a Kis-Kőre és Nána közötti területen feküdt. Feltűnő, hogy Kis-Kőre az 1261-iki adománylevélben nincs említve, mint püspöki birtok, és hetvenkét év múlva, 1333-ban, a pápai tized rovatában, már úgy van említve, mint plebánia. A mi mutatja e vidéknek s az itteni birtokviszonyoknak gyors átalakulásait. Eszerint e vidéken is volt a sári monostornak faluja vagy birtoka, mely Vecseg-nek nevezetett. A Vecseg-et megközelíteni látszik a Vése-lapos és Vécse-fok. Ily nevű helyek most is vannak a nánai határban, sőt ily nevű lapos melletti partosabb helyet ma is Barátok házá-nak neveznek: a ház vagy épület természetesen régen elpusztult, de a helyet, hol az egykor állott, ma is az említett néven nevezik, világos jeléül annak, hogy ott egykor a benedekrendű barátoknak birtoka és épülete volt, és ha elpusztult is a ház, annak a neve fenmaradt azon a helyen, a hol az egykor állott.

Itt említetnek még az Aba-nembéli nemések — nobiles de genere Aba, kik szintén szomszédai voltak a püspöki birtoknak, de hol volt az ő birtokuk, azt nehéz kinyomozni. Az is lehet, hogy itt az Aba-nembéli nemések alatt az Abádi nemések értetnek; mivel e nemések is szomszédai voltak a püspöki birtoknak, s úgy látszik, hogy az Abádiak is maradékaik voltak a feljebb tárgyalt Thonuz-Abá-nak, valamint maga Abád is az ő birtoka volt.

Említetik itt még Kecserdőtőfeje (Kecherdeuthofeye), de ily nevű hely most nincs e vidéken, s azért ezt némelyek Kender-tőfejé-re magyarázzák, csakhogy ily nevű hely sincs most itt.

ii) Eléjőnnek itt még a következő határnevek, u. m. Kindtó (Kyndchou), mely Vecseghez tartozott, Olsamag, mely a régi vagy Ó-Nána vidékén feküdt, Ravaszluk (Rovozlyk) mely szintén Vecseghez tartozott, és Szélepókere (Zelaspokere); de ezek mind csak kisebb birtokok vagy határok voltak, mik későbbben úgy elpusztultak, hogy még neveik sem maradtak fenn.

jj) Említetik meg Berektelke, mely az oklevél szerint a királyné birtoka volt, s itt csak úgy jön elő, mint a püspöki birtok szomszédja vagy határa. Ez a helység a mai Hidvég tájékán feküdt, s ez a hely Hidvég nevezet alatt nincs is említve a püspöki birtok határai között, csak későbbben kapta e nevet, mikor a közlekedés biztosítására az ott folyó Lakso vagy Lasko vízen hidat építettek, a hidtól nyerte a Hidvég nevet.

kk) Kömlő (Kumleud). Ez sem volt eredetileg püspöki birtok, mivel úgy említetik az oklevélben, mint annak szomszédja vagy elválasztó határa, és csak későbbben változott püspöki birtokká, midőn a XVII. század elején Telekessy István egri püspök Rákoczy Ferencztől csere útján azt a püspökség részére megszerezte érte adván a püspökségnek Zemplén megyében lévő Szent-Maria nevű birtokát.

ll) Sarud (Sarud egyház). Ez sem volt eredetileg püspöki birtok, csak annak szomszédja, mivel azt az oklevél szerint a sarud-egyházi nemesek birták, és csak későbbben jött a püspökség birtokába.

mm) Említetnek itt még több halastavak, de miután a Tisza régi folyása és kiöntései megváltoztak s a haltenyésztés megszűnt, azok a tavak is annyira elpusztultak, hogy még neveik sem maradtak fenn.

nn) Eléjőnnek még az oklevélben Surdok-püspöki, Gyöngös-püspöki, és Tisza-püspöki, mint püspöki birtok, mik ma is fenlévő helységek, habár nem mind az egri egyház birtokai. Tisza-püspökiről az jegyeztetik meg, hogy az a szajoli és balai nemesek szomszédságában fekszik — in vicinitate nobilium de Zayli et de Bala. — És Szajol ma is fenlévő helység Tisza-püspöki szomszédságában, Bala pedig, mely egykor mezőváros volt, elpusztult és ma pusztá az említett helység közelében.

oo) Végre említetnek Keveegyháza Pohamana és Turkeddi, mint sz. László király adományai; de ezeket már említettem és röviden ismertettem a Kis-Szolnokról irt cikkben.

Ezzel elősoroltuk az egri püspökségnek megyénkben volt régi birtokait és valamennyire felvilágosítottuk a felhozott oklevélnek azokra vonatkozó pontjait. Most következik e püspökségnek egy másik birtoka, mely nincs a felhozott oklevélben említve.

3. §.

*Az egri püspökségnek egy másik megyénkbeli birtoka Bátor s az egri káptalannak arra vonatkozó oklevele.*

Ez nincs IV. Béla király felhozott adománylevelében megemlítve; mivel ezt a püspökség részére később, 1295-ben, szerezte. II. Endre egri püspök csere útján Pous comestől, Marsa vagy Marso fiától, érte cserébe adván ugyancsak megyénkbeli Bátor nevű szintén püspöki birtokot és Fedemesnek egy kisebb részét, s e cserét a könnyebb gazdasági kezelés indokolja, minthogy Bátor közelebb esett Egerhez, a püspöki székhelyhez, mint Bátor.

E birtok-cseréről szól az egri káptalannak 1295-ben kelt levele. E levél ugyan közölve Wenzel Árpádkori Új Okmánytár X. 200 és következő lapjain, de azért jónak látjuk azt itt újra közölni, mely így következik:

*Az egri káptalannak bizonyáglevele, hogy Pous comes Marsának fia Batur nevű birtokát Endre egri püspöknek átengedte.*

1295.

Omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris presens scriptum inspecturis Capitulum Ecclesie Agriensis salutem in omnium saluatore. Ad universorum noticiam tenore presencium volumus peruenire, quod Comes Pous filius Marsa ad nostram personaliter accedens presenciam suo et omnium filiorum suorum nomine proposuit uiua uoce, quod terram suam Batur vocatam empticiam, in comitatu Hevesvywar existentem, contulisset et coram nobis contulit venerabili

patri domino nostro A. Dei gracia Episcopo et per eum Epyscopatui Agriensi perpetuo et iureuocabiliter possidendam, habendam in hys metis: Incipit enim prima meta dicte terre Batur circa lapideam metam ville Bacha (Bakta); et descendendo versus occidentem peruenit vallem et riuum Bathur-pataka vocatum; et in eadem valle et eadem parte eque ascendendo circa eundem riuum peruenit villam Batur, terra filiorum Chech et Ysip ultra fluvium remauente, ubi supra domum filiorum Symonis sub arbore pyri introducitur terris Farcasy similiter Batur dictis; et uersus occidentem circa eandem uenies conjugitur cuidam berch, ubi sub quadam arbore ylicis est una meta antiqua innouata; et ascendendo per eundem berch iungit iuxta eandem terram Farcasy montem Dolnaberchy vocatum, ubi sunt tres mete, una terre nostre Anaras (Aranyos), alia Farkasy, tertia Comitis Pous; circueudo caput vallis Medyvozou vocate, iuxta eandem terram nostram Anaras ad aquilonem descendendo, iuxta publicam stratam peruenit ad arborem salicis antiquam meghefyz (megyefűz) dictam, sub qua meta est antiqua, ubi contignatur terre Buchey (Butaj); et iuxta eandem per continuas metas antiquas versus aquilonem procedendo peruenit ad quoddam berch, ubi coniungitur metis terre Both (Buth) et filiorum Dyonisij; et iuxta terram filiorum Dyonisij descendendo uersus Batur multis mediautibus metis peruenit quandam uiam Anarozou dictam, ubi a parte orientali supra quoddam berch, sunt tres mete, et contignatur terre St. filij Gregorij de Beel; et abhinc procedendo iuxta eandem terram filiorum Gregorij uersus castrum (Szarvaskő) eiusdem domini nostri multis metis mediantibus iungit tres metas angulares quarum una St. predicti, alia Castri, tertia Batvor supradicti; et abinde versus plagam meridionalem directe iuxta terras eiusdem Castri domini nostri per continuas metas reuertitur ad inicialem metam terre Bagcha (Bakta) supradictam. In cuius terre concambium propter uicinitatem idem uenerabilis pater dominus noster Episcopus comini Pous et filijs suis terram Ecclesie Bathan (Bátyon) uocatum in eodem Comitatu existentem sub eisdem metis et terminis, quibus Ecclesia a tempore, cuius non extat memoria, obtinuit et possedit, contulit simuliter perpetuo possidendam, simul cum quadam particula de terra Fedemus excisa, a parte terre sue hys metis designata, Incipit enim in quodam berch Seleumal dicto iuxta metas tere Bala a parte aquilonis; et per metas continuas descendendo, traueundo vallem Fedemus, inungit aquam Machalaspataka (Mocsoljáspataka) communiter habendam, ubi sunt due mete;

et in eadem valle Machalaspataka distenditur versus orientem, pervenit ortum aque Machalaspataka dicte, ubi sunt mete; et inde exit ad quaudam stratam, qua communiter remanente, iungit vallem Kerekezoutu (Kerekesutja) vocatam, ubi sunt due strate coniuncte, et sunt due mete; et pertrauscundo ipsam stratam ad partem orientalem per binas metas procedendo in terris arabilibus, pervenit in quoddam berch Watulozoutu vocatum, ubi sub quadam arbore ilicis sunt due mete terre de nouo erecte; abhiuc ascendendo sub eodem berch mediantibus metis iungit quemdam montem Warhygi (Várhegye) vocatum, ubi sunt due mete; et inde metatim procedendo iungit stratam publicam, que ducit in Agriam de Fedemus, et transiando ipsam stratam veniet ad quoddam berch Ysaaclasa (Izsákláza) vocatum, in cuius uertice sunt due mete; et inde versus orientem per berch supradictum pervenit ad metas terre Anaras et Buthe (Aranyos et Butaj), et sic terminatur. Obligans se Cones Pous et heredes suos, heredumque suorum successores, ab omnibus racione terre Batur Ecclesiam inpetere nitentibus, expedire proprijs laboribus et expensis; et venerabilis pater dominus noster Episcopus ex aduerso. In cuius rey memoriam perpetuamque firmitatem de nostro beneplacito et assensu presentes contulimus litteras, eiusdem domini nostri Episcopi et nostri sigillorum munimine roborates. Presentibus tamen Stephano Preposito, Johanne Lectore, Mycon Custode, Mathya de Nouo Castro, Symone de Zemlyn, Martino de Pacha (Patha) Archidiaconis et alijs multis. Datum in octavis Pentecostes anno Domini M<sup>o</sup> CC<sup>o</sup> nonagesimo quinto.

---

## 4. §.

*Bátory István országbíró által Aranyas és Bátor között 1479-ben érendelt határjárásról szóló bizonyítvány.*

Habár az előbb felhozott birtokcseréről szóló oklevélben meg voltak nevezve e birtok határai, mégis későbbben azok iránt a püspök, a káptalan, és a bátori nemesek között némi kérdések és viszályok merültek fel s azért folyamodtak az országbíróhoz egy újabb határjárásért, amint ezt bővebben felvilágosítja a következő oklevél:

*Metales inter Aranyos et Bathor.*

1479.

Nos comes Stephanus de Bathor index curie Serenissimi Principis Mathie Dei gracia Regis Hungarie Bohemie Dalmatie Croatie etc. Memorie commendamus tenore presentium significantes quibus expedit universis. Quod cum Nos ad instantiam a legitimam petitionem Reverendissimi in Christo Patris Domini Gabrielis Tituli Sanctorum Sergii et Bachi presbiteri Cardinalis episcopi Ecclesie Agriensis et apostolice sedis legati ab una, ac honorabilis capituli eiusdem ecclesie Agriensis ab altera, item Blasii filii Demetrii, Pauli Chehy, Martini Zéhy et Petri Sandor ac aliorum nobilium de Bathor a tertia partibus nobis porrectam, Egregium Magistrum Stephanum de Hashagh (Háshágy vagy Hárshágy) prothonotarium nostrum ad infrascriptam possessionariam reambulationem ac metarum erectionem inter possessiones Bathor predictam, ipsius domini Gabrielis cardinalis et dictorum nobilium de eadem Bathor nec non Aranyos vocatas dicti capituli ecclesie Agriensis in Comitatu Hevesiensi existentes habitas modo infrascripto factam destinassemus; tandem idem exinde reversus nobis retulit isto modo: Quomodo ipse secundo die festi Assumptionis Gloriose Virginis Marie proxime preterit ad facies dictarum possessionum Bathor et Aranyos vocatarum in prescripto comitatu Hevesiensi existentium habitarum, vicinis et commetaneis earundem Vniversis inibi legitime convocatis, ac eisdem nec non



honorabili Magistro Stephano de Zolath canonico dicte ecclesie Agriensis ac Georgio Henkel de Barthva provisoro curie castri similiter agriensis in prefati domini Gabrielis cardinalis, item honorabili Magistro Nicolao decano et similiter canonico eiusdem ecclesie agriensis in dicti capituli ecclesie eiusdem nec non prefatis Blasio filio Demetrii, Paulo Chehy, Martino Zeky et Petro Sandor consimiliter in ipsorum ac dictorum aliorum nobilium de prefata Bathor nominibus et in personis inibi legitime et cum sufficientibus literis procuratoriis adherentibus presentibus accedendo primo portiones possessorias dictorum domini Gabrielis cardinalis et nobilium de Bathor in ipsa possessione Bathor habitas pro ipso domino cardinali et eisdem nobilibus metis et signis metalibus ac earundem cursibus perpetuo duraturis inter ipsos dominum cardinalem ac ecclesiam suam et dictos nobiles iuxta contenta literarum condam magnifici domini comitis Nicolai de Zeech alias similiter indicis curie regie adjudicatoriarum pariter et metalium per prefatos procuratores eiusdem domini cardinalis mihi exhibitarum hoc ordine sequestrassent et separassent. Quod primo incepissent a plaga occidentali circa quendam rivulum, ubi esset quidam fons scaturiens, quem fontem pro meta reliquissent, deinde transeundo ad eandem plagam in medio ville unam metam lapideam erexissent, ab hinc procedendo ad eandem plagam occidentalem in fine ville unam metam similiter lapideam elevassent, deinde procedendo in eadem plaga pervenissent ad locum, ubi prefati procuratores partium predictarum iuxta contenta prescriptarum literarum prefati domini comitis Nicolai tres arbores promorum fuisse dixissent, que quidem non apparuissent, sed tamen iuxta contenta eiusdem privilegii ibidem duas metas terreas erexissent, quarum una scilicet a parte meridionali predicto domino cardinali et ecclesie sue, alia vero a plaga septentrionali dictis nobilibus separarent. Deinde girando ad plagam meridionalem per modicum spacium quasi ad quantitatem unius iugeris in quibusdam terris pro seminata canapis aptis, ubi prefati procuratores partium predictarum iuxta declarationem prefati metalis privilegii alias quandam viam fuisse dixissent, que ibidem minime visa fuisset, quare ibidem similiter duas metas erexissent, ab hinc procedendo in eadem plaga per modicum spacium consimiliter duas metas cumulassent, deinde ad plagam occidentalem antedictam divertendo, in fine cuiusdam loci Mark—Gymewlche vocati cumulassent duas metas, abinde ascendendo ad eandem plagam occidentalem in vertice cuiusdam montis duas metas preparassent,

dehinc de vertice montis eiusdem descendendo modicum ad plagam meridionalem in latere cuiusdam montis videlicet in valle Dolna vocata duas metas erexissent, abinde ipsam vallem Dolna pertranseundo pervenissent ad locum Cheregulg (a másik oklevélben Kerekvölgy) vocatum, ubi a plaga occidentali sub arbore ilicis unam metam erexissent, deinde transeundo in eadem plaga per bonum spacium sub vertice cuiusdam montis penes unam arborem Ilicis unam metam cumulassent, inde ascendendo in eadem plaga ad verticem cuiusdam montis Dolnaberche vocati, ubi duas metas aggregassent, ab hinc descendendo ad eandem plagam in latere eiusdem, montis unam metam fecissent, deinde in eadem plaga descendendo ad vallem Nagazon (Nagy-asszo) appellatam in medio eiusdem vallis duas metas congregassent. Ex hinc ascendendo in eadem plaga ad montem Kechehatarinyka (Kecskehátár-inyka?) denominatum unam metam terream erexissent, deinde procedende in eodem monte et perveniendo ad verticem montis videlicet Kechkeberche vocati, ibi similiter duas metas semper de terra erectas a meridionali dicto domino Gabrieli cardinali. a septemtrionali vero partibus prefatis nobilibus de dicta Bathor limitantes elevassent et sic metas seu cursus metales inter ipsos Dominum cardinalem et nobiles de dicta Bathor sequestrantes terminando metas inter iura possessionaria prefatorum nobilium de Bathor in eadem possessione Bathor habita, nec non dictam possessionem Aranyos appellatam prefati capituli ecclesie Agriensis distinguentes reambulassent et erexissent sub hac forma: Quod primo incepissent in pratis dictarum possessionum Bathor et Aranyos juxta quemdam rivulum Bathorpathaka vocatum, ubi duas metas unam scilicet a septemtrionali dicte possessionis Aranyos et aliam a meridionali plagis prescripte possessionis Bathor distinguentes cumulassent. Abinde versus plagam occidentalem transeundo pervenissent ad quasdam terras arabiles possessionum eorundem ubi similiter duas metas elevassent, dehinc ulterius adhuc eadem plaga servata transeundo incidissent in quamdam viam de sylvis ibidem adjacentem descendendo ibique viam circa eandem consimiliter duas metas aggregassent deinde per eandem viam non omissa dicta occidentali plaga pergendo supra vineas dicte possessionis Bathor duas metas erexissent, abhinc adhuc per viam et plagam easdem progrediendo similiter duas metas, unam sub arbore ilicea pro parte dicte possessionis Aranyos et aliam in simplici terra ad partem dicte possessionis Bathor sequestrantes congregassent, a quibus adhuc ad occidentem

ulterius transeundo pervenissent circa indagine vinearum predictarum, ubi consimili modo duas metas cumulassent. Tandem procedendo ulterius et ad plagam occidentalem eandem continuando adhuc via memorata non omissa ascendissent ad quemdam montem Berch appellatum, pervenissentque ad quandam viam de dicta possessione Bathor versus aquilonem tendentem, ubi viam circa eandem consimili modo duas metas unam ad radicem Ilicis pro parte dicte possessionis Aranyos et aliam a parte meridiei prefate possessionis Bathou limitantes elevassent. Ab eisdem tandem amplius semper viam priorem, per antedictam versus antelatam plagam occidentalem per modicum spacium gradiendo attigissent quemdam locum Aranyosfen vocatum, ubi tres metas, unam dictae possessioni Aranyos a dicta septemtrionali plaga, alias duas a meridionali parte unam prefato domino cardinali et ecclesie sue antedicte et terciam prefatis nobilibus de dicta Bathor separantes erexissent et sic possessionarias reambulationes ac metarum erectiones antedictas inter iura possessionaria partium predictarum supradicta distinguentes et separantes ut premittitur ex earundem partium voluntate modo premissis factas et erectas terminassent. In cujus rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes literas privilegiales pendenti et authentico sigillo nostro communitas prefato capitulo ecclesie Agriensis in testimonium duximus, concedendas. Datum Bude duodecimo termini prenotati Anno Domini millesimo quadringentesimo septuagesimo nono.

Az egri káptalan levéltárából.

Itt megemlíthetjük, hogy Bátor szomszédságában egykor Buda nevű falu is virágzott, mely, úgy látszik, jelentékeny helység volt s a pápai tized rovatában is úgy említetik, mint plebánia; de később elpusztult, neve is Butaj-ra változott, és területe a bátori határba lett kebelezve, azonban a határnak ez a része maig is megtartotta régi Butaj nevét.

---

## 5. §.

*Tisza-Örs szintén az egri püspökség birtoka volt, melyet az örökös nélkül elhalt Örsy Imre hagyományozott az egri püspökségnek, amint ezt a váczzi káptalan 1292-ben kelt bizonyítványa igazolja, mely így következik:*

Capitulum Ecclesiae Vaciensis omnibus Christi fidelibus, quibus praesentes ostendentur, salutem in omnium Salvatore. Excelsi regis filius, cuius nutu cuncta subsistunt, pro humani redemptione generis, ad ima mundi descendit etc . . . Proinde ad uniuersorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod ad petitionem ven. patris Domini A. Dei gratiæ Episcopi Agriensis, socium et concanonicum charissimum M. Petrum plebanum de Zolum, misimus ad sciendum et inquirendum, qualiter nobilis vir Emericus de Vrus (Örsi) in ultima sua voluntate de bonis et possessionibus suis condiderit testamentum. Tandem dictus M. Petrus, peragratis illis partibus, ad nos rediens, nobis dixit, quod sicut certius a viris religios is plebanis, praepositis et multis bonae fidei hominibus et specialiter a Joanne abbate de Poroszló, abbate de Kach. Petro plebano de Poroszló, Nicolao sacerdote de Eurem, confessore<sup>1)</sup> eiusdem, comite Stephano, filio Julia de Poroszló scire potuit; et sicut etiam per priorem hominem nostrum ad ipsum C. Emericum, propter petitionem eiusdem, dum adhuc in lecto aegritudinis iaceret, sub facto eiusdem testamenti destinatum sumus edocti euidentur: dictus nobilis vir Emericus adhuc vivens, et etiam in ultimae suae voluntatis eulogio, quia heredum carebat solatio, Christum Dominum et Sanctum Johannem Evangelistam sibi heredem constituens, ut hereditatis eorumdem particeps fieri mereretur, volens temporalia sommutare in aeterna, quamdam possessionem suam, videlicet Urus (Örs) vocatam, circa Tyciam existentem inter possessiones nobilium de genere Thomoy ab una parte, ab altera vero

---

<sup>1)</sup> A confessor itt gyóntató atyát jelent; mivel az örvényi pász volt Örsy Imre gyóntatója.

nobilium de genere Hontpazman<sup>1)</sup> cum omnibus utilitatibus et pertinentiis, suis, sub certis metis, prout ipse possedit ab antiquo, in qua etiam terra ecclesia in honorem Sancti Stephani protomartyris est fundata, iure testamentario institutionis vel codicillorum, vel quocunque iure plus valere potest, legavit et tradidit venerabili Patri A. Dei gratia Episcopo et Episcopatu Agriensi iure perpetuo quiete et pacifice possidendam. Quam quidem suam voluntatem et testamentariam institutionem frequenter et publice in vita et aegritudine corporis, feruore tamen spiritus in submilia conscendente semper dixit, et tandem spiritum in manus Domini commitando confirmavit; volens, ut quicumque tam piam et salubrem suam ordinationem ullo enquam tempore impedire niterentur, cum illis, qui Christum et sanctam impugnant ecclesiam, suam recipiant portionem. Datum per manus M. Andreae lectoris ecclesiae nostrae A. D. M. CCXCII, quarto Paschae die. Venerabili Patre D. Ladislao, Dei gratia episcopo vaciensi exiztente, D. Dominico praeposito, D. Dominico cantore, Juliano custode existentibus, magistris Oliverio archidiacon vaciensi, Nicolao pesthiensi, Chepano de Zonuk, Augustino de Zigetfew et Chetton de Chongrad archidiaconis existentibus et aliis multis in ecclesia B. M. V. Deo pie famulantibus humiliter et deuote.“ Fejér Cod. Dipl. VI. I. 228. 1.

Itt meg kell emlitenünk, hogy Schmitth Miklós Tisza-Örsöt Szabolcs megyei helységnek írja; mert, mint megyéák alakulásáról irt cikkben megjegyeztem, e vidék: Örs, Igar, Nagy-Iván, Füred kezdetben Szabocs megyéhez tartozott és csak későbbben kapcsoltatott megyénkhez.

---

<sup>1)</sup> Az oklevél e pontja valamint itt, úgy Schmitth Miklósnál és Katona Istvánnál is, kik azt közölték, hibásan és érthetetlenül így áll: quamdam possessionem suam viddicet Tyciam al Tycram existentem . . . Vrus vocatam, a mit én ekképen véltem kijavithatni: quamdam possessionem suam vdelicet Vrus vocatam eyistentem circa Tyciam etc.

---

6. §.

*Bátory István országbíró rendeletére az egri püspök és a Szöllősy nemesek kérelme folytán 1472-ben Örs és Igar között végrehajtott határjárás s arról szóló oklevél, mely így következik:*

Nos Comes Stephanus de Bathor iudex curie serenissimi principis domini Mathie dei gratia regis Hungarie, Bohemie, Dalmacie, Croacie etc. Memorie commendamus tenore presencium significantes quibus expedit universis. Quod cum nos ad instantem et legitimam petitionem reverendi in Christo patris domini Johannis episcopi ecclesie Agriensis ab una, ac nobilium Ladislai et Georgy de Zewles partibus ab altera nobis porrectam egregium magistrum Stephanum de Hashagh prothonotarum nostrum ad infrascriptas possessionum dicte ecclesie Agriensis contequenterque prefati domini Johannis episcopi Ewrs appellate ac Igar et predy Gyama dictorum Ladislai et Georgy de Zeulec omnino in comitatu Hewesiensi existentium a sese metaliter distinctiones separacionesque et metarum erectiones transmissemus. Taudem idem una cum eisdem partibus nostram personaliter regressus in presentiam in facto reamhulationis prescriptarum metarum et signorum, metalium prescriptarum possessionum et predy parcium earundem abinvicem separancium eedem partes hoc ordine se concordasse easdemque possessiones et predium hys signis metalibus separasse et distinxisse retulerunt. Quod primo incepissent a plaga orientali in quodam colle papastahalom vocato ubi duas metas erexissent, abhinc versus plagam occidentalem eundo, ad quedam duo loca tempore inundacionis aquarum aquosa Sombokos ferthew (Sombokosfertő) nominata in quadam planicie duas metas fecissent, unam dicte Ewrs et aliam Igar possessionibus vocatis distinguentes. Servata eadem occidentali plaga inter duos colles Approhalom nominatos in quadam planicie unam metam cumlassent, adhuc tendendo ad eandem plagam pervenissent ad quendam locum Hwzywbercz (Hosszubércz) grope Approhalomeley erexissent duas metas torreas. Exinde similiter ad eandem plagam occidentalem ineundo inter terras arabiles unam terream aggre-

gassent metam. Abinde per magnum spacium continuata ipsa plaga venissent ad quendam monticulum et tibi similiter duas terreas metas posuissent. Iterum servata eadem plaga girando in competenti spacio unam fecissent terream metam cursualem. Inde similiter veniendo per ipsam plagam versus occidentem directe ad quendam collem Paphalma vocatum ibique in latere ejusdem duas metas erexissent, quarum una Ewrs et alia Igar possessionibus supradictis separarent. Abinde pervenissent ad quendam rivulum magnum prope ipsas possessiones Ewrs et Igar defluentem Eer vocatum a parte orientali ubi unam metam terream erexissent. Et pertransicta ipsa aqua versus partem australem in portu seu rippa ipsius aque fecissent duas metas terreas, unam Ewrs et aliam Igar possessionibus predictis distinguentes. Inde servata ipsa plaga australi eundo per bonum spacium fecissent unam metam cursualem. Abinde transeundo quasi ad ipsam plagam australem inter videlicet aquilonem et occidentem venissent ad quedam duo loca sicca similiter Eer uncupata tempore inundacionis aquarum aquosa et pertranseundo ipsa pervenissent ad quamdam planiciem prope ipsa loca et ibi cumulassent duas metas angulares terreas, quarum una dictis possessionibus Ewrs et alia Igar separaret. Abhinc reflectendo directe inter meridiem et occidentem per jactum unius sagite currendo unam metam cursualem terream de novo cumulassent. Dehinc quasi ipsa plaga servata per parvum spacium ineando fecissent unam metam terream cursualem. Abinde per eandem plagam in bono spacio procedendo prope locum Igarberek kezeeper (Igarberek közepér) a parte meridiei fecissent duas metas. Inde reflectendo quasi parvum versus meridiem prope locum Ewrsyberekkezeer (Örsiberek közér) appellatum ubi duas metas terreas angulares erexissent, quarum una Ewrs et alia Igar possessionibus antedictis distinguerent, deinde ad eandem plagam quasi versus meridiem declinando penes aquam Nagheer (Nagyér) pristinam unam metam terream cumulassent. Et pertranseundo ipsam aquam in portu ejusdem aque inter ipsam aquam et viam maguam de dicta Ewrs ad possessionem Szentgyergh (Szent-György) ducentem duas metas terreas erexissent, quarum una dicte possessioni episcopali Ewrs et alia antelato predio dictorum nobilium de Zewles Gyama vocato separarent. Abhinc petranseundo ipsam viam magnam directe ad partem meridionalem procedendo servata eadem plaga in bono spatio eundo unam metam terream cursualem fecissent, deinde ad eandem plagam

per magnum spacium ineando in vertice cujusdam monticuli unam metam terream cumulassent. Dehinc semper ad eandem plagam meridi-  
 onalem currendo pervenissent ad quandam viam magnam de  
 possessione Ewrs ad possessionem Apazenenmiklos (Apa-Sz-  
 Miklós) ducentem penes quam duas metas terreas fecissent, quarum  
 una predictae possessioni Ewrs, altera vero dicto predio Gyama  
 distinguerent et pertranseundo ipsiam viam tendendo per totum ad  
 eandem plagam meridi- onalem eundo in spacio competenti unam  
 metam terream aggregassent. Abinde tenendo eandem plagam meri-  
 dionalem satis per bonum spacium proficiscendo unam metam terream  
 cursualem cumulassent, dehinc per eandem plagam paululum proce-  
 dendo fecissent iterum unam metam terream cursualem. Servata  
 denique directe ipsa plaga meridionali pervenissent ad dictas metas  
 terreas antiquas bene apparentes, quarum una Ewrs et alia Apa-  
 zenthmiklos possessiones predictas separarent, penes quas ab occidente  
 unam metam terream finalem de novo erexissent et ibi terminassent.  
 Quasquidem reambulacionem erectionemque et cumulacionem metarum  
 prescriptarum possessionum Ewrs ac Igar et predy Gyama earum-  
 dem parcium abinvicem separacionem modo quo supra factas eedem  
 partes dictus utputa dominus Johannes episcopus pro se et eadem  
 ecclesia sua, prefati vero Ladislaus et Georgius de Zewles similiter  
 pro seipsis et eorum heredibus ratas, gratas et acceptas habendo  
 ordine prenarrato imperpetuum inmutabiliter ebservandas reliquissent  
 et commisissent eorum nobis. In cujus rei memoriam firmitatemque  
 perpetuam presentes literas nostras privilegiales pendentis autentici  
 sigilli nostri munimine roboratas imperpetuum volituras eisdem par-  
 tibus ad petitionem ipsarum duximus concedendas. Datum Bude  
 sabato proximo ante festum beate Margarethe virginis et martiriis.  
 Anno domini millesime quadringentesimo septuagesimo secundo.

K i v ü l: Matales possessionum Ewrs, Igar et Giama in comi-  
 tatu Hevessiensi.

Eredeti hártya oklevél, melynek függő pecsétje elveszett (Or-  
 szágos Levéltár 17341 diplomatikai szám.)



7. §.

*Az egri püspökség és káptalan többi megyénkbeli birtokai.*

Az egri püspökségnek azokon kívül, a miket fölemliténk, voltak még más birtokai is u. m. Soly mos, Lentpataha Kápolna, Kompolt (Kis- vagy Felső-Kompolt, későbbben egyesítettett Kápolnával), Dob, Benedektelke (későbbben elpusztult), amint ezt már feljebb más helyen is megemlítettük; de ezeket csak későbbben 1430-ban adományozta Zsigmond király Rozgonyi Péter egri püspöknek, de korántsem saját személyére és hasznára, hanem azon kötelezettséggel, hogy azokat a káptalan egervári prépostságának helyreállítására s ujlag leendő megalapítására fordítsa, mely prépostságot a tatárok IV. Béla király alatt elpusztítottak és egészen megsemmisítették volt. E kötelezettséget készséggel teljesítette is a nevezett püspök, de azzal a különbséggel, hogy ezeket a birtokokat a káptalan beleegyezésével megcserélte, s ezek helyett az általa alapított prépostságnak borsodmegyei Kis-Tálya és Novaj szinte püspöki birtokát engedte át s az adományozott birtokokat kárpótlásul a püspökség részére tartotta meg, mik azelőtt az Aba-nembéli Soly mosy nemzetség jószágai voltak, de kihalván e nemzetség Soly mosy Lászlóban, azok a koronára szállottak s az említett adományozásra alkalmul szolgáltak. Így jöttek az Aba-nemzetség itt említett jószágai a püspökség birtokába s lettek az egyház tulajdonai, amint ez meg van említve a püspök alapító-levelében, melyet azonban nem tartunk szükségesnek itt közölni, olvashatni azt Fejéjrnél Cod. Dipl. X. VII. 271 és köv. ll.

Minekutána elősoroltuk az egri püspökség birtokait, melyek megyénk területén feküdtek, a dolog természete szerint meg kell említenünk a káptalan azon jószágait is, melyek szintén megyénk határai között feküdtek, mivel ezek is az egri egyház tulajdonai voltak. Ilyenekül említetnek:

a) *Almagyar.* Ez ugyan Borsod megye területén feküdt s eleinte külön helységet vagy városrészt alkotott, de későbbben Egerrel egyesítettett. Ezt Lajos király 1362-ben kelt levelében még csak

falunak — vicusnak — nevezte, de egyesítetvén Egerrel, annak kiegészítő része lett, és mint ilyen nyert Lajos királytól az előbb említett évben vásárjogot. <sup>1)</sup> De úgy látszik, hogy e jog nem lett egészen érvényesítve; mert Zsigmond király 1406-ban a káptalan kérelmére ismét megújította e jogot <sup>2)</sup> és 1424-ben megtiltja az egri polgároknak e vásár akadályozását. <sup>3)</sup>

b) Aranyos. Mikor és kitől kapta a káptalan e birtokot, nem bizonyos, de úgy látszik, hogy azt a káptalan 1479-ben bírta, legalább arra mutat az Aranyos és Bátor között 1479-ben eszközölt határjárás s az arról fölvevett oklevél, melyet följebb közlénk.

c) Bátor. Ez előbb püspöki birtok volt, amint följebb láttuk, II. Endre egri püspök vette vagy cserélte volt Poustól Merse vagy Marsó fiától és csak későbbben jött a káptalan birtokába.

d) Bocsk. Ennek felét 1480-ban vette a káptalan 300 aranyon, másik felét pedig szintén 300 aranyon 1484-ben a pótateleki Konde nemzetségtől.

e) Buda vagy Butaj puszta, mit följebb említünk, szintén a káptalan birtoka lett, melynek egy részét póka-teleki Konde Györgytől vette 1480-ban 200 arany forinton, a másik részét pedig pynchi Jonhos Balázs-István- és Pálról 1484-ben 310 aranyon.

f) Eger-Szalok és Tekse-Szalok. Ez, úgy látszik kétféle birtok volt, és Tekse-Szalok csak egy részét tette az eger-szalóki határnak, s a káptalan még a XIV. század elején kezdett itt egyes részbirtokokat vásárolni.

g) Kocs puszta Eger-Szalók mellett, Ezt a káptalan 1489-ben vette Liptay György és Jánostól 200 tiszta arany forinton.

h) Mező-Tárkány. Ennek egy részét 1327-ben adományozta az Aba-nemzetségéből származott Leusták, Demeter comesnek a fia ősei és saját lelke üdvéért hagyta a káptalannak, a többi részét az ottani birtokos nemesektől készpénzen vette meg későbbben a káptalan.

i) Nagy-Iván és Sz.-Miklós. Ezt Dóczy István szeremi püspök, Dóczy Orbán egri püspök unokaöccse, bátyja kívánságára 1492-ben hagyta a káptalannak.

j) Szent András és Heves-Iván szintén a káptalan birtoka volt, de annak birtokában többször háborgatták a káptalant a jászok, erőszakosan elfoglalván azt különösen 1423- és 1433-ban. <sup>4)</sup>

k) Tihamér. Ez Borsod megye területén feküdt s egykor jelentékeny helység s a pápai tized rovatában is úgy van említve,

mint előkelő plebánia. Ezt is az előbb említett Dóczy István szeremi püspök hagyta a káptalannak, későbbben elpusztult és mint pusztamegyénkbe lett kebelezve, de mint pusztát most a káptalan bírja.

Ezeket a helységeket és pusztákat Rupp Jakab is elősorolja, mint káptalani birtokokat, többeknek vételárát is megemlíti, melyet azokért a káptalan fizetett.<sup>5)</sup>

---

1) Fejér Cod. Dipl. IX. III. 297 l.

2) U. o. X. IX. 506 l.

3) U. o. X. VII. 626 l.

4) U. o. X. VI. 538 l. X. VII. 462 l.

5) Magyarország Helyrajzi Története. Pest, 1812. II. 5 és 6 l.





## NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

**A.** Aba Sámuel 94—99. 105. 107.  
182.  
Aba-Ujvár 2. 9—11. 30. 63. 64. 86.  
87. 89. 94. 125. 160.  
Ácsi-Ácsiszög 3. 5. 6.  
Alattyan 3. 7. 84.  
Almagyar 4. 5.  
Alpár 7.  
Abony 7. 107.  
Árpád 9. 12. 46. 63. 64. 66. 89.  
118. 125.  
Abád 14. 16. 17. 97. 90. 101.  
Árpádok 35—54. 61. 62.  
Anjou 50.  
Arany Bulla 43. 45. 52. 53. 58.  
Aszó 67. 68. 159.  
Atkár 273.  
Acsádi Ignác 111.  
Andornak 113.  
Albert herczeg 123. 146. 137.  
Al- és Feldebrő 125.  
András 130.  
Apcz 8.  
Ágasvár 68. 90.  
Alatka 172.  
Adács 175.

**B.** Butaj 3.  
Bekölcze 3. 4.  
Borsod 3. 4. 5. 59. 86. 98. 110. 274.  
Bessenzög 3. 6. 80.

Boczonád 3.  
Berettyó 14.  
Bala 16. 17.  
Beő 16. 17.  
Belső (Szolnok) 20.  
Béla király 21. 50. 41. 43. 45. 108.  
111.  
Botka Tivadar 15. 30. 37. 40. 48.  
57. 63. 64.  
Bartal György 34.  
Baranya 49.  
Békés 49.  
Borsod 66. 136. 139. 152.  
Bors 87. 115.  
Bolya 8.  
Bura 17.  
Bánhalm 17.  
Béssenzögh 80.  
Bátor 68. 71.  
Buda 71. 120.  
Bene 71. 72.  
Béla IV. 77. 85.  
Berény 41. 78.  
Berettyó 14. 16. 98.  
Badacsony 99.  
Bonifác 124. 128.  
Buld 104.  
Budai Ezsaiás 70.  
Budai kronika 107.  
Bél Mátyás 19.  
Bebek Imre 124.  
Besenyei 124.

Bihacs 124.  
 Baranya 49.  
 Bárkány 68.  
 Borsova 86. 93.  
 Bártfa 129.  
 Bonfin 141.  
 Bakacs 147.  
 Bük Tamás 165.  
 Bakta 172.  
 Bátor 172.  
 Boes 173.  
 Boczonád 173.  
 Bodony 176. 188.  
 Berczel János 227. 230.  
 Báthory Albert 227. 230.  
 Bod Menyhért 256.

**C. Czegléd 5.**

Csány 8.  
 Csorba 44.  
 Csejt vagy Csuth, 17.  
 Csanád 21. 59. 98. 106.  
 Comitatus 40. 45.  
 Comes 46. 47.  
 Carthausi 47.  
 Csalló köz 74. 77.  
 Csaba 107.  
 Csobánka 90. 181. 186. 291.  
 Csák 98.  
 Csány 8.  
 Csáky Miklós 33.  
 Czudar Miklós 139.  
 Cseh László 139.  
 Csirke 182.  
 Csepes István 255.  
 Cseley 273.  
 Cserőközy Péter 273.

**D. Domoszló 8. 9. 176. 268.**  
 Dorogháza 8. 176.  
 Dercs 16. 17.  
 Domaháza 17.

Doboka 59.  
 Dráva 72.  
 Dornich 113.  
 Duna 119.  
 Debrőy István 124. 126.  
 Drakulát 143.  
 Dóczy Orbán 144. 147. 152. 166.  
 Dózsa 147. 184.  
 Domonkos 16. 3.  
 Detk 175.  
 Dezsőmester 183.  
 Diós-Tarján 191.  
 Demeter 193.  
 Dorman Miklós 218.  
 Dambray Mátyás 219.  
 Deák György 242.  
 Dorottya 236.  
 Dorog 278.

**E. Eger 3. 4. 5. 97. 115. 121. 134.**

140. 145. 154. 295.  
 Eged 4.  
 Ed, Edömer 5. 73. 97. 141.  
 Ecség 10. 18. 68.  
 Elő, Eleu 101.  
 Erdély 88. 126.  
 Endre 121.  
 Engel 127, 129.  
 Eperjes 129.  
 Erzsébet 37.  
 Egyed 157.  
 Erdőtelek 172.  
 Encs 174.  
 Ecséd.  
 Egri-Völgy 303.

**F. Felnémet 3. 113.**

Fokoró 3. 5. 6.  
 Farnos 5. 111.  
 Füged 8.  
 Fegyvernek 10. 14. 16. 67. 269.  
 283.

Füred 17.  
 Fogacs 67.  
 Fancsal 8.  
 Füzes-Abony 10, 106.  
 Fensey György 24.  
 Fejérvár 86.  
 Fessler 180.  
 Fraknoi 134. 169.  
 Fedémes 172. 304.  
 Fajzat 193.  
 Forgács Pál 215.  
 Feldebrő 269.

**G. Gyanda 16.**

Gyöngyös-Halász 67. 71. 174.  
 Gömör 87.  
 Gyöngyös 105. 248.  
 Gyárfás 79. 81.  
 Görögország 115.  
 Garay Miklós 126.  
 Gorove László 127. 143. 145. 148.  
 152. 166.  
 György 133.  
 Giskra 137. 139. 140.  
 Galgócz 140.  
 Galeoti 144.  
 Gileti 162.  
 Garampi József 169.  
 Gaspart Péter 170.  
 Györk 192. 269. 273.

**H. Heves 2. 8. 9. 3. 118. 139. 161.  
 223. 268.**

Heves-Ivány 3.  
 Hoch és Holch 6.  
 Hatvan 8. 175. 248.  
 Hegyesbor 17.  
 Hont 87.  
 Halász 90. 174.  
 Hort 93. 175.  
 Heves-Ujvár 9.  
 Horváth Péter 81.

Holéczy Mihály 106.  
 Hajóhalmi 118.  
 Hajóútja 119.  
 Horváth János 124.  
 Horváthország 129.  
 Hunyadi János 139.  
 Héderváry László 139. 152.  
 Havasalföld 143.  
 Hypolit 147. 152.  
 Hetény  
 Halmaj 177.  
 Haranguteza 179.  
 Hedry 182.  
 Hanyi Gergely 221.

**I. Judlium 43.**

Jászság 70. 75. 79. 84.  
 Jászberény 78.  
 Jernei István 76.  
 Iványpártütő 115.  
 Jernei Károly 119.  
 Jobbágy 193.

**I. Istenmezeje 3.**

Ivánka 3. 5.  
 Igar 7. 18.  
 István király 66.  
 Istvánffy 147.  
 Ipolyi Arnold  
 Ivány 176.  
 István 196.  
 Istenmezey Albert 219.  
 Izsépfája 304.

**K. Kemej 2. 3. 13. 14. 17. 20. 28.  
 63. 116. 149. 180.**

Kis-Heves 2.  
 Kisér 3. 7.  
 Kál 3.  
 Kótelek 6.  
 Kompolti 8. 162. 174. 180. 273. 285.

Kis-ujszállás 14.  
 Kis-Heves 15. 16. 19.  
 Kócs 18.  
 Kevegyháza 18. 21.  
 Kis-Szolnok 22. 25. 161.  
 Keve 27. 59.  
 Kollár 55.  
 Kapriúy 74.  
 Kovacich György 59.  
 Kács 97.  
 Kis-Tálya 113.  
 Kilit 118.  
 Kanizsay János 28. 123. 127.  
 Kercselich 128.  
 Keresztély 129.  
 Késmárk 129.  
 Korvin János 145.  
 Kassa 146.  
 Kolozsvár 155.  
 Kerecsend 172. 186. 304.  
 Kürt. 186.  
 Kürü 273.  
 Kökényszeg 106.  
 Kömlő 3. 308.

**L.** Lelesz 3.  
 Lengyend 8. 165.  
 László király 72. 75. 117.  
 Lajos 78.  
 Letenyey János 90. 100.  
 László 13. 128. 154.  
 Lengyelország 114. 126. 129. 130.  
 Lampert 21. 117. 296. 298.  
 Ludányi Tamás 126. 128. 130.  
 133. 136.  
 Lak 186. 274.  
 Lenpatak 187.  
 Lovászháza 273.  
 Lovasztelek 305.

**M.** Mátra-Ujvár 2. 8. 14. 9. 30. 63.  
 67. 70. 91.

Maklár 3. 113. 303.  
 Mikófalva 3.  
 Madaras 14.  
 Makár 42.  
 Mátra 72. 73. 97. 180.  
 Mizse 3. 78. 84.  
 Mát és király 82. 146.  
 Mándy István 98.  
 Mező-Tárkány 3.  
 Magyar-Tálya 113.  
 Makray Benedek 124.  
 Mátyás király 141. 240.  
 Magyar Balázs 146.  
 Mohács 148.  
 Martinuzi 155.  
 Markaz  
 Mikocza-Telek 192. 199.  
 Mérges völgy 192.  
 Mikocza Miklós 240.  
 Mikótelky Tamás 257.  
 Ménesithó 305.

**N.** Nagy-Heves 2. 19.  
 Nagy-Tálya 3.  
 Nagy-Kürü 6. 2. 83.  
 Nagy út 4. 8. 17. 229.  
 Nádasd 8. 176.  
 Nógrád 10. 49. 59. 87.  
 Nagy-kun 15. 75.  
 Nagy-Iván 17. 185.  
 Nagygyeháza 21.  
 Nyitra 59. 87. 154.  
 Nagy-Bárcány 68.  
 Nagy-Füged 72.  
 Nógrád 10. 188.  
 Nána 114. 177. 185. 305.  
 Nápolyi László 123. 125.  
 Német-Ujhely 145.  
 Nagy-Albert 165.  
 Nagy-Réde 184.  
 Nagy-Imre 196. 270.  
 Nádasy András 223.  
 Nemes György 258.



Nagyrédey György 261.

**O. Óvár** 10.

Örsi Imre 18.

Örs 67. 268. 273.

Örkund 101.

Odrovacz 137. 139.

Oroszi 175.

Omode 182.

Orsolya 210. 161.

Oszvárd 235.

Ongai Bodsu

Ország Mihály 281. 286.

Örvény 305.

Ópuklusi 306.

**P. Pata** 2. 8. 9. 20. 97. 114. 141.  
174. 183.

Poroszló 3.

Pócsvár 3.

Paládics 7.

Palugyai Imre 7. 29. 34.

Pasztó 8. 10. 94. 174. 248.

Pétervásár 12. 176.

Pető Gergely 19.

Pohamara 21.

Pásztori István 22.

Pray György 34. 74.

Pauler Gyula 59.

Pél 67. 173.

Pozsony 77. 123. 154.

Poroszló 97.

Pétermál 170.

Pintérmalom 110.

Péter 130. 136.

Podolin 137.

Podiebrád 143.

Perényi Péter 146.

P rubszky József 151.

Pózsá 157.

Palocz László 210.

Pásztói János 225.

Pesti Frigyes 157.

**R. Recsk** 8. 176.

Roff 14. 16. 17. 273.

Roger mester 57.

Róbert Károly 77. 80.

Rauzen 80.

Rozgonyi 126. 129. 120. 133. 136.  
139. 142.

Rajnald 228.

Roma 133. 169.

Rákos mezeje 145.

Rédey János 165. 181. 225. 228.  
230. 246.

Réde 176. 210.

Rédey Jakab 199.

Rohmányi Imre 210.

Rédey Boldizsár 237. 238. 257.

Radnoth István 240.

Rédey Mikocza 253.

Rédey margit 255.

Répahely 255.

**S. Szent István** 1.

Szederkény 3.

Szolnok 3. 5. 6. 7. 20. 24. 87.

Szent-Domonkos 3.

Szarvaskő 3. 4. 69. 112.

Szent-András 3. 7.

Sírok 3. 278.

Szász-Berek 6.

Súly 6.

Szent-Lőrincz 7.

Szent-Király 7.

Szent-Jakab 8. 176.

Szurdok-Püspöki 8. 94.

Sáros 10. 63. 89. 163. 181.

Szóllós 14. 16. 17. 116.

Szent-Imre 16. 17.

Szajol 17.

Szakállas 17. 59. 273. 276.

Szabolcs 18. 87.

Schmit Miklós 18. 104. 127. 130.  
132.

Szegedi János 19.  
Szerdahelyi Gábor 24.  
Somogy 40. 41.  
Szerencs 66.  
Sebők László 72.  
Szathmár 87.  
Sáp 93.  
Szihalom 97. 121. 274. 304.  
Sár 5. 10. 105.  
Szalók-Abád 108.  
Szemere 112.  
Szibini 118.  
Szepesség 122. 147.  
Stibor 132.  
Szalay László 131.  
Székes-Fehérvár 137.  
Selmeczbánya 139.  
Szilágyi Mihály 142.  
Szomolya 159.  
Szöllősy György 165.  
Szikszó 173.  
Szücsi 175.  
Solymos 175. 181. 187.  
Sirokay 182.  
Somosy 181.  
Szegeváry György 219.  
Szurdok-Püspöki 230. 246.  
Szenterzsébet János 242.  
Sáry Ilona 253.  
Sáry Gebhárt 273.  
Szajol 308.  
Sarud 308.

**T.** Tihamér 5. 179.  
Tószög 7.  
Tarnócza 8. 176.  
Tiribes 8.  
Tar 8. 90.  
Tisza 13. 28. 76. 97. 114. 141.  
Túr 13.  
Turkeve 14.

Tomaj 16. 17. 97. 99.  
Tisza-Püspöki 17.  
Túr-Pásztó 17. 21.  
Tisza-Füred 18.  
Turkeddi 18. 114.  
Timon Sámuel 20.  
Torda 59.  
Trencsén 87.  
Takson 97. 273.  
Tálya 126.  
Tolna 148.  
Tarna 172.  
Tisza-Rof 177.  
Tisza-Szöllős 178.  
Tárkony 178.  
Tenky István 226.  
Tekse-Szalók 234.  
Tarcsey Pál 273.  
Tarna 273. 274.  
Tary Györry 276. 278.

**U.** Ujvár 2. 8. 10. 12. 31. 63. 89.  
268.  
Ung 87.  
Urkund 98. 100.  
Ulászló 129. 137. 139.  
Ujlaky Miklós 143. 145.  
Ugra 175. 182.  
Uz 296.

**V.** Verpelét 3. 147. 162. 278.  
Valk 4.  
Vámos-Györk 8. 175.  
Visznek 8. 175. 273.  
Vécs 8. 176.  
Ványa 19.  
Verbóczy 19. 148.  
Veszprém 40.  
Vasmegeye 40. 88.  
Várad 115. 153.  
Vasfejú 127. 129. 134.  
Virág Benedek 127.

Wenzel Gusztáv 132. 189.  
 Vadna 140.  
 Várkony 141.  
 Vahot Imre 143.  
 Várady Pál 148.  
 Verancz Antal 152.  
 Vezekény 157.  
 Verebéli Smon 165.  
 Visonta 175. 185. 186.  
 Vendégi 182.  
 Várasszói 223.  
 Várasszai Albert 223.  
 Vezekényi Olivér 273.  
 Visegrádi 276.  
 Vecseg 307.

**Z.** Zsadány 8.  
 Zagyva 8.  
 Zayla 16.  
 Zala 40. 49.  
 Zsigmond király 50.  
 Záránd 59.  
 Zemplén 59. 87.  
 Zagyva 71. 97. 114.  
 Zsigmond 80. 123. 125, 138. 130.  
 133.  
 Zalatna 129.  
 Zápolya 146.  
 Zsadány 186.  
 Zaránk 273.

